

ΚΥΜΟΘΟΗ

ΚΥΜΟΘΟΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ
ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ - ΙΘΑΚΗΣ

ΤΕΥΧΟΣ 10, 11

ΑΡΓΟΣΤΟΛΙ, ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ 2000

059.
495 5
ΚΥΜ

7ερ.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

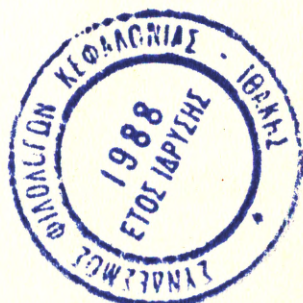
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

4/1

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Επισκευή

ΚΥΜΟΘΟΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΉ ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ
ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ – ΙΘΑΚΗΣ

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος,	Αλίκη Γαλιατσάτου
Αντιπρόεδρος,	Θεοδώρα Ζαφειράτου
Γραμματέας,	Αδαμαντία Λευτεράτου
Ταμίας,	Αμαλία Ανουσάκη
Έφορος,	Δημήτρης Ζαβιτσιάνος

* Το περιοδικό δεν έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα.

* Η αναδημοσίευση άρθρων και μελετών επιτρέπεται με την προϋπόθεση ότι θα γίνεται σαφής αναφορά στο περιοδικό και στο συγγραφέα.

* Το παρόν τεύχος εκδίδεται με τη μερική οικονομική επιχορήγηση του Υπουργείου Πολιτισμού

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΚΥΜΟΘΟΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ
ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ – ΙΘΑΚΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΥΜΟΘΟΗ

Περιοδική έκδοση
Συνδέσμου Φιλολόγων
Κεφαλονιάς – Ιθάκης

Τεύχος 10, 11

Υπεύθυνος έκδοσης:

Το Δ. Σ.
του Συνδέσμου Φιλολόγων
Κεφαλονιάς – Ιθάκης

Επιμέλεια ύλης: Το Δ. Σ.

Συνδρομές-εμβάσματα:

Αλίκη Γαλιατσάτου,
Ε. Ε. Σταυρού 2,
28100 Αργοστόλι,
Τηλ.: 0671 – 24 916

Τιμή: 2.500 δρχ.

Στοιχειοθεσία:

Χρύσα Γρηγοριάδη

Γενική επιμέλεια:

Νίκος Γρηγοριάδης

1. Σπύρος Δ. Λουκατος,

Βαλκανική Ομοσπονδία από το Ρήγα Βελε-
στινλή, τους ριζοσπάστες και τους πρωτοσο-
σιαλιστές έως και σήμερα (σ. 7-23)

2. Αγγελο-Διονύσης Δεμπόνος,

Τα σωφρονιστήρια Αργοστολίου (24-39)

3. Αγαμέμνων Κ. Αλυσανδράτος,

Ένα μυκηναϊκό κάστρο στην Κεφαλονιά: Ο
Άγιος Γεώργιος Λειβαθούς (40-46)

4. Διονυσία Μεσσάρη,

Η ζωή και η προσφορά του Στάμου Πετρίτση
(47-54)

5. Ευρώπη Μοσχονά – Μαραγκάκη,

Ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 στην
ποίηση του Γ. Μολφέτα (55-100)

6. Πέτρος Πετράτος,

Προβληματισμοί για μια ιστορική προσέγγιση
της παλαιοχριστιανικής εποχής στην Κεφαλο-
νιά. Η περίπτωση Σάμης και Φισκάρδου (101-

120) **ΚΩΒΑΤΕΙΟΣ**

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

7. Αγγελική Τότολου,

Η επιθετικότητα στο σχολείο και η αντιμετώπισή της με βάση τις κοινωνικογνωστικές απόψεις (121-146)

8. Μαρία Ραυτοπούλου,

Το ιδίωμα της Ιθάκης: Περιγραφή και σχόλια (147-176)

9. Νικόλαος Λυκ. Φορόπουλος

Η λαογραφία, διαρκής τροφοδότης γνώσεων για τη διδασκαλία του φιλόλογου (177-183)

10. Κων/νος Π. Αθανασάτος

Χρήσιμη βιβλιογραφία για τα φιλολογικά μαθήματα (επιλογή) (184-238)

11. Λογοτεχνικές σελίδες (239-269)

13. Εκδηλώσεις του Συνδέσμου Φιλολόγων (270)

13. Βιβλία που λάβαμε (271)

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

Πρόλογος

Ο Σύνδεσμος Φιλολόγων Κεφαλονιάς – Ιθάκης έφθασε λοιπόν στο 10-11 τεύχος της έκδοσης της ΚΥΜΟΘΟΗΣ. Σε καιρούς αντιφιλολογικούς, σε εποχές, όπου ακόμη και η επιτυχία για την εισαγωγή στις Ανώτατες Σχολές στηρίζεται σε μονολεκτικές απαντήσεις και στην επιλογή του σωστού γράμματος των ερωτήσεων πολλαπλής επιλογής, εμείς εξακολουθούμε να αγωνιζόμαστε για την έκδοση του περιοδικού που τόσο έχει ταυτιστεί με το Σύνδεσμο Φιλολόγων.

Σ' αυτόν τον αγώνα μας είχαμε θερμούς συμπαραστάτες το Υπουργείο Πολιτισμού, το οποίο κάλυψε μερικώς τη δαπάνη της έκδοσης αυτού του τεύχους, τον κ. Νίκο Γρηγοριάδη, που από τα πρώτα κιόλας βήματα της ΚΥΜΟΘΟΗΣ στηρίζει τις προσπάθειές μας, τους συγγραφείς των άρθρων, που μας εμπιστεύονται τα κείμενά τους και όλους εσάς που με την αγάπη σας μας δίνετε το κουράγιο να συνεχίσουμε.

Το Διοικητικό Συμβούλιο

Κυμοθόη:

Ίλιάδα, Σ 41

Θεογονία, 2. 45

Liddel - Scott:

Ταχέϊα ως το κῦμα Νηρηΐς τις

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΣΠΥΡΟΣ Δ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ, δρ. Ιστορικός

**Η ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΕΣ
ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΡΩΤΟΣΟΣΙΑΛΙΣΤΕΣ ΕΩΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΑ**

Ο Ρήγας Βελεστινλής με κέντρο των επαναστατικών δραστηριοτήτων του την αυτοκρατορική Βιέννη στα χρόνια του διαφωτισμού και της γαλλικής στα 1789 επανάστασης διακήρυξε την εξέγερση όλων των λαών της χερσονήσου του Αίμου, ακόμη και του τουρκικού¹, αλλά και των λαών της ευρύτερης οθωμανικής επικράτειας, καταπιεζόμενων από τον οθωμανικό στυγνό και αυταρχικό δεσποτισμό. Ταυτόχρονα οραματιζόταν και διακήρυσσε, εμψυχώνοντάς τους με την ενότητα “εν ισονομία και ισοπολιτεία”, τη *Βαλκανική Δημοκρατική Ομοσπονδία* θεμελιώνοντάς την σε γνήσιες φιλελεύθερες και δημοκρατικές αρχές και καθορίζοντας ότι σ’ αυτή ανήκουν όλοι οι λαοί της οθωμανικής αυτοκρατορίας “Αράπηδες και άσπροι”, “Χριστιανοί και Τούρκοι” με τα ίδια φυσικά και απαράγραπτα δικαιώματα. Το όραμά του αυτό για τη Βαλκανική Δημοκρατική Ομοσπονδία ο Ρήγας

1.- Ο Φιλήμων Ιω., *Δοκίμιον ιστορικών περί ης ελληνικής επανάστασεως*, Αθήναι 1859, τομ. 2ος, σελ. 13, σε αναφορά στις αρχές της ισότητας και αδελφότητας στους Χριστιανούς και στους Τούρκους επισημαίνει ότι αυτές “ωδήγησαν τον Ρήγα Φεραίο να εισάγει εν τη υπέρ πατρίδος εταιρεία αυτού πλησίον των Ελλήνων και Τούρκους αντάςτας”. Βλ. και Daskalakis Αρ., *Les éléments communs des luttes pour l' indépendance des peuples Balkaniques* στα *Πρακτικά* του Διεθνούς συμποσίου των Βαλκανικών πολιτισμών, 1962, p. 33, Leanessia A. I., *L' activité et les projets politiques d' un patriote grec dans les Balkans vers le fin du XVIIe siècle*, στο *Balkan Studies* t. III, Thessaloniki, 1962, p. 106, κ.ά.

το περιχαράκωνε με τα *Τρία εγερτήρια κείμενά του*.² Τον Θούριο και τα άλλα πολεμικά πατριωτικά άσματα του,³ με τα οποία διήγειρε τις συνειδήσεις των υπόδουλων στον οθωμανικό ζυγό λαών στον μίσος κατά της σουλτανικής τυραννίας και στην αγωνιστική διεκδίκηση με την ενότητά τους της Ανεξαρτησίας και της ελεύθερης υπόστασής τους. Την *Νέα Πολιτική Διοίκηση των κατοίκων της Ρούμελης, των Μεσογείων νήσων, της Μικράς Ασίας και της Βλαχομπογδανίας*, και το *Σύνταγμα*, που περιλαμβανόταν σ' αυτή, ως καταστατικό της χάρτη, θεμελιωμένο στις πλέον προωθημένες δημοκρατικές αρχές της εποχής του, χωρίς να αλλοτριώνεται από τις διαχρονικές ελληνικές παραδόσεις. Με το Σύνταγμα αυτό καθοριζόταν με 124 άρθρα και Παράρτημα με 5 η οργάνωση και λειτουργία ενός ενιαίου παμβαλκανικού κράτους με την επωνυμία *Ελληνική Δημοκρατία*,⁴ της οποίας κεφαλαιώδης αρχή καθοριζόταν το τρίπτυχο Ελευθερία – Ισότης – Αδελφότης. Αυτή η Δημοκρατία, κατά τον Ρήγα, ήταν “μία, μ' όλον οπου συμπεριλαμβάνει εις τον κόλπον της διάφορα γένη και θρησκείας· είναι αδιαίρετος, μ' όλον, που ποταμοί και πελάγοι διαχωρίζουν ταις επαρχίαις της, αι οποίαι όλαι είναι ένα συνεσφιγμένον αδιάλυτον σώμα”⁵ σ' αυτήν “ο αυτοκράτωρ (διάβ. κυρίαρχος) λαός είναι όλοι οι κάτοικοι του βασιλείου (διάβ. κράτους) τούτου χωρίς εξαιρέσιν θρησκείας και διαλέκτου, Έλληνες, Αλβανοί, Βλάχοι, Αρμένηδες, Τούρκοι και κάθε άλλο είδος γενεάς”⁶ σ' αυτή “δέχονται όλους τους αδικημένους ξένους και όλους τους εξορισμένους από την πατρίδα των δι’

2. – Βλ. Ρήγας Βελεστινλής, *Τρία εγερτήρια κείμενα*. I Η επανασταστική προκήρυξις. Τα δίκαια του ανθρώπου. II. Η Νέα Πολιτική Διοίκηση των κατοίκων της Ρούμελης, των Μεσογείων νήσων, της Μικράς Ασίας και της Βλαχομπογδανίας. III. Ο Θούριος. Εισαγωγή, σχόλια Γιάννης Κορδάτος, Αθήνα 1954.

3. – Γ' αυτά βλ. Βρανούσης Λ., *Συμβολή στην έρευνα για τα τραγούδια του Ρήγα*, Αθήνα 1948, του αυτού *Ο πατριωτικός ύμνος του Ρήγα και η ελληνική καρμανιόλα*, Αθήνα 1960, Δασκαλάκης Απ., *Ο Θούριος του Ρήγα και άλλα πατριωτικά άσματα εις χειρόγραφον του 1809*, εν Αθήναις 1966, του αυτού, *Τα εθνεγερτικά τραγούδια του Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1977, Fauriel Ch., *Chants populaires de la Grèce moderne, a Paris 1825*, και ό.π., σημ. 2 και άλλα.

4. – Βλ. Ρήγας Φεραίος, *Η Ελληνική Δημοκρατία*, α' έκδοση, εν Βιέννη 1797, Δασκαλάκης Απ., *Το πολίτευμα του Ρήγα Βελεστινλή, πρώτον σύνταγμα Ελληνικής Δημοκρατίας και ελευθέρας διαβιώσεως των Βαλκανικών λαών*, Αθήναι 1976, βλ. και Manessis, ό.π., σημ. 1, π., 100, και σημ. 2 και άλλα. Βλ. και D. Zakythinos, Rhfaw et la vision de l' Etat oecumenique de l' Orient, περ. Εκλογή, τόμ. IV, Athènes 1948, p. 670 κ.ε.

5. – Βλ. το 1ο άρθρο του συντάγματος του Ρήγα.

6. – Βλ. το 7ο άρθρο του συντάγματος.

αιτίαν της ελευθερίας”⁷ και “η Νομοθετική Διοίκησης βεβαιοί εις όλους τους Έλληνες, Τούρκους, Αρμένιδας την ισοτιμίαν, την ελευθερίαν, την σιγουρότητα... την ελευθερίαν όλων των θρησκειών, μίαν κοινήν ανατροφήν... την απόλαυσιν όλων των δικαίων του ανθρώπου”⁸. Τέλος με το τρίτο εγερτήριο κείμενό του – προκήρυξη τιτλοφορούμενη *Δημοσία φανέρωσις των Δικαίων του ανθρώπου*⁹ ο Ρήγας σε αναφορά του στα Δίκαια αυτά φυσικά και απαραίτητα, τα καθόριζε “πρώτον, το να είμεθα όλοι ίσοι και όχι ο ένας κατώτερος από τον άλλον· δεύτερον, να είμεθα ελεύθεροι και όχι ο ένας σκλάβος του άλλου· τρίτον, να είμεθα σίγουροι εις την ζωήν μας και κανένας να μην ημπορεί να μας την πάρει αδίκως και κατά την φαντασίαν”¹⁰ ακόμη ότι “όλοι οι άνθρωποι, Χριστιανοί και Τούρκοι κατά φυσικόν λόγον είναι ίσοι”¹¹ ότι “ο νόμος είναι εκείνη η ελευθέρα απόφασις, οπού με την συγκατάθεσιν όλου του λαού έγινεν”¹² και ότι “ο Βούλγαρος πρέπει να κινείται όταν πάσχει ο Έλλην· και τούτος πάλιν δι εκείνον· και αμφοτέροι δια τον Αλβανόν και Βλάχον”¹³.

Ο Ρήγας με όλες τις δραστηριότητές του επεδίωκε την πλήρη ρήξη της παμβαλκανικής κοινωνίας με το παρελθόν της, με δικαιοσύνη και ελευθερία, και με τα τρία εθνεγερτικά κείμενά του θωράκισε το όραμά του της *Βαλκανικής Δημοκρατικής Ομοσπονδίας*, άνοιξε νέους ελπιδοφόρους ορίζοντες στους λαούς της χερσονήσου του Αίμου, αλλά και της καθόλου οθωμανοκρατούμενης επικράτειας και κατέστη, έκτοτε, το σύμβολο των αγωνιστικών τους βιωμάτων για Ελευθερία, Ισότητα και Αδελφότητα με καθαγιασμό της θυσίας του στο Βελιγράδι τον Ιούνιο 1798¹⁴.

7. – Βλ. το 120ο άρθρο του συντάγματος.

8. – Βλ. το 122ο άρθρο του συντάγματος.

9. – Βλ. Ρήγας Βελεστινλής, *Τρία εθνεγερτικά κείμενα*, ό.π., σημ. 2.

10. – Βλ. το 2ο άρθρο της Δημόσιας φανέρωσης των δικαίων του ανθρώπου.

11. – Βλ. το 3ο άρθρο της Δημόσιας φανέρωσης.

12. – Βλ. το 4ο άρθρο της.

13. – Βλ. το 34 άρθρο της.

14. – Για την προσωπικότητα του Ρήγα, τη ζωή του, τη δράση του, το έργο του, μεταφραστικό και πρωτότυπο, τα οράματά του, τις διακηρύξεις του και τη θυσία του βλ. ό.π., στις σημ. 3 και 4 και ακόμη Άμαντας Κων., *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήναι 1930, Βρανούσης Λεάν., *Ρήγας Βελεστινλής, 1757-1798*, Αθήναι 1957, Δασκαλάκης Απ., *Ρήγας και Πετρουαίος στο περ. Παρνασσός Δ'* (1962) σσ. 396-433, Κορδάτος Ι., *Ρήγας Φεραίος και η Βαλκανική Ομοσπονδία*, Αθήναι 1946, Προσαπόστολος Κων., *Ο πρόεδρος Αθανάσιος Παντομίμος βιογραφία του Ρήγα*, Αθήναι 1956, Λαμπρός Σπυρ., *Μεικτάί σελίδες*, Αθήναι 1905, σελ. 643 κ.ε.

Το όραμα του Ρήγα για τη *Βαλκανική Δημοκρατική Ομοσπονδία* δεν χάθηκε με την μαρτυρική θυσία του. Διέτρεξε παρορμητικό σε αγώνες των Βαλκανικών λαών όλο τον 19ο και τον τωρινό αιώνα και υπάρχει επίκαιρο και στις μέρες μας. Κατά περιόδους υπέστη παλινδρομήσεις και οπισθοχωρήσεις από τις απειροαμέτρητες και απειλητικά κυνικές παρεμβάσεις των Μ. Δυνάμεων, των οποίων τα κέντρα εντολών, το Λονδίνο και το Παρίσι, το Βερολίνο, η Βιέννη και η Πετρούπολη το αντιμάχονταν ακατάσχετα και ασταμάτητα για τα διαπλεκόμενα στα Βαλκάνια συμφέροντά τους. Με πειθήνιες τις εντολές και τις κυβερνήσεις των Βαλκανικών χωρών και “ερήμην” των λαών τους δημιουργούσαν ανάμεσά τους αγεφύρωτα μίσση και πάθη, εχθροπραξίες, μισαλλοδοξίες και αιματηρές συγκρούσεις ματαβάλλοντας τα Βαλκάνια σε “πυριταποθήκη” της Ευρώπης. Προσπάθειες για συνεργασία και ενότητα των Βαλκανικών λαών καταβλήθηκαν και κατά τον 19ο και κατά τον τωρινό αιώνα με την “προστατευτική” επίνευση των Μ. Δυνάμεων και στις άλλες Βαλκανικές χώρες και στη δική μας επί Αλ. Κουμουνδούρου και Χαρίλ. Τρικούπη, επί Ελευθερίου Βενιζέλου και Αλεξ. Πapanαστασί-ου¹⁵. Όμως αυτές ήταν καταδικασμένες σε αποτυχία γιατί εξυπηρετούσαν αλλότριους των λαών σκοπούς, προέρχονταν “εκ των άνω”, και “ε-ρήμην” ουσιαστικά των λαών των Βαλκανικών χωρών, περιορίζονταν σε στρατιωτικο-πολεμικές συμπράξεις, δεν είχαν ποτέ πολιτικές προεκτάσεις και διακατέχονταν από επικίνδυνες για τους λαούς, καθοδηγούμενες “έξωθεν” των Βαλκανίων, σοβινιστικές σκοπιμότητες και επιδιώξεις.

Το όραμα του Ρήγα για παμβαλκανική εξέγερση των λαών της χερσονήσου του Αίμου για την απελευθέρωσή τους από την οθωμανική κυριαρχία και τη μεταπελευθερωτική *Βαλκανική Δημοκρατική Ομο-*

15.- Βλ. ενδεικτικά Ευαγγελίδης Ι.Ε., *Τα μετά του Όθωνα ήτο ιστορία της Μεσοβασιλείας και της βασιλείας Γεωργίου του Α', 1862-1892*, Αθήναι 1898, Βλάχο Νίκ., *Η συμμαχική προσέγγισης των τεσσάρων χριστιανικών κρατών της χερσονήσου του Αίμου κατά το έτος 1912*, Θεσσαλονίκη, 1953 Dracoules P.E., *The Balkan Peninsula*, reprinted from the *Asiatic Review*, January 1920, Suppl 382-394, No 11, Papanastasiou Q., *Les conférences Balkaniques et le parti Balkanique, rapport sovietique au conseil de la pair*, Athenes 1934, Χιώτης Παν., *Ιστορία του Ιονίου κράτους από της κατάστασώς αυτού μέχρι ενώσεως, έτη 1815-1864*, τόμ. Β', εν Ζακύνθω, 1577, σελ. 491 κ.ε.

σπονδία πέρασε αγωνιστικά στα πλέον προωθημένα, στην πίστη τους στις γνήσιες και ανόθευτες δημοκρατικές αρχές, τμήματα των Βαλκανικών λαών και στους πρωτοπόρους προμάχους της. Αυτοί, ενάντια στα εχθρικά στο όραμα του Ρήγα κατεστημένα των χωρών τους αντιπάλαισαν στις σοβινιστικές εξάρσεις, στη διαίρεση και την αλληλοσφαγή των λαών, αγωνίστηκαν σθεναρά για την υλοποίηση αυτού του οράματος. Χάρης σ' αυτούς τους προμάχους και στα τμήματα των Βαλκανικών λαών, που τους ακολούθησαν, το όραμα του Ρήγα παρέμεινε και παραμένει, έκτοτε, το σημείο της αναφοράς και το σύμβολό τους έως και σήμερα στην επικίνδυνα, και πάλιν, ταραγμένη και σπαρασσόμενη Βαλκανική από τις σημερινές Μ. Δυνάμεις, παρορμητικό αγωνιστικό κίνητρο στην αναγκαία χάραξη νέων οριζόντων των λαών της "εν ειρήνη, ελευθερία, ισότητα και αδελφότητα".

Την ίδια χρονιά της θυσίας του Ρήγα, Ιούνιος 1798, το όραμά του για παμβαλκανική εξέγερση και δημοκρατία της Βαλκανικής Δημοκρατικής Ομοσπονδίας, σε μετασχηματισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, διακινήθηκε συγκλονιστικά στα Επτάνησα, που βρίσκοντας στην κυριαρχία των δημοκρατικών Γάλλων. Τότε, 1798, έφτανε στην Κέρκυρα από την Τεργέστη ο οπαδός, ακόλουθος και συναθλητής του Ρήγα, ο νεώτατος Χριστόφορος Περραιβός, ο μετέπειτα ένας από τους παράγοντες του '21. Αυτός είχε συλληφθεί στην Τεργέστη από τις εκεί αυστριακές αρχές μαζί με τον Ρήγα, αφέθηκε όμως ελεύθερος από αυτές έπειτα από παρέμβαση του εκεί Γάλλου προξένου Μπρεβιέ, ως Γάλλος υπήκοος¹⁶. Μυημένος στα εθνεγερτικά κηρύγματα και σχέδια του Ρήγα έφερε μαζί του στην Κέρκυρα διάφορα έγγραφα και τα πατριωτικά άσματά του, ανάμεσά τους και τον Θούριο από την πρωτότυπη Στη Βιέννη έκδοσή του στα 1797. Με την παρόρμηση Επτανησίων και Ηπειρωτών στην Κέρκυρα δημοκρατικών πατριωτών απεφάσισε και πραγματοποίησε την ανατύπωσή τους σε ιδιαίτερο φυλλάδιο στο ελληνικό τυπογραφείο, που είχαν συστήσει στην Κέρκυρα οι δημοκρατικοί Γάλλοι. Αυτό το φυλλάδιο κυκλοφόρησε ευρύτατα σ' όλα τα Επτάνησα με αποτέλεσμα τη διέγερση της επαναστατικής, εθνικής και δημοκρατικής,

16.- Βλ. Δασκαλάκης Αλ., Ρήγας και Περραιβός, ό.π., στη σημ. 14, σσ. 396, 409, 420, 424 του αυτού, Ο Θούριος του Ρήγα, ό.π., στη σημ. 3.

συνείδησης του λαού τους. Σ' αυτό το φυλλάδιο, κατά σχετική μαρτυρία, ο Περραιβός περιέλαβε και δικό του ενθουσιαστικό πατριωτικό άσμα "στιχουργηθέν εν Κεφαλληνία"¹⁷ όταν βρισκόταν εκεί, επηρεασμένο βαθύτατα από τα άσματα του Ρήγα. Στη βαθειά ανταπόκριση, που είχε στον Επτανησιακό λαό και το φυλλάδιο αυτό με τον Θούριο και τα άλλα άσματα του Ρήγα πρέπει να καταγραφεί και η αφετηρία και εξέλιξη των εξεγέρσεων, που σημειώθηκαν μάλιστα στην Κεφαλονιά και την Κέρκυρα μετά την ίδρυση της Επτανήσου Πολιτείας υπό ρωσοτουρκική επικυριαρχία με τη συνθήκη της Κωνσταντινουπόλεως 1800 και το συνοδευτικό της "Βυζαντινόν" σύνταγμα και μετά, χάρις στις διατάξεις του, την επανακυριαρχία του συμβουλίου των Γενικών ή Μειζόνων Συμβουλίων των ευγενών με τα επί της Ενετοκρατίας προνόμια και αξιώματά τους¹⁸. Με τις εξεγέρσεις αυτές οι Επτανήσιοι δημοκράτες, βαθύτατα επηρεασμένοι από τη φιλοσοφία και ιδεολογία της γαλλικής στα 1789 επανάστασης, αλλά, οπωσδήποτε, και από τα κηρύγματα του Ρήγα πέτυχαν τη σύνταξη δυο, πλέον προωθημένων σε δημοκρατικές αρχές, συνταγμάτων: του 1801 στην Κέρκυρα *Onoranda deputazione della citta, borghi e contado dell' isola di Corfu*¹⁹ και προ πάντων το αστικοφιλελεύθερο σύνταγμα του 1803 της Επτανήσου Πολιτείας, με το οποίο κατακυρώνονταν, με έντονες τις επιδράσεις των γαλλικών συνταγμάτων του 1793 και μάλιστα του 1795, αλλά και του συντάγματος του Ρήγα²⁰, κοινά στα άλλα το αντιπροσωπευτικό κοινοβουλευτικό σύστημα με βουλή και γερουσία, η διάκριση των τριών εξουσιών, τα ατομικά δικαιώματα²¹.

17.- Βλ. ό.π., Περραιβός Χριστόφορος, *Άπαντα*, II Σύντομος βιογραφία του Ρήγα, στη σημ. 14, σελ. 331. Στην αυτή σελίδα και η μαρτυρία του για το δικό του ενθουσιαστικό άσμα, από το οποίο παραθέτει το δίστιχο:

"Σκλάβοι σεις πλέον μη καταδέχεσθε - Μήτε να είσθε, μήτε να λέγεσθε".

Βλ. και του αυτού *Απομνημονεύματα πολεμικά*, έκδ. Τσουκαλά στη σειρά *Απομνημονεύματα των αγωνιστών του '21*, No 2, Αθήναι 1956, σελ. 6.

18.- Βλ. τη συνθήκη της Κωνσταντινουπόλεως και το "Βυζαντινόν" σύνταγμα στο *Le tre costituzioni, 1800, 1803, 1817 delle sette isole ionie ed i relativi documenti*, Corfu, 1849, p.p. 1-6.

19.- Βλ. το σύνταγμα της "Εντίμου αντιπροσωπείας της πόλεως, των κομποπόλεων και των περιχώρων (χωριών της νήσου Κέρκυρας στο *Le tre costituzioni*, ό.π., pp 21-22 και 22-26.

20.- Βλ. αυτό, ό.π., στη σημ. 2.

21.- Βλ. το σύνταγμα του 1803 στο *Le tre costituzioni*, ό.π., pp 41-78.

Το όραμα του Ρήγα και τα επαναστατικά του κηρύγματα διέτρεχαν τη χώρα μας και τα άλλα Βαλκάνια στις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα και πριν και κατά τη σύσταση της Φιλικής Εταιρίας και κατά την έναρξη και τη διάρκεια του αγώνα της Ελληνικής Ανεξαρτησίας. Αυτά άσκησαν τις επιδράσεις τους στους αγώνες, τότε, των Βαλκανικών λαών²² και ξένοι και Έλληνες ιστοριογράφοι είτε περιηγητές ασχολήθηκαν με το Ρήγα επισημαίνοντας ότι ο εθνεργάτης βρήκε τη λύρα του Τυρταίου, τον ποιητικό σπινθήρα του Πινδάρου και την βροντώδη φωνή του Δημοσθένη· ότι η ευγλωττία του και η υπόληψή του προσείλκυσε πλήθος επισκόπων, αρχόντων και ξένων προσωποκοτήτων και ότι αυτός ο μεγαλοφυής άνθρωπος πέτυχε να προσελκύσει στα σχέδιά του ένα πλήθος Τούρκων της Κωνσταντινουπόλεως, εγκόλποση των Γάλλων νεωτεριστών, ενώ η ανάγνωση του Θούριου προκαλούσε συγκίνηση και δάκρυα στους νέους²³.

Τα εθνεγερτικά κηρύγματα του Ρήγα για παμβαλκανική εξέγερση κατά της οθωμανικής απολυταρχικής τυραννίας βρήκε πρόσφορο το έδαφος στη δημιουργία, λειτουργία και εξάπλωση της Φιλικής Εταιρίας. Στις τάξεις της και κατά τη δράση της είχαν κατηχηθεί από Έλληνες Φιλικούς και Σέρβοι, Βούλγαροι και Δάκες²⁴. Στο Γενικό Σχέδιο της Φιλικής Εταιρίας προβλεπόταν η συγκρότηση τάξεων από Βουλγάρους, Σέρβους, Βλάχους και Αλβανούς²⁵. Στην Ελληνοσερβική συνθήκη, την οποία κατά τον Δεκέμβριο

22.- Βλ. για τους αγώνες αυτούς ενδεικτικά Djordjevic D, *Revolutions nationales des peuples balkaniques, 1804-1814*, Belgrade, 1965, Λάσκαρης Μιχ., *Έλληνες και Σέρβοι κατά τους απελευθερωτικούς των αγώνες 1804-1830*, Αθήναι 1936.

23.- Βλ. Fauriel G, *Chants populaires*, ό.π., σημ. 3, pp 18-19, όπου μαρτυρεί ότι σε επίσκεψη στα 1819 σε χωριό της Μακεδονίας νέος Ηπειρώτης, βγάζοντας από τα στήθη του φυλλάδιο με τον Θούριο του Ρήγα το έδωσε να το διαβάσει ένας συνταξιδιώτης του και κατά τη διάρκεια του διαβάσματος ο νέος, όπως πάντοτε, πυρπολήθηκε από συγκίνηση, τα χείλη του έτρεμαν και δάκρυα έτρεχαν από τα μάτια του· ότι, ακόμη, πολλοί συμπατριώτες του εμψυχώνονταν από τα ίδια αισθήματα, Rouqueville F. G.H.L., *Histoire de la regeneration de la Grece comprenant les precis des evenements depuis 1740 jusqu' in 1824, deuxieme edition*, Paris, 1825 (UDCCCXXr), tree fere, pp 131-133, Σπηλιάδης Νικ., *Απομνημονεύματα*, (1851, rue 1re, σελ. 3, υποσημ. 5 όπου μαρτυρεί ότι ο Παν. Σέχερης στα 1808 του κοινοποίησε “Τα άσματα του Ρήγα” κ.α.

24.- Βλ. ενδεικτικά Οικονόμου Μ., *Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας ή ο ιερός των Ελλήνων αγών*, εκδ. Τσουκαλά, στη σειρά *Απομνημονεύματα αγωνιστών*, Νο 14, τομ. 14, σ. 63.

25.- Βλ. ιδιαίτερα το ΙΓ' άρθρο, *Φιλήμων Δοκίμιον ιστορικόν περί της ελληνικής επανάστασεως*, τομ. Α', βθ 47-57.

1820 απέστειλε ο Αλέξ. Υψηλάντης στον Σέρβο ηγεμόνα Μίλος Οβρένοβιτς καθορίζοταν ότι ο πόλεμος κατά των Τούρκων δεν θα σταματήσει “πριν αποκατασταθεί τελεία ανεξαρτησία καθ’ όλας τας συνηνωμένας και συμμαχικάς επαρχίας” και πριν, μετά την απελευθέρωσή τους, καταστούν ομόσπονδες²⁶.

Οι διακηρύξεις και τα πολεμικά πατριωτικά άσματα του Ρήγα με προεξάρχον μάλιστα τον Θούριο υπήρξαν το ιδεολογικό εγερτήριο της ελληνικής στα 1821 επανάστασης. Η απήχησή τους υπήρξαν έντονες σ’ όλους του Βαλκανικούς λαούς, που έσπευσαν να ενταχθούν στις τάξεις της τόσο κατά την επανάσταση στις παραδουνάβειες ηγεμονίες, όσο και στα επαναστατικά κέντρα του ελληνικού νότου. Στη Βλαχία και Μολδαυία όταν ο Αλέξ. Υψηλάντης πέρασε τον Προύθο γίνθηκε δεκτός στο Ιάσιο με επαναστατική πατριωτική έξαρση από Έλληνες, Σέρβους, Βούλγαρους, Αλβανούς, Βλάχους και Μαυροβουνιώτες, οι οποίοι απέτελεσαν την πρώτη στρατιωτική ζύμη του Υψηλάντη και με αυτούς οι οποίοι “συνέκειντο τα δισχιλίων ως έγγιστα” κινήθηκε προς τη Φωξάνη²⁷. Τότε, κατά τη σχετική μαρτυρία²⁸, “αντηχούσαν εις όλα τα μέρη και εις αυτήν την εστίαν της τυραννίας, την Κωνσταντινούπολιν, τα εις την επανάστασιν προτρεπτικά του Ρήγα και άλλων ενθουσιαστών της ελευθερίας άσματα”. Σέρβοι, Βούλγαροι και Αρβανίτες, από κοινού με τους Έλληνες πήραν μέρος στις μάχες στο Δραγατσάνι, στο Σκουλένι και στη μονή Σέκου, και την απώλεια όλων, που έπεσαν σ’ αυτές, “ησθάνθη η Ελλάς την στέρησιν τοσούτων γενναίων και προσφιλών τέκνων αυτής, πολλών συν αυτοίς αριθμουμένων έτι ομοθηρήσκων αδελφών Σέρβων και Βουλγάρων”²⁹. Χαρακτηριστικός για την από κοινού δράση Ελλήνων, Βουλγάρων, Σέρβων, Αρβανιτών και Βλάχων είναι κα-

26.- Βλ. Botzaris N., *Visions balkaniques dans la preparation de la Revolution grecque, 1789-1821*, Geneve-Paris, 1962, p.p. 102-106, 133-134, Λάσκαρης Μιχ., *Έλληνες και Σέρβοι κατά τους απελευθερωτικούς των αγónας 1804-1830*, Αθήναι, 1936 pp 81-83, Λουκάτος Σπυρ., *Σχέσεις Ελλήνων κατά Σέρβων και Μαυροβουνίων κατά την ελληνικήν επανάστασιν 1823-1826*, Θεσσαλονίκη 1970, σσ 11-19 κ.α.

27.- Βλ. Botzaris, ό.π., σμ. 26, σσ 133-134, Οικονόμου Μ., ό.π., στη σμ. 24, σελ. 65, Σπηλιάδης Ν., ό.π. *Απομνημονεύματα*, (1851), τομ. 1ος, σσ 34-40, Φιλήμων ..., ό.π., στη σμ. 24, τομ. 2ος, σ. 89.

28.- Βλ. Σπηλιάδης Ν., ό.π., στη σμ. 27, τομ. 1ος (1851), σσ 2-3.

29.- Βλ. Φιλήμων ..., ό.π., στη σμ. 24, τομ. 2ος (1859) σελ. κ.ε.

τάλογός τους³⁰, που καταδεικνύει τη συναδέλφωσή τους στον αγώνα κατά της οθωμανικής τυραννίας υλοποιώντας, έτσι, ως ένα βαθμό το κήρυγμα του Ρήγα.

Ιδιαίτερα συναδέλφωση και ενότητα των Βαλκανικών λαών, κατά το εγερτήριο σάλπισμα του Ρήγα, και από κοινού επαναστατική δράση με τους Έλληνες επαναστάτες Σέρβων και Βουλγάρων και Αρβανιτών και Μαυροβουνιωτών και Βλάχων σημειώθηκε μετά την αποτυχία της επανάστασης στις παραδουνάβειες ηγεμονίες και κατά τη διάρκεια του αγώνα στον ελληνικό νότο. Αυτή ακριβώς η συναδέλφωση όλων των Βαλκανικών λαών στα χρόνια του '21 είναι η πολυσήμαντη έκφραση των οραμάτων και κηρυγμάτων του Ρήγα κατά την συμπαράταξή τους κατά του οθωμανικού ζυγού. Τότε στα κυριότερα επαναστατικά κέντρα του ελληνικού νότου συγκροτήθηκαν και πήραν δραστήριο μέρος σε κρίσιμες μάχες στην ηπειρωτική και τη νησιωτική επαναστατική Ελλάδα δίπλα στα ελληνικά σώματα και σώματα Σέρβων, Βουλγάρων, Μαυροβουνιωτών, ακόμα και Τούρκων και Οθωμανών σε θαυμαστή πραγματοποίηση του σαλπίσματος του Ρήγα. Τέτοια σώματα, πολλές φορές μαρτυρούνται είτε κάτω από την ηγεσία συμπατριώτη τους, είτε εντεταγμένοι στα ελληνικά σώματα, τα άτακτα προ πάντων, αλλά μερικώς και στο τακτικό σώμα του Φαβιέρου³¹. Ξεχωριστά αξιοσημείωτο και σημαντικό είναι το γεγονός ότι στον αγώνα της Ελληνικής Ανεξαρτησίας στο πλευρό των Ελλήνων και των άλλων υποδούλων στον σουλτάνο βαλκανικών λαών αγωνίστηκαν και Τουρκαλβανοί και Τούρκοι και

30.- Βλ. Τοντόροφ Νικαλάϊ, *Η Βαλκανική διάσταση της επανάστασης του 1821. Η περίπτωση των Βουλγάρων, ένας κατάλογος αγωνιστών στη Μολδοβλαχία*, Αρχαία Οδυσσού, 1892, σελ. 100 κ.ε.

31.- Βλ. Loucatos Spyros, *Le Philhellenisme balkanique pendant la lutte pour l'indépendance Hellenique*, στο περ. *Balkan Studies*, 19, 2, Thessaloniki 1978 pp 249-283 και σε ξεχωριστό ανάτυπο. Στις σσ 258-283 ανέκδοτα έγγραφα, του αυτού Σέρβοι, Μαυροβούνιοι, Βόσνιοι, μαχητές της Ελληνικής Ανεξαρτησίας, στα *Πρακτικά* του πρώτου ελληνο-σερβικού συμποσίου, Θεσσαλονίκη 1979, σσ 101-151 και σε ξεχωριστό ανάτυπο του αυτού *Les relations des revolutionnaires grece et bulgares volontaires a la lutte pour l'indépendance hellénique*, στα *Πρακτικά* του 1ου ελληνο-βουλγαρικού συμποσίου, Θεσσαλονίκη 1980, σσ 199-209 και σε ξεχωριστό ανάτυπο, του αυτού *Εχθροί Ελλήνων κατά Σέρβων και Μαυροβουνίων*, ό.π., στη σμ. 26.

Άραβες³² κατά το ευρύτατο φάσμα του εγερτήριου σαλπίσματος του Ρήγα για συνένωση όλων Χριστιανών και Τούρκων, Άσπρων και Αράπηδων. Ιδιαίτερα, επί του προκειμένου επισημαίνουμε, κοντά σε άλλα τεκμήρια, και τη σύσταση της οθωμανικής εκατονταρχίας του Μουσταφά Γκέκα, ενταγμένη στη χιλιαρχία του Νικ. Κριεζή³³. Οι διακηρύξεις του Ρήγα για εξέγερση όλων των οθωμανοκρατούμενων περιοχών κατά του οθωμανού κυριάρχου τους άσκησαν την επίδρασή τους και σε περιοχές της Εγγύς Ανατολής, στη Συρία και το Λίβανο³⁴, αλλ' ακόμη και στην Αίγυπτο του Μεχμέτ Αλή³⁵.

Τέλος οι διακηρύξεις του Ρήγα, τα πολεμικά άσματά του και ξεχωριστά ο Θούριος σε τελευταία ανάλυση υπήρξαν το ιδεολογικό εγερτήριο του '21, όπως, χαρακτηριστικά καταφαίνεται είτε στην προκήρυξη της 1ης Ιανουαρίου 1822 στην Επίδαυρο, είτε στο σύνταγμα της Επιδαύρου και στο σύνταγμα της Τροιζήνας, τα οποία εμφανώς κατά την ιδεολογία τους φέρουν και τη σφραγίδα του συντάγματος του Ρήγα.

Τα εθνεγερτικά του Ρήγα κηρύγματα και κείμενα εμφανίστηκαν και στο ισχνό και "οιονεί" ελεύθερο νεοελληνικό κρατίδιο κοντά στην επανάσταση στις 3 Σεπτέμβρη 1843. Τότε ο Τερτσάτης άρχισε αγώνα πολιτικού διαφωτισμού του ελληνικού λαού εκδίδοντας και κυκλοφορώντας περιοδικό με την επωνυμία "Ρήγας" αποκαλώντας τον εθνεγέρτη "εθνολάτρευτον" μορφή και στο πρώτο φυλλάδιο του περιοδικού προβάλλο-

32.- Βλ. Λουκάτος Σπυρ., Τουρκοαλβανικού φιλελληνισμού εράνισμα κατά την ελληνικήν εθνεγερσίαν, στο *Λειμωνάριον* προσφορά εις τον καθηγητή Ν. Β. Τωμαδάκη, περ. Αθηνά, ΟΓ'-ΟΔ', εν Αθήναις 1973, σσ 43-63 και σε ξεχωριστό ανάτυπο, σις σσ 53-63 ανέκδοτα έγγραφα, σις σσ 62-63 η οθωμανική εκατονταρχία, του αυτού *Les Arabes et les Turcs Philhellenes pendant la lutte pour l' independance de la Grece*, στο *Balkan Studies*, 21, 2, Thessaloniki, 1980, pp 233-273, p. 244 κατάταξή τους σε ελληνικά σώματα, σ. 245 συμμετοχής τους σε κρίσιμες μάχες, σσ 247-273 έγγραφα, σσ 254-255 ονόματα οθωμανών υπτέρων, σσ 262-263 οθωμανική εκατονταρχία, και σε ξεχωριστό ανάτυπο.

33.- Βλ., ό.π., σημ. 32.

34.- Βλ. Λουκάτος Σπ. Προσπάθειαι Ελληνο-συρο-λιβανικής συμμαχίας κατά των Τούρκων κατά την ελληνικήν επανάστασιν, 1822-1828 στο περ. *Μνημοσύνη*, 1971, τομ. 3ος, σσ 328-394 και σε ξεχωριστό ανάτυπο.

35.- Βλ. Λουκάτος Σπ. Προσπάθειαι Ελληνο-αιγυπτιακής συμμαχίας κατά των Τούρκων κατά το μέσον του αγώνος της Ελληνικής Ανεξαρτησίας, στο περ. *Πελοποννησιακά*, 1969-1970, τομ. 7ος, σσ 187-223 και σε ξεχωριστό ανάτυπο.

ντας το δημοκρατικό του Ρήγα κήρυγμα³⁶. Χαρακτηριστικά ο Τερτσέτης σημειώνει “ο Ρήγας Φεραίος εστάθη ο ευεργέτης της φυλής μας, το μέλανι του θα είναι πολύτιμον ενώπιον του Θεού, όσο το αίμα του αγίου”³⁷ και “τα όσα ο μακαρίτης εις τους προφητικούς του ψαλμούς εδίδαξεν σώζονται όλα ανθηρόν σχολείον των ζώντων, εσάλπισε πόλεμον υπέρ της κοινής ελευθερίας”³⁸.

Στο αγγλικό προτεκτοράτο των Επτανήσων, όπου ζωντανή διατηριόταν η παράδοση του Θουρίου του Ρήγα και των άλλων πολεμικο-πατριωτικών ασμάτων από το 1798, όταν ο Περραιβός τα αναδιατύπωνε στην Κέρκυρα, τα κηρύγματα του Ρήγα για παμβαλκανική συναδέλφωση, ενότητα και συμμαχία βρήκαν πρόσφορο το έδαφος στους πρωτοπόρους ριζοσπάστες και ξεχωριστά στην αριστερή υπό τον Ιωσήφ Μομφερράτο πτέρυγα. Το ιστορικό ψήφισμα των Ριζοσπαστών κατά την Θ’ Ιόνιο Βουλή, την και πρώτη και τελευταία ελεύθερη φέρει τη σφραγίδα μεν της γαλλικής του Φλεβάρη 1848 επανάστασης, αλλά και το σκεπτικό του είναι απόηχος των κηρυγμάτων του Ρήγα³⁹. Αυτή η απήχηση και αυτός ο απόηχος καταφαίνονται, κοντά στα άλλα και από το γεγονός ότι η ριζοσπαστική εφημερίδα στη Ζάκυνθο έφερε την επωνυμία *Ρήγας*, ενώ, εξ άλλου, οι διακηρύξεις των Ριζοσπαστών για Ελευθερία, Ισότητα, Αδελφότητα, για τα φυσικά και απαράγραπτα ανθρώπινα δικαιώματα, για Δημοκρατία σε συνδυασμό με την αρθρογραφία, την ειδησεογραφία και τη σχολιογραφία των Ριζοσπαστικών εφημερίδων βρίσκονταν

36.- Βλ. Τερτσέτης *Άπαντα*, Κολοκοτρώνη Απομνημονεύματα, ο Γέρος του Μοριά, τομ. Α’, Αθήναι 1958, σελ. 30 το πρώτο φυλλάδιο “Ο Ρήγας”, που εκδόθηκε 1 Μαρτίου 1843, όπου και οι δηλώσεις του. Στις σσ 399-402 Πρακτικά δοκίμια και άρθρα· στις σσ 402-433 ο Ρήγας Γ’· στις σσ 435-442 Ο Ρήγας Δ’.

37.- Βλ. Τερτσέτης, ό.π., στη σημ. 36 Προλεγόμενα. Εισαγωγικός λόγος 25 Μαρτίου 1851, σελ. 43.

38.- Βλ. Τερτσέτης, ό.π., στη σημ. 36, Πρακτικά Δοκίμια και άρθρα, σσ 226 και 399-402.

39.- Το ιστορικό αυτό ψήφισμα διακήρυξε την Ένωση με την Ελλάδα και φυσικό, απαράγραπτο και αναπαλλοτρίωτο δικαίωμα του επανησιακού λαού, αντίθετα με το ψήφισμα της ΙΓ’ Ιονίου βουλής, που το ζητούσε “ως ικεσία” από την Αγγίδα Άνασσα. Διακήρυξε: Την Ανεξαρτησία, την Κυριαρχία και την Εθνικότητα εκάστου λαού δικαιώματα φυσικά και απαράγραπτα και αμοσώμος, στερεά και αμεταβίβλητος θέλησις του επανησιακού λαού είναι και η ανάκτησις της Ανεξαρτησίας του, με Ένωση του με το λοιπό Έθνος του.

μεν μέσα στα ιδεολογικο-φιλοσοφικά πλαίσια των δυο γαλλικών επαναστάσεων 1789 και 1848⁴⁰, αλλά σφραγίζονταν και από τα κηρύγματα του Ρήγα συνδέοντας τον Ριζοσπαστισμό με τον εθνομάρτυρα της παμβαλκανικής ελευθερίας.

Το όραμα του Ρήγα για παμβαλκανική συνεργασία, ενότητα και συναδέλφωση και για παμβαλκανική ομοσπονδιακή πολιτεία εκδηλώθηκε ως αγωνιστικός στόχος από τους Έλληνες πρωτοσοσιαλιστές, ανάμεσα στους οποίους και εξέχοντες πρωτοπόροι της ιδέας, Κεφαλονίτες και Θιακοί, κατά τη μεγάλη κρίση του Ανατολικού ζητήματος, 1845-1881. Τότε οι λαοί της χερσονήσου του Αίμου συνταράσσονταν επαναστατικά κατά του οθωμανού δυνάστη τους. Τότε, τέλη 1875 και αρχές 1876 συστήθηκε και λειτούργησε για ικανά έτη ο *Πολιτικός Σύλλογος Ρήγας* με δημοσιογραφικό όργανό του την ομώνυμη, *Ρήγας*, εφημερίδα του. Ηγετικά δραστήρια μέλη του, ως ιδρυτικά, υπήρξαν ο Ανδ. Ρηγόπουλος από την Πάτρα, ο διευθυντής της εφημερίδας Κεφαλονίτης Γερ. Λυκιαρδόπουλος, αλλά και οι Κεφαλονίτες Γερ. Κοντομίχαλος, Παν. Πανάς, Ρόγκος Χοϊδάς και άλλοι. Ο σύλλογος αυτός, ο οποίος από το 1878 μετονομάστηκε από “Πολιτικός” σε “Δημοκρατικός” με την ομώνυμη εφημερίδα του διακήρυσσε ως σκοπό του την ηθική και υλική συμπαράσταση στον επαναστατημένο λαό της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, αλλ’ ως πρωταρχικό και κύριο στόχο του τη συνένωση και συναδέλφωση των λαών της Ανατολής “εν ισονομία και ισοπολιτεία”, τη σύμφωνη με τις αληθείς αρχές της ελευθερίας και της προόδου αδελφοποίησή τους και “εις την εν πάσι τοις λαοίς της Ανατολής ανεξαρτήτως εθνότητος και θρησκειύματος μόρφωσις υγιούς και ελευθέρου πολιτικού φρονήματος”. Διακήρυσσε την πλήρη ισότητα αυτών των λαών με τη δημιουργία της *Δημοκρατικής Ομοσπονδίας των Ανατολικών Λαών*, στην οποία θα συμμετείχαν Έλληνες και Σλαύοι, και Ρουμάνοι, Αλβανοί και

40.- Για τις επιδράσεις των γαλλικών επαναστάσεων 1789 και 1848 και δια μέσου αυτών και των διακηρύξεων του Ρήγα βλ. Lucatos Spyros D., *Les revolutions francaises de 1789 et de 1848 et la presse radicale dans les iles ioniennes sous domination anglaise* στο *Actes du IIIe colloque d'histoire* “La Revolutions francaises et l’Hellenisme moderne” Athenes 1989, pp 207-219 και σε ξεχωριστό ανάτυπο.

Αρμένιοι⁴¹. Αυτή τη Δημοκρατική Ομοσπονδία των Ανατολικών λαών, ενταγμένη στο ιδεολογικό πλαίσιο των οραμάτων και διακηρύξεων του Ρήγα, έθεσε ως κύριο και βασικό στόχο της και μυστική εταιρία, που συγκροτήθηκε από εκπροσώπους όλων των Βαλκανικών λαών στα 1875, κατά την έναρξη της κρίσης του Ανατολικού ζητήματος με τη συμπαράσταση ευρωπαϊκών προοδευτικών προσωπικοτήτων. Σε προκήρυξη της η Κεντρική Επιτροπή αυτής της εταιρίας “Προς τους Λαούς της Ανατολής”, την οποία κυκλοφόρησε σε “μυριάδες” αντίτυπα σ’ όλες τις βαλκανικές γλώσσες⁴², επεσήμαινε ότι οι Λαοί της Ανατολής δεν απετίναξαν το οθωμανικό διεφθαρμένο και δεσποτικό κυβερνητικό σύστημα κατακτήσεων, βίας, ερήμωσης και αίματος γιατί “ουδέποτε ειργάσθησαν από κοινού” και γιατί “αντί της ελικρινούς ενώσεως των εκυριάρχησαν εις αυτούς μίση, πάθη, δυσπιστία και διχόνοια και αλληλοκτόνος διαίρεσις” καλλιεργούμενη από τα διαπλεκόμενα συμφέροντα των Μ. Δυνάμεων. Καλούσε η προκήρυξη αυτή της μυστικής Εταιρίας όλους τους λαούς της Ανατολής να ενωθούν γιατί μόνον η Ένωση τους σώζει και να μην εμπιστεύονται “εις την μέριμναν ισχυρών προστατών”. Ετόνιζε χαρακτηριστικά “Έλληνες, Αλβανοί, Σέρβοι, Ρουμάνοι, Βούλγαροι, φυλαί ελληνικάι, σλαβικάι, λατινικάι, ταταρικάι, όσαι κατοικείτε τας ευρείας χώρας τας περιλαμβανομένας μεταξύ των τριών θαλασσών, του Ευξείνου, της Μεσογείου και της Αδριατικής τας εκτεινομένας από των Άλπεων και των Καρπαθίων μέχρι της Κρήτης και Κύπρου. Ενωθήτε! Εν τη ενώσει η ισχύς και το συμφέρον σας. Ενωθήτε! Αποτινάξατε τον επιβαρύνοντα τράχηλόν σας ζυγόν και υπό την σημαίαν της ελευθερίας ανιδρύσατε *Δημοκρατικήν Ομοσπανδίαν*, ή-τις και μόνη δύναται να εξασφαλίσει το μέλλον της Ανατολής”. Σ’ αυτή

41.- Βλ. εφημ. της Αθήνας *Ρήγας*, έτος Α', αρ. φύλ. 25, 13 Ιουνίου 1877, σελ. 2 “Απάντησις εις το Μέλλον”, Κοριτζής Χαρίτων Σ., *Συμβολή στην έρευνα της ελληνικής πολιτικής ζωής και κοινωνίας του 19ου αιώνα. Ο Σύλλογος Ρήγας*, Αθήναι 1969, Θεοδωράτος Χρήστος, Παν. Πανάς στο περ. *Νέα Εστία*, Επτάνησα, ΛΗ, τομ. 76, Χριστούγεννα 1964, σσ 899. Βλ. και εφημ. *Εργάτης*, αρ. 26, 24 Ιανουαρίου 1876, αρ. 27, 31 Ιανουαρίου 1876, αρ. 28, 7 Φεβρουαρίου 1876, όπου μαρτυρείται ότι ο σύλλογος Ρήγας πολιτικό τον στόχο καθόριζε και την ενημέρωση του αθηναϊκού λαού, από εξέχοντα μέλη του, στα γεγονότα, με σειρά διαλέξεων, που γίνονταν σε συνεδριάσεις των μελών του στη λέσχη των φοιτητών.

42.- Βλ. εφημ. *Εργάτης*, έτος Α', εν Αθήναις τη 24 Σεπτεμβρίου 1875, αρ. φύλ. 9, όπου και στην 1η σελ. η προκήρυξη.

την ομοσπονδία ο καθένας, κατά την προκήρυξη, μπορούσε ελεύθερα να ρυθμίζει τα εσωτερικά του σύμφωνα με τον χαρακτήρα και τις παραδόσεις του και “πάντες ομού αδιάσπαστοι και ισχυροί” θα προχωρούν στην εκπλήρωση του μεγάλου προορισμού τους.

Εκτός από τον Πολιτικό Σύλλογο Ρήγας και την ομώνυμη εφημερίδα του το όραμα και τις διακηρύξεις του Ρήγα για παμβαλκανική ενότητα και Βαλκανική Ομοσπανδιακή Δημοκρατία, την ίδια εποχή, της κρίσης του Ανατολικού ζητήματος 1875-1881, διακίνησε ευρύτατα και η εφημερίδα *Εργάτης* του Παν. Πανά, ενός από τους ηγέτες της νεολαίας του Ριζοσπαστικού κόμματος στο αγγλικό προτεκτοράτο των Επτανήσων, ακόλουθος της αριστερής υπό τον Ιωσήφ Μομφερράτο πτέρυγας του και μετά την Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα σημαντικός παράγοντας του πρωτοσοσιαλιστικού κινήματος. Στις στήλες αυτές της εφημερίδας δημοσιεύτηκε η προκήρυξη της μυστικής Εταιρίας, που καλούσε όλους τους λαούς της Βαλκανικής να ενωθούν κατά της οθωμανικής τυραννίας και να ανιδρύσουν Βαλκανική Δημοκρατική Ομοσπονδία και με τα σχόλιά της, τα άρθρα της, τις ειδήσεις της κατέστη πρόμαχος αυτής της ανίδρυσης. Αντέκρουε τις προσπάθειες ξένων κέντρων εντολών και μάλιστα του Λονδίνου, των Παρισίων και της Πετρούπολης για δημιουργία Παραδουνάβειας Ομοσπονδίας είτε Ελληνο-Ουγγρο-Ρουμανικής⁴³, σε αντιπαράθεση προς τη Δημοκρατική Ομοσπονδία των Λαών της ανατολής, θεωρώντας ότι αυτές εξυπηρετούσαν ξένα συμφέροντα καλώντας τους λαούς να ξεπεράσουν και υπερπηδήσουν τις φυλετικές αντιζηλίες, και το μίσος “υποθαλπόμενον υπό κληρικών και διπλωματικών ραδιούργων” και διακηρύσσοντας, προς τον Ιωσήφ Μομφερράτο τη Δημοκρατική Ανατολική Ομοσπονδία πυρήνα της μεγάλης ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας. Επεσήμαινε χαρακτηριστικά, όντας μέσα στο ιδεολογικό σύστημα του Ρήγα, “Φυσικοί μας σύμμαχοι είναι οι Αλβανοί, Μαυροβούνιοι, Σέρβοι, Βόσνιοι, Ερζεγοβίνιοι, Βούλγαροι, Ρουμάνοι και αυτός ο Τουρκικός λαός” και “Η Ανατολή ανήκει εις πάντας τους εν αυτή λαούς” και “Έλληνες, Ρουμάνοι, Σέρβοι, Βούλγαροι, Ιλλύριοι, Τούρκοι πρέπει να εννοήσωσι ότι σήμερον είναι αδελφοί,

43= Βλ. εφημ. *Εργάτης*, έτος Α', εν Αθήναις 17 Σεπτεμβρίου 1875, αρ. φύλ. 17 και 6 Σεπτεμβρίου 1875, αρ. φύλ. 19. Βλ. ό.π. και στη σημ. 42.

τέκνα μιας και της αυτής μητρός, της Ανατολής⁴⁴. Έτσι κατά τη δεκαετία του 1870 και μάλιστα κατά το δεύτερο ήμισυ της, όταν ξέσπασε και η μεγάλη κρίση του Ανατολικού ζητήματος, δυο εφημερίδες ο *Ρήγας* και ο *Εργάτης*, στις οποίες πρωτοστατούσαν Κεφαλονίτες, αντίστοιχα ο Γεω. Λυκιαρδόπουλος και ο Παν. Πανάς, συνακόλουθοι του οράματος του Ρήγα και οιστρηλατούμενοι από αυτό, μαζί με άλλους, κατέστησαν οι πρόμαχοι της Βαλκανικής Δημοκρατικής Ομοσπονδίας.

Την ίδια εποχή, της κρίσης του Ανατολικού ζητήματος, και άλλος Κεφαλονίτης, πρωτοπόρος στην υπεράσπιση δημοκρατικών κοινωνικών αρχών, ο Ρόκκος Χοϊδάς υπήρξε αγωνιστής-υπερασπιστής της παμβαλκανικής ενότητας και της ανίδρυσης Βαλκανικής Δημοκρατικής Ομοσπονδίας. Στο ευρύ πλέγμα των κοσμοπολιτικών του αρχών και πεποιθήσεων κατέστη ένθερμος θιασώτης και οπαδός των οραμάτων και κηρυγμάτων του Ρήγα. Τότε, κατά τη δεκαετία του 1870, μαζί με ομοϊδεάτες του αγωνίστηκε γι' αυτά τα οράματα και μέσα από τις γραμμές του Πολιτικού Συλλόγου Ρήγας, του οποίου υπήρξε από τα δραστηριότερα μέλη⁴⁵, αλλά και από το βήμα της Βουλής, όταν σε μια από τις μνημειώδεις αγορεύσεις του σε αναφορά του στο ηρωϊκό Μεσολόγγι και στην ηρωϊκή θυσία των υπερασπιστών του κατά την Ελληνική Εθνεγερσία επεσήμαινε ότι, κατά την κρίσιμη εκείνη στιγμή, “δεν υπήρχε διαφορά μεταξύ Έλληнос και Έλληнос, Σέρβου και Βούλγαρου, Βούλγαρου και Μαυροβουνίου, αλλά, τότε, όλοι είμεθα αδελφοί υπό την δουλείαν και πάντες σύσσωμοι ηγέρθημεν⁴⁶”.

Το όραμα και οι διακηρύξεις και τα πολεμικά-εθνεγερτικά του Ρήγα άσματα με κορυφαίο τον Θούριο για παμβαλκανική ενότητα και συναδέλφωση αντηχούσαν και στον τωρινό αιώνα και αντήχησαν ενθουσιαστικά και στα χρόνια της φασιστικής κατοχής της πατρίδας μας. Και στα δυο νησιά μας ο Θούριος δονούσε καρδιές και νου του λαού μας και το εγερτήριο σάλπισμα “Καλύτερα μιας ώρας ελεύθερη ζωή” τον ατσά-

44.- Βλ. εφημ. *Εργάτης*, έτος Α', εν Αθήναις την 13 Δεκεμβρίου 1875, αρ. φύλ. 20 άρθρο “Τριπλή συμμαχία”.

45.- Ο Φιλάρετος Γεωρ. στο *Σημειώσεις από τον 75ου νψώματος, 1848-1923*, εν Αθήναις, 1924, σσ 32-33 σε αναφορά του στο φυλλάδιο Ρήγας και στους Παν. Πανά και Ρόκκο Χοϊδά γράφει “ισοβίως σταθεροί έμειναν (σημ. στο συλλογο) ο Ρόκκος Χοϊδάς και ο Παν. Πανάς, μεθ' ου διαρκέστερον και ευκολότερον συνεργάσθη, διοτι ανόμοτος μεν ήτο και ο Ρόκκος, αλλ' ουρητικός υπέρ το δέον και άγαν κοινωνιστής”.

46.- Βλ. Λουκάτος Σπ., *Ρόκκος Χοϊδάς*, σσ 104 και 214.

λωνε στον αγώνα κατά των κατακτητών μας θεμελιώνοντας το ανεπανάληπτο έπος της *Εθνικής Αντίστασης*. Τότε και με τον Θούριο του Ρήγα ως ιδεολογικό κίνητρο αντιπαραταχτήκαμε στους πάνοπλους κατακτητές μας επιτελώντας ιερό απαράβατο χρέος μας στις αγωνιστικές του λαού των νησιών μας παραδόσεις. Τότε, μέσα στα σκληρά και αδυσώπητα χρόνια της γερμανικής κατοχής των δυο νησιών μας, στον γιορτασμό της 25 Μάρτη 1944, μέσα σε πατριωτική πρωτοφανή έξαρση σ' όλα τα σχολεία με κορύφωση στο Γυμνάσιο Αρρένων Αργοστολίου με τον τότε Γυμνασιάρχη του Θεόδωρο Γιαννάτο και τον, τότε, καθηγητή-φιλόλογο του Γυμνασίου και της Εμπορικής Σχολής, και οι δυο στις πλέον ανώτατες ηγετικές θέσεις των ΕΑΜικών Οργανώσεων, πραγματοποιήθηκαν ομιλίες γεμάτες από εθνικό παλμό και συγκίνηση και στο Γυμνάσιο Αρρένων μικτή χορωδία μαθητών και μαθητριών έψαλλε στίχους από τον Θούριο του Ρήγα πριν κλείσει ο πανηγυρικός εορτασμός με τον Εθνικό μας Ύμνο ανεβάζοντας σε ύψη την αγωνιστική, αντιστασιακή κατά των Γερμανών, έξαρση όλων μας.

Και σήμερα: το όραμα και τα κηρύγματα του Ρήγα, είναι περισσότερο από κάθε άλλη φορά, επίκαιρα και επιβεβλημένα για την πραγματοποίησή τους. Αυτά για την παμβαλκανική των λαών συναδέλφωση, ενότητα, συμμαχία, ομοσπονδία, διακόσια χρόνια μετά την μαρτυρική θυσία στο ηρωϊκό σήμερα σύμβολο Εθνικής Ανεξαρτησίας και Κυριαρχίας Βελιγράδι προβάλλουν για όλους μας αγωνιστική έπαλξη στην εκπλήρωση πρωταρχικού καθήκοντός μας και απαράβατου χρέους μας. Γιατί και σήμερα, για μια ακόμη φορά, βασανισμένοι λαοί της χερσονήσου του Αίμου ματοκυλίστηκαν και ματοκυλιούνται και με προοπτική παμβαλκανικού ματοκυλίσματός τους, για τα συμφέροντα, τα άνομα και ανόσια, της Ουάσιγκτον και των Βρυξελλών με τις ωμές ένοπλες με τα “έξυπνα” όπλα τους επιχειρήσεις. Με πολύ αίμα, έως τώρα, πλήρωθηκε με αυτές η διάσπαση της Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας: πολύ αίμα χύθηκε στη Βοσνία· αίμα στην Αλβανία· πολύ αίμα και κατοχή του “Αττίλα” στη μαρτυρική Κύπρο· στην πολύ κοντινή γειτονιά μας επικρεμάται απειλητικά ο κίνδυνος επέκτασης της αιματοχυσίας με την εγκατάσταση ναυτικής βάσης στην Αυλώνα από το στρατοκρατικό καθεστώς της Άγκυρας και από τη διακήρυξη του κυνικού πλανητάρχη για “ζώνη πολέμου” στο βόρειο Ιόνιο και τον πρόεδρο της λεγόμενης Τουρκικής Δημοκρατίας ότι αυτή είναι η διάδοχος της οθωμανικής

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΛΗΜΟΞΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΙΕΤΟΥ ΡΥ

αυτοκρατορίας και ο ίδιος διάδοχος του σουλτάνου.

Αλλά πέρα από όλα αυτά και σήμερα, αυτό τον καιρό και αυτές τις κρίσιμες ώρες με την ολοκληρωτική καταρράκωση και εξευτελισμό του Διεθνούς Δικαίου, των Διεθνών συνθηκών και της Διεθνούς έννομης τάξης η λεγόμενη “ανθρωπιστική” αλλά στην πραγματικότητα κυνικά και ωμά απάνθρωπη και αντιανθρώπινη συμμαχία των Κλίντον-Μπλαιρ και των εταίρων τους, διάδοχος της ιεράς, αλλά ανίερης συμμαχίας του Μέττερνιχ του περασμένου αιώνα, ποτίζει με ποτάμια αίματος το Κόσοβο και τη Σερβία, Βαλκανική γη· καταστρέφει, ερειπώνει και εξαφανίζει με την πολεμική της μηχανή και τεχνολογία της ιστορικά μνημεία, ιερά κειμήλια και ιερούς βωμούς του Βαλκανικού πολιτισμού· ρίχνει στην ανήκουστη περιπέτεια της προσφυγιάς εκατοντάδες και χιλιάδες Βαλκάνιους· δολοφονεί ασύστολα Βαλκανικές ζωές ποδοπατώντας αλογάριαστα και ανενδοίαστα το Διεθνές Δίκαιο και μετατρέποντας τις Βαλκανικές χώρες σε μικρά προτεκτοράτα της για την ευχερέστερη σ’ αυτήν υποταγή τους για να κορέσει τις ακόρεστες αρπακτικές επιδιώξεις της. Βαλκανικός λαός, οι Σέρβοι και οι Κοσοβάροι γίνονται βορά στα αιμοδιψή Νατοϊκά ένστικτα.

Αυτή ακριβώς η άκρως επικίνδυνη για τους λαούς της χερσονήσου του Αίμου κατάσταση, όπως διαμορφώθηκε και διαμορφώνεται καθημερινά από την επαίσχυντη συμμαχία του ΝΑΤΟ, καθιστά το ιδεολογικό σάλπισμα του Ρήγα παρορμητικό κίνητρό τους σε αγώνα για συνεργασία, ενότητα, συναδέλφωση και ομοσπονδία τους “εν ισονομία και ισοπολιτεία” με σεβασμό στα δίκαια, τον χαρακτήρα και τις παραδόσεις του κάθε λαού με παραμερισμό ό,τι μας χωρίζει και γνώμονα τα όσα πολλά μας ενώνουν, μακριά από τους πρόθυμους “ανθρωπιστές” Προστάτες μας. Αυτή η παμβαλκανική ομοσπονδιακή δημοκρατική ενότητα, όσο και αν φαίνεται σήμερα ουτοπιστική, δημιουργικός πυρήνας της ευρύτερης πανευρωπαϊκής συμπολιτείας και ομοσπονδίας των λαών, όπως τον περασμένο αιώνα οραματίστηκαν ο Ιωσήφ Μομφερράτος και ο Παν. Πανάς, μόνη αυτή μπορεί και πρέπει να καταστεί προπύργιο και η απροσμάχητη έπαλξη του πολιτισμού, της προόδου και της Δημοκρατίας των Λαών και ασφαλέστατος προμαχώνας της παγκόσμιας ειρήνης της ειρήνης σ’ όλους τους λαούς σ’ όλες τις χώρες και σε όλα τα πλάτη και μήκη του πλανήτη μας.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΤΑ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΗΡΙΑ ΑΡΓΟΣΤΟΛΙΟΥ

Στα 1822 Τοποτηρητής Καφαλονιάς, εκπρόσωπος δηλαδή του Αρμοστή που έδρευε στην Κέρκυρα και ήταν ο πληρεξούσιος απεσταλμένος της “Προστάτιδας Δύναμης” και εντολοδόχος με ευρύτατες δικαιοδοσίες, διορίζεται ο συνταγματάρχης Κάρολος Ιάκωβος Νάπιερ¹. Επί Τοποτηρητείας του “φιλλέληνα” αυτού, εξουσιαστή του Νησιού μας, ανάμεσα στα τόσα δημόσια έργα οδοποιΐας που κατασκευάστηκαν, για τη γρήγορη μετακίνηση των στρατιωτικών δυνάμεων από τη μία άκρη της Κεφαλονιάς στην άλλη, οικοδομήθηκαν και τα Σωφρονιστήρια του Αργοστολιού².

Επρόκειτο για ένα τεράστιο, καταθλιπτικό και αποκρουστικό, αρχιτεκτονικά κτιριακό συγκρότημα, στη βορινή άκρη του Αργοστολιού, φτιαγμένο από συμπαγείς πελεκητούς πορόλιθους, που τους ανώρυξαν από τη συνεχόμενη ακτή. Η ακτή αυτή συνέχεια διαμορφώθηκε σε πλάτωμα, στο οποίο στήθηκε ο αδριάντας του Αρμοστή Μαίτλαντ και, μετά την Ένωση, στην Πλατεία Ενώσεως, που διατήρησε το όνομα και τη μορφή της μέχρι το 1970, οπότε το μεγαλύτερο τμήμα της κατέλαβε η Ναυτική Σχολή.

Η θέση που επιλέχτηκε δεν ήταν τυχαία! Αλόμακτρα από την κατοικημένη περιοχή προς το ακρωτήριο, απέκλειε κάθε δυνατότητα δραπέτευσης και απόδρασης προς την ύπαιθρο με την οποία μπορούσε να επικοινωνήσει μόνο διά της πόλης του Αργοστολιού, που βρισκόταν ανάμεσα. Πολύ κοντά στους στρατώνες και τα στέγαστρα της φρουράς και της χωροφυλακής, κάθε κίνηση ελέγχεται και ο πιθανός συναγερμός μπορούσε σε κλάσματα λεπτού να συγκεντρώσει όλη τη στρατιωτική δύναμη και εξουσίες, καθώς και τα βοηθητικά σώματα της ασφαλείας!

Ο Κάρολος Ιάκωβος Νάπιερ, ο άγγλος Τοποτηρητής, που τις οικοδόμησε, μπορεί να εμφανιζόταν ανεκτικός και υποχωρητικός στις αντιδράσεις του, ήταν όμως μεθοδικός και πραγματικός στους σχεδιασμούς του. Έφτιαξε δασμούς για τη γρήγορη μετακίνηση των στρατιωτικών δυνάμεων ώστε, με τις ελάχιστες διαθέσιμες, να μπορεί να ελέγχει

όλο το νησί, και φυλακές για να χρησιμεύσουν στην άσκηση της ίδιας πολιτικής, την οποία πιστά υπηρέτησε. Την πολιτική της υποταγής των ντόπιων, στα συμφέροντα της πατρίδας του!

Το συγκρότημα είχε τη μορφή και τη δομή φρουρίου, με τη μεγάλη του διάσταση στραμένη προς τη θάλασσα και τα δύο φυλάκια στη στέγη, με τους φρουρούς πάνοπλους και σε συνεχή ετοιμότητα. Ήταν διαιρεμένο σε 4 Ακτίνες, στην τελευταία από τις οποίες υπήρχαν και τα απομονωτήρια.

Η κάθε ακτίνα έχει “πέντε αἰθούσας τῆς χωρητικότητος ἐκάστη τῶν ὀκτῶ ἀτόμων”. Μία ιδιαίτερη Ακτίνα “διαλαμβάνει τοὺς ὑπαίτιους, τοὺς ὀφειλέτας καὶ τοὺς ὑπὸ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἀστυνομίας καταδικαζομένους”. Οι άλλες τρεις είναι αφιερωμένες στο κοινό ποινικό έγκλημα και το πολιτικό. Τα παράθυρα, όλα καγκελόφρακτα και απαραβίαστα, έβλεπαν σε εσωτερικές αυλές, όπου γίνεται και ο περίπατος κατά τον οποίο όμως, “συνεπεία διαταγῆς (...) εἰσὶ διαχωρισμένοι καὶ ἐξ ἀλλήλων αἱ κατηγορίαι αὗται”!

Τα κελιά και οι θάλαμοι των φυλακισμένων είχαν είσοδο και φωτισμό μόνο από τις αυλές αυτές, ώστε να διασφαλίζεται η απομόνωση από κάθε εξωτερική επαφή. Μία μεγάλη σιδερόφρακτη πύλη έκλεινε το κτίριο, ανεξάρτητα από τις ιδιαίτερες αμπαρωμένες θύρες της κάθε ακτίνας, επάνω από την οποία, όταν το συγκρότημα το ανάλαβε το Ελληνικό Κράτος και το μετέτρεψε σε εγκληματικές φυλακές, “τιμωρητικές”, έγραψε με μεγάλα γράμματα. *ΠΡΟΣΗΚΕΙ ΠΑΝΤΙ ΤΩ ΕΝ ΤΙΜΩΡΙΑ ΟΝΤΙ ΒΕΛΤΙΟΝΙ ΓΕΝΕΣΘΑΙ*.

Δίπλα από την πόρτα μόνιμο φυλάκιο, με φρουρό εφόπλου, έλεγχε την έξοδο και τη γύρω κίνηση, τηρητής του Νόμου και του Γνωμικού!.. Ο Νάπιερ κτίζοντας τις φυλακές αυτές, πρωτοπόρες για την εποχή τους, ήθελε να διασφαλίσει την “τιμωρία”, της νέας τάξης που προέκυπτε από την προασιανή μεταπολίτευση, σε ένα Νησί που τάχθηκε ο πρώτος διοικητής του και το οποίο επανειλημμένα, στο παρελθόν, είχε δείξει δείγματα απειθαρχίας και ανυποταγής!

Οι φυλακές αυτές που κτίστηκαν από τους ξένους, ουσιαστικά για να τιμωρούν το πολιτικό έγκλημα, το οποίο ο “φιλέλληνας” Τοποτηρητής επέτρεπε σε έξαρση, παρά τον χαρακτηρισμό τους σωφρονιστήρια, εξελίχθηκαν σ’ όλες τις εποχές και κάτω από όλες τις εξουσίες σε φυλακές τιμωρητικές, πολιτικών κρατούμενων όπου το άτομο, αντί από την ανθρωπινή υπόστασή του, έχανε και τη σωματική του ακεραιότητα από τους βασανισμούς και την κακομεταχείριση που υπέβαλλαν.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΚΟΙΝΩΝΙΑ

αυλές. Ακόμα και η σκεπή στάζει και οι υαλοπίνακες είναι σπασμένοι. Ήδη πολλοί θάλαμοι των οκτώ ατόμων έχουν χωριστεί σε μικρά κελιά, όπου οι κρατούμενοι κάνουν τη “μονοφυλακή” τους, σε μία επιφάνεια που μόλις τους χωράει.

Τα πετρελαιοφάναρα δε λειτουργούν και μένουν μόνιμα σβηστά. Τούτο, εκτός από την διαβίωση δυσχεραίνει και την ασφάλεια. Τα επιχρίσματα στα εσωτερικά κελιά που έχουν ξεφτίσει, αποκαλύπτουν τους αρμούς των πυρόλιθων, πρόκληση σε κάθε τολμηρό για απόδραση. Πολλές τέτοιες αποδράσεις θα αποτολμηθούν και μάλιστα με επιτυχία, δια μέσου των υπονόμων!

Το ίδρυμα δε διαθέτει πηγάδι, ούτε τρεχούμενο νερό. Τρεις τεράστιες υπόγειες δεξαμενές (στέρνες) συγκεντρώνουν το νερό της βροχής, το οποίο χρησιμοποιείται για χρήση και για πόση. Πολλές φορές το νερό μολύνεται και τότε αφού αποκαλυφθεί από τη βρώμα που αναδίδει, ειδικός φροντιστής αναλαβαίνει την υδροδότηση με βυτίο, έναντι αμοιβής.

Η ζωή του κρατούμενου δεν ζυγιάζει ως αξία. Ο σωφρονισμός έχει μείνει στα λόγια της ταμπέλας, που στεφανώνει την είσοδο. Η τιμωρία είναι ο σκοπός και μηχανεύεται κάθε μέσο για να πραγματοποιηθεί στο ανώτατο δυνατό επίπεδο. Στο χώρο αυτό η κοινωνία εκδικείται όσους τόλμησαν να αμφισβητήσουν τις θεσμοθετημένες αξίες της! Για τούτο και η “εκδίκηση” δημιουργεί μέσα στο χώρο αυτό της απόλυτης ισότητας μπρος στην πλήρη εκμηδένιση της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, τις δικές της δομές και τους δικούς της προνομιούχους, ανάλογα με το πόσο κοινωνικά ανεβασμένος είναι ο κρατούμενος.

Φαίνεται πως ο αρχιδεσμοφύλακας του 1860 δεν πρόλαβε να πραγματοποιήσει το έργο του, να συστήσει δηλαδή ιδιαίτερο κατάλυμα για το αρχοντολόι, “*τοῦ καλή τήν γενετήν ἔχοντας*”! Τούτο όμως μια και αποτελεί ένα χρέος ταξικής αλληλεγγύης θα το επιδιώξει, με νέα μορφή είκοσι δύο χρόνια κατόπι, ένας Υπουργός του Ελληνικού Κράτους, γνωστός για τις αντιδημοκρατικές του τάσεις ο Κωνσταντίνος Λομβάρδος, ως υπουργός Δικαιοσύνης. Με τηλεγραφική εντολή του ζητά από το Νομάρχη να ενεργήσει στην Επιτροπή Εγχώριας Περιουσίας να παραχωρηθεί στα δεσμοκτήρια το παρακείμενο κτίριο που χρησίμευε ως αγγλική εκκλησία “*ὅπως χρησιμεύση διά φυλακή προσωπικῶς κρατούμενων*”.

Η σύσταση φυλακίων μέσα σε ένα χώρο που είχε καθιερωθεί ως ιερός, δεν αποτελεί τη μοναδική ιερόσυλη πρόκληση στο χώρο των δε-

σμητηρίων. Την αποτόλμησε πρώτος ο γνωστός μας Δρ. Α. Ρεσβάνης στα 1860 μεταβάλλοντας το παρακείμενο νεκροταφείο των Ισραηλιτών σε αποχετευτικό βόθρο του Ιδρύματος σε εποχή μάλιστα που το κοιμητήριο βρίσκεται σε λειτουργικότητα*. Αυτό όμως το νεότερο τόλμημα, σ' αντίθεση με το πρώτο, δεν πραγματοποιήθηκε γιατί η Εγχώρια Περιουσία αρνήθηκε να παραχωρήσει το κτίριο. Αργότερα στα 1914, μετά από αποζημίωση το Κοργιαλένιο Κληροδότημα μετέτρεψε σε Αρχαιολογικό Μουσείο το κτίριο, που κρατήθηκε σε λειτουργία μέχρι τους σεισμούς του 1953, οπότε κατέρρευσε.

Τις φυλακές του Αργοστολιού, η Αθήνα τις χρησιμοποιεί ως χώρους εγκλεισμού βαρυνοιτών, στέλλοντας τα πιο ατίθασα και επικίνδυνα στοιχεία, καταδικασμένα σε ένα, όχι πάντα αργό, θάνατο! Γιατί οι αρρώστιες θερίζουν τους κρατούμενους και οι θάνατοι που ανακοινώνονται είναι σχεδόν καθημερινοί!

Οι χώροι των φυλακών, χωρίς εργαστήρια για επαγγελματική απασχόληση, με συστηματοποιημένη την καταπίεση που αρχίζει από τη συμπεριφορά των δεσμοφυλάκων για να καταλήξει στα αρνητικά κηρύγματα που υποχρεώνονται να ακούνε οι κρατούμενοι από “*ίερωμένους σωφρονιστάς*”, μεταβάλλονται σε σχολείο του εγκλήματος! Τούτο το γνωρίζει και η πολιτεία και η κοινωνία! Και η πρώτη αντιδρά συμμαχώντας με το θάνατο και την αρρώστια, η δε άλλη με την εγκληματική σιωπή της επισημοποιεί την εκδικητική της μανία, χαϊρόμενη την ανεμελιά του “ελεύθερου”, με τους νεαρούς βλαστούς της που πραγματοποιούν τον οικογενειακό κυριακάτικο περίπατο έξω από το βλοσυρό κτίριο, για να πάρουν διδάγματα με το διάβασμα του ρητού της μετώπης!

Το αποχετευτικό δίκτυο και το υδροδοτικό σύστημα είναι οι κύριοι υπεύθυνοι για τους θανάτους και τις αρρώστιες που κρατούν “*δημογραφική ισορροπία*” στο αδιαχώρητο των φυλακών. Στα 1891 ο διευθυντής Ι. Φορέστης κοινοποιεί στο νομάρχη την έκθεση του γιατρού των φυλακών Π. Μαργαρίτη.

... δι' ἧς ἀποφαίνεται ὅτι τό ὕδωρ τῶν δεξαμενῶν τοῦ Σωφρονιστηρίου κατέστη ἄχρηστον ὡς ἐκ τῆς δυσώδους ἀποφορᾶς καί τῶν ἐν αὐταῖς ὑπαρχόντων μορίων. Πλὴν χθές ἀνεκαλύψαμεν ὅτι οἱ ὀχετοὶ τῶν ἀποπάτων πληρωθέντες ἀκαθαρσιῶν εἰσέφρυσαν εἰς τοὺς ὀχετοὺς τῶν δεξαμενῶν, εἰς τρόπον ὥστε δὲν δυνάμεθα πλέον νὰ ἔχωμεν εἰς χρῆσιν τό τοιοῦτον ὕδωρ.*

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Η εργασία καθαρισμού έγινε με συμβολή των κρατουμένων και με την ελάχιστη δαπάνη των 84 δρχ., γεγονός που μας πιστοποιεί πως δεν είναι τα οικονομικά η αιτία της απαράδεκτης εκείνης κατάστασης! Το πρόβλημα όμως δεν λύθηκε. Γιατί οι δεξαμενές δεν έχουν καλύματα. Τούτο και τη μόλυνση του νερού επιτρέπει, μα πολύ περισσότερο βοηθά στην απόδραση των κρατουμένων. Και πάνω από τους θανάτους και την αρρώστια, είναι που στην αξιολόγηση ενός δεσμοτηρίου βαρύνει περισσότερο.

Σωφρονιστήριον Κεφαλληνίας

Ἀριθ. 127-Δ 65/3.4.1891

Πρὸς τὸν Κύριον Νομάρχην Κεφαλληνίας

Πληροφοροῦμεν Ὑμᾶς κύριε Νομάρχα ὅτι αἱ τρεῖς δεξαμεναὶ τοῦ Καταστήματος ἔχουσιν ἀνάγκην ἐπιπομάτων καθόσον νομίζομεν ὅτι ἐάν οἱ κατάδικοι διανοηθῶσιν νά ἐπιχειρηθοῦν νά ἐκτελέσουν σκοπὸν πρὸς ἀπόδρασιν δύνανται κάλλιστα τό ἐξαγόμενον ὑλικόν (χῶμα) νά ῥίπτωσιν καθ' ἑκάστην ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐν ταῖς δεξαμεναῖς καί νά διαφύγῃ ἡ ἐργασία αὕτη τῆς προσοχῆς τῶν φυλάκων. Ἄλλως τε τὰ ἐπιπόματα ταῦτα θά χρησιμεύσουν πολὺ ὅταν αἱ δεξαμεναὶ αὗται πληρωθῶσιν ὑετίων ὑδάτων καί αἱ ὅποι θά ᾧσιν ἐσφαλισμέναι καί θ' ἀνοίγωνται μόνον ὅταν θά ἀντλῶσιν ἴδωρ καί τοιουτοτρόπως θά ἐμποδισθῇ καί ἡ κατάχρησις τήν ὁποῖαν κάμνουσιν οἱ κατάδικοι ρίπτοντες ἐν αὐταῖς ἀκθάρτους ὕλας ἥτοι πανιά παλαιά καί ἄλλα.

Διὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην τῶν τριῶν ἐπιπομάτων ἀναγκαιοῦν 3 σανίδες χονδραὶ (πόντιδες), 3 σύρται, καί τρεῖς κλειδαργαῖα καί δύο ἢ τρία ἡμερομίσθια τοῦ ἐργάτου. Ἐπομένως σᾶς παρακαλοῦμεν νά λάβητε ὑπόψιν τὴν ἀναφορὰν μας ταύτην καί ἐάν ἐγκρίνητε καί Ὑμεῖς αὐτῶν ἐνεργήσατε τὰ παραιτέρω.

Εὐπειθέστατος ὁ Διευθυντής

Ι. Τ. Φορέστης.

Τα “ἐπιπόματα” των τριῶν δεξαμενῶν κατασκευάστηκαν από ξύλο λάρξινο και ασφαλίστηκαν με σιδερένιες κλειδαριές. Συνολική δαπάνη 58,50 δρχ¹¹.

Ο πόθος της ελευθερίας και η περιφρόνηση στην καταπίεση που ασκείται μέσα στους χώρους των δεσμοτηρίων, θα μηχανεύονται μισρούς άλλους τρόπους για να παραβιάζουν την ασφάλειά τους! Συχνές θα

είναι οι αποδράσεις μέσα από τους υπονόμους και μολονότι το σύστημα αυτό θα επαναλαμβάνεται, κατά τακτά διαστήματα, ποτέ δεν θα γίνει κατορθωτό, να εξουδετερωθεί!

Την ευθύνη για την ασφάλεια των φυλακών έχει το Φρουραρχείο Κεφαλονιάς. Επειδή την εποχή που αναφερόμαστε “πολλαί καταχρήσεις” πραγματοποιούνται μέσα στο χώρο τους, με αποτέλεσμα αποδράσεις και αναταραχές, τραυματισμούς, φόνους και “αυτοκτονίες” ακόμα, προκειμένου να κλειστούν ανεπιθύμητα στόματα, ο ίδιος ο Φρούραρχος που εδρεύει στο Αργοστόλι, ταγματάρχης Αναστάσιος Μάνεσης, στέλνει στα 1892, προς τον αρχηγό του 2ου Αρχηγείου Στρατού υποστράτηγο Σπυρ. Καραϊσκάκη, που εδρεύει στο Μεσολόγγι, την ακόλουθη έκθεση.

Ἐκθεσις

Περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐνταῦθα Σωφρονιστικῶν Φυλακῶν
Ὁ ὑποφαινόμενος Ταγματάρχης καὶ Φρούραρχος Ἀργοστολίου Α. Μάνεσης ἀφορμὴν λαβὼν πολλάκις κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τῶν καθηκόντων μου νὰ ἐξετάσω ἐπισταμένως ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν λειτουργίαν τῶν ἐνταῦθα Σωφρονιστικῶν Φυλακῶν, λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ καταστήσω εἰς τό Σ. Ἀρχηγεῖον γνωστήν τὴν κατάστασιν αὐτῶν ἀφ’ ἐνός καὶ ἀφ’ ἑτέρου νὰ προτείνω μέτρα τινὰ θεραπείας ὧν τὴν πραγματοποιήσιν παρακαλῶ τό Ἀρχηγεῖον νὰ ἐπιδιώξη ἐάν κρίνῃ ταῦτα λυσιτελεῖ.

Ἐν πρώτοις ἡ ἐσωτερικὴ ὑπηρεσία τοῦ Καταστήματος ἐνεργουμένη συμφώνως τῷ περὶ τῶν Σωφρονιστικῶν φυλακῶν Νόμῳ παρὰ διευθυντοῦ, ἀρχιφύλακος καὶ φυλάκων ιδιωτῶν, ἐκτελεῖται λίαν πλημμελῶς καὶ παρὰ τὰς ἰσχυνοῦσας διατάξεις, καθόσον ὁ μὲν διευθυντὴς φύσει ὢν ἀνὴρ ἀσθενεστάτου χαρακτήρος, ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιβάλληται τοῖς ὑπ’ αὐτόν φύλαξι καὶ νὰ ἐξασκῇ ἐπὶ τῶν καθειργμένων τὴν δέουσαν ὑποταγὴν, οἱ δὲ φύλακες ἐπωφελοῦμενοι τῆς ἀδυναμίας τοῦ χαρακτήρος τοῦ διευθυντοῦ των, οὐ μόνον παραμελοῦσι τὴν ἐπὶ τῶν καθειργμένων ἀπαιτουμένην διηνεκὴ ἐπίβλεψιν, ἀλλὰ καὶ κερδοσκοποῦντες ἔρχονται μετ’ αὐτῶν εἰς ἰδιαιτέρας συμφωνίας καὶ εἰσάγουσιν ἐν τῷ καταστήματι ἐπ’ ἀμοιβῇ, διάφορα ἀπηγορευμένα εἶδη, πολλὰ τῶν ὁποίων προέρχονται ἐκ λαθρεμπορίας. Τὴν τοιαύτην ἔκνομον ἐνέργειαν τῶν ὡς εἴρηται φυλάκων, οὐ μόνον μαρτυροῦσι τὰ πολλάκις ὑπὸ τῆς φρουρᾶς κατασχεθέντα εἶδη καὶ εἶδη λαθρεμπορίου κατὰ διαφόρους γενομένας ἐρεῦνας ἐν τῷ Καταστήματι, ἀλλὰ καὶ τό ὑπ’ ἀριθ. 7021 τῆς 6ης Νοεμβρίου Π.Ε. ἔγγραφον τοῦ ἐνταῦθα κ. Νομάρχου, ἀντίγραφον τοῦ ὁποίου δεόντως κεκυρωμένον ᾧδε ἐπισυνάπτω.

Ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς καθαριότητος τὸ Κατάστημα εὐρίσκεται

εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν, ἥκιστα τῶν ἀρμοδίων ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου μεριμνώντων καὶ τῶν καθειργμένων ἀφιεμένων πάντη ἐλευθέρων νά ἐνεργῶσι ταύτην ἐν τοῖς προαυλίοις, δωματίοις καὶ ἀφοδευτηρίοις κατὰ τό δοκοῦν. Τοῦτου δ' ἔνεκεν τό Κατάστημα κυριολεκτικῶς ἔχει μεταβληθῇ εἰς κοπρῶνα ἐπερχομένου δέ τοῦ θέρους ἐπίκειται ἄφενκτος κίνδυνος ἀναπτύξεως μολυσματικῆς νόσου ἐπαπειλούσης τήν υγείαν τῶν καθειργμένων, τῆς φρουρᾶς καὶ τῆς πόλεως.

Παρά τὰς ἰσχυροῦσας διατάξεις τοῦ κανονισμοῦ τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας τῶν φυλακῶν, οἱ καθειργμένοι μένουσι δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐλεύθεροι ἐν τοῖς προαυλίοις τῶν ἀκτίνων, ἐν ᾧ εἰς τὰς λοιπὰς τοῦ κράτους φυλακάς μένουσι, ὡς γνωστόν, ἐλεύθεροι δύο ὥρας τήν πρωΐαν καὶ δύο μετὰ μεσημβρίαν. Τήν ἐφαρμογὴν τοῦ μέτρου τούτου ἐζήτησα δι' ἐγγράφου μου παρὰ τοῦ κ. Νομάρχου.

Καίτοι αἱ περὶ ὧν πρόκειται φυλακαὶ κρίνονται ἐκ τῶν ἀσφαλεστέρων τοῦ κράτους, ὡς ἐκ τοῦ συστήματος τῆς διαιρέσεως καὶ τῆς στερεότητος τῶν οἰκημάτων καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τείχους αὐτῶν, ἐν τούτοις δύνανται ἤδη νά θεωρηθῶσιν ἐπισφαλεῖς καθόσον αἱ θύραι τῶν μονοτηρίων καὶ διαφόρων δωματίων δέν κλειδώνουσι ἀσφαλῶς. Ἐκαστον δωμάτιον ἢ μονοτήριον ἔχει δύο θύρας, ἐσωτερικὴν σιδηρὰν καὶ κιγκλιδωτὴν καὶ ἐξωτερικὴν ἐκ διπλοσανίδος, καὶ τὰ μὲν κλεῖθρα τῶν ἐσωτερικῶν κιγκλιδωτῶν θυρῶν οὐδόλως λειτουργοῦσι καταστραφέντα ἐκ τῆς μακροχρονίου χρήσεως καὶ τῶν καθειργμένων, τὰ δέ τῶν ἐξωτερικῶν λειτουργοῦσι μὲν, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς κατασκευῆς των καὶ τῆς μακροχρονίου χρήσεώς των, εὐκόλως δύνανται νά ἀνοιχθῶσι διὰ τινος περόνης ἢ ἄλλου ἐργαλείου, ὡς τοῦτο πολλάκις συνέβη, καθά παρὰ τοῦ κ. Διευθυντοῦ ἐβεβαιώθη. Ἡ φθορά τῶν περὶ ὧν πρόκειται κλειθρῶν ἐπῆλθε μὲν ἐν μέρει ἐκ τῆς πολυχρονίου χρήσεως, ἀλλὰ κατὰ τό πλεῖστον ἐπηνέχθη ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν καθειργμένων, διότι ἡ ὑπηρεσία τοῦ καταστήματος εἰς τοιοῦτον σημεῖον παραλυσίας ἔχει φθάσει ὥστε οἱ φύλακες καίτοι εἰσὶ ἐπτά τόν ἀριθμόν, παραδίδουσι τό ἄνοιγμα καὶ κλείσιμο τῶν δωματίων καὶ μονοτηρίων, ὡς τοῦτο ἐβεβαίωσαν πολλοὶ τῶν καταδίκων ἐνώπιον τοῦ ὑποφαινομένου, τοῦ κ. Νομάρχου καὶ τοῦ κ. Εἰσαγγελέως, ὅτε τὴν 29ην λήξαντος ἐνηργοῦμεν ἐν τῷ καταστήματι προκαταρκτικὴν ἐξέτασιν περὶ τῆς ἐκκαφέισης ὑπονόμου.

Οἱ δὲ ἐν ταῖς ρηθείσαις φυλακαῖς κρατούμενοι ὑποδικοκατάδικοι ἐπωφελοῦμενοι τῆς ἀβελτηρίας τῶν ἐπιτετραμμένων τῇ ἐσωτερικῇ διοίκῳσιν καὶ φύλαξι αὐτῶν, μένοντας ἐλεύθεροι ἐν τοῖς προαυλίοις τῶν ἀκτίνων δι' ὅλης τῆς ἡμέρας καὶ γιγνώσκοντες ὅτι ἡ φρουρά, συμφώνως τῷ Νόμῳ, δέν δύναται νά ἐπέμβῃ εἰς τήν ἐσωτε-

ΑΓΓΕΛΟ-ΔΙΟΝΥΣΗ ΔΕΜΠΟΝΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΝΟΜΑΡΧΕΙΟΥ

ρικήν ὑπηρεσίαν τοῦ καταστήματος, ἐθρυσύνθησαν ἐσχάτως ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε σύντονα μέτρα κατ' αὐτῶν δέον νά ληφθῶσι πρὸς πρόληψιν ἀπενυκτέων. Ἐκ τῶν πολλῶν ἀφορμῶν ἅς ἐσχάτως ἔδωκαν, οἱ ἐν λόγῳ ὑποδικοκατάδικοι, ἀναφέροντες ἀμέσως κατωτέρω τὰς κυριωτέρας, ἐξ ὧν ἀρκούντως καταφαίνεται ἀφ' ἐνός ἢ θρασύτης αὐτῶν καὶ ἀφ' ἐτέρου τό πλημμελὲς τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Καταστήματος.

α' Τὸν Νοέμβριον π.ε. ἔλαβε χῶραν ἀνυπακοή ἐκ μέρους τῶν καταδίκων μιᾶς ἀκτίνος μὴ ὑπακουσάντων νά εἰσέλθωσιν ἐν τοῖς δωματίοις των, μὴ ὑπαρχούσης εὐλόγου ἀφορμῆς, οὗ ἔνεκα ἐδέησε ἵνα ὁ προκάτοχός μου μεταβῇ αὐτοπροσώπως μετὰ δυνάμεως ἵνα ἐπαναφέρῃ τὴν τάξιν. Τὴν ἐκτόπισιν τῶν πρωταιτίων τῆς ἐν λόγῳ ἀνυπακοῆς τό Φρουραρχεῖον εἶχε ζητήσῃ διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 778 τῆς 20ης Νοεμβρίου π.ε. πρὸς τό Ἀρχηγεῖον ἀναφορᾶς του, ἐφ' ἧς οὐδὲν μέχρι τοῦδε διετάχθη.

β'. Πρὸ τινος καιροῦ ἐνεργουμένης ἐρεῦνης ὑπὸ τῆς φρουρᾶς καὶ τῶν φυλάκων ἐν τοῖς διαφόροις δωματίοις, καὶ ἀνευρεθείσης ἐν τινι τούτων δεσμίδος σιγαροχάρτου ἐκ λαθρεμπορίας προερχομένου, τῶν δέ στρατιωτῶν Σταματελάτου Β., Τσιλιμιδοῦ Σ. καὶ Λιβιεράτου Π. θελησάντων νά κατάσχῃσι τοῦτο, οἱ κατέχοντες αὐτό κατὰ δίκαιον ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν, τοῦ ἐνός τούτων ἐξαγαγόντως καὶ μάχαιραν.

γ'. Τὴν 27ην λήξαντος ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιφύλακος Λοχίου Βινιεράτου Γερασίου ἐν τινι δωματίῳ τῆς 3ης ἀκτίνος, ὑπόνομος ἐξορυνχθεῖσα διὰ δύο σιδηρῶν ἐλασμάτων μήκους ἑκατέρου 1 μέτρου, ἐν τῷ δωματίῳ ἀνευρεθέντων, περὶ ἧς ἀνέφερον τῷ Ἀρχηγείῳ διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 228 ε.ε. τηλεγραφικῆς ἀναφορᾶς μου. Ἡ ἐν λόγῳ ὑπόνομος κατεσκευάσθη κατὰ τρόπον μυστηριώδη, καθόσον τό δωματίον ἦτο ἀκατοίκητον καὶ κλειδωμένον, τὰς δέ κλεῖδας ἐτήρη ὁ σχετικός τῆς ἀκτίνος φύλαξ, ὅστις, καθ' ἃ ὁ ρηθεὶς λοχίας ἀνεφερεν εἰς τὸν ὑπ' ἐμέ ὑπασπιστὴν Ἀνθυπολοχαγόν Δ. Σβορώνον, ἠναντιώθη πως νά ἀνοίξῃ τό ἐν λόγῳ δωματίον προσκληθεὶς πρὸς τοῦτο παρὰ τοῦ Λοχίου, ἰσχυριζόμενος ὅτι τοῦ δωματίου ὄντος ἀκατοικήτου, δέν εἶναι δυνατόν νά ὑπάρχῃ τί ἐν αὐτῷ.

δ., Μετὰ δύο ἡμέρας ἀπὸ τοῦ συμβάντος τούτου, ὁ ἀρχιφύλαξ δεκανεὺς Βαλεντῆς κατέσχεν ἐν τῷ Καταστήματι μίαν ἀμφίστομον μάχαιραν, πολλὰ φυλλάδια σιγαροχάρτου καὶ παιγνιόχαρτα προερχόμενα ἐκ λαθρεμπορίας, τὴν δ' ἐπομένην ἕτερος ἀρχιφύλαξ κατέσχε δύο στρατιωτικά κλινσοσκεπάσματα μὴ φέροντα τό σημεῖον τῆς ἀχρηστίας, περὶ ὧν πάντων ἐνεργήσαμεν πρὸς τὸν κ. Βίσαγγελλί ὅτι ἔδει ἵνα ἐνεργηθῇ ἡ δέουσα ἀνάκρισις. Προχθὲς δὲ ὁ κ. Ἀρχιφύλαξ Λοχίας Σέρβος Δημ. κατέσχε ἐπὶ τινος ἐπισκέπτου Μαυρομάτη

Ἰωάννου καλουμένον, κλεῖδα καινουργῇ δι' ἧς δοκιμασθείσης ἦνοι-
γον τό πλεόν τῶν 10 δωματίων τῆς 3ης ἀκτίνος ἔνθα ἀνεκαλύφθη ἡ
ὑπόνομος καί ἔνθα εἰσὶν ἐγκαθειργμένοι οἱ μᾶλλον βαρύπονοι ἐν
οἷς συγκαταλέγονται καί οἱ ἐπ' αὐτοφόρῳ συλληφθέντες δια-
ρυνγνύοντες τό χρηματοκιβώτιον τῆς ἐνταῦθα Ἰονικῆς Τραπέξης,
Κωνσταντίνου Γεώργιος καί Παπαγεωργίου Κωνσταντῖνος, οἵτινες
καθ' ἃ ἐξωδίκως πληροφοροῦμεθα εἶχον παραγγεῖλει τήν ὡς εἴρη-
ται κατασχεθεῖσαν κλεῖδα, πρὸς δέ ὅτι λαβόντες τοὺς τύπους διὰ
κηρίου καί τῶν θυρῶν τῶν ἀκτίνων καί τοῦ ἐξωτερικοῦ πυλῶνος,
ἔχουσι παραγγεῖλει τήν κατασκευὴν κλειδῶν σκοποῦντες φαίνεται
νά ἐξέλθωσι μετ' ἄλλων φυλακισμένων διὰ τῆς κυρίας εἰσόδου. Καί
ὁ μὲν Μαυρομάτης Ἰωάννης, ἐφ' οὗ κατεσχέθη ἡ ρηθεῖσα κλεῖς ἀπο-
σταλεῖς πρὸς τόν κ. Εἰσαγγελέα ἐφυλακίσθη, ὡς πρὸς δέ τήν μελε-
τωμένην ἀπόδρασιν τῶν ὡς ἀνωτέρω εἴρηται ὑποδίκων ἐλήφθησαν
τά ἀνάλογα μέτρα πρὸς ματαίωσιν αὐτῆς.

Τοιαύτη ἐν ὀλίγοις ἡ κατάστασις τῶν ἐνταῦθα σωφρονιστικῶν
φυλακῶν ἀπαιτοῦσα τήν λήψιν ἀμέσων τινῶν μέτρων, δυναμένων
κατά τήν κρίσιν μου νά ἐπαναφέρωσι τήν λειτουργίαν τοῦ Κατα-
στήματος ἐν τῇ κανονικῇ αὐτῆς τροχιά καί ἅτινα συγκεφαλαιοῦνται
ὡς ἑπεται.

1ον. Νά παυθῇ τό προσωπικόν τῶν ἐν λόγῳ φυλακῶν καί νά
διορισθῇ ἕτερον, ἰδίᾳ δέ διευθυντής, παρέχων πλείονας ἐγγυήσεις
αὐστηράς καί ἀμερολήπτου διοικήσεως.

2ον. Νά διαταχθῇ ὀριστικῶς ὅπως οἱ ὑποδικοκατάδικοι μένω-
σιν ἐλεύθεροι ἐν τοῖς προαυλίοις τῶν ἀκτίνων μόνον δύο ὥρας τήν
πρωΐαν καί δύο μετὰ μεσημβρίαν, ὡς τοῦτο λαμβάνει χώραν ἐν
ἀπάσαις ταῖς λοιπαῖς φυλακαῖς τοῦ κράτους.

3ον. Νά κατασκευασθῶσι καινουργῇ ἀσφαλῆ καί διαφόρου
συστήματος δι' ἐκάστην θύραν τῶν δωματίων κλεῖθρα, καθόσον
τῶν ὑπαρχόντων ἤδη ὄντων τῶν πλείστων τοῦ αὐτοῦ συστήματος,
εὐκόλος καθίσταται ἡ ἐκ μέρους τῶν καταδίκων ἀπόκτησις ἐνός
τοιούτου, δι' οὗ ἐν ἐνδεχομένῃ ἀποπείρα ἀποδράσεως νά δύνανα-
νται δι' αὐτοῦ νά ἀνοίξωσιν πλεῖστα δωμάτια.

4ον. Τό κλείσιμον τῶν δωματίων νά ἐνεργεῖται τό ἐσπέρας ἐνώ-
πιον τοῦ ἀρχιφύλακος τῆς φρουρᾶς πρὸς ὃν νά παραδίδωνται αἱ
κλεῖδες καί νά τηρῶνται ἐν τῷ φυλακίῳ ἐντός κλειδωμένου κιβωτί-
ου κατὰ τό διάστημα τῆς νυκτός.

5ον. Νά ἐπιτραπῇ εἰς τήν φρουράν νά ἐνεργῇ σωματικὴν
ἐξέγερσιν ἐπὶ τῶν φυλάκων ἐκείνων καθ' ὧν ἤθελε τυχόν ἐγερθῇ
ὑπόνοια ὅτι εἰσάγουσιν ἐν τῷ Καταστήματι ἀπληροποιήτους ἢ νά
ἀν' αὐτῇ διατάσσεται ἡ ἀπόλυσίς, τῇ προτάσει τοῦ Φρουραρχείου
ὁπότε ἤθελε φοραθῶσιν εἰσάγοντες τοιαῦτα.

βον. Νά μεταφερθῶσιν οἱ ἄνω ρηθέντες ὑπόδικοι Κωνσταντίνου Γεώργιος καὶ Παπαγεωργίου Κωνσταντίνος εἰς τὰς φυλακὰς Ἰθάκης καθ' ὃ ἀσφαλεστέρας καὶ διότι καθ' ἃς ἔχομεν πληροφορίας οὗτοι διατελοῦντες εἰς συνενόησιν μετὰ τινων ἐνταῦθα συνεταιρῶν των ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀποπείρας τῆς κλοπῆς τῆς Ἰονικῆς Τραπεζῆς, ὄντες δὲ διάσημοι τεχνίται εἰς τὸ διαρρηγνύνειν θύρας, ὡς τοῦτο ἐβεβαιώθη ἐκ τῶν ἐργασιῶν ἃς ἐξετέλεσαν ἐν διαστήματι ὀλίγων ὥρων ἐπὶ τοῦ χρηματοκιβωτίου τῆς Ἰονικῆς Τραπεζῆς, κατὰ τὴν ρηθεῖσαν ἀπόπειραν, ἐπικείται φόβος, προμηθείας διαφόρων κλειδῶν καὶ συνεπῶς ἀποπείρας ἀποδράσεως μεγάλου ἀριθμοῦ ὑποδικοκαταδίκων.

7ον. Νά διαταχθῇ ἡ ἐνταῦθα ἀπόσπασις ξένων τινῶν στρατιωτῶν πρὸς φρουρῆσιν τῶν ἐν λόγῳ φυλακῶν οἵτινες νά διορίζωνται ἀναμίξ μετὰ τῶν ἐντοπίων εἰς τὴν φρουράν, καθόσον οἱ ἤδη ὑπάρχοντες ὄντες πάντες ἐντόπιοι καὶ γνωρίζοντες τοὺς καθειργμένους δέν δύνανται λόγῳ πατριωτισμοῦ, νά ἐκτελῶσι τὴν ὑπηρεσίαν των μετὰ τῆς δεούσης ἀμεροληψίας καὶ αὐστηρότητος ἣτις ἐπιβάλλεται εἰς τὰς τοιούτου εἵδους ὑπηρεσίας.

Ἐν Ἀργοστολίῳ τῇ 6ῃ Ἀπριλίου 1892

Μάνεσης¹²

Ἡ ἐκθεση ἐφθάσε στο Ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν, Τμήμα Ασφαλείας, ἀπὸ ἐκεῖ διαβιβάστηκε στο Ὑπουργεῖο Δικαιοσύνης καὶ τελικὰ κατέληξε στο Νομάρχη Κεφαλονιάς που ἐντέλλεται νά ἀποστείλῃ α μ έ σ ω ς “γνωμοδότησιν τῆς οἰκείας ἐπὶ τῶν Φυλακῶν Ἐφορείας περὶ ἀντικαταστάσεως ἅπαντος τοῦ προσωπικοῦ τῶν Σωφρονιστικῶν φυλακῶν (...) καὶ περὶ μεταγωγῆς τῶν ὑποδικνυομένων καταδίκων”¹³.

Δεν πρόλαβαν νά μπου ν σε ἐφαρμογή τα μέτρα που διέταξε το Ὑπουργεῖο καὶ μόλις ἓνα μῆνα μετὰ ο λοχαγός Ν. Ἀντωνιάδης, ἀντικαταστάτης του Α. Μάνεση, ἐνημερώνει τοὺς προϊσταμένους του “περὶ ἀποδράσεως ὑποδίκων”! Πρόκειται γιὰ μία π ο λ ι τ ι κ ῆ πράξη που εἶχε τοὺς συνεργοὺς της μέσα στο ἴδιο το προσωπικὸ των φυλακῶν, γιατί ο ὑπόδικος Δημοσθένης Μεταξάς που ἐφυγε, κατηγορεῖται γιὰ παραβίαση του ἐκλογικοῦ Νόμου¹⁴.

Τον Ἰούλιο του 1892, ο Ἀν. Μάνεσης ἀποσπάται μόνιμα στο Στρατολογικὸ Γραφεῖο Τριχάλων καὶ ἐντελῶς ἀπογοητευμένος που καμία ἀπὸ τις υποδείξεις του δὲν πραγματοποιήθηκε, ἀνῆσυχος γιὰ τὴν ἀσφάλεια των φυλακῶν, ὑποβάλλει ν έ α ἀναφορά τοῦ ἐπὶ τοῦ ἐπαινομένου του, ὅτι ἐν ὁποῖα ἐπισημαίνει καὶ ἀντιγράφει τὴν ἐκτελεστικὴν ἀπόφασιν τοῦ ἐπὶ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀποδράσεως τῶν ὑποδίκων.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ
ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

261/6.4.1892 έκθεσής του¹⁵.

Η αναφορά, αφού ξανασυμπλήρωσε ένα δεύτερο κύκλο, κατέληξε πάλι στο Νομόρχη Κεφαλονιάς¹⁶. Ο Φίλιππος Βάρβογλης ο νομάρχης αυτής της περιόδου αρχίζει καινούργια σειρά διαβουλεύσεων. Ο νέος διευθυντής των φυλακών Α. Δελλαπόρτας του επισημαίνει την κακή κατάσταση του φωτισμού, που μπορούσε να υποβοηθήσει σε πιθανή απόδραση καθώς και την κατάσταση των οχετών που ως φαίνεται ελάχιστα έχουν βελτιωθεί¹⁷.

Η έκθεση του Νομάρχη στο αρμόδιο υπουργείο είναι κατατοπιστική και δείχνει πώς αντιμετώπιζε η διοίκηση τη εύρυθμη λειτουργία των φυλακών.

Άριθ. 2913–4685–4731/13.8.1892

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος

Ὁ Νομάρχης Κεφαλληνίας

Πρὸς τὸ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργεῖον

Τμήμα Φυλακῶν

Ἐπιστρέφων τὰς ἐφ' ὧν ἀπαντῶ ἐπισημειωτικὰς διαταγὰς τοῦ Ὑπουργείου μετὰ τῆς Ἐκθέσεως τοῦ τέως Φρουράρχου Ἀργοστολίου φέρω εἰς γνῶσιν τοῦ Ὑπουργείου.

Α'. Ὅτι μετὰ τὴν ἀπόδρασιν τοῦ ὑποδίκου Δημ. Μεταξᾶ ὅλον τὸ προσωπικόν τοῦ Σωφρονιστηρίου ἀπελύθη τῆς ὑπηρεσίας, τὸ δὲ διορισθέν ἐκπληροῖ τὸ καθήκον του σχετικῶς καλῶς.

Β'. Διὰ νὰ τηρεῖται ἡ ἀπαιτουμένη καθαριότης εἰς τε τὰ δωμάτια καὶ αὐλὰς τοῦ Καταστήματος δέον τὸ Ὑπουργεῖον νὰ χορηγήσῃ πίστωσιν δραχμῶν 30 δι' ἀγορὰν τῶν ἀναγκαιοῦντων σαρώθρων διότι ἡ διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 17543 διαταγῆς του χορηγηθεῖσα 50 δραχμῶν πίστωσις δέν ἐπαρκεῖ.

Γ. Τὴν ἐν τοῖς δωματίοις διαρκῆ κάθειρξιν τῶν καταδίκων καὶ μόνον τέσσαρας ὥρας καθ' ἑκάστην νὰ ἐπιτραπῇ εἰς αὐτοὺς νὰ ἐξέρχωνται θεωρῶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τοῦ ἔτους ὡς λίαν κινδυνώδη εἰς τὴν ὑγείαν των ἀφοῦ εἰς ἕκαστον δωμάτιον τόσων μικρῶν διαστάσεων διαμένουν ἀνά δύο κατάδικοι ὡς ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ αὐτῶν.

Δ'. Πράγματι τὸ Σωφρονιστήριον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπιφαλές ἔνεκεν τῆς καταγραφῆς τῶν κλείθρων ὅλων σχεδόν τῶν θυρῶν περὶ τῆς ταχείας ἐπισκευῆς δέ αὐτῶν, κατ' ἐπανάληψιν ἐξήτησα τὴν σύνταξιν τοῦ προϋπολογισμοῦ ἀπὸ τὸν ἐνταῦθα κ. Νομομηχανικόν καὶ ἐσχάτως ἀνέφερον εἰς τὸ Ὑπουργεῖον διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 4583 ἀναφορᾶς μου.

Ε'. Τά συμβάντα ἀτακτῆματα εἰσὶν σχετικῶς ὀλιγότερα ἤδη ἐκείνων τῶν ἄλλων φυλακῶν τοῦ Κράτους.

ΣΤ'. Τῶν ταραχοποιῶν ὑποδίκων Γεωργίου Κωνσταντίνου καὶ Κωνσταντίνου Παπαγεωργίου, τῶν ὁποίων τὴν μεταγωγὴν προτείνει ὁ κ. Φρούραχος δὲν πρέπει νὰ ἐκτελεσθῇ ἤδη, καθόσον ἡ διεξαγωγὴ τῶν ἀνακρίσεων δὲν ἐπεραιώθη καὶ τέλος πρὸς ἀποσοβῆσιν παντός κινδύνου προτείνω καὶ παρακαλῶ τὸ Ὑπουργεῖον νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἀπαιτούμενον προσωπικόν τοῦ Σωφρονιστηρίου, νὰ διατάξῃ τὴν ὅσον τάχυν ἐπισκευὴν τῶν κλείθρων τῶν θυρῶν τῶν δωματίων, καὶ ἐκείνων τῶν σιδηρῶν τῶν ἀκτίνων, τὴν χορήγησιν 30 δράχμων πιστώσεως πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἀπαιτουμένου ἀριθμοῦ σαρώθρων, διὰ τὴν καθαριότητα τῶν δωματίων, τὴν ἐπισκευὴν τῶν φανῶν καὶ ἀγορὰν νέων τοιούτων καταστραφέντων ὑπὸ τοῦ σφοδροῦ ἀνέμου τοῦ πνεύσαντος τὴν 8-9 τρέχοντος μηνός κατὰ τὴν ἐγκλείστως τῇδε ὑποβαλλομένην ἀναφορὰν τοῦ Διευθυντοῦ.

Προστούτοις κατεπειγόντως ἀναγκαῖος καθίσταται ὁ διορισμός ἱατροῦ καὶ ὡς τοιοῦτον προτείνομεν τὸν ὑπίατρον κ. Ἰωάννην Ἀνδρεάδην.

Εὐπειθέστατος
Ὁ Νομάρχης¹⁸

Τα αἷτια ὅμως τῆς κακοδαιμονίας εἶναι πολὺ πιο βαθεῖα, ἀπὸ αὐτὰ που ἀναφέρει ἡ νομαρχιακὴ ἀναφορὰ καὶ ὁ νέος Διευθυντὴς που θα διοριστεῖ, ὁ Α. Μεταξὰς ἔχει τὸ θάρρος νὰ τα ἐκθέσῃ με ἐπανελημμένες ἀναφορὲς του στον τρίτο νομάρχη, τὸν Α. Καρρέρ, που ἦρθε μέσα στο 1892, προκειμένου νὰ μπεῖ κάποια τάξη στὴν εὐρυθμὴ διαμονὴ 206 κρατουμένων, που αὐτὴ τὴν περίοδο βρίσκονται στὶς φυλακὲς Ἀργοστολίου.

Δεν ὑπάρχουν στὶς φυλακὲς “ἀγγεῖα (καραβάνες) ἐκ λευκοσιδήρου εἰς ἃ νὰ τίθεται ἡ τροφὴ τῶν κρατουμένων πρὸς διανομὴν αὐτῆς πρὸς τούτους”. Γιατί μέχρι σήμερα επικρατοῦσε ἡ ἀπαράδεκτη κατάσταση “τό ἄθλιον σύστημα τοῦ νὰ πωλῶσι τὴν μηνιαίαν τροφήν των εἰς τὸν χορηγητὴν οἱ κρατούμενοι” ἀναγκαζόμενοι γιὰ τὴ συντήρησή τους νὰ κλέβουν μέσα στὶς ἰδίες τὶς φυλακὲς ἢ νὰ τὴν ἀγοράζουν σὲ πολυκαπλάσια τιμὴ!

Δεν ὑπάρχουν ὑδροδοχεῖα γιὰ νὰ πίνουν νερὸ οἱ κρατούμενοι, οὔτε λυχνοὶ “πρὸς φωτισμόν τῶν κρατουμένων ἐν ταῖς ὁδοῖσιν αὐτῶν δωματίοις” ὅπου υπεράριθμοι συνωστίζονται.¹⁹ Τὸ συσσίτιο εἶναι ἐλλειματισμὸ. Γιατί ποῦ εἶναι τὸ ποσοστὸ τοῦ ἀπολαμ-

βάνονται τα τρόφιμα είναι ελλειποβαρές. “Τά σταθμά τῶν ζυγῶν εἰσὶν ἐντελῶς ἄχρηστα, διότι τό μὲν ἓνα ἐκ τούτων τό ἐξ 25 λιτρῶν ζυγίζον, μόνον 23 ἕως 24 λίτρας τό πολύ ἔχει βάρος, τό δέ ἐκ 50 λιτρῶν, μόλις περί τάς 45 ἕως 48 λίτρας ζυγίζει”.

Έτσι ο τροφοδότης κλέβει νόμιμα και οι κρατούμενοι στερούνται της διατροφής τους, ενώ το δημόσιο πληρώνει την πείνα τους! Επειδή δεν υπάρχει μικρή ζυγαριά, η διανομή γίνεται “κουτουρού”! Και άλλοι από τους κρατούμενους ωφελούνται, άλλοι ζημιώνονται κατά τη διανομή. Μία σωστή ζυγαριά “ὀρειχαλκίνη μετά τῶν βαριδίων αὐτῆς, ἥτοι ἀπό τέσσαρας λίτρας μέχρι ἡμίσειας ὀγγιάς”, θα ἔλυνε το πρόβλημα.

Τέτοιο ζήτημα βέβαια μέχρι σήμερα δεν υπήρξε, γιατί “οἱ κατά καιρούς Διευθυνταὶ ἐπέτρεπον, παρὰ τόν Νόμον καί τά κεκανονισμένα, εἰς τοὺς τροφοδότας νά ἀνταλλάσσουν εἰς χρῆμα τήν τροφήν τῶν καταδίκων, ἐπομένως τά σταθμά καί οἱ ζυγοί, ἦσαν ὅλως περιττά.”²⁰.

Το 1893 που ανατέλλει θα παραστεί μάρτυρας στη διαδοχική εναλλαγή δύο ακόμα νομαρχιών στην Κεφαλονιά! Με τέτοιες συνθήκες βελτίωση, όχι στα Σωφρονιστήρια, αλλά σε οποιαδήποτε διοικητική έκφραση, δεν μπορεί να υπάρξει. Έπειτα οι φυλακές και έτσι, όπως λειτουργούν, επιτελούν τον “κοινωνικό σκοπό” για τον οποίο συστήθηκαν, άριστα. Διαφορετικά σ’ όλη την πολύχρονη ιστορία τους δεν θά’ χαμε επανάληψη των ιδίων αναγκών, των ιδίων αμελειών, της ίδιας αντιμετώπισης των προβλημάτων, χωρίς να βρίσκεται η λύση τους!

Γιατί η πολιτική που στοχεύει στην Ε ξ ο υ σ ί α και όχι στον πολίτη, δεν έχει χρόνο να σκεφθεί τους φυλακισμένους, που τους αντιμετωπίζει σαν αποβράσματα “προς κάθαρση”.

Ο καινούργιος αιώνας θα βρει τις φυλακές του Αργοστολιού σε πλήρη ακμή. Η ασφάλεια που προσφέρουν θα τις μεταβάλει σε τόπο καταδίκης των βαρυποινιτών, από όλη την Ελλάδα! Κάποτε και μελλοθανάτων που θα πληρώνουν το χρέος τους στον αδυσώπητο Νόμο, κάποιο χάραμα αντιμετώποι σε δέκα κάνες, εκεί κοντά στις Καταβόθρες ή στο λόφο του Δράπανου!

Το πολιτικό έγκλημα με το ιδιώνυμο και η δικτατορία της 4ης Αυγούστου θα γεμίσει τις φυλακές Αργοστολιού με νέας μορφής κρατούμενους αλλά θα κάμει να ηχήσουν και οι αυλές και οι ακτίνες από κάποιες φωνές και συνθήματα για μία άλλη μορφή ζωής σε κάποια άλλη κοινωνία, στην οποία ο άνθρωπος θα ζυγιάζει περισσότερο. Πολλές φορές οι φωνές αυτές θα πνίγονται από τις κραυγές του πονου. Οι

ξυλοδαρμοί, τα βασανιστήρια και η σωματική βία θα προστεθούν σε νέο σιτηρέσιο στην “αναμόρφωση” των κρατουμένων!

Τούτο είναι το προανάγκρουσμα!.. Από τις φυλακές αυτές, όλη την περίοδο 1944 μέχρι 1950¹, θα οδηγούνται στους τόπους της θυσίας, από Γερμανούς και Έλληνες, εκατόμβες ολόκληρες από κρατούμενους που τόλμησαν να έχουν διαφορετικές πολιτικές πεποιθήσεις, από εκείνες που συνηθιζόντανε τότε. Η “Νέα Τάξις” και το αδελφοκτόνο μίσος οπλίζουν ακατάπαυστα τα εκτελεστικά αποσπάσματα και τροφοδοτούν την Κεφαλονίτικη Γη με νεανικό αίμα. Τα όπλα που σκοτώνουν είναι γερμανικά ή συμμαχικά και όχι λίγες φορές κρατιώνται από ελληνικά χέρια. Σε μία απόδειξη πως το μίσος δεν έχει πατρίδα, έχει όμως κάποιον Θεό δικό του που εθνολογικά το προστατεύει και το ευλογεί.

Θα περάσουν χρόνια!.. Οι φυλακές θα γκρεμιστούν και στη θέση τους θα κτιστεί ξενοδοχείο!.. Το αίμα θα στεγνώσει και τα μανιασμένα πρόσωπα σιγά-σιγά θα γαληνέψουν!.. Και τότε η ίδια η ζωή και η πείρα θα δείξει, πως ούτε η καταπίεση “σωφρονίζει”, ούτε οι ιδέες μπορούν να περιοριστούν σε φυλακές ή και να δολοφονηθούν ακόμα.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1- Η λ ί α Τ σ ι τ σ έ λ η, Κεφαλληνιακά Σύμμικτα, Β' εν Αθήναις 1960, σ.σ. 566 και 584.

2- Στο Ι δ ι ο, σ. 586.

3- Πρβλ. Α ν δ ρ έ α Λ α σ κ α ρ ά τ ο υ, Άπαντα, εκδόσεις Άτλας, Αθήνα 1959, Τα παθήματά μου και οι Παρατηρήσεις μου στις φυλακές της Κεφαλονιάς, μτφρ. Κ. Αντωνάτου, σ. 521.

4- Βλ. γι αυτόν Α γ γ ε λ ο - Δ ι ο ν ύ σ η Δ ε μ π ό ν ο υ, Ένας ιερόσυλος δεσμοφύλακας, περιοδ. Χρονικά του Ισραήλ τευχ. 71-72 Οκτώβριος-Νοέμβριος 1984, σ. 12 κ.ε.

5- Τοπικό Ιστορικό αρχείο Κεφαλονιάς (Τ.Ι.Α.Κ.), Ιονικό Κράτος, Δεσμευτικός Οίκος, Έγγραφο 130/3.7.1860 του Διευθυντή Α. Ρεσβάνη τω Εκλαμπροτάτω Επάρχω κ.κ. Κωνσταντίνω Ιγγλέση, φ. 13^{1-ν}.

6- Π. Π α ν ά, Ριζοσπάσται και Βελτιώσεις εν Ελτανήσω, εν Κεφαλληνία 1880.

7- Τ.Ι.Α.Κ. Βασίλειο της Ελλάδας, Λυτά αταξινόμητα έγγραφα στο φάκελο με προσωρινό στοιχείο ΙΗ, Τηλεγράφημα 18657/7.8.1886 του Υπουργού Κων. Λομβάρδου στο Νομάρχη Κεφαλληνίας.

8- Βλ. Α γ γ ε λ ο - Δ ι ο ν ύ σ η Δ ε μ π ό ν ο υ, ό.π., σ. 13.

9- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 72-Δ 35/26.2.1891 του Διευθυντή των Σωφρονιστηρίων Κεφαλληνίας προς τον κύριον Νομάρχη Κεφαλληνίας, αριθμ. εισαγ. 1291/27.2.91.

10- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 72-Δ 65/3.4.1891 του Διευθυντή των Σωφρονιστηρίων Κεφαλληνίας προς τον κύριον Νομάρχη Κεφαλληνίας, αριθμ. εισαγ. 2126/10.4.91.

11- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 372-167/15.4.1891 του Νομορρχανικού Κεφαλληνίας προς τον Κον Νομάρχη Κεφαλληνίας, αριθμ. εισαγ. 2286/16.4.1891.

12- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έκθεσις 261/6.4.1892 του Φρουράρχου Αρματολίου Αναστασί-

ου Μάνεση προς τον υποστράτηγον Σπυρ. Καραϊσκάκη αρχηγόν του 2ου Αρχηγείου Στρατού, Μεσολόγγιον.

13- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 2606/14.4.1892 του 2ου Αρχηγείου Στρατού προς το Υπουργείο Στρατιωτικών τμήμα Ασφαλείας, Αθήνας. Έγγραφο 22853/18.4.1892 του Υπουργείου Στρατιωτικών προς το Υπουργείο Δικαιοσύνης. Έγγραφο 8980/27.4.1892 του Υπουργείου Δικαιοσύνης προς τον Νομάρχη Κεφαλληνίας.

14- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 353/13.5.1892 του Φρούραρχου Αργοστολίου Ν. Αντωνιάδη προς το 2ον Αρχηγείον Στρατού Μεσολόγγιον.

15- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 584/16.7.1892 του ταγματάρχη Αν. Μάνεση, Φρούραρχου Αργοστολίου προς το 2ον Αρχηγείον Στρατού Μεσολόγγιον.

16- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 533/21.7.1892 του 2ου Αρχηγείου Στρατού προς το Υπουργείο Στρατιωτικών Τμήμα Ασφαλείας. Έγγραφο 46254/25.7.1892 του τμήματος Ασφαλείας του Υπουργείου Στρατιωτικών προς το Υπουργείο Δικαιοσύνης. Έγγραφο 8980/5.8.1892 του Υπουργείου Δικαιοσύνης προς τον κ. Νομάρχη Κεφαλληνίας.

17- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 244-Δ 171/11.8.1892 του Διευθυντή των Σωφρονιστηρίων Κεφαλληνίας προς τον Κον Νομάρχη Κεφαλληνίας. Τηλεγράφημα 1896-8/24.10.1892 του Υπουργείου Δικαιοσύνης προς τον κ. Νομάρχη Κεφαλληνίας.

18- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 2913-4685-4731/13.8.1892 του Νομάρχη Κεφαλληνίας προς το επί της Δικαιοσύνης Υπουργείον, τμήμα φυλακών.

19- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 278-Δ 187/3.9.1892 του Διευθυντή των Σωφρονιστηρίων Κεφαλληνίας προς τον κύριον Νομάρχη Κεφαλληνίας.

20- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 302-Δ 209/12.9.1892 του Διευθυντή των Σωφρονιστηρίων Κεφαλληνίας, προς τον Κον Νομάρχη Κεφαλληνίας.

21- Στα 1953 με τους καταστρεπτικούς σεισμούς, οι φυλακές Αργοστολίου, γεμάτες κρατούμενους, ιδίως πολιτικούς, ερειλώθηκαν και εγκαταλείφθηκαν. Με την ανοικοδόμηση η επανεγκατάστασή τους κρίθηκε περιττή.

(Πρβλ. Αγγελο-Διονύση Δεμπόου, Το Χρονικό του Σεισμού του 1953, Αργοστόλι 1976, σ. 20). Στο χώρο τους αργότερα ορθώθηκε το οικοδομικό συγκρότημα του ξενοδοχείου “Ξενία”.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ Κ. ΑΛΙΣΑΝΔΡΑΤΟΣ

ΕΝΑ ΜΥΚΗΝΑΪΚΟ ΚΑΣΤΡΟ ΣΤΗΝ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ Ο ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΛΕΙΒΑΘΟΥΣ

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Κάστρο του Αγ. Γεωργίου (ή για συντομία, το Κάστρο) έχει ιστορία χιλιετηρίδας περίπου. Μνημονεύεται για πρώτη φορά το 1264, ως έδρα των Ορσινών κομίων της Κεφαλονιάς. Είναι όμως σχεδόν βέβαιο ότι αυτό ήταν η οχυρή “πόλις Κεφαλληνίας”, εναντίον της οποίας επέδραμαν οι Πισάτες και οι Ενετοί γύρω στα 1100². Πρέπει συνεπώς να δεχτούμε ότι είναι βυζαντινό το κάστρο και μάλιστα η έδρα του θέματος Κεφαλληνίας (9-11ος αι.), που περιλάμβανε όλα τα Ιόνια νησιά.

Φυσικά, τη μετέπειτα ιστορία του Κάστρου τη γνωρίζουμε. Από τους Ορσίνι περνά στους Τούρκους (για περίπου 20 χρόνια). Οι Ισπανοβενετικές δυνάμεις με επανειλημμένες εφόδους το καταλαμβάνουν τα Χριστούγεννα του 1500, για να παραμείνει έκτοτε η έδρα του Βενετού διοικητή σχεδόν καθ’ όλη τη διάρκεια της Ενετοκρατίας. Μόλις το 1757 μεταφέρθηκε η έδρα του Βενετού “πρόβκας” στο Αργοστόλι, που είχε ήδη προοδεύσει εμπορικά και είχε συγκεντρώσει όλη την οικονομική δραστηριότητα.

Έκτοτε το Κάστρο έχει αφεθεί στην ερήμωση. Οι χωρικοί έπαιρναν ό,τι οικοδομικά υλικά έβρισκαν, οι σεισμοί και τα στοιχεία της φύσης συμπλήρωσαν την καταστροφή, ώσπου το Κάστρο έφτασε στη σημερινή οικτρή κατάσταση. Δεν είναι δική μου δουλειά να προτείνω λύσεις, παρ’ ό,τι ξέρω ότι υπάρχουν προτάσεις από πολλούς φορείς (έχω λ.χ. υπόψη μου τις καθ’ όλα εμπεριστατωμένες προτάσεις των μαθητών του Λυκείου Αργοστολίου στην ΚΥΜΟΘΟΗ, αρ. 5). Θα ήθελα όμως να δω το ζήτημα “Κάστρο” από μια άλλη άποψη. Μήπως η ιστορία του “Αγίου Γεωργίου” είναι μεγαλύτερη απ’ ό,τι μέχρι σήμερα νομίζεται.

II. Η ΥΠΟΘΕΣΗ

Η θέση που θα υποστηρίξω εδώ είναι ότι το κάστρο έχει ιστορία (με την έννοια της ιστορικής ζωής, και όχι των γραπτών πηγών) που φτάνει έως τη μυκηναϊκή εποχή, οπότε πρέπει να αποτελούσε ένα ισχυρό στρατιωτικό και διοικητικό κέντρο στην Κεφαλονιά.

III. ΟΙ ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ

A. ΤΑ ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΛΕΙΒΑΘΟΥΣ

Σε ακτίνα 2,5 χλμ. (4 χλμ. για τη Λακκήθρα) απ' το κάστρο είναι διάσπαρτες οι πλουσιότερες μυκηναϊκές αρχαιότητες στο νησί (αυτό ισχύει ακόμα και μετά την αποκάλυψη του θολωτού τάφου στα Τζανάτα του Πόρου, απ' τους Κολώνα-Μεταξά το 1992).

Στη Λειβαθώ έχουν αποκαλυφθεί 29, συνολικά, ταφικά σπήλαια (“θαλαμοειδείς τάφοι”) με εκατοντάδες νεκρούς και κτερίσματα που μπορούμε να θαυμάσουμε στο Μουσείο του Αργοστολίου (μόνο τα κτερίσματα όχι τους νεκρούς). Στην περιοχή αναφέρθηκαν (Καββαδίας) και 4 θολωτοί τάφοι (1 στην Αρχαία Κράνη, 1 στα Μαζαρακάτα, 2 στα Κοκκολάτα). Απ' τους 4, μόνον ο ένας στα Κοκκολάτα είναι σήμερα διακριτός: σώζεται ο ισόγειος δομός του, δηλ. η πρώτη σειρά λίθων (θέση Καγκέλισσες).

Αναλυτικά:

1) Μαζαρακάτα: 16 σπήλαια (83 τάφοι). Ευρήματα: κοσμήματα από χρυσό, γυαλί, πορσελάνη. Όπλα. Αγγεία.

2) Κοκκολάτα: κιβωτόσχημοι τάφοι. Ευρήματα: κοσμήματα χρυσά κ.ά. Αγγεία. Σφραγιδόλιθοι⁵.

3) Λακκήθρα: 3 σπήλαια (32 τάφοι) και 1 μικρός θαλαμοειδής (για ανακοδομές). Ευρήματα: κοσμήματα χρυσά κ.ά. Όπλα. Αγγεία (πάνω από 400)⁶.

4) Μεταξάτα: 6 σπήλαια. Ευρήματα: Αγγεία. Όπλα. Κοσμήματα (όχι χρυσά)⁷.

Και βέβαια τα 2 ταφικά σπήλαια στα Διακάτα και το 1 στο Γεφυρι Κρανίας, με ανάλογα ευρήματα.

Κατά τους ανασκαφείς Καββαδία και Μαρινάτο τα ευρήματα απ τις παραπάνω θέσεις καλύπτουν όλο το διάστημα από το 14ο (Κοκκιλάτα) έως και το 12ο αι. π.χ. (Μαζαρακάτα). Τα χρήματα για τις ανασκαφές, όπως είναι γνωστό, διετεθήσαν από τον Ολλανδό φιλέλληνα Α.Ε.Η. Goekoop, ο οποίος ταύτιζε την “Ιθάκη” του Ομήρου, με την Κιφαλονιά⁸.

Στο τέλος (;) της προσπάθειας (1935), ο Μαρινάτος συμπεραίνει “Γεγονός χαρακτηριστικόν είναι, ότι παρά τας επιμελείς ερεύνas, εις ικαστον μέρος όπου ανεκαλύπτοντο ταφικά σπήλαια, ουδαμού ανεφάνισαν περισσότερα των τεσσάρων: Εις Λακκίθραν 4, εις Μεταξάτα 3 (σ.ι αργότερα ανακαλύφθηκε μια άλλη συστάδα 3 σπηλαίων), εις Κοντογενάδα 3, εις τας παλαιότερας ανασκαφάς των Διακάτων 3 (σ.σ. προφανώς στον αριθμό αυτόν συγκαταλέγει ο Μαρινάτος το ταφικό σπήλαιον στο Γεφύρι Προκοπάτων). Μεμονωμένον παραμένει το μοναδικόν νεκροταφείον Μαζαρακάτων με τα 16 σπήλαιά του παραπλεύρως αλλίων. Εις το νεκροταφείον τούτο θα αντεστοίχει ο μεγαλύτερος τα συνοικισμών, η πρωτεύουσα...”⁹.

Ακολουθώντας κανείς το μεγάλο Κεφαλονίτη αρχαιολόγο, δεν έχει παρά να σταθεί δίπλα στις “κατακόμβες” των Μαζαρακάτων και να στρέψει την κεφαλή προς Βορράν. Το Κάστρο του Αγίου Γεωργίου υψώνεται μπρος του επιβλητικό.

Β. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΛΕΙΒΑΘΟΥΣ

1) Οι θαλαμοειδείς ήταν τάφοι “ευγενών” οικογενειών (“αστών” κατά τον Μυλωνά¹⁰, “προκρίτων-αξιωματούχων” κατά τον Κορρέ¹¹). Τι μαρτυρούν τα ίδια τα ευρήματα κυρίως, τα κοσμήματα, πολλά από τα οποία είναι χρυσά, καθώς και τα όπλα που θάβονταν μαζί με το νεκρό συνήθεια της μυκηναϊκής πολεμικής αριστοκρατίας. Ακόμα, θα ήταν και διανόητο, φτωχές οικογένειες να υποβάλλονται σε τόσα έξοδα ώστε να σκάβουν το βράχο για να εξασφαλίσουν την ταφή τους.

Πρέπει, λοιπόν, να δεχτούμε ότι οι 30 περίπου οικογένειες, τα μέλη των οποίων τάφηκαν στη Λειβαθώ (ο θαλαμοειδής ήταν οικογενειακός τάφος γενιάς) ήταν “ευγενείς” με έδρα στο Κάστρο. Τα σπήλαιά τους βεβαίως θα ήταν διασπαρμένα στον κάμπο της Λειβαθούς.

Είναι γνωστό, εξάλλου, ότι οι λαξευτοί (θαλαμοειδείς) τάφοι αποτε-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΜΟΥ (ΘΑΛΑΜΟΕΙΔΕΙΣ)

λούν εκτεταμένα νεκροταφεία σε όλα τα μυκηναϊκά κέντρα¹² και δεν υπάρχει μυκηναϊκό κέντρο δίχως το νεκροταφείο του. Έχουμε λοιπόν εδώ, στη Λειβαθώ, ισχυρότατη ένδειξη για ύπαρξη τέτοιου κέντρου, για να μην αναφερθούμε (και πάλι) στους 2 θολωτούς τάφους (μικρούς έ-στω) που εντόπισε ο Καββαδίας στα Κοκκολάτα και που ίχνη τους σώ-ζονται έως σήμερα.

Η εικόνα της μυκηναϊκής Λειβαθούς στα μάτια μας τουλάχιστο φα-ντάζει

(εικόνα με επιγραφή από κάτω)

Το Φρούριο του Αγίου Γεωργίου από τη συλλογή της Anville.

όμοια με αυτήν της ίδιας περιοχής επί Φράγκων και Βενετσιάνων: οι οικίες των “ευγενών” στο Κάστρο (μέσα ή έξω “Μπόργκο”) και οι αγροικίες στον Κάμπο της Λειβαθούς (βλ. σχετική εικόνα). Η προστασία του Κάστρου έναντι των πειρατών είναι, πάντως, αμφίβολο αν παρεχόταν και στο “χοντρο λαό” (την “πλέμπα”)¹³.

Γ. Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ

Παρά την απόστασή του (περίπου 5 χλμ.), το Κάστρο δεσπόζει του φυσικού λιμανιού του Αργοστολιού που είναι ένα από τα καλύτερα φυσικά λιμάνια της Ανατολικής Μεσογείου και, φυσικά, το καλύτερο της Κεφαλονιάς. Οι Μυκηναίοι, όπως γνωρίζουμε, εκτός από αγρότες, ποιμένες, ήταν και δεινοί ναυτικοί, έμποροι και πειρατές. Μια σημαντική νησιώτικη πόλη τους έπρεπε λοιπόν να συγκεντρώνει 3 βασικά στοιχεία: α) Οχυρή θέση (σε ψηλό κατοικήσιμο λόφο), β) Καλό λιμάνι για εμπόριο, αν και σε κάποια απόσταση από την πόλη, για το φόβο των πειρατών. Σ’ αυτό συνάδει και ο Θουκυδίδης, που μας πληροφορεί ότι οι “παλιές” (στον καιρό του) πολιτείες ήσαν χτισμένες στα μεσόγεια για το φόβο των πειρατών¹⁴. γ) Εύφορο κάμπο για γεωργία-κτηνοτροφία.

Το Κάστρο και η Λειβαθώ συγκεντρώνουν και τα τρία αυτά στοιχεία. Επίσης, ο Αίνος που σκέπει την περιοχή, ήταν κατάφυτος από έλατα (εν μέρει, είναι ακόμα, παρά τις πυρκαγιές και την ανεξέλεγκτη βόσκηση) που το ξύλο τους προσφερόταν για ναυπήγηση πλοίων, σημαντικό πλεονέκτημα για την εποχή εκείνη¹⁵.

Ακόμα, το Κάστρο είναι μια δεσπίζουσα θέση που επιτακτεί τη θέ-

λασσα σε μεγάλη απόσταση (η Ζάκυνθος είναι, συνήθως, ορατή). Επίσης κατοπτρεύει μεγάλο μέρος της Κεφαλονιάς: τον κόλπο του Λιβαδιού και την Παλική, φυσικά το λιμάνι του Αργοστολίου, απ' όπου προερχότα κατά κύριο λόγο ο πειρατικός κίνδυνος· επίσης, όλη την παραλία τη Λειβαθούς και τον κάμπο της.

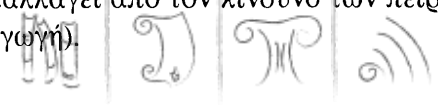
Δ. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ

Τελευταία, αλλ' όχι λιγότερο σημαντική ένδειξη για τη σπουδαιότητα που αναγνώριζαν οι άνθρωποι στη θέση του λόφου του Αγίου Γεωργίου ως προς την άμυνα αλλά και τη διοίκηση της χώρας, είναι η ιστορία του. Όπως αναφέραμε και στην αρχή (βλ. Εισαγωγή), ο Άγιος Γεώργιος υπήρξε σίγουρα για τη Φραγκοκρατία και Ενετοκρατία (1264-175' αλλά, πιθανότατα, και για τη ρωμαϊκή εποχή (188 π.χ.-185μ.χ. για τη Κεφαλονιά), το κύριο κέντρο στρατιωτικό και διοικητικό του νησιού.

Οι ίδιες συνθήκες (συνεχείς πόλεμοι, προστασία από την πειρατεία), ίσχυαν και κατά την ταραγμένη ΥΕ ΙΙΙ περίοδο (1400-110π..χ. Είναι δε γνωστό ότι οι ίδιες ανάγκες/συνθήκες επί του ιδίου εδάφους βρίσκουν, σχεδόν πάντοτε, τις ίδιες λύσεις¹⁰. Επομένως, το κέντρο της περιοχής και κατά την περίοδο αυτή (ΥΕ ΙΙΙ) πρέπει να ήταν οχυρωμένος λόφος του Αγίου Γεωργίου.

Αντίθετα, όταν οι συνθήκες άλλαξαν (πάταξη πειρατείας, ελεύθερο ναυσιπλοΐα και εμπόριο) ο λόφος του Αγίου Γεωργίου δεν εξυπηρετούσε πια εξ' αιτίας της απόστασής του από τη θάλασσα και εγκαταλείφθηκε. Αυτό συνέβη κατά την γεωμετρική-αρχαϊκή-κλασσική περίοδο (π. 14ος αι. π.χ.), οπότε το κύριο κέντρο της περιοχής ήταν η Κράνη, (Παλικαστρο), χτισμένη στο σημαρινό ύψωμα Πεζούλες, στο μυχό της λιμνής θάλασσας, του Κούταβου. Τότε, το νησί διαιρέθηκε σε 4 πόλεις-κράτη ("τετράπολις Κεφαλληνία" του Θουκυδίδη) Παλείς, Κράνιοι, Σαμαίοι, Προναίοι.

Η δεύτερη εγκατάλειψη του λόφου του Αγίου Γεωργίου συνέβη στ 1757, οπότε η πρωτεύουσα μεταφέρθηκε στο Αργοστόλι, πόλη καταλλίωότερη, ως παραθαλάσσια, για εμπορική επιμιξία, που στο μεταξύ είπαπαλλαγεί από τον κίνδυνο των πειρατών και των κουρσάρων (βλ. Εισαγωγή).

IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Το βραχάδες φρούριο του Αγίου Γεωργίου Κεφαλονιάς που τώρα έχει εγκαταλειφθεί στην ερείπωση, και αναμένεται η αναστήλωση και συντήρησή του, ήταν, όχι μόνο η πρωτεύουσα της Κεφαλονιάς επί Φράγκων, Βενετών και, πιθανότατα Ρωμαίων αλλά, σύμφωνα με πολλές ενδείξεις, και ένα σημαντικό μυκηναϊκό κάστρο (οχυρωμένο αμυντικό-διοικητικό κέντρο) στα 1400-1100π.χ., όπως μαρτυρούν τα πολλά μυκηναϊκά ευρήματα της περιοχής της Λειβαθούς (και κυρίως των Μαζαρακάτων το νεκροταφείο, ακριβώς κάτω απ' το Κάστρο), αλλά και η θέση του (σκοπιά κατάλληλη για απόκρουση πειρατών αλλά και κατοίκηση) και η ιστορία του (μακραίωνη και ένδοξη). Την οριστική απόδειξη γι αυτό θα δώσουν, φυσικά, μόνον οι ανασκαφές.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τζανετάτος 1965, σ. 44
2. Πάρτς 1892, σ. 112
3. Ζακυθινός 1962, σ. 48-51
4. Καββαδίας 1914, σ. 366-9
5. Όπ. π., σ. 371-3
6. Μαρινάτος 1932, σ. 1-47
7. Μαρινάτος 1933, σ. 68-100
8. Goekoop 1908
9. Μαρινάτος 1933, σ. 99-100
10. Μυλωνάς 1981, σ. 70
11. Κορρές 1985, σ. 276
12. ΙΕΕ, Α, σ. 251
13. Σάθας, Μνημεία 5, σ. 163. Μοσχόπουλος 1985, σ. 112
14. Θουκυδίδης Α, 7
15. Μαρινάτος 1932, σ. 47
16. Νόμος Σπανακατοίκησης, βλ. Goekoop 1908, σ. 10

Υ.Γ. Δεν μου διαφεύγει το γεγονός ότι πρώτος ο Ευάγγελος Τσιμαράτος, φιλόλογος από την Αγία Θέκλη της Παλικής, υποστήριξε ότι το Κάστρο του Αγίου Γεωργίου ήταν έξι μυκηναϊκό κέντρο (βλ. τη δακτυλογραφημένη μελέτη του με τίτλο "Αρχαιολογικά Σημειώσεις, Ομηρική Ιθάκη", μέρη Α'-Β', κ.χ.).

Ο Τσιμαράτος μάλιστα ταυτίζει το Κάστρο και όλη την ανατολική Κεφαλονία με την ομηρική "Ιθάκη" (πριν τις σημειώσεις).

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Τζανετάτος Θησεύς, Το Πρακτικόν της Λατινικής Επισκοπής Κεφαλληνίας του 1264 και η επιτομή αυτού, εν Αθήναις 1965 (=Τζανετάτος, 1965).
- 2) Ιωσήφ Παρτζ, Κεφαλληνία και Ιθάκη, εν Αθήναις 1892 (ανατύπωση 1892 με επιμέλεια Γ.Ν. Μοσχόπουλου = Παρτζ 1892).
- 3) Ζάκυνθος Διον. Α., Θέμα Κεφαλληνίας, "Ηώς", τεύχος 58-60 (1962). σ. 48-51. (=Ζάκυνθος, 1962).
- 4) Καββαδίας Π., Προϊστορική Αρχαιολογία, εν Αθήναις 1914 (=Καββαδίας 1914).
- 5) Μαρινάτος Σπ., Αι ανασκαφαί Goekoop εν Κεφαλληνία, Ανατύπώσεις της Αρχαιολογικής Εφημερίδος 1932, Αθήναι 1933 (=Μαρινάτος 1932).
- 6) Του ιδίου, Αι εν Κεφαλληνία ανασκαφαί Goekoop 2, Αρχαιολογική Εφημερίς 1933 (=Μαρινάτος 1933).
- 7) Γεωργίου Ε. Μυλωνά, Μνημεία, Τα μνημεία και η ιστορία τους, Αθήνα 1981 (=Μυλωνά 1981).
- 8) Γεωργίου Στυλ. Κορρέ, Ελλαδικοί Πολιτισμοί, Αθήναι 1985 (=Κορρέ 1985).
- 9) Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τ.Α', Αθήνα 1971 (=ΙΕΕ, Α).
- 10) Γεώρ. Ν. Μοσχόπουλου, Ιστορία της Κεφαλονιάς, τ.Α', Αθήνα 1985 (=Μοσχόπουλος, 1985).
- 11) Goekoop A.E.H., Ithaque, la Grande, Athenes 1908 (Goekoop 1908).
- 12) Σάθας Κων. Ν., Μνημεία Ελληνικής Ιστορίας, τ.ς., Παρίσι 1880-1890 (=Σάθας, Μνημεία, 5).
- 13) Φωκάς-Κοσμετάτος Νικόλαος, Το Κάστρο του Αγίου Γεωργίου Κεφαλληνίας. Η παλιά πρωτεύουσα του νησιού, Αθήναι, 1966 (=Φωκάς, 1966).

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

Η ΖΩΗ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΣΤΑΜΟΥ ΠΕΤΡΙΤΣΗ

Ο Σταμάτιος ή Σταματέλος ή Στάμος Πετρίτσης γεννήθηκε το 1857 στο Ληξούρι. Η καταγωγή του ήταν από τα Μονοπωλάτα. Υπήρξε ο μοναδικός γιος του Δημητρίου Πετρίτση που και αυτός με τη σειρά του ήταν γιος του Βαγγέλη και αδελφός του Νικολάου Πετρίτση.

Το Γυμνάσιο το τελείωσε στην Κων/πολη. Εκεί τον πήραν οι συγγενείς του μεγαλέμποροι σταράδες, αδελφοί Ιγγλέση, από το χωριό Πεσάδες.

Ο Στάμος ήταν έξυπνος και φιλομαθής και γι' αυτό, όταν τελείωσε το Γυμνάσιο, οι πλούσιοι συγγενείς του τον έστειλαν στην Πίζα της Ιταλίας και σπούδασε γιατρός. Κατόπιν επέστρεψε στην Κων/πολη. Οι αδελφοί Ιγγλέση μέσω των γνωριμιών τους κατόρθωσαν και τον προώθησαν σε γιατρό του Σουλτάνου. Σε λίγο διάστημα κέρδισε την εμπιστοσύνη και το σεβασμό του Σουλτάνου. Έτσι, όταν ο Αλή πασάς των Ιωαννίνων ασθένησε βαριά και ζήτησε από την Κων/πολη έναν άριστο γιατρό, ο Σουλτάνος του έστειλε τον Πετρίτση ως τον πλέον κατάλληλο. Θεράπευσε πράγματι τον Αλή και παρέμεινε στα Ιωάννινα.

Εκεί παρατήρησε ότι οι κάτοικοι θεραπεύονταν χρησιμοποιώντας βότανα. Με προτροπή του, ο Αλή πασάς εξέδωσε "φιρμάνι" να προσέρχονται στο γιατρό όσοι γνώριζαν θεραπείες με βότανα και να καταθέτουν τις εμπειρίες και γνώσεις τους. Ο Πετρίτσης έτσι σχημάτισε ένα ογκώδες σύγγραμμα βοτανολογίας.

Ένα φοικαλέο όμως γεγονός τον ανάγκασε να εγκαταλείψει τα Ιωάννινα μετά από πενταετή παραμονή του εκεί. Ήταν Ρωμαιοί τον Οθωμανών. Ο Αλή πασάς τον είχε καλέσει σε γάμο. Μετά κατέβηκαν στον κήπο, τους έφεραν καφέ και αργία. Ο παπάς βρισκόταν στον α-
ΤΑΚΩΒΑΤΕΙΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

σταση μέθης και διέταξε να φέρουν τρεις Έλληνες που τους αποκεφάλισαν μπροστά τους.

Ο γιατρός ταράχτηκε, προσποιήθηκε βέβαια τον αδιάφορο και μόλις έφυγε, νοίκιασε ένα άλογο, πήγε στην Πρέβεζα και από εκεί στο Ληξούρι. Όταν ανακάλυψαν τη φυγή του, ο ίδιος ο Αλή πασάς του έγραψε ζητώντας του να επιστρέψει και εξηγώντας του ότι ο αποκεφαλισμός έγινε για να τον ευχαριστήσει.

Ο Πετρίτσης όμως του απάντησε ότι μετά από αυτό που αντίκρυσε δεν επιθυμεί να ξαναδεί Τούρκο.

Στην Κεφαλονιά είχε τρεις άτυχους γάμους. Η πρώτη γυναίκα του από την οικογένεια Κατσαΐτη, η δεύτερη από την οικογένεια Χοϊδά και η τρίτη από την οικογένεια Νταβενέζια. Δυστυχώς δεν ευτύχησε να αποκτήσει παιδιά και απελπισμένος έφυγε από το Ληξούρι και έμεινε σε έπαυλη στα Λιθερά της Ανωγής, κοντά στο χωριό Μονοπωλάτα, μέχρι το θάνατό του.

Το 1800 έγινε μέλος της Κυβερνητικής Επιτροπείας. Παρότι γιατρός είχε πολλές νομικές γνώσεις και λόγω του ακέραιου χαρακτήρα του διορίστηκε εφέτης στο Αργοστόλι το 1811 από το διοικητή των Ιονίων νήσων συνταγματάρχη H. Smith.

Ήταν αντεπιστέλλον μέλος της Ιονίου Ακαδημίας, όπου διάβασε και τη διατριβή του “Memoria eriflessione sull’ inesto vaccino” από την οποία μαθαίνουμε ότι πρώτα αυτός εισήγαγε το νέο σύστημα δαμαλισμού στην Πάτρα και στη Ζάκυνθο.

Συνέχισε τις έρευνες πάνω στη Βοτανολογία και μαζί με τον Νικόλαο Δελλαπόρτα έκαναν φαρμακευτικές δοκιμές και κατέγραψαν κατάλογο με παρατηρήσεις των ιαματικών βοτάνων του νησιού μας.

Επειδή πολλοί ασθενείς έρχονταν στο σπίτι του και τον συμβουλευόνταν, μετέτρεψε ένα μέρος του οικήματος σε νοσοκομειακή πτέρυγα και προσέλαβε αρκετές νοσοκόμες. Μια από αυτές ήταν και η μητέρα του Σπύρου Θεοδωράτου από τα Μονοπωλάτα.

Με τα χρόνια συμπλήρωσε το σύγγραμμα της Βοτανολογίας και πριν πεθάνει το παρέδωσε στο Διονύσιο Λιναρδάτο να το τυπώσει και να το διανείμει δωρεάν για την ψυχή του. Το σύγγραμμά του αργότερα παρεδόθη στο δικηγόρο Κίωνα Ευαγγελάτο στην Αθήνα, θείο του γνωστού σκηνοθέτη Σπύρου Ευαγγελάτου.

Στις 17 Φεβρουαρίου του 1806 με συμβολαιογραφικό έγγραφο του

Ανδρέα Τρέκα ο Στάμος Πετρίτσης παίρνει από τον πατέρα του Δημήτριο το μερτικό του από την πατρική περιουσία και φεύγει από την πατρική υποταγή.

Διαβάζω ένα απόσπασμα του παραπάνω εγγράφου: “και συντρέχοντας ο σιορ Δημήτριος πατέρας του να τον ευχαριστήσει, μάλιστα όπου τον γνωρίζει, χάρητι Θεού, δια προκομένον, γνωστικόν και άξιον να εργάζεται και πραγματώνεται εις πάσαν υπόθεσιν με πλείονα την φρόνησιν, ιδού όπου με την παρούσαν δίδοντάς του πρώτον ολοψύχως την ευχήν μου και παρακαλώντας τον Πανάγαθον Θεόν να τον ευλογήσει και να τον οδηγήσει επί κάθε του έργον και πράξιν και ακολούθως τον εμαντζιπάρει και ελευθερώνει από την πατρικήν του υποταγήν ει ό,τι καλόν ή κακόν όπου ο ίδιος από μόνος του ήθελε κάμει, να είναι και να αγρικιέται δια τον εαυτόν του”.

Η περιουσία αποτελείτο από αμπελώνα στα Μονοπωλάτα, ελαιώνα και αμυγδαλαιώνα στον Άγιο Δημήτριο και χωράφια στα Κατόπρετα Μονοπωλάτων.

Στις 19 Νοεμβρίου του 1832, επειδή προαισθανόταν το θάνατό του, εξήτησε από τον ανηψιό του Νικόλαο Πετρίτση που ήταν στην Κων/πολη να γίνει εκτελεστής της διαθήκης. Επειδή η συγκοινωνία ήταν δύσκολη και τα ταξίδια χρονοβόρα του έστειλε επιστολή ζητώντας του να διορίσει προσωρινούς διαχειριστές, μέχρι να έλθει. Έτσι στις 19 Νοεμβρίου του 1832 με πράξη του Γεράσιμου Ι. Πυλαρινού έκανε μυστική διαθήκη που απόσπασμα παραθέτω:

“... Ορίζω κληρονόμον της από την ιατρική μου αποκτηθείσα περιουσία τον κ. Αντώνη Λοβέρδο... με την υποχρέωση να τη χρησιμοποιήσει για τη σύσταση ενός Σχολείου, στο οποίο να διδάσκεται η αριθμητική και η γεωμετρία σε συνδυασμό με τη γεωγραφική ιστορία για να καλλιεργηθεί το πνεύμα και η καρδιά της νεολαίας...”

Ο κληρονόμος μου μπορεί να βοηθηθεί από τη συνδρομή των γονιών των καλών οικογενειών και από την Πρόνοια του Κράτους, για να προσλάβει καλούς δασκάλους και ιδιαίτερα ενός αρίστου δασκάλου για το μάθημα της ζωγραφικής ιστορίας, που πρέπει να διδάσκεται με βάση τη μυθολογία και τη βιογραφία των επιφανών ανδρών για να καλλιεργήσει ηθικά την καρδιά της νεολαίας και να την κάνει σε κάθε περίπτωση ικανή για οποιαδήποτε υπηρεσία. Η βούληση και η επιθυμία μου είναι αυτό το οποίο κατέχω να διατεθεί σε όφελος του Ληξουριού και των

κατοίκων του. Επιβάλλω αυτή η συσταθείσα Σχολή να έχει έδρα την πόλη του Ληξουριού. Τα βιβλία μου να χρησιμοποιηθούν σα Δημόσια Βιβλιοθήκη για να βοηθούν και ωφελούν τη νεολαία”.

Ο διακεκριμένος συμπολίτης μας πέθανε στις 10 Ιουνίου 1853 σε ηλικία 77 ετών και ετάφη στην ερημική του έπαυλη στα Λιθερά της Ανωγής.

Διαχειριστές της όλης περιουσίας του ορίσθηκαν οι: Τσιτσέλης, Πολυκαλάς, Λοβέρδος και Αδαμάντιος Δελλαπόρτας. Όταν ο Νικόλαος Πετρίτσης επέστρεψε από την Κων/πολη διαπίστωσε την ασυδοσία των διαχειριστών. Μάλιστα ο Λοβέρδος ζήτησε να ακυρωθεί η διαθήκη και να μοιρασθούν τα κτήματα. Άλλοι πάλι είχαν την άποψη να διατεθούν τα χρήματα του κληροδοτήματος για την κατασκευή λιμανιού. Τότε ο Νικόλαος άρχισε δικαστικούς αγώνες που διήρκεσαν επτά χρόνια. Στις 25 Ιανουαρίου του 1848 το Ανώτατο Συμβούλιο της Δικαιοσύνης αποφάσισε ότι η διαθήκη ήταν έγκυρη και η κοινότητα Ληξουριού μπορούσε να διορίσει διαχειριστική επιτροπή.

Η Σχολή λειτούργησε το 1849 και έγινε σύντομα ένα από τα καλύτερα εκπαιδευτήρια της Επτανήσου. Οι πόροι του κληροδοτήματος όμως σταδιακά εξανεμίσθηκαν αφ’ ενός από κακούς χειρισμούς των επιτρόπων και αφ’ ετέρου από τις αρπακτικές διαθέσεις των γειτόνων της ακίνητης περιουσίας, ώστε σήμερα το κράτος να συντηρεί εξ ολοκλήρου το Πετρίτσειο Γυμνάσιο, στο οποίο έχω τη χαρά να εργάζομαι ως μαθηματικός.

Τα βιβλία του φιλοξενεί η Βιβλιοθήκη του Δαμωδού στο Ληξούρι, ενώ ένα σεβαστό πλήθος βιβλίων του βρίσκονται στο Λύκειο Ληξουριού.

Το 1920 οι αδελφοί Γρηγόριος και Αναστάσιος Λιβιεράτος, ιδρυτές του Γυμνασίου της Αγίας Θέκλης, ζήτησαν από τον επιφανή γλύπτη Γεώργιο Μπονάνο να φιλοτεχνήσει τον ανδριάντα του μεγάλου ευεργέτη. Στις 25 Μαρτίου του 1922 έγιναν τα αποκαλυπτήρια στην κεντρική πλατεία του Ληξουριού.

Στην τελετή απαγγέλθηκε το ποίημα “Η Ευγνωμοσύνη” του Ευάγγελου Σ. Τσιμαράτου, καθηγητή φιλόλογου:

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Εκεί το βλέμμα στρέψετε
μικροί, μεγάλοι ομοίως.
Εκεί που του ευεργέτου μας
θα ζει η μορφή αιωνίως.
Διότι, όταν ο πάγος κι η χιών
πυκνής απαιδευσίας
εσκέπαζε τον τόπο μας
με πέπλο αμαθείας,

Αυτός ως ήλιος λαμπρός
ενταύθα ανατέλλει
και την αμάθεια σκορπά
με τα χρυσά του βέλη.

Του ήλιου αυτού οι ακτίνες του
αγνάς ψυχάς θερμαίνουν
και τα φιλομαθή μας πνεύματα
φωτίζουν και ζεσταίνουν.

Πετρίτσειον Γυμνάσιον
του ήλιου αυτού το φως του
κι οι τόσοι επιστήμονες
ακτίνες του φωτός του.

Και όλοι με άνθη ευγνώμονα
το άγαλμά του στέφουν
και ευγνωμοσύνης βλέμματα
προς τον Πετρίτσην στρέφουν.

Και όλοι μας λέμε διαρκώς
μαζί και η θρησκεία
πως θάναι του ευεργέτου μας
η μνήμη αιωνία.

Το άγαλμα μεταφέρθηκε και τοποθετήθηκε οριστικά στο πάνω προ-
αύλιο του Σχολείου στις 10 Απριλίου του 1958.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΤΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Αναφορικά με τον τάφο του μεγάλου άνδρα ο Ηλίας Τσιτσέλης στα “Κεφαλληνιακά σύμμικτα: “Είναι αξιοπαρατήρητη η αχαριστία και η ακηδεΐα και των εκάστοτε αρχών του τόπου και των εκάστοτε επιτροπών του κληροδοτήματος, ότι δεν φρόντισαν να τοποθετήσουν επιτάφιο πλάκα επί τον τάφον του ανδρός”.

Σε έντυπο της 18ης Ιουλίου του 1893 με τίτλο “Ληξούριον” αναφέρεται ότι η επιτροπή του Πετριτσείου κληροδοτήματος αποφάσισε να ανεγείρει κενοτάφιο στη θέση Άγιος Αθανάσιος ή Λιθερά με χρήματα του δωρητού!

Ο Δήμος Ληξουριού το 1922 εξωράϊσε τάφο για το Στάμο Πετρίτση. Στη μαρμάρινη ταφόπετρα αναγράφεται: “Τω αιιδίμω Στάμω Πετρίτση ιδρυτή της φερωνύμου αυτού Σχολής, η πατρίς ευγνωμονούσα τόνδε τον τάφον εξωράϊσεν, 1922”.

Ο τάφος ανεπλάσθη με πρωτοβουλία και προσπάθειες των μαθητών της Περιβαλλοντικής Ομάδας του Πετριτσείου Γυμνασίου το Μάιο του 1997.

Ο Πετρίτσης ήταν μεγαλόψυχος και γενναιόφρωνας με πλούσιο ψυχικό κόσμο. Είχε δεχτεί επιρροή από το μεγάλο δάσκαλο του γένους Αδαμάντιο Κοραή, είχε δηλαδή ποτιστεί με τις ιδέες του Διαφωτισμού. Την εποχή εκείνη πληθώρα ευεργετών σε όλη την Ελλάδα έδωσαν χρήματα για να στηλώσουν το κατεστραμμένο από κάθε άποψη ελληνικό κράτος μετά την Τουρκοκρατία.

Η σπουδαιότητα της ευεργεσίας του φαίνεται καλύτερα αν ανατρέξουμε στην κατάσταση της εκπαίδευσης στην Επαρχία μας επί Ενετοκρατίας και Αγγλοκρατίας. Στοιχειώδη ανάγνωση, γραφή και αριθμητική δίδασκαν μοναχοί στην Εκκλησία ή ιδιωτικοί δάσκαλοι που είχαν φοιτήσει σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας ή στο Φλαγγιανό Φροντιστήριο της Βενετίας. Ανώτερα μαθήματα δίδασκαν διάφοροι πλατύτερα μορφωμένοι ή επιστήμονες απόφοιτοι Ιταλικών Πανεπιστημίων. Τέτοι-οι δάσκαλοι ήταν ο Ηλίας Μηνιάτης, ο Σ. Τρέκας και ο Χαράλαμπος Τυπάλδος Ποβερέτος.

Ξένες γλώσσες δίδασκαν κατά καιρούς περαστικοί φραγκοπαπάδες. Καταλαβαίνουμε λοιπόν ότι η παιδεία ήταν για τους ολίγους, τους πλούσιους και βέβαια μόνο για τα αγόρια, ενώ οι φτωχοί και οι κορασίδες έμεναν αμαθείς. Με την Πετριτσείο Σχολή η παιδεία έγινε κτήμα των πολλών. Μπορούσαν να φοιτήσουν όσοι ποθούσαν τη μόρφωση αδια-

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

κρίτως κοινωνικού στρώματος, οικονομικής κατάστασης και ανεξαρτη-
τως φύλου. Έγινε έτσι το φυτώριο από το οποίο άλλοι ώρμησαν προς
τις επιστήμες, άλλοι έφυγαν για το εξωτερικό έχοντας εφόδια να ανα-
δειχθούν εκεί, άλλοι έκαναν επιτυχημένη επαγγελματική καριέρα. Ολό-
κληρη η κοινωνία της Επαρχίας μας δέχτηκε την ευεργετική επίδραση
της μόρφωσης σε όλες τις εκδηλώσεις ζωής και ανέπτυξε πολιτισμό.

Ο Πετρίτσης κατέστη πνευματικός πατέρας των γενεών της επαρ-
χίας όλης.

Μνημονεύω μερικούς επιφανείς αποθανόντες απόφοιτους: Μιχαήλ
Λειβαδάς καθηγητής της Νομικής Σχολής και Ακαδημαϊκός, Μαρίνος
Γερούλάνος καθηγητής Ιατρικής Σχολής, Νικόλαος Αλιβιζάτος καθηγη-
τής Ιατρικής Σχολής και πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών, Σπυρί-
δων Λιβιεράτος καθηγητής Ιατρικής Σχολής, Αμίλκας Αλιβιζάτος καθη-
γητής Θεολογικής Σχολής, Ανδρέας Αλιβιζάτος Διευθυντής Πολυκλινι-
κής Αθηνών, Όθωνας Πυλαρινός καθηγητής Μαθηματικής Σχολής
Πανεπιστημίου και Ακαδημαϊκός, Παύλος Δελλαπόρτας εισαγγελέας.

Η ευεργεσία του Πετρίτση αποτελεί διαρκές υπόδειγμα καλής και
φιλανθρώπου χρήσεως του πλούτου, εκδήλωση έμπρακτης αγάπης και
πηγή έμπνευσης.

Πηγές

Κεφαλληνιακά σύμμικτα Α', Β' τόμοι Ηλίας Τσιτσέλης.

Άρθρο του Γεωργίου Δεστούνη στην εφημερίδα των Κεφαλλήνων 15-7-
1928.

Άρθρο του Αγγελο-Διονύση Δεμπόνου με τίτλο "Η παιδεία στην Κεφαλο-
νιά τα χρόνια της Αγγλοκρατίας" στο περιοδικό "Παρνασσός" 1982.

Ιδιόχειρο κείμενο του Αντωνίου Ν. Πετρίτση με βιογραφία του Στάμου
Πετρίτση, Νοέμβριος 1948.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΪΟΣ
ΔΗΛΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΕΟΥΡΙΟΥ

Γεωργίου

Θεοδόσιος

Αντωνίου

Αθανάσιος

Αντωνίου

Οικογένεια Πετρίτση

Ζήσιμος

Βαγγέλης

Κατερίνα

Μαρία

Νικόλαος

Δημήτριος

Σπυρίδων

Σταματέλος
(παπάς)

Αντώνιος

Σταματέλος
(1758 - 1835)

Ευάγγελος

Αντωνίου

Βενέδικτος
(παπάς)

Παναγής

Αθανάσιος

Καλέργα

Νικόλαος

Ιωάννης

Αντώνιος

Τα αρχαιολογικά στοιχεία βρίσκονται στα χέρια του κ. Κώστα Μονοκριού που έκανε την έρευνα και ευγενώς μας παρέχωσε τον κλάδο του γενεαλογικού δέντρου.

**Ο ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1897
ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ Γ. ΜΟΛΦΕΤΑ.**

Ένα από τα δραματικότερα κεφάλαια της νεότερης ιστορίας μας είναι ο ατυχής Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897, στον οποίο η Ελλάδα με πρωθυπουργό το Θ. Δηλιγιάννη οδηγήθηκε κατά ένα τρόπο μοιραίο.

Η πολεμική εκείνη πράξη, που κατέληξε σε ήττα με τραγικές συνέπειες, τις οποίες ο Ελληνικός λαός επωμίστηκε για δεκάδες χρόνια, παρασκευάστηκε ασύνετα κάτω από το βάρος μιας έντονης, και σε εθνικό επίπεδο, συναισθηματικής φόρτισης, σχεδιάστηκε από ανθρώπους στην πλειοψηφία τους άπειρους και ελάχιστα ή καθόλου καταρτισμένους στα νέα όπλα, και εκτελέστηκε ακόμα πιο άσχημα κάτω από την πίεση μιας άρτιας από πολεμική άποψη παρασκευασμένης Τουρκίας και μιας αντίρροπης για τα Ελληνικά συμφέροντα πολιτικής.

Είναι γνωστό, και από πολλές ανάλογες στην παγκόσμια ιστορία περιπτώσεις, ότι το “ιστορικό γεγονός” συντελείται συχνά κάτω από την επίδραση μιας ιδιαίτερης ψυχολογικής αντίδρασης της ομάδας. Στον πόλεμο του 1897 ο ρόλος του συναισθηματικού παράγοντα υπήρξε αποφασιστικής σημασίας.

Η Εθνική Εταιρία, μυστικός σύλλογος με μεγαλοϊδεατικές τάσεις, είχε προετοιμάσει τα πλήθη για την ασώφρονα αυτή ενέργεια και στολολογούσε εθελοντές, που άλλη αρετή δεν διέθεταν παρά τη ρομαντική και ένθερμη απόφαση για αγώνα.

Ήδη από τις 7 Φεβρουαρίου αντάρτικα σώματα έστησαν το αρχηγείο τους στο χωριό Κουβέλτσι των Τρικάλων και στις 27 και 28 Μαρτίου 3.000 ένοπλοι σε τρία σώματα μπήκαν στη Μακεδονία. Τα σώματα αυτά μετά από επιτυχημένη αρχικά δράση δύο ημερών αντιμετωπίστηκαν σθεναρά από τον τακτικό Τουρκικό στρατό και διασκορπίστηκαν.

Κάτω από την πίεση της Εθνικής Εταιρίας είχε προηγηθεί η αποστολή στρατιωτικών τμημάτων στην Κρήτη, ενέργεια που προκάλεσε την έντονη δυσαρέσκεια των διπλωματικών αντιπροσώπων των Μ. Δυνάμεων, οι οποίες εσπευσμένα αποβίβασαν στρατιωτικά αγήματα στη Μεγαλόνησο για να προστατέψουν την ειρήνη στην περιοχή.

Τα μέτωπα του πολέμου στην κυρίως Ελλάδα ήταν δύο: Το Θεσσαλικό και το Ηπειρωτικό. Ο πόλεμος θα κρινόταν στο Θεσσαλικό μέτωπο, όπου είχε προωθηθεί ο όγκος του στρατού και είχε αναπτυχθεί στη γραμμή Λάρισας-Τρικάλων κάτω από τις εντολές του αρχιστράτηγου Νικ. Μακρή.

Ο διάδοχος Κωνσταντίνος αναχώρησε για το Θεσσαλικό μέτωπο τις 15 Μαρτίου προκειμένου να αναλάβει την αρχιστρατηγία, πράγμα που παρουσιαζόταν από το Θ. Δηλιγιάννη ως εθνική επιταγή και ανάγκη.

Αρχηγός του επιτελείου ήταν ο Κ. Σαπουντζάκης.

Στο στρατηγείο υπηρετούσαν ακόμα ο λοχαγός του μηχανικού Δούσμανης Β. και οι υπολοχαγοί Ι. Μεταξάς και Σ. Στρατηγός.

Αμέσως μετά την εισβολή των αντάρτικων σωμάτων στη Μακεδονία τις 5 Απριλίου του 1897, η Πύλη ανακοίνωσε τη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων με την Ελλάδα και ετοιμάστηκε για πόλεμο. Η ρήξη ήταν αναπόφευκτη. Αρχιστράτηγος των Τουρκικών δυνάμεων ήταν ο Ετέμ πασάς, που έστησε το στρατηγείο του στη Μελούνα. Επιτελάρχης είχε τον Σεφτέκ πασά.

Κάτω από την πίεση του πολυπληθούς και άρτια οργανωμένου από Γερμανούς Τουρκικού στρατού οι Έλληνες άρχισαν να υποχωρούν σε όλα τα μέτωπα. Οι Τούρκοι προωθήθηκαν στο εσωτερικό της Θεσσαλίας ως τη Λάρισα αναγκάζοντάς μας σε υποχώρηση.

Τις 12 Απριλίου ο διάδοχος Κων/νος ανέφερε στον πρωθυπουργό Θ. Δηλιγιάννη, την κακή κατάσταση του στρατεύματος. Ο Δηλιγιάννης του άφησε την ευθύνη της απόφασης για την εγκατάλειψη της Λάρισας.

Ο Ελληνικός στρατός υποχώρησε από τη Λάρισα στα Φάρσαλα όπου ήταν “αληθές πανδαιμόνιο” κατά τη διήγηση του διοικητή της 2ης Μεραρχίας Μαυρομιχάλη. Η πρώτη και δεύτερη ταξιαρχία υποχώρησαν άτακτα παρέχοντας εικόνα θλίβερή.

Η τρίτη ταξιαρχία υπό τον συνταγματάρχη του πυροβολικού Κων/νο Σμολένσκη υποχώρησε με απόλυτη τάξη πρώτα στα Φάρσαλα και από κει στο Βελεστίνο για να προστατευθεί το Βόλο. Στη θέση αυτή η

“αήττητη στρατιά” του Σμολένσκη κράτησε για πολλές μέρες τους Τούρκους. Ύστερα, μετά από σχετική διαταγή, μετακινήθηκε στο Δομοκό όπου είχαν φθάσει και οι άλλες ελληνικές δυνάμεις. 26 Απριλίου έπεσε ο Βόλος. Στο Δομοκό δόθηκε η τελευταία μάχη, 5 Μαΐου 1897. Οι Έλληνες υποχώρησαν.

Η ανακωχή υπογράφηκε τις 7 Μαΐου 1897 έξω από τη Λαμία μετά από προσωπική μεσολάβηση του Τσάρου για κατάπαυση των εχθροπραξιών.

Η ήττα του 1897 ήταν τριπλή: διπλωματική, στρατιωτική και οικονομική (Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος).

Ο πόλεμος αυτός του 1897, στον οποίο αναφερθήκαμε όσο μόνο ήταν αναγκαίο για τη μελέτη αυτή, αποτελεί ιστορικό γεγονός που μπορεί να μελετηθεί με βάση πολλές πηγές. Μια από αυτές είναι τα δημοσιεύματα των εφημερίδων της εποχής. Στην εργασία αυτή θα παραθέσουμε πληροφορίες που ο Κεφαλονίτης σατιρικός ποιητής Γεώργιος Μολφέτας δίνει έμμετρα από τις σελίδες της εφημερίδας του “Το Ζιζάνιο”, την οποία εξέδιδε στην Κεφαλονιά, αλλά διακινούσε σε όλη την Ελλάδα και στο Εξωτερικό. Στα έμμετρα κείμενα αλλά και σε κάποια πεζά του Μολφέτα και στα περιορισμένα δημοσιεύματα συνεργατών του απηχούνται οι εντυπώσεις από τον πόλεμο και διατυπώνονται κρίσεις και αξιολογήσεις για τα πρόσωπα και τα γεγονότα. Επίσης βλέπει κανείς τη συμμετοχή, ήθική και υλική της Κεφαλονιάς στον αγώνα αυτό.

Ο πόλεμος κάτω από εκείνο το ιδιαίτερο συναισθηματικό κλίμα, που διαμορφώθηκε με τα εθνεγερτήρια κηρύγματα της αοράτου Εθνικής Εταιρίας και διαδόθηκε απ’ άκρη σ’ άκρη στον Ελληνικό χώρο, χαιρετίστηκε και στην Κεφαλονιά με ενθουσιασμό. Ο Μολφέτας βλέπει να ξαναγυρίζουν οι παλιοί, δοξασμένοι χρόνοι.

Πίσω γυρίζουν οι παλιοί, οι δοξασμένοι χρόνοι,
γυμνό σηκώνεται σπαθί κι ανάβει το κανόνι·
δαφνοστεφάνωτ’ η Ελλάς αρματωμένη τρέχει,
τα παινεμένα της παιδιά να βλέπει δεν αντέχει
στου Τούρκου τα θελήματα να γέρνουν το κεφάλι·

έχει καρδιά μεγάλη,
η δοξασμένη μάνα μας που μ’ ανδρειωμένο χέρι,
πολλές φορές ευντρίψε του Τούρκου το μαχαίρι.

θα βγαίνει το Ζιζάνιον να σας διασκεδάξει.

Ζιζ., Φ. 58, σελ 1β, 5.4.1897.

Αμέσως μετά την έναρξη των εχθροπραξιών, αλλά και πριν, εθνικός αγερμός επικράτησε παντού στην Κεφαλονιά, τον οποίο εξέθρεφαν οι συζητήσεις και οι λόγοι των πολιτικών του νησιού, Μαυροκέφαλου, Θεόφραστου, Μουσσούρη.

Πεδίο θερμοτάτων συζητήσεων έγιναν τα καφενεία, όπως εκείνο του Σωτήρη, τα σπετσαρεία, τα κουρεία, όπου χαρακτηριστικοί της εποχής τύποι, ο Δημητράκης ο Τραυλός, ο Παναγής ο Λιβαδάς, κ.ά. εξήπταν το πατριωτικό πνεύμα πρωτοστατώντας σ' αυτές.

Πολλοί Κεφαλονίτες κλήθηκαν και στα τρία μέτωπα του πολέμου. Κι ενώ οι γυναίκες, οι μανάδες, οι κόρες, οι αδελφές, σαν άλλες Σπαρτιάτισσες αποχαιρετούσαν στα βουλεβάρτα τους άνδρες που έφευγαν, έλαβε χώρα στο Αργοστόλι ένα περιστατικό, που θυμίζει, τηρουμένων των αναλογιών, το συναισθηματικό κλίμα καθώς και κάποια γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην Αρχαία Αθήνα λίγο πριν την εκκίνηση για την εκστρατεία στη Σικελία.

Μερικοί κληθέντες έφεδροι, έχοντας αποβάλει παγειωμένες κοινωνικές αναστολές, μετά από νυχτερινή διασκέδαση και προφανώς υπό το κράτος της ρομπόλας, τη νύχτα, πριν την αναχώρησή τους, πήγαν στο σπίτι του άρχοντα Μαρή Γκεντιλίνι στη λεωφόρο (από το σπίτι αυτό σώζεται το ισόγειο μετά τους σεισμούς του 1953, τώρα οικ. Μαρίνου Κοσμετάτου) για να τον φοβίσουν, αλλά βρέθηκαν αντιμέτωποι με την υπηρέτρια, την Αφροδίτη. Μερικοί άλλοι έκαμαν έκτροπα στο θέατρο "ΚΕΦΑΛΟΣ", όπου "εσκιάξανε" τις κυρίες.

Αυτή τη συμπεριφορά ο Μολφέτας τη συγχωρεί, γιατί οι νέοι αυτοί ταραξίες, οι μεθυσμένοι προπάντων από το κρασί της ανέμουαλης νιότης και τα εθνεγερτήρια σαλπίσματα της Εθνικής Εταιρίας, είναι αυτοί που ανέλαβαν να σώσουν στα διάφορα μέτωπα την τιμή της πατρίδας.

Στο παρακάτω ποίημα με τίτλο "Γεγονότα τοπικά τώρα με τα Κρητικά" δίνεται παραστατικά το κλίμα που επικράτησε σε Ληξούρι κι Αργοστόλι αμέσως μετά τις πρώτες κινητοποιήσεις.

Ευθύς καθώς ακούστηκε το ζήτημα της Κρήτης,
ευήλωσε τα φρύδια του κάθε Κεφαλονίτης

ΙΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Κι είχαμε μέρες του θυμού και μέρες του κοντράστου,
κι ακούσαμε συζητήσεις πολλές του Θεοφράστου,
και λόγους Μαυροκέφαλου και λόγους του Μουσούρη
πώγινε το κεφάλι μας ροδέλα κι ανεμούρι,
κι έβγαλε χίλιες νοβιτές περί της αοράτου,
το στόμα του Μαράτου.

Σαλισβουρύ και Ανοτώ και Κούρζωνος ονόματα
πού τα 'χανες πού τα 'βρισκες, σε Φαρσινώνε στόματα,
και περί Μπρούφα είξευραν σε κάθε μαγαζί,
πόσες φορές απέθανε και πόσες άλλες ζει.
κι έμαθε ο Γιάννης, ο Ανιάς
το γεγονόςς τη Πλατανιάς.

Τρέχανε στου μόλου τις ταράτσες
οι όμορφες κυράτσες·
στα στενοκάντουνα, κι άλλες στα βουλευβάρα
όλες μ' ολόχαρη καρδιά,
ευχές εδίναν στα παιδιά
πωφεύγανε στην Άρτα.

Κι έρημοι της Κεφαλλονιάς εμείνανε οι τόποι,
κι όλοι στον πόλεμο κινούν τσ' Ελλάδας οι άνθρωποι
γιατί δεν είναι χορατά, γιατί δεν είναι ψέμα,
πως έχουν μέσα τους θερμό κι ανδρειωμένο αίμα.

Και μια βραδιά οι έφεδροι πωμπήκανε σε κέφι,
και για να διώξουν απ' το νου της θλίψεως τα νέφη,
το Γκεντιλίνη το Μαρή επήγανε κι εστιάξαν
κι όλοι τους με μια φωνή, παράδες, του φωνάξαν
ο δε Μαράκης, ήσυχος στου κρεββατιού το ξάπλωμα
τα 'κουσε μες τον ύπνο του κι εκρύφτηκε στο πάπλωμα.

Αλλά καθώς οι έφεδροι εξύγωναν στο σπίτι,
επήρε το σκουβόξυλο κι εβγήκ' η Αφροδίτη
κι αφού αγρίεψε καλά το Ροκαμβάλ το σκυλό της

αρχίνησε κι εφώναζε κι εκούνιε και το ξύλο της.

“Βρωμομιλόρδοι φύγετε ευθύς από την πόρτα
πωκάμετε τον άρχοντα κι επήρ’ ο νους του βόρτα,
κοπιάσετε στον τζακισμό σας ματαλέγω πάλι,
γιατί με το σκουρόξύλο σας σπάω το κεφάλι.”

Με τους εφένδρους είχαμε μεγάλες ιστορίες
εμπήκανε στο θέατρο κι εσκιάξαν τις κυρίες,
και μια κοκκώνα βλέποντας την ανθρωποπλημμύρα
έπαθε χίλιες συφορές η μαυροκακομοίρα·
κι είν’ το συμβάν της Κορδοβές εις όλους σας γνωστό
πως ήταν’ ετοιμόγεννη και τό’ ριξε σκαστό.

Πλην όσα κι αν εκάμανε συγχωρημένοι να ’ναι,
γιατί εμείς καθόμαστε κι εκείνοι ξενυχτάνε,
απάνω σε λιθάρια γης χιονοστεφανωμένης,
για να βαστάξουν την τιμή πατρίδος δοξασμένης.

Ζιζ., Φ. 58, σελ. 2β, 3α, 5.4.1897.

Τον ίδιο καιρό χαριτόβρυτες κυρίες και δεσποινίδες του Αργοστο-
λιού ανάμεσα στις οποίες η Αμαλία Γ. Κοσμετάτου, η Αμαλία Π. Κο-
σμετάτου, η Ευγενία Σ. Λουκάτου, η Μαρίκα Γ. Ιγγλέση, η Βαρβάρα Ι.
Σάνδερς και η Μαρία Α. Κοντομίχαλου διοργάνωσαν παζάρι με διάφο-
ρα αντικείμενα και λαχειοφόρο αγορά στο μέγαρο του Χάλδα. Τα χρή-
ματα που συγκεντρώθηκαν περισσότερα από 4.000 δρχ. στάλθηκαν στην
Εθνική Εταιρία (Ζιζ., Φ. 58, σελ. 3β, 5.4. 1987.)

Ο Γ. Μολφέτας γράφει με το δικό του τρόπο για το γεγονός αυτό:

Γράφω στα κοπελούδια,
του παζαριού τραγούδια.

Και πώς να μη συντρέξουμε κυράδες το παζάρι σας,
αφού σε κάθε πειρασμό, πέφτει κανείς για χάση σας,
κι έπειτα μήπως δίδονται συχνά οι ευκαιρίες
κάθε μιλόρδος να μιλεί μ’ ευγενικές κυρίες.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Δεν είδατε κοπέλες μου, στους πάγκους σας τριγύρου,
τα θύματα που αριθμεί ο θρους του ποδογύρου;
είδατε πώς σας έβλεπαν και πώς σας εμιλούσανε;
είδατε πώς εσφήνωσαν και δεν εξεκολούσανε;

Πιστέψετε πως μερικοί,
εξεψυχούσαν εδεκεί.

Ζιζς., Φ. 58, σελ. 3β, 5.4.1897.

Πάσχα του 1897. Ο Χριστός στο Σταυρό και οι στρατευμένοι στα χαρακώματα της πολεμικής οδύνης. Ο Μολφέτας με τους στίχους του χαιρετά τους στρατιώτες, συγκεκριμενοποιεί την ανάγκη για αγώνα προκειμένου να απαλλαγούν οι Έλληνες από την Τουρκική σκλαβιά και ν' αναστηθούν οι ήρωες του 1821. Εύχεται για τα Ελληνικά όπλα και παράλληλα επισημαίνει την τεράστια διαφορά στους πολεμικούς εξοπλισμούς μεταξύ των δύο στρατευμάτων "... χτυπιούνται σαράντα λιανοτούφεκα με στράτευμα Σουλτάνου...". Ο Μολφέτας γνωρίζει, όπως προκύπτει από αλλού, ότι ο τουρκικός στρατός είχε οργανωθεί από Γερμανούς.

ΣΤΑ ΠΑΛΛΗΚΑΡΙΑ ΜΑΣ

Μέσα σ' αυτές τις άγιες και λυπημένες μέρες,
πού' ν' ο Χριστός μας, στου Σταυρού το ξύλο κρεμασμένος
σφαίρες τρυπούν τ' αδέλφια μας, καταραμένες σφαίρες.
του Τούρκου τ' άγριου φονιά, π' ακόμα χορτασμένος
δεν είν' από το αίμα μας, που σαν θεριό το πίνει
και τόσοι μας αφήνει,
σκλαβιάς κι ορφάνιας στην καρδιά φαρμακωμένους πόνους,
εκατοντάδες χρόνους.

Σε παλληκάρια, αληθινά, τέτοια ζωή δε στέκει
απ' άκρη σ' άκρη άναψε το ελληνικό τουφέκι,
κι οι δοξασμένες οι σκιές εκείνων των προγόνων,
που για πολέμους λευτεριάς εγεννηθήκαν μόνον,
πετούνε χρυσοφτέρωτες σ' αυτούς που πολεμάνε
κι όλα τους τα θυμάνε,

τ' αθάνατά τους τρόπαια που θε να ζουν αιώνια,
από τ' Αλή τα χρόνια.

Παιδιά του Μάρκου Βότσαρη και του Κολοκοτρώνη,
που μέσ' από τα στέφανα της δάφνης ξεφυτρώνει
το ζηλευτό σας όνομα, αρπάχτε τα τουφέκια·
και δείξτε' άλλη μια φορά πως τούρκικα φουσέκια,
ποτέ δεν εσυνήθισε ο Έλλην να φοβάται,
κι όλο μπροστά τραβάτε,
γλυκειά να δώστε λευτεριά σ' αδελφωμένα μέρη,
που της Τουρκιάς τα σκλάβωσε τ' αφορεσμένο χέρι.

Άναψ' ο πόλεμος παντού πόλεμος που κτυπιώνται,
σαράντα λιανοτούφεκα με στράτευμα Σουλτάνου·
πόλεμος π' αναστένονται, πόλεμος που γεννιώνται,
πολλοί Καραϊσκάκηδες στον Όλυμπο απάνου,
και σα λιοντάρια ρίχνονται στα φοβερά στρατόπεδα,
τ' ατρόμητα και τ' άφοβα τ' Ελλάδος λεβεντόπαιδα
και μ' ανδρειωμένο χέρι,
πισωγυρίζουν του πασά το λυσσιασμέν' ασκέρι.

Είναι μικρό, πολύ μικρό του ποιητή το στόμα,
για νας σας ψάλλει τ' άθλα σας και την παλληκαριά σας,
λεβέντες, που δοξάσατε το τιμημένο χώμα
κι εκάμετε τον άπιστο να τρέμει στη θωρεία σας.

Γυρίστε νικηφόροι
με τη σημαία στου σταυρού· κι από της γης τα όρη,
ας αντηχήσει μια φωνή, γλυκειά, χαριτωμένη,
“χαίρε, ω χαίρε λευτεριά σαν πρώτ' ανδρειωμένη”.

Ζιζ., Φ. 69, σελ. 1αβ, 5.7.1897.

Τα πρώτα νέα από τον πόλεμο που έφθαναν στο νησί φαίνεται πως ήταν ανακριβή ή δεν ήταν πάντοτε ακριβή με αποτέλεσμα να προκαλούνται στον κόσμο αντιφατικά συναισθήματα.

Είναι χαρακτηριστικό το παρακάτω κείμενο που δημοσιεύτηκε στο Φύλλο του Ζιζανίου αρ. 59, σελ. 2αβ, από συνεογάτη του Μολφέτα με το

ψευδώνυμο “ΓΙΑΡΟΥΜΠΗΣ”, με το οποίο καταγγέλονται με ευτράπελο τρόπο κάποιες τέτοιες πληροφορίες από το μέτωπο της Κρήτης που διοχετεύτηκαν τηλεγραφικώς από το Ντιντή Άννινο και τον Παύλο Γιολλάση:

“Δεν έφθασε καλά καλά να αρχίσει το Κρητικόν ζήτημα, όπου λαβαίνουμε το τηλεγράφημα.

“Μετά δύο ημέρας Κρήτη ελληνική.”

Φαντασθείτε τώρα αν είχαμε άδικο να γιομίζουμε τα παρεθύρια μας σημαίες και να πετάμε τα καπέλα μας στον αέρα.

Ποιος άνθρωπος, μετρημένος, ετολμούσε να κάμει παρατήρηση απάνου σ’ αυτήν την υπερβολική ευτυχία.

Θα του έλεγαν αμέσως, όλοι εκείνοι οι αισιόδοξοι θαμώνες του Σωτηράκη,

“Δεν πας στο διάολο αδελφέ, που κόπιασες να μας πεις πως δεν το πιστεύεις!”

“Ξέρεις καλύτερα του λόγου σου από ‘κειους που βρίσκονται μες τα Υπουργεία;”

Γίνεται εν τοσούτω η διεθνής κατάληψις· και ύστερα από τόσα και τόσα αριστουργήματα, έρχεται και εκείνο το αλησμόνητο.

“Κλείδες Χανίων παρεδόθησαν εις πρίγκηπα Γεώργιον. Ζήτω η ένωσις.

Ντιντής.”

Όξου οι μουσικές, όξου οι παντιέρες, άφην’ ο κόσμος τις φαμελιές του δίχως ψωμί για να τρέχει στου Σωτήρη να βεβαιωθεί καλύτερα. Διαδήλωσες, φωνές....

- Καλέ δεν μπορούσε παρά να έλθει έτσι το πράγμα.

- Μωρέ δεν σας τα ’λεγα εγώ από μέρες πως δεν υπάρχει αμφιβολία για την ένωση.

- Να πάμε στου Νομάρχη να μας κάμει λόγο.

- Όχι, να πάμε στο Σωτήρα να διαβάσουμε δοξολογία.

Και τέλος πάντων εγενότουνε το ανάστα ο Θεός, ίσια που ήλθε ένα τηλεγράφημα του Ρωμάνου και μας εκαλουμάρησε.

Το χειρότερο είναι, πως εξακολουθεί και τώρα ακόμα ευτή η ανταπόκριση.

ση, που δεν είναι πλέον σωστό να κοροϊδευόμαστε εις εποχήν κατά την οποίαν οι συγγενείς μας μπορεί να σκοτώνονται.

Λαβαίνουμε επροχθές την είδηση πως επήραμε το Μενεξέ.

Εννοείται πως την έστειλε ο Τώνης.

Ίσια με το μεσάνυχτο, δεν άκουε κανείς στο δρόμο άλλο τίποτα από Μενεξέ.

Και είμαστε τόσο ενθουσιασμένοι με το μέγα αυτό κατόρθωμα (κατά το τηλεγράφημα) όπου πες, πες Μενεξέ εγιόμισε η ατμόσφαιρα από μία όμορφη μυρουδιά σαν από μενεξέδες.

Όλοι χαρές γιομάτοι είμαστε·

Και με δίκιο.

Ο καϊμένος ο γερο Πιτσαμάνος τόσο ενθουσιάστηκε με την κατάληψιν του Μενεξέ, που επαράγγειλε του ανθρώπου του στη Λάση, να βγάλει τα χλωροκούκια από ένα χωράφι, και να φυτέψει μενεξέδες.

Την άλλη μέρα, εκείνος ο ίδιος που ετηλεγράφησε το πάρσιμο του Μενεξέ μας λέγει πως όχι μονάχα δεν επήραμε το Μενεξέ, αλλά πως εχάσαμε και δυο σταθμούς.

Εκείνο όμως που μας δίνει και μερικές νύξεις περί της διανοητικής εκτάσεως του κυρίου Τώνη, είναι το τηλεγράφημα που μας έστειλε τη Δευτέρα το πρωϊ.

“Τουρκικαί οβίδες δεν αναφλέγονται.”

Αυτό είναι αμίμητον!

Αυτό μπορεί να κάμει και τον δειλότερον άνθρωπον να κινήσει για τα σύνορα, με την ιδέα πως οι οβίδες η τουρκικές είναι φτιασμένες από γλίνα.

Καλά είτε κι ένας φρόνιμος άνθρωπος, πως αν ελείπανε τα τηλεγραφήματα του Ρωμάνου θα μας έδινε σήμερ' αύριο και την Κωνσταντινούπολη ο Τώνης.

Και κύριος οίδε, πόσα άλλα θα μάθουμε ίσια που να τελειώσουν αυτές οι ταραχές, αν δεν φροντίσουν οι αρμόδιοι να λείψει αυτή η ανονουονία του Τώνη».

Σε όσα αναφέρει ο “Γιαρουμπής” ο Μολφέτας προσθέτει τη δική του εκτίμηση πάντοτε ποιητικά:

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

«... Προσθέτει το “Ζιζάνιον”, στα λόγια του Γιαζούμπη,
όπως του Τώνη το μυαλό θέλει κομμάτι θρούμπι,
αφού μας γράφει ψέμματα για να χαρούμε τάχα,
κι ύστερα ν’ απομένουμε με τη χαρά μονάχα.

Κι εύχεται το “Ζιζάνιον”, μ’ ολόθερμη καρδιά,
για όλα της Ελλάδος μας τ’ ατρόμητα παιδιά,

του Τούρκου τ’ αλητήριου να μην τα παίρνει σφαίρα,
κι εύχετ’ ακόμα και για μας που μένουμε ’δώ πέρα,
ο Θεός να μας γλυτώνει,
από είδησες του Τώνη.”

Ζιζ., Φυλλ. 59, σελ. 2β, 3α, 12.4.1897.

Κι ενώ βαστάει ο πόλεμος και συμβαίνουν κι αυτά τα χαριτωμένα
απρόοπτα πραγματοποιήθηκε τη Μεγάλη Τετάρτη στην πλατεία των Δι-
καστηρίων δέηση “υπέρ ευοδώσεως των ελληνικών όπλων”.

Ο Νομάρχης Αλεξανδρόπουλος “έμπλεως ενθουσιασμού” μίλησε
για τον αγώνα και ο προϊστάμενος των ιερέων διάβασε ευχή για τον πό-
λεμο του Μακαριστάτου Φιλαδελφείας.

Την ίδια εποχή ο Εργατικός Σύνδεσμος ανέλαβε πρωτοβουλία για
το σχηματισμό επιτροπής, η οποία διενήργησε έρανο για τις άπορες οι-
κογένειες των εφέδρων που ήταν στον πόλεμο. Η επιτροπή, ψυχή της ο-
ποίας ήταν ο γνωστός ευεργέτης Π. Βέγιας, εργάστηκε με απαράμιλλο
ζήλο και εισπράχθηκαν σημαντικά ποσά, τα οποία δόθηκαν στους δή-
μους του νησιού για να μοιραστούν στους φτωχούς γονείς και αδελφές
των αγωνιστών.

Ο ίδιος ο Βέγιας πρόσφερε 2.000 δραχ. Ενδεικτικός για τις εισφορές
είναι ο παρακάτω κατάλογος.

“... Ο κ. Α. Ρωμάνος εξ Αθηνών κατά μήνα 1.000.

Ο κ. Παναγής Βαλλιάνος εκ Λονδίνου λίρας 400, εφ άπαξ ήτοι ”17.020.

Οι αδελφοί Χαρακόπου εκ Βουκουρεστίου ” 1.000.

Ο κ. Π. Τσιτσέλης εκ Μασσαλίας φρ. 600 ” 1.000.

Ο κ. Ιωάν. Καλυβάκας εκ Κερκύρας ” 100.

Οι κ.κ. Υιοί Ανδρ. Βαλλιάνου εκ Μασσαλίας ” 2.000.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΙΑΡΙΟΥ

Εκ Νικολαΐφ της Ρωσίας δια των κ.κ. αδελφών Ορτεντζάτω	
φρ. 1248 ήτοι	" 2.121.
Εξ Αλεξανδρείας φρ. 622	" 1.060.
Εκ Bir Ket Sab της Αιγύπτου λίρας 5	" 215.
Της Κεφαλληνιακής αδελφότητος Πορτ Σαΐδ φρ. 1000 ήτοι,	1.705.

Ο κ. Σπυρ. Μεταξάς Τζανής εκ Λονδίνου λίρας 10 "430.

... , ...

Ζιζ., Φυλ. 59, σελ. 4α, 12.4.1897.

Την Τρίτη 12 Απριλίου 1897 ενώ το μέτωπο στη Θεσσαλία έχει υποχωρήσει, μέσα σε κλίμα ενθουσιώδους ξεκίνησαν από το Αργοστόλι για το Μεσολόγγι με το ατμόπλοιο ΔΑΜΑΣΚΗΝΗ οι κληθέντες έφεδροι της απογραφής των ετών 1886 και 1885. Το πλήθος στην προκυμαία τους αποχαιρετούσε και η φιλαρμονική επαιάνιζε.

“Άγιος ενθουσιασμός κατείχεν αυτούς κατά την ώρα της αναχωρήσεως και έτρεξαν προς υπεράσπισιν της αδικουμένης πατρίδος των, ενστερνισμένοι την μοναδικήν εκείνην ανδρείαν και γενναιότητα, ήτις ειςμόνας τας ελληνικάς καρδίας επιμελώς φύεται”.

Ζιζ., Φ. 60 (19.4.87) σελ. 3α.

Τις 19 Απριλίου, ενώ ο αγώνας ουσιαστικά έχει κριθεί, ο Μολφέτας απευθύνει τραγούδια “στα παιδιά τ’ αντρειωμένα, με πόνο και με δάκρυα γραμμένα”. Καλεί τη μούσα να πετάξει στο μέτωπο και να υμνήσει τα παλληκάρια που μάχονται ενάντια στους πασάδες (εδώ παραβιάζεται κάπως η αλήθεια), που άναψαν στα σύνορά μας φωτιά.

Ιδιαίτερα αναφέρεται στα Κεφαλονιτόπουλα που μάχονται σαν λιοντάρια στην Ήπειρο. Απευθύνει λόγους παρηγορητικούς στις μανάδες και προβάλλει την ανάγκη για ένα τιμημένο αγώνα.

Τη χρυσωμένη λύρα σου, γλυκόστομή μου κόρη,
πάρε και πέταξε σ’ αυτά τα δοξασμένα όρη,

Και ψάλλε μας για να χαρεί η δύστηνη καρδιά μας
τη λεβεντιά που δείξανε τ’ αοιχάρια παλιάντα

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Μες του πολέμου τη φωτιά, που τώρα πιο μεγάλη,
την άναψ' ο φανατισμός του Μουσουλμάνου πάλι.

Μούσα μου μυρτοστόλιστη, τραγούδησε με χάρη,
νίκης τραγούδι αθάνατο στο κάθε παλληκάρι.
Πόλεμος, μαύρος πόλεμος· φωτιά καταραμένη,
ανάψανε στα σύνορα πασάδες ξακουσμένοι.

Κι εκατεβήκαν της Τουρκιάς τ' αμέτρητα κοπάδια,
στο Νεζερό στη Λάρισα, στα Πέντε τα Πηγάδια.

Βροντούν ολούθε κανονιές, παντού σφυρίζει βόλι,
κι ενώ με θάρρος πολεμούν οι στρατιώτες όλοι,

Ένα μαντάτ' ολόχαρο στον αρχηγό μας πάνε,
“τα Κεφαλλονιτόπουλα στην Ήπειρο τραβάνε,

και σα λιοντάρια πολεμούν και σα λιοντάρια μπαίνουν
και δάφνες ξεφυτρώνουνε εκείθε που διαβαίνουν”.

Δεν τα φοβίζει του Ετέμ τ' αμέτρητο φουσάτο,
να βάλουν τη σημαία τους και τ' άρματά τους κάτω,

Αλλά περήφανα χτυπούν του Τούρκου το μελίσσι,
ως που της δόξης θάνατος τα μάτια τους να κλείσει.

Μανούλες πολυβάσανες που θλίβει η καρδιά σας,
τώρα που πήρ' ο πόλεμος τα λατρευτά παιδιά σας,

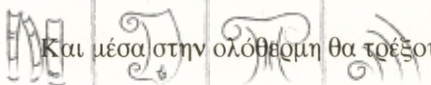
Σαν Έλληνίδες που 'σαστε σκεφθείτε το λιγάκι,
αν πρέπει τέτοιο νάχετε στα στήθη σας σαράκι.

Μητέρες, κάμετε καρδιά, κι είν' απ' το Θεό γραμμένα
πως θα γυρίσουν τα παιδιά δαφνοστεφανωμένα,

Και μέσα στην ολόθεομη θα τρέξουν ανάλατα σας

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

να λάβουνε της νίκης τους βραβείο, τα φιλιά σας.

Είναι το αίμα του Χριστού, το αίμα το δικό μας,
κι όποιος χαμένος άπιστος θελήσει το κακό μας,

Μαύρη και πύρινη φωτιά απάνου του θα πέσει
και του Σταυρού η δύναμις τα χέρια του θα δέσει.

Φαρμακωμένα δάκρυα μη χύνετε, μητέρες,
μόνο να λέτε του Θεού και νύχτες και ημέρες,

“Χίλιες φορές καλύτερα μαχαίρι να μας κόψει,
παρά να θάψει το Σταυρό του φεγγαριού η όψη.

Χίλιες φορές το αίμα μας να τρέξει σαν ποτάμι,
παρά τζαμιά ο άπιστος τα σπίτια μας να κάμει”.

Πάντα να ζήσουμε μικροί και καταφρονημένοι,
εμείς που φως edώσαμε ζωής στην οικουμένη.

Γιατί να μας χλευάζουνε για τη μικρότητά μας,
εκείνοι πω μεγάλωσαν από τα γράμματά μας;

Ποιος θ’ ανεχθεί η ένδοξος πατρίς να καταντήσει,
σκουπίδι στην Ανατολή, περίγελο στη Δύση;

Χίλιες φορές καλύτερα φωτιά να μας ριμάξει,
κι όχι ποτέ η μάνα μας δεμένη να στενάξει.

Κι όπως ποτέ δεν άφησαν τα πρώτα τα παιδιά της,
στη σιδερένια της σκλαβιά να μαραθεί καρδιά της,

Έτσι κι εμείς το αίμα μας να χύσουμε χρωστάμε,
για να μπορέσουμε τιμή στον κόσμο να βαστάμε!

Ποτέ δεν έβαλ’ η Ελλάς σε κινδύνους μεγάλους,

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

τ' ανδρειωμένα της παιδιά για να σκλαβώσουν άλλους.

Μόνο σηκώνει το σπαθί και τρέχει να σκοτώσει,
εκείνον που το χώμα της ζηλεύει να σκλαβώσει.

Κι η πολεμόκραχη φωνή, π' ακούγεται ολοένα,
μας κράζει να βοχτήσουμε σ' αδέρφια σκλαβωμένα,

Κοσμοφωτήστρα λευτεριά εξύπνησε κι εφάνη,
ανθίζει πάλι του Μαρτιού τ' αθάνατο στεφάνι.

Και το φεγγάρι τ' άπιστο που τρέχει λυσσιασμένο,
μπροστά στη λάμψη του Σταυρού θα φύγει ντροπιασμένο.

Μέσα σ' απάτητα βουνά, κρυμμένα, νύχτα μέρα,
έχουν σκεπή τον ουρανό και σπίτια τον αέρα,

Τα λεβεντοπαλλήκαρα και πολεμούν γενναία,
να δώσουν στην πατρίδα τους τιμή και δόξα νέα.

Σ' όλα της γης τα πέρατα η φήμη σας φθασμένη,
δοξάζει την Ελλάδα μας λεβέντες ξακουσμένοι.

Και κάθε φιλελεύθερη καρδιά για σας φωνάζει.
“ακόμα μες τις φλέβες τους αίμα του Ρήγα βράζει”.

Μούσα μου μυρτοστόλιστη τραγούδησε με χάρη,
νίκης τραγούδια αθάνατο στο κάθε παλληκάρι.

Ποιος Γραικός θα δειλιάσει στις πατρίδος τη φωνή;
οι Κανάρηδες κι οι Διάκοι είναι πάντα ζωντανοί.

Κι όσο άμετρο τ' ασκέρι του Σουλτάνου του φονιά,
τόσο πιο ανδρειωμένη του Τζαβέλλα η γενειά.

Πίσω γύρισαν οι μέρες τ' αλησμόνητου καιρού,

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

π' άστραφταν οι βράχοι γύρω με τη λάμψη του Σταυρού.

Χαμηλώσετε ραχούλες, χαμηλώσετε βουνά,
να περάσουν τα ξεφτέρια στις Ηπείρου τα στενά.

Σηκωθείτε στρατιώτες της Ελλάδος φτερωτοί,
φέρτε πίσω την παλιά μας τη μεγάλη τη γιορτή.

Τη γιορτή που 'ναι καμάρι και της γης και τ' ουρανού,
τη γιορτή π' άρχισε τότε με σημαία Γερμανού.

Υπερήφανα πουλάκια που φιλιέστε στα ψηλά,
σύρτε φέρτε μας εκείθε τα μαντάτα τα καλά.

Κι αν στα Γιάννινα κανόνι μανιωμένο αναφτεί,
φέρτε γλήγορα τη νίκη στις φτερούγες σας γραφτή.

Τίποτε δεν εμποδίζει των ανδρείων την ορμή,
ή ενδόξως ας χαθούμε, ή θα ζούμε με τιμή.

Η φιλότουρκος Ευρώπη, αν αισχρώς μας αδικεί,
το καθήκον μας φωνάζει ν' αποθάνωμεν εκεί.

Ελευθέρα εγεννήθη και μακράν παντός δεσμού,
η πατρίς των φιλοσόφων, η πατρίς του 'ρωΐσμού.

Κι αν μας πνίξουν του Σουλτάνου τ' αναρίθμητα σκυλιά,
κάνουμε κι εμείς σαν τότε μες τις λαγκαδιές φωλιά.

Κι από κει θα βγούνε πάλι με το φως της λευτεριάς,
κι άλλοι Μαυρομιχαλέοι, κι άλλος γερο Πανουργιάς.

Ροδοστόλιστή μου Μούσα με τη λύρα τη χρυσή,
που στον κόσμο αρμονία τ' ουρανού σχορπάς εσύ,

Έγ' ατέλειωτο τραγούδι, μ' αομονία θείκη.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΟΤΙΔΕΑΣ

στα χρυσοπαλλήκαρά μας σύρε ψάλλε τους εκεί.

Έν' αληθινό τραγούδι, πούν' οι σίχοι του πικροί,
“ή να ζήσουνε μεγάλοι ή αθάνατοι νεκροί”.

Ζιζ., Φ. 60, σελ. 1αβ, 2αβ, 3α (19.4.1897)

Ήδη όμως και ενώ εξακολουθούσαν να προωθούνται στρατιώτες προς το μέτωπο, άρχισαν να επιστρέφουν άλλοι τραυματίες. Προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι ανάγκες του νοσοκομείου σε ασπρόρουχα, συστήθηκε ένα είδος “επιμελητηρίου”, που συγκέντρωσε χρήματα για την αγορά των αναγκαίων υφασμάτων. Με πρωτοβουλία της Μαρίας Α. Κοντομιχάλου δημιουργήθηκε εργαστήριο, στο οποίο “... όλοι σχεδόν αι φιλάνθρωποι και αβραί παρθενικάί χείρες των καλλιτέρων οικογενειών...” ασχολήθηκαν με το ράψιμο των ρούχων αυτών. Παράλληλα ο εκδότης του Ζιζανίου Γ. Μολφέτας κάλεσε τους πατριώτες και μάλιστα τους πλούσιους να ενισχύσουν οικονομικώς την προσπάθεια. Ο ίδιος πρόσφερε 10 δρχ. (Ζιζ., Φ. 60, σελ. 3α, 19.4.97).

Στις 19 Απριλίου έχει γνωστοποιηθεί από μία ανταπόκριση από το Λονδίνο, η οποία δημοσιεύτηκε στις εφημερίδες “Αιών” και “Ακρόπολις”, ότι τα πράγματα στην Κρήτη δεν πήγαιναν καλά κι ότι το νησί κινδύνευε να γίνει εγγλέζικο. Τότε ο Μολφέτας δημοσίευσε ένα κείμενο, με το οποίο καταδεικνύει τους ενόχους της τραγωδίας και εκφράζει την ελπίδα πως οι Κρητικοί θα δώσουν λύση αντάξια της Ιστορίας τους. Είναι εύγλωττο το κείμενο που ακολουθεί.

“Ωραία μας τα κατάφερε πρώτα η φοβερή και ευσυνείδητη Ευρώπη, δεύτερα η αόρατη ή γουν το ορατό αποτέλεσμα όλων των ατυχημάτων μας· και τελευταίον το μυαλό μας.

Εσφαγήκανε τόσες χιλιάδες γυναικόπαιδα, εχάσαμε καμμιά δεκαριά αξιωματικούς από τους καλύτερους, και καμμιά πεντακοσαριά στρατιώτες· κάνουμε τον πόλεμο εξαιτίας της Κρήτης που πρόκειται να καταστραφούμε και στο ύστερο,

Χάνουμε Χανιά και Σούδα,
μένοντες με τη μουσούδα,

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Ακούσατε και πόσο όμορφα τα εκαταφέρανε οι διαολοπαρμένοι Τζώνηδες.

Πρώτα πρώτα εφροντίσανε να συμμαζώξουνε καμμιά σαραντα-πενταριά καράβια στα Κρητικά νερά· ύστερα λίγο λίγο αρχινήσανε και φτιάνουνε φρούρια, εις όλες τις καλύτερες θέσεις.

Τώρα δε προ δεκαπέντε ημερών, εξεπαρκάρανε εξακόσιους Σκώτους υπό την αρχηγίαν ενός τετραπερασμένου συνταγματάρχου ονομαζομένου.... Τζων Κλάστον, αν δεν απατώμαι.

Καθένας όμως από αυτούς τους εξακόσιους, έχει και από έναν υπερήτην, που τον ακολουθάει εκτός από τους μαγείρους και αγωγιάτες που θα είναι κι εκείνοι καμμιά εκατοστή.

Εβγήκανε λοιπόν έξω στην Κρήτη και αφού εστήσανε κάτι μεγαλοπρεπέστατες σκηνές, αρχίσανε να ξεμπαρκάρουνε από το βαπόρι τους ολόκληρες αποθήκες από κονσέρβες και ποτά εγγλέζικα, και χίλια άλλα εργαλεία χρειαζόμενα, ποιος ξέρει για τι σκοπούς, μεταξύ των οποίων και καμμιά δεκαριά μηχανές για αποπάτους τελευταίου συστήματος και τελευταίου ρυθμού και κόμοδου.

Το δε σπουδαιότερον και αποτελεσματικότερον είναι, που έχουνε μαζί τους τση λίρες μέσα σε βαρέλια με τους σχετικούς τραπεζίτες και ταμεία δια να μη χάνεται ο λογαριασμός εις το δόσιμον διότι εννοείται πως αυτές είναι προορισμένες να δοθούνε, αλλά δεν ηξέρουμε ακόμα πού και πώς και πόσες.

Αυτά κάνουνε οι κύριοι εγγλέζοι σήμερα· και αύριο αν ορίζεις κόπιασε να τους βγάλεις.

Και μ' όλα ταύτα, μπαίνει στη μέση η ελπίδα. Η ελπίδα πως αν είναι οι Κρητικοί καθώς τους νομίζει η ιστορία και η παλιά και η σημερινή, δεν θα τους ξεπιάσουν αυτά τα μαγαρισμένα και τα δόλια μεγαλεία της Αγγλικής πονηρίας.

Ας τα ιδούμε!"

Ζιζ., Φ. 60, σελ. 4αβ. 19.4.1897..

Στις 26 Απριλίου 1897 τα δυσάρεστα νέα για την ήττα στο μέτωπο της Θεσσαλίας έχουν φθάσει στο νησί, καθώς και για τη ηρωική προσπάθεια του Σμολένσκη και την τελική υποχώρηση του στρατού. Ο Μολφέτας με πλήρη συναίσθηση του μεγέθους της συμφοράς επαινεί τον Κων/νο Σμολένσκη που η λαϊκή συνείδηση ύψωσε σε πρότυπο θυσίας και ηρωισμού:

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΟΥ

ΣΤΟΝ ΣΜΟΛΕΝΣΚΗ

Μέσα σ' αυτό το πέλαγος της τόσης συμφοράς
απ' άκρη σ' άκρη εσκέπασε την άτυχη πατρίδα,
ένας μονάχος έδειξε πως είν' παλληκαράς,
ένας μονάχος σήμερα μας μένει σαν ελπίδα.

Δεν είναι χρεία τ' όνομα ν' ακούσεται από μένα,
μέσα στα φυλλοκάρδια σας τα τόσο πληγωμένα
είναι με γράμματα χρυσά κι αχάλαγα γραμμένο
μ' εκεί θα μένει πάντοτε μ' αγάπη τιμημένο.

Ζιζ., Φ. 61, 24.4.98 σελ. 1α

Επαινεί επίσης τις “νοσοκόμες” εθελόντριες κυρίες που πρόσφεραν
χρήματα και εργασία και φρόντισαν τους πληγωμένους του αγώνα:

ΣΤΑΣ ΝΟΣΟΚΟΜΟΥΣ

Κυράδες μου, καλόγνωμες, γιομάτες καλοσύνη,
που ξέρετε το τι θα πει σταυρός κι αδελφοσύνη,
ο κόσμος όλος το παίνει και το εγκωμιάζει,
αυτό που κάθε μία σας στους πληγωμένους πράζει.

Στην άκρη και τα χρήματα, στην άκρη και το γένος,
μπροστά σ' αυτόν που στέκεται χλωμός και πληγωμένος,
είναι μεγάλη κι άγια, κυράδες, η τιμή του,
μ' αυτήν την τούρκικη μπαλιά που φέρνει στο κορμί του.

Κάθε σας πόνο και καϊμό, ο Ύψιστος να σβύνει,
κι όσα ‘χει ‘μέρα η λαμπρή, κυράδες, να σας δίνει,
να χαίρεστε τσ' ανθρώπους σας και τα συγγενικά σας,
και να σκεπάσει με καλό ο Θεός τα θηλυκά σας.

Η ευτυχία του Θεού πάνω σας να πέσει,
κι ευχομαι σαν πεθάνετε να πάτε μες τη μέση

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

του Παραδείσου τ' ανθηρού, ένθα το παν μαγεία!
(εκεί που θα 'βρετε κι εμέ αν έχουμε υγεία).

Ζιζ., Φ. 61, 24.6.97, σελ. 3β.

Δριμύτατος ο ποιητής καταφέρεται εναντίον της πολιτικής ηγεσίας, του παλατιού και της αόρατης Εθνικής Εταιρίας. Ο αρχικός ενθουσιασμός έχει μεταβληθεί σε αιχμηρή και πικρή κριτική κατά παντός υπευθύνου. Μετά τη μέθη για επικείμενες δόξες συνειδητοποιήθηκε από το λαό η οικονομική αδυναμία του κράτους και η πλημελέστατη προετοιμασία του στρατού. Η λήξη του πολέμου είναι ένα ζητούμενο καθώς και η σύναψη μιας έντιμης ειρήνης, που θα διασφαλίζει το έθνος από παραπέρα συμφορές.

Το νέο κλίμα απηχεί το παρακάτω ποίημα με τίτλο "Πάουν οι εχθροπραξίες τα κακά κι οι αταξίες".

.....
Έπαψ' ο πόλεμος, παν τα σουσούρα
χωρίς κανέναν να τα 'βρει σκούρα,
παρά μονάχα εκείνοι όσοι,
τσο 'μελλε βόλι να τους σκοτώσει,
κι όσοι λεβέντες δυστυχισμένοι
μένουνε τώρα σακατεμένοι·
οι δε μινίστροι μας κι ο βασιλιάς,
είναι ανεύθυνοι της αλαλιάς,
κι αν μας εσκότωσαν εδώ κι εκεί,
ήτανε λόγιοι στρατηγικοί.

Έπαψ' ο πόλεμος γένετ' ειρήνη,
κι έρχονται πίσω οι μπαλαρίνοι,
που 'ναι του θρόνου μας κρυφά καμάρια,
κι έχουν το διάολο μες τα ποδάρια,
όταν χορεύουνε στου βασιλιά τους,
με τα τσαμέναρα στην αγκαλιά τους,
κι είναι μεγάλοι και φοβεροί,
μες τα σαλόνια που 'ν' οι χοροί,
κι είναι φοιτητές με ιλουζιόνε.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

για τα κανόνια των μαγαζιώνε.

Γυρίζουν πίσω σπαθιά λοφία,
ο Σαπουντζάκης κι η συντροφία
κι όλοι του άνακτος οι σπιρουνάτοι,
να ξανασάνουνε μες το παλάτι,
που 'ναι οι άνθρωποι ξαλαφιασμένοι,
κι από τον κόπο μπαΐλισμένοι,
που 'ρθαν με τρέξιμο κοπιαστικό,
από τη Λάρισα στο Δομοκό.

Γυρίζουν πίσω παχείς κι ωραίοι,
της Θεσσαλίας οι αρουραίοι,
κι ήρθαν οι άνδρες του κάθε λόχου,
κι ήρθαν κι οι χήνες του Διαδόχου,
σώες κι ακέριες καθώς εφύγανε,
χωρίς να πάθουν εκεί πο πήγανε,
γιατί επρόσταξαν τ' αφεντικά τους,
πέντε βαγόνια να 'ναι δικά τους·
κι αν ζούνε τώρα τόσα χηνόπουλα,
να το χρωστάμε στα βασιλόπουλα.

Κι ήταν ο πόλεμος ο πεισματώδης,
σωστός ρωμέϊκος και νηπιώδης,
πόλεμος πό 'γινε στα κουτουράτα
με δίχως όβολα και πρεπαράτα,
πόλεμος βέρος του Ντελιγιάνη,
τουτέστι, πόνος που δεν θα γιάνει,
πόλεμος που 'ρθαν με το μαχαίρι,
του βασιλιά μας οι συμπεθέροι,
πόλεμος ρέων εκ της μωρίας,
της αοράτου της εταιρίας,
της εταιρίας της αοράτου
πώ φτιασ' ο διάολος με την ορά του.

Από τα' Αθήνας τους χασομέρηδες,
τους πεινασμένους και κανονιέρηδες,

που τριγυρίζουν με τα κιαλέττα τους,
 ενώ χρωστάνε και τα κολέτα τους,
 ενθουσιάστηκε ο Θοδωρής
 και μας εβούλιαξε από νωρίς,
 ενθουσιάστηκε κι η βασιλεία,
 κι έτσι εγίνηκε παντού γελοία,
 η γη της δόξης και της ανδρείας,
 που 'ναι καμάρι της ιστορίας.

Της αοράτου οι μυστικότητες
 ήτανε τόσες ιδανικότητες

καθώς τα λόγια του ζουρλογιάννη,
 που στον Παράδεισο μας μπεξοβγάνει
 και μας στελιάζει και μας κλειδώνει,
 κι όποτα θέλει μας λευτερώνει.

Του βασιλιά μας τόσες φοβέρες
 πως θα σηκώσει σε δέκα μέρες
 όλους τους έλληνας τους σκλαβωμένους
 για την πατρίδα τους αρματωμένους·
 κι όπως θα πάει να πολεμήσει
 κι αυτοπροσώπως θα ξεκινήσει
 με σοναμέντα και με παιάνας,
 ήτανε λόγια τση καρβάνας
 ήτανε γάρμπα ψευτορωμέϊκα,
 ήτανε κιάσα Δελλαπορτέϊκα.

Έγραψαν όλες οι 'φημερίδες,
 πως είν' οι Τούρκοι γυμνοί ψυρήδες,
 πως τρώνε χώμα και χορταράκια,
 πως πρεβατούνε με τα σωβράκια,
 πως είν' ανίκανοι κι ευλογιασμένοι
 κι από το φόβο τους ξεψυχισμένοι,
 κι ο Θεός ηξέρει για ποιο μισόκοκο
 δεν είναι τώρα μες το Κατάκοκο.

Παν τα τουφέκια παν οι λεπίδες
παν οι ιδέες, παν οι ελπίδες,
πό βγανε όξου κάθε κρανίον
μες του Σωτήρη το καφενείον.
Παν' τα σουσούρα κι οι φασαρίες
και του Μουσούρη οι θεωρίες,
που τις ακούγανε με τόση γκρίνια,
του Σωτηράκη τα ταβολίνια.

Παύουν για Κρήτη κάθε κανυγά,
πάνε κι οι μύθοι του Καλλιγά,
που 'ρθε κι ευτήνος μες το μομέντο
για να φορτσάρει το παρλαμέντο.
Παύει το κάθε μηχανορράφημα,
παύει του Τώνη το τηλεγράφημα,
που την καρδιά μας την εφρεσκάριζε,
με κάθε μέρος που μας εχάριζε.

Παν τα παζάρια με τις κυρίες,
για τις κρυμμένες τις εταιρίες,
.....

Κι είναι μεγάλη μας ανοησία
το να πιστεύουμε σε προδοσία,
και πιο χειρότερη η αλαλιά μας
το να μεμφόμαστε το βασιλιά μας.
Σ' αυτό ποτέ μου δεν συμφωνώ,
κι εκείνο που 'ναι τ' αληθινό,
είναι το λάθος του Υπουργείου,
είναι το σφάλμα του Γεωργίου,
που μας εστείλανε στη Θεσσαλία,
κούκλες γιομάτες από δειλία,
ανθρώπους μόνον για τα σαλόνια,
πώχουν για λούσο χρυσά γαλόνια,
κι είναι ανάξιοι να φέρουν στέμμα,
που αναστήθηκε με Διάκου αίμα.

Τους στρατιώτας εγκωμιάζει,
ο ξένος τύπος και τους θαυμάζει
πως είναι λέοντες σαν πολεμάνε,
κι είν' αμαρτία να τους νικάνε
και να τους διώχνουν σαν τους λαγούς,
για να 'χουν κούφους τους αρχηγούς.

Το 'λεγ' ο δύστυχος ο Βιτωράκης,
και τον επαινέσα κι εγώ πολλάκις,
όλοι μας είμαστε μισή μπουνιά,
και θα τα βάλουμε με την Τουρκιά;
πού 'ν' τα τουφέκια, πού 'ν' τα πυρόβολα;
μωρέ πού πάμε με δίχως όβολα;
φωτιά να κάψει το Ντεληγιάννη
που πάντα τέτοιες φατούρες κάνει.

.....
Και τώρα, περιμένουμε να ιδούμε τί θα τρέξει,
κι ο αρκουδοσυμπέθερος τι πρόσωπο θα παίξει,
κι αν μια ειρήνην έντιμον δεν θέλουν να βαστάξουνε,
θα πει πως έχουνε σκοπό να μας αποβουλιάξουνε.

Ζιζ., Φ. 61, 26.4.1897, σελ. 2αβ, 3αβ.

17 Μαΐου 1897. Ο πόλεμος έχει τελειώσει, η ειρήνη έχει υπογραφεί, οι τραυματίες έχουν επιστρέψει στα σπίτια τους, η αντάρα του πολέμου έχει καταλαγιάσει κι ο Μολφέτας απευθύνει στον Ετέμ πασά στίχους πλήρεις "θαυμασμού". Στους στίχους αυτούς (Ζιζ., φύλλο 62, 17.5.1897, σελ. 1αβ, 2αβ, 3αβ) με δηκτική διάθεση και συγχρόνως φιλοπαίγμονα αναφέρεται στα πρόσωπα και στα γεγονότα της πολεμικής αυτής αναμέτρησης και για άλλη μια φορά επισημαίνει την έλλειψη σωφροσύνης, γνώσης και ικανοτήτων. Τα βάζει με το Θ. Δηλιγιάννη, το Διάδοχο Κων/νο, την Εθνική Εταιρία. Επισημαίνει το ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων και τη στήριξη που παρείχαν στην Τουρκία και τέλος αυτοσαρκαζόμενος, πράγμα που συνήθιζε, λέει πως ο πόλεμος δεν θα είχε χαθεί αν είχαν πάρει μέρος και οι "απαλλαγέντες", ένας από τους οποίους ήταν και ο ίδιος.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

... Ετέμ πασά πο γίνηκες μεγάλος και τσανός,
και μέρα νύχτα βρίσκεσαι στο στόμα καθενός
που λίγο έλειψε να πας για μπάνια στο Λουτράκι
για νάχουμε πρωθυπουργό το ζουρλοθοδωράκη,
π' όσες φορές ανέβηκε για να μας διοικήσει,
φυρί, φυρί επήαινε να μας αποτσακίσει,
και τώρα στα γεράματα με δυο επιστρατείες,
μας κάνει και πληρώνουμε όλες μας τσ' αμαρτίες.

Ετέμ που ήρθες κι έγδυσες ανώγια και κατώγια,
για να πιστέψουν οι Ρωμιοί σε Ντεληγιάννη λόγια,
και για να πάρουμ' όλοι μας για σοβαρή αλήθεια,
του βασιλιά τα νόστιμα κι αστεία παραμύθια,
μην προχωρήσεις άλλο
και κάμεις το Γεώργιο να χάσει το ρεγάλο,
που πρέπει να του δίνουμε σε λίρες μετρημένες,
για όσες υπεράσπισες μας έχει καμωμένες.

Ετέμ μεγαλοδύναμε, του Γαλατά ψοφήμι,
που σ' έκαμ' ο Διάδοχος και χαίρεις τέτοια φήμη,
για να σ' αφήσει διάπλατη την πόρτα της Λαρίσης,
τόσο που και μονάχος σου έστεκες ν' απορήσεις,
κι έμπαινες με προφύλαξη στις πόλεως τους δρόμους,
με την ιδέα πως μπορεί να σώχουν υπονόμους.

Ετέμ που εθριάμβευσες και τόσην τύχην είχες
για νάχουν οι Ρωμιοί το νου απάν' από τσι τρίχες,
Ετέμ που Λάρισας αρνί ολόπαχο σε τρέφει
για να βρεθούν οι υπουργοί κι ο βασιλιάς στο κέφι
κι είπαν να χτυπήσουνε μιαν αυτοκρατορία,
με χίλια παλιοτούφεκα πώμασ' η Εταιρία,
κι εκάμαμε τον πόλεμο κι εγίνηκε τ' αμπλόκο,
κι αί Νικόλα βόχτα μας δίχως πανιά και φλόκο.

Ετέμ που σ' εξαλέσπειλε του Παδισάχ η χάρις,
τη Θεσσαλία νύφη σου απάντεχα να πάρεις,

κι ευρήκες ρούχα κι άρματα και στάρι στα σακιά,
 που στ' άφησ' ο Διάδοχος του γάμου σου προικιά,
 μην έλθεις παρακάτου,
 στη Μανωλάδα δηλαδή στα μούρκια τα δικά του,
 γιατί αν ένας κόκορος σφαχτεί της Μανωλάδος
 θυμώνει ο Διάδοχος του θρόνου της Ελλάδος
 και τότε ο Ετέμ Πασάς με όλη την Τουρκιά του,
 θέλοντας και μη θέλοντας τα κάνει στα βρακιά του.

.....
 Ετέμ μεγαλοδύναμε και Τούρκε στρατηλάτη,
 που παρ' ολίγον ν' ανεβείς κι απάνου στο παλάτι
 να 'χεις τζουτζέδες παλατιού μπροστά σου να ξεχάνουνε,
 και κάρβουνο στο ναργιλέ με τρόμον να σου βάνουνε,
 που παρ' ολίγον κύριος των Αθηνών να μνέσκεις
 αν ένας δεν σ' ετσάκιζε ατρόμητος Σμολένσκης
 που καθ' ελληνική καρδιά λατρεύει τ' όνομά του,
 κι αφήνει δόξ' αθάνατη στ' ανδρείο στράτευμά του.

Ετέμ που με τα λάθη μας θαυματοργείς ακόμα,
 κι έκαμες το Σουλτάνο σου που 'τανε σάπιο πτώμα
 κλεισμένο μέσα στον Γιλδίτ τις μυστικές φυρίδες,
 να σηκωθεί σα μερικούς Λεϊβαθινούς νταήδες,
 και να γυρεύει όβολα και να γυρεύει στόλους
 και να μας πάρει σκλάβους του απάνου κάτω όλους.

.....
 Ετέμ που μας επάτησες απάνου στο στομάχι
 για να χωθείς στη Λάρισα δίχως φωτιά και μάχη,
 Ετέμ που γλυκοπιάνομαι κάθε που σε θυμώμαι,
 και σα ζουρλός σηκώνομαι τη νύχτα που κοιμώμαι,
 κι ανοίγω το παράθυρο και με τρομάρα σκύφτω,
 να ιδώ μην έστειλες κι εδώ κανένα μπέη γύφτο,

Ετέμ που σ' έστειλ' ο Χαμίτ ν' αξήνεις τα κακά μας
 κι εσχότωσης κι ελάβωσες τόσα παιδιά δικά μας,
 κι έφερες τόσες φοβερές στο κράτος φασαρίες
 κι ανάγκασες τις όμορφες κοπέλες και κυρίες,

σεντόνια να φορτώνονται και ρούχα κάθε μία,
κι ολημερίς να τρέχουνε μες τα νοσοκομεία
και να παραργατάρουνε η μία με την άλλη,
ποια το περισσότερο ζουμί στον άρρωστο να βάλει,
ποια να γλυκάνει την πληγή και ποια να την αλλάξει,
και ποια σκαρτσούνια βρώμικα στο δρόμο να πετάξει.
Όλα μας τα 'φερες εσύ Ετέμ αυτά τα χάλια,
π' αν είχαμ' άλλους αρχηγούς σ' εκάναμε σμπαράλια.

Κι όμως Ετέμ με όλους σου τους Αλβανούς λεβέντες
αν ήθελε καλέσουνε και τους απαλλαγέντες
να 'ρθω κι εγώ στον πόλεμο που 'μαι για γκρκα περφέτος,
κι ο φίλος μ' ο Σπυράγγελος κι ο Βάσσος ο Μαρκέτος
και τ' άλλα τα μονάκριβα και τα καμαρωμένα,
που 'ναι με μοσχοκάρυδο και με κοκό θρεμμένα,
γιατί αφ' ότου άκουσα πως είσαι στη Λαμία,
μου φαίνεται πως έφτασες και στην Εικοσιμία.

.....
Ετέμ μεγαλοδύναμε, με τη χλωμή σου όψη
που η Κεχριονιώτισσα τσι μέρες σου να κόψει,

Ετέμ Πασά πο γίνηκες μεγάλος και τρανός
για να κρατεί τις πλάτες σου ο καρπογερμανός,
Ετέμ Πασά που θα 'χριζες την κόκκινή σου κούδα,
ας ήτανε να μην πατείς απάνου στην αρκούδα,
Ετέμ που θά 'ν' η δόξα σου ακόμα πιο μεγάλη
αφού κι εκρεμαστήκαμε στο έλεος του Ράλλη.

Ετέμ Πασά σκυλότουρκε που τον Αλλάχ δοξάζεις
από την ώρα που τ' αρνιά της Θεσσαλίας σφάζεις
και λες εκεί που κάθεσαι και τρως τα καματάρικα,
“καλή του ώρα του Κωστή που τ' άφησε και ταύρηκα”.

Ετέμ π' αδίκως περβατείς στα μέρη μας ελέντερος,
και χαιρείτ' ο Σουλτάνος σου Αβδούλ Χαμίτ ο δεύτερος
σταμάτησε τ' ασκέρι,

κι εκαταλάβαμ' οι Ρωμιοί πως δεν μας δίνει χέρι,

πολέμους να γυρεύουμε και μάχες και μπαρούφες,
και ετούτες τις κυβέρνησες τις άσκεφτες και μπούφες.

Ετέμ Πασά σ' αφήνω γεια κι ο Θειος να μην το δώσει,
το βρωμερό τ' ασκέρι σου στον τόπο μας να σώσει,
γιατί θα μάθουν πως εγώ σου κάνω τέτοιο βρίσιμο
και πρώτο που μ' αρπάξουνε θα μ' έχουνε για ψήσιμο.

Ετέμ αγά, Ετέμ φαγά πώχεις αυτιά μεγάλα,
η γλώσσα μου βαρέθηκε και δεν σου ψάλλει άλλα.
Ζιζ., Φ. 62, 17.5.1897, σελ. 1αβ, 2αβ, 3αβ.

Στο επόμενο τεύχος του Ζιζάνιου (αρ. 63,24.5.1897, σελ. 1αβ) δημοσιεύεται άρθρο πεζό για το Νοσοκομείο του Ερυθρού Σταυρού στο Αργοστόλι, στο οποίο νοσηλεύτηκαν 51 τραυματίες του πολέμου.

Τέτοια νοσοκομεία οργανώθηκαν σε πολλά μέρη της Ελλάδας για να αντιμετωπιστούν οι έκτακτες ανάγκες που προκλήθηκαν από τον πόλεμο.

Η “μικρή” Κεφαλονιά δεν υστέρησε στην κίνηση αυτή. Αντίθετα. Αμέσως έγιναν επιτροπές ιατρών και νοσηλευτικού προσωπικού και διενεργήθηκαν έρανοι για το σκοπό αυτό. Ευγενείς κυρίες και δεσποινίδες όχι μόνο μπήκαν στις επιτροπές αυτές και δούλεψαν εθελοντικά, αλλά και πρόσφεραν μηνιαίως χρηματικό ποσό που έφθανε κατά μήνα τις 1.135 δραχμές.

“... Αι κυρίαί υπό την επίβλεψιν των οποίων νοσηλεύονται και περιποιούνται οι τραυματαί εισίν αι εξής:

Αμαλία Γ. Κοσμετάτου, Αμαλία Π. Κοσμετάτου, Ευγενία Σ. Λουκάτου, Βαρβάρα Ι. Σάνδερς, Μαρία Γ. Ιγγλέση, Μαρία Α. Κοντομιχάλου, Αθηνά Ε. Σκόλα, Αγγελική Ι. Δεστούνη και Αλεξάνδρα Ι. Φραγγοπούλου.

Θεράποντες ιατροί προσεφέρθησαν οι κ.κ. Γεώργιος Ιγγλέσης, Σπυρίδων Μ. Ιγγλέσης, Νικόλαος Μαρκόπουλος, Καμήλος Δαλλαδέ-
τσιμας και Αντώνιος Δαλλαπόρτας.

Εκτός όμως των κ.κ. ιατρών, διαμένουν εκεί προσφέροντες τις
γενναίες υπηρεσίες τους οι κ.κ. Σπυρίδων Κοσμετάτος, Θεόδωρος

Μαρκέτος, Μαρίνος Δαλλαπόρτας και Νικόλαος Τρωϊάνος....”

Ο Μολφέτας επαινεί τους τραυματίες μεταξύ των οποίων ήταν και κάποιοι από τη Ζάκυνθο, οι οποίοι με έξοδα του Νοσοκομείου διακομίστηκαν στον τόπο τους.

“... Όλοι εκείνοι οι συμπαθείς τραυματίαι, επί του σώματος των οποίων είναι γεγραμμένη δι’ αίματος η αγριότης του εχθρού, όλοι εκείνοι οι στρατιώται οι τίμιοι και οι αληθινοί, οι οποίοι έβαλαν εμπρός το στήθος των δια να μη φθάσει ο εχθρός μέχρις ημών, αξίζουν πολύ περισσότερα από όσα είναι δυνατόν να τους κάμει η φιλανθρωπία και ο πατριωτισμός...”.

Επαινεί και τις κυρίες, οι οποίες με τόση αφοσίωση στρατεύτηκαν με το δικό τους τρόπο και αγωνίστηκαν στο πεδίο της αγάπης και της κοινωνικής ευθύνης, που στήθηκε πλάϊ σ’ εκείνο των εχθροπραξιών.

“... Εκείνο όμως το οποίον είναι δίκαιον να θαυμάσει κάθε άνθρωπος, κάθε ελληνική ψυχή, ύστερα από την υψηλήν συγκίνησιν ήτις γεννάται από το τραύμα του πολεμήσαντος στρατιώτου, είναι η ευγενής εκείνη προθυμία την οποίαν έδειξαν εις την περίστασιν αυτήν αι δέσποιναί του Αργοςτολίου...”

Στο ίδιο φύλλο (αρ. 63, 24.5.1897, σελ. 2, επανέρχεται στο διάδοχο Κων/νο, ο οποίος ετοιμαζόταν να αναχωρήσει στο εξωτερικό για τις θερινές του διακοπές, του υπενθυμίζει την άτακτη υποχώρηση ως τα Φάρσαλα και τον κατευδώνει.

“... Αναχωρείς από Ιμίρ και πας εις το Λονδίνο,
κι εγώ για το ταξίδι σου μονόλεφτο δε δίνω
γιατί ας είναι ο Θεός της Θεσσαλίας μάρτυς,
πως Κωνσταντίνος θε να πας και Κωνσταντίνος θα ’ρτεις.

Αναχωρείς Διάδοχε με φορεσιά καινούργια,
να πας κι εσύ να σκαργιαστείς τη θεία σου τη Βιτόρια,
που ενενήντα περβατεί κι είν’ ένα φιγουρίνι
και φαίνεται νεώτερη κι από τη σιόρα Ήρην.

Αναχωρείς και πας να πεις σε Τζώνηδες Ιγγλέζους,
με πόσους καβελλάρηδες, τουρκαλβανούς, Τσερκέζους
επροχωρούσε ο Ετέμ στη Λάρις' αφ' το Μάτι,
και πως εσείς εφτάσατε στα Φάρσαλα τρεχάτοι.

Αναχωρείς από Δερβέν και πας σε λόρδων χώμα
οι δε πεινώντες δούλοι σου, σου λέμε μ' ένα στόμα,
εμείς να μην πληρώσουμε του Μουχαμέτη ρέστα,
“κι εσύ κουτσούμπλιασέ τους τα, κι όπως ορίζεις πέστα”.

Αναχωρείς και μένουμε με την ελπίδα όλοι
πως την καϊμένη μας καρδιά θα κάμεις περιβόλι,
αναχωρείς κι ελπίζουμε οι δυτυχείς οι φίλοι σου,
πως την αποζημίωση θα φέρεις στο μαντήλι σου.

Αναχωρείς κι εκεί που πας τα μάτια σου δεκάξι,
να κάμεις με τα λόγια σου τη θείτσα σου να θάξει,
κι αν σ' αναφέρει για Ετέμ και για τη Θεσσαλία,
εσύ σαν έξυπνος Κωστής ν' αλλάζεις ομιλία.

Αναχωρείς με το καλό και πας στην Ιγγλιτέρα,
κι έτσι γλυκαίνει κι η καρδιά τ' ανδρείου σου πατέρα
που μ' όλον, ότι χάνεται για σένα και σπαρνάει,
σ' έστειλε μέσα στη φωτιά και μες το ταρναναϊ.

Αναχωρείς Διάδοχε μετά της Σφακτηρίας,
κι αν δεις πως φαίνεται για μας σημείον σωτηρίας,
γύρισε πίσω γλήγορα και τρόχα τα σπαθιά σου,
ει δε και μη, φασκέλωστα και κάτσε με τη θεια σου.”

Αργότερα στο φύλλο 70, 12.7.1897, σελ. 1αβ γίνεται αναφορά σε κάποια πρόσκληση που έγινε στους “απαλλαγέντες”. Πολλοί, και ο ίδιος ο ποιητής, “σπαβεντάρανε” από φόβο μήπως στρατευτούνε και αναγκαστούν ν' αφήσουν μέσα στο κατακαλόκαιρο την εξοχή, την ξεκούραση, το κόρτε.

Παρά τους φόβους αυτούς ο Μολφέτας προτρέπει:

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

“... Πάμε να βρέξουμε κι εμείς στο βούρκο το ψωμί μας,
κι ας δούμε αν εντύπωσης θ’ αφήσουμε καλές,
οι ψύρες που θα παίζουνε καντρίλιες στο κορμί μας,
και ποιος καπάτσος θα βρεθεί να σκάσει πιο πολλές.

Πάμε να πέσουμε κι εμείς στην Άρτα σε τσαντίρι,
πάμε ν’ αφήσουμ’ ήσυχο το μαύρονο Σωτήρη
π’ από την ώρα π’ άρχισε το φοβερό μας χάλι,
του ’κάμαμε με τις φωνές κοφήνι το κεφάλι.

Εμπρός και δεν είν’ ψέμματα πως μας γυρεύουν όλους
τώρα πω θύμωσ’ ο Χαμίτ, φραντσέζους και χαχόλους
εμπρός κι είν’ άδικο πολύ να μην ξεκουραστούνε
τ’ αδέρφια μας που τ’ άρματα τόσον καιρό βαστούνε.

.....».

Φυσικά σε άλλο του στιχοῦργημα για τους απαλλαγέντες από την
κριτική του δεν εξαιρείται και ο ίδιος.

Αυτοσαρκαζόμενος διερωτάται, ποιος είναι εκείνος ο κομψός, που
εξαφανίζεται σα λαγός μόλις φανεί ο τηλεγραφετής.

ΑΠΑΛΛΑΓΕΝΤΕΣ

(Ε ι κ ῶ ν)

Ποιος νάν’ εκείνος ο κομψός που περβατεί με χάρη,
που θέλει με το βλέμμα του αιχμάλωτες να πάρει
των κοπελώνε τις καρδιές, τις μελοζαχαρένιες,
ποιος νά ’ν’ αυτός που περβατεί χωρίς σκοτούρες κι έγνοιες,
εις εποχήν που σφάζονται στα σύνορα λεβέντες;
“αυτός θα πει μονάκριβος, θα πει α π α λ λ α γ έ ν τ ε ς “.

Ποιος νά ’ν’ αυτός που πίνοντας γκαζόζα στο ποτήρι,
και ξαπλωμένος σαν αγάς στους πάγκους του Ευτήρη
αδιακόπως φλυαρεί και σ’ όλα γνώμη δίνει.

ΕΚΔΑΤΕΙΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

και συζητεί πώς έπρεπε ο πόλεμος να γίνει,
και φέρνει χίλιους στοχασμούς και χίλιες δυο κουβέντες;
“αυτός μιλεί ελεύτερα γιατ’ είν’ α π α λ λ α γ έ ν τ ε ς “.

ποιος είν’ αυτός που σα λαγός σαρτένει και ξαφνίζεται
με κάθε τηλεγράφημα κακό που ξεφουρνίζεται;
Ποιο να ’ν’ εκείνο το παιδί τ’ ομορφοκαμωμένο,
με το μoustάκι το ξανθό το λεβεντοστριμμένο,
που ντιβερτίρεται συχνά με ούζο και με μέντες;
“κι αυτός την εσκαπούλησε γιατ’ είν’ απαλλαγέντες”.

ποιος να ’ν’ αυτός που με φωνή βραχνή και γυναικεία,
φωνάζει “ζήτ’ ο πόλεμος και κάτου η Τουρκία”
και ξαφνισμένος περβατεί και λέγει θυμωμένα,
“ανάθεμα τον Υπουργό που δεν καλεί κι εμένα”.
Κι αυτός ο βραχνοκόκορος χωρίς πολλές κουβέντες
δεν θέλει ξεσυνέρηση γιατ’ είν’ α π α λ λ α γ έ ν τ ε ς .

Ποιο να ’ν’ εκείνο το παιδί με τ’ όμορφο κολέτο,
που κάθε βράδ’ η μάνα του ανάβει σκανταλέτο
και το ξορκάει τρεις φορές απάνου στο στομάχι
μην τύχει και το πάρουνε το δύστηχο στη μάχη
καθώς επήρανε πολλούς γειτόνους του λεβέντες;
Κι αυτός καταλαβαίνετε πως θα ’ν’ α π α λ λ α γ έ ν τ ε ς !

ποιος να ’ν’ αυτός ο μορφονιός με τα πανώρια κάλλη,
πούν’ αχαμνός και κίτρινος και μαύρος σαν τσουνάλι,
ποιος να ’ν’ αυτός με τα γυαλιά ο κακοχτενισμένος
που περβατεί σαν άλλαλος και σαν αφιονισμένος;
Ετούτος καθώς ξέρετε αρχόντισσες κι αφέντες,
είν’ ο υποφαινόμενος, κι αυτός α π α λ λ α γ έ ν τ ε ς “.

Ζιζ., Φ. 63, 24.5.97, σελ. 2β, 3α.

Δεν είναι μόνο η αδυναμία του Διαδόχου να ανταποκριθεί στα καθήκοντα που του ανατέθηκαν, που επέσυρε τη σάτιρα του Μολφέτα. Και ο ίδιος ο βασιλιάς, ο “ειρηνικός και ήμερος”, δεν διεφύγε την έμμετρη

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΑΠΡΟΣΚΙΤΗΤΙΚΗ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

κριτική του Κεφαλονίτη ποιητή.

Ο Μολφέτας του καταλογίζει λαθεμένη εκτίμηση για τον πόλεμο, τον κατηγορεί για τη συγκατάθεσή του σε μια πράξη που δεν είχε μελετηθεί επαρκώς και τον προτρέπει να ζητήσει τη βοήθεια της θείας του Βικτωρίας της Αγγλίας και του ανηψιού του Τσάρου για να ενισχυθεί οικονομικά η Ελλάδα και να αποζημιωθεί η Τουρκία. (Ζίζ., Φ. 64, 31.5.97, σελ. 1αβ, 2αβ, 3α).

Αγαπημένε Βασιλιά, σεπτέ μας ηγεμόνα,
πό ζησες τόσο ήσυχα τριάντα πέντε χρόνους,
τι δαίμονας σ' απάτησε το φετεινό χειμώνα,
και μας εφιλοδώρησες τόσους καημούς και πόνους;

Εσύ 'σουν ένας άνθρωπος πλασμένος από μέλι,
κι ούτε της μύγας, βασιλιά, δεν έκανες κακό,
π' εμπρός οπίσω ζήλεψες τα χρόνια του Νταβέλνι,
κι έφερες το Ρωμέϊκο σε τέτοιο ξαφνικό.

Αγαπημένε βασιλιά, σεπτέ μας ηγεμόνα,
π' όλο με γλέντια και χορούς περνούσες το χειμώνα
κι όταν εγλύκαιν' ο καιρός εσκόρπαες τ' ασκέρνι,
κι επέρναες στο Αιξ λε Μπαιν μπεάτο καλοκαίρι,

ποιος το περίμενε ποτέ και ποιος το φανταζότουνε
πως ένα τέτοιο άξαφνο κακό ετοιμαζότουνε
από 'ναν τέτοιο βασιλιά ειρηνικόν και ήμερον,
που σαν καλόγηρος σωστός εξούσε μέχρι σήμερον;
Εξίσταμαι και απορώ Μεγαλειότατέ μου·

Και να πιστέψω δεν μπορώ μ' όσα κι αν λες ποτέ μου,
πως στα καλά καθούμενα σου μπήκε στο κεφάλι
να πας να κάμεις πόλεμο, αν δεν σ' εβάναν άλλοι,
κι εσύ σαν απονήρευτος, άκουσες λόγια δόλια
κι υπόγραψες στα κουτουρού του κράτους την απώλεια.

Ο πόλεμος δεν ήτανε δουλειά του κεφαλιού σου,
κι είναι τρανή απόδειξις το πρόγραμμά του γιού σου.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ

που κάθε πο ξαγνάντενε Ετέμ Πασά σαρίκι,
με όπισθεν ολοταχώς τόδινε κάθε νίκη.

Αγαπημένε βασιλιά του Τσάρου πρώτε μπάρμπα,
πολύ ξυνά μας βγήκανε τα Δ α ν ι κ ά σου γάρμπα,
κι ενώ στ' αυτί κάθε ρωμιού, άλλος ρωμιός εσφύριζε
πως κολοσσαία δύναμις κρυφά θα σ' υποστήριζε,
τώρα που διαλύθηκε το σκοτεινό το νέφος,
βλέπουμε πως σ' επαίξανε σα δυο χρονώνε βρέφος.
Κι είν' αμαρτία βασιλιά που 'σ' άνθρωπος με γνώση
κι έκαμες με τον κόπο σου περιουσία τόση,
κι ενώ εσύ 'σαι κεφαλή και βασιλιάς σ' ανθρώπους
που 'ν' η τσαχπινοσύνη τους γνωστή σ' όλους τους τόπους
να σε γελάσουν ένα δυο ζευξέκηδες τσ' Ευρώπης,
κατά που το 'λεγε προχτές κι ο Γιάννης ο Προκόπης.

Ναι βασιλεύ και κύριε της χώρας των τροπαίων,
το κόλπο σου δεν άρεσε στ' αυτιά των Ευρωπαίων,
κι όσο κι αν κατετρόμαξες τις υψηλές τις Πύλες
στερνοντας ένα σου παιδί στην Κρήτη με τορπίλλες
κι όσο κι αν είπες πως δαυλόν θ' ανάψεις πέρα πέρα
για να τινάξεις άξαφνα Σουλτάνους στον αέρα,

τίποτε δεν ξεστήσαμε μ' όλες σου τις φοβέρες,
εκτός που θα περάσουμε ψυχρές και μαύρες μέρες,
και το δαυλό που έλεγες πως στην Τουρκιά θα φέρεις,
τον άναψες οπίσω μας (σε μέρος που το ξέρεις).

Πού να το ξέρεις βασιλιά πως μες τα χωρατά σου,
θα φέρεις τον Ετέμ Πασά μέσα στα χώματά σου,
κι όπως με κάθε κόλπο σου, σεπτέ μας ηγεμόνα
κολώνες εξερίζωνες από τον Παρθενώνα!

Αγαπημένε βασιλιά που πόλεμον ηθέλησες,
νομίζοντας πως θα πιαστείς με όφικες και με μελίσσες,
δεν έβλεπες τουλάχιστον τη θεά σου τη Βιτώρια.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

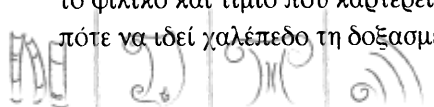
πο 'χει τον κόσμο του Θεού γιομάτονε βαπόρια,
και τόσους άλλους βασιλείς μεγάλους κι ανικήτους
π' όταν ακούνε πόλεμο τους πιάνει το γλυκύ τους,
και συ με την Αφρόεσσα και με την Αμβρακία,
εγύρεψες να μετρηθείς με μια κοτζάμ Τουρκία;

Περίεργο μου φαίνεται, σεπτέ μου βασιλιά,
πώς διάολο την έπαθες ετούτην τη δουλειά.

Και τώρα τι να κάμουμε; πώς θα ξεμπερδευτούμε;
μας μέλλει κι άλλη μια φορά ραγιάδες να γραφτούμε;
κι αν ο Θεός μας λυπηθεί και βγούμ' από το βούρκο,
πού θα 'βρουμε τα όβολα να δώσουμε στον Τούρκο;
πώς θα γλυτώσεις βασιλιά, των Θεσσαλών το στάρι;
και πώς θα διώξεις τον Ετέμ εκείθε που γουστάρει,
μαζί μ' οπλίτες Γερμανούς κι εβραίους ανωτέρους
του γιου σου του πρωτότοκου δικούς και συμπεθέρους;

Αν και Βιτώριας ανηψιός και πούρος μπάρμπας Τσάρου
δεν θα κρατήσεις το θυμό του κάθε Γιαντισάρου,
και θάναι κοκορόμυαλος κανείς για να πιστέψει
πως η Ευρώπη για καλό μπορεί να μεσιτέψει,
αφού ο Γάλλος Ανοτώ με τσ' άλλους εκ συμφώνου,
κρυφός Βεζύρης ήτανε Χαμίτ του δολοφόνου.
Τι ξαφνικό μας εύρηκε αλήθεια κι απ' αλήθεια,
να καρτερούμ' από εχθρούς προστάντσα και βοήθεια!

Αγαπημένε βασιλιά σαν θέλεις να μας σώσεις,
και το χαμένο γόητρον του θρόνου ν' αποδώσεις,
μην κάθεσαι εν σιωπή κλειστός στην κάμαρά σου
να κλαίτε το Ρωμέϊκο με τη νοικοκυρά σου
λησμόνησε για μια χρονιά το Αιξ και το Τατόϊ σου
και σύρε ρεμεδιάριστα με το συγγενολόϊ σου,
το φιλικό και τίμιο που καρτερεί την ώρα,
πότε να ιδεί χαλέπεδο τη δοξασμένη χώρα.

Δεν λέω εγώ πως τ' άδικο το 'χεις εσύ μονάχα
 κι όχι το ξεροκέφαλο του Θοδωρή του χάχα·
 όλοι τα φταίμε, βασιλιά, κι όλ' είμαστ' η αιτία
 που θ' αριβάρει, ο Ετέμ στου Ζάππα την πλατεία,
 γιατί καθώς τους το 'γραψα σε φύλλα προηγούμενα,
 πρέπει να δέσουν του Ρωμιούς με καραβίσια γούμενα,
 όσο δε βάνουνε μυαλό κι όσο δεν εννοούνε
 πως ό,τι κόλλο κάμουνε, στη ράχη τους χτυπούνε.

Χωρίς τ' αστεία βασιλιά, αγρίεψε τα φρύδια σου
 και πάρε σβάρνα τις αυλές και σμίξε τ' ανηψίδια σου,
 για να γνωρίσουμε κι εμείς τι τέλος μας προσμένει,
 κι αν Έλληνες θα μείνουμε ή Τούρκοι βρωμεσμένοι,
 γιατί κοντεύω, βασιλιά, να χάσω τα στοιχεία μου,
 με την ιδέα πως θα ιδώ και μες την επαρχία μου
 που 'ναι γνωστή για θέατρα, γνωστή για σουαρέδες,
 σαρίκια, φέσια, νιάκαρα, τζαμιά και μιναρέδες.

Αγαπημέne Βασιλιά πώχεις προσόντα μύρια,
 πώς θα πληρώσεις του Τεφήκ οκτώ εκατομμύρια,
 που 'ν' όλο το Ρωμέϊκο ξυπόλυτο και ζόρκο
 και δεν ευρίσκεται λεφτό, που λένε, για τον όρκο;
 κι αν δεν πληρώσεις του Τεφήκ αυτά που σου γυρεύει,
 σαράντα χρόνια ο Ετέμ μπορεί να μαγειρεύει,
 της Θεσσαλίας τρυφερό αρνάκι και κοτόπουλο
 δοξάζοντας το πρώτο σου παιδί και βασιλόπουλο.

Αν αγαπάς, Γεώργιε, το κράτος σου στ' αλήθεια,
 σφόγγισε κάθε θλιβερό της μετανοίας δάκρυ
 και τρέχα πάνου ζήτησε του Τσάρου τη βοήθεια.
 Βάλ' το καπέλο σου στραβά, βάλ' την ντροπή στην άκρη,
 και πες του: "Τσάρε δέσποτα απάσης της Ρωσίας,
 αφού και είσ' η αφορμή της αιμοατοχυσίας,
 κι αφού μου σέρνεις τον Ετέμ με τη φαρδιά του φέσα
 να πλύνει τα ποδάρια του στην κάμαρά μου μέσα
 κι αφού ο ίδιος ενεργείς και ο ίδιος προστατεύεις,

να βορβορώνει· ο σταυρός εκείνος που πιστεύεις,
ή σώσε το βασίλειο μου που μ' έκαμες κι εχάλασα,
ή πάω Γιώργος σπίτι μου κι ας γένουν όλα θάλασσα”.

Μόνον μ' αυτό σωζόμεθα Γεώργιέ μας πρώτε,
κι όχι με ξύλα και δαυλούς καθώς μας είπες τότε.

Στο ίδιο τεύχος δημοσιεύεται απόσπασμα ποιήματος της Ειρ. Γ.
Ζαβιτσιάνου, αφιερωμένο στις ψυχές των σκοτωμένων εκείνου του πο-
λέμου. (Ζιζ., Φ. 64, 31.5.1897 3α).

ΣΤΑΙΣ ΨΥΧΑΙΣ ΤΩΝ ΣΚΟΤΩΜΕΝΩΝ.

Άγιες ψυχές μαρτυρικές, κρατείστε τα φτερά σας,
πριν πάτε κει στον ουρανό μ' αγγέλους να ιδωθείτε,
έχω δυο λόγια να σας πω· γοργό είν' το πέταμά σας,
μα σταματείστε μια στιγμή, και τα φτερά κρατείστε.

Αν εκεί πάνου στα ψηλά, στα μέρη τ' αγιασμένα,
απαντηθείτε μ' ήρωες, μ' ατρόμητα λιοντάρια,
μ' εκείνα που θυσιάστηκαν για μας το εικοσένα,
μ' ανίκητα της Ρούμελης, του Πίνδου παλληκάρια,
Μην πείτε που η Ελλάδα τους τώρα περιφρονείται,
μην πείτε που τους 'ντρόπιασεν εφέτος η Πατρίδα,
μην πείτε που η σημαία μας απ' την Τουρκιά πατιέται,
πως η Ελλάδα έχασε την κάθε της ελπίδα.

Αφήστε τους καλύτερα στον ύπνο το γλυκό τους·
μ' αν οι ψυχές τους σας ειπούν, σιμά σας πως πετούσαν,
την ώρα που χτυπιόσαστε και σεις για τ' όνειρό τους
και πως με φρίκη κι εντροπή τον πόλεμο θωρούσαν,

Ειπότε τους πως η Ελλάς για πάντα, ναι! δεν σβήνεται
ειπότε τους πως είσατε στο στήθος λαβωμένοι,
κι αν η Ελλάδα σήμερα απ' την Τουρκιά πατιέται
θάλθουνε χρόνοι ηρώικοί σαν πρώτα τμήμενοι.

Κι όταν στου Πλάστη φθάσετε το θρόνο, θυμηθείτε
τη μάνα σας και τα παιδιά, που κλαιν' μαυροντυμένα·
παρηγοριά να λάβουνε, ψυχές παρακαλείτε,
όπου στον κόσμο ήλθανε να ζουν δυστυχισμένα!

Παρακαλέστε και γι' αυτούς που κλαιν τα όνειρά τους,
όπου τους πέταξαν μακριά με τόση γληγοράδα,
που για το έθνος πνίγεται στα δάκρυα η καρδιά τους,
.....
παρακαλέστ' άγιες ψυχές και για τη μαύρη Ελλάδα.

Το Σεπτέμβρη του 1897 ο Γ. Μολφέτας, αφού ξεκαλοκαίρισε στη
Θηνιά, όπου ασχολήθηκε όπως πάντα με τη σοδειά της σταφίδας, επέ-
στρεψε στο Αργοστόλι και συνέχισε την έκδοση της εφημερίδας του.

Στο φύλλο 73 της 27ης Σεπτεμβρίου, σελ. 1αβ, 2αβ χαιρετάει την ει-
ρήνη "που τον κόσμο θα φαιδρύνει" και αναφέρεται στον επώδυνο Διε-
θνή Οικονομικό Έλεγχο, με τον οποίο ολοκληρώθηκαν τα δεινά του πο-
λέμου του 1897.

Σηκωθείτε παλληκάρια της Ελλάδος σπιρουνάτα,
ήλθε κι η στιγμή να πιούμε φέрте την κρασοκανάτα·
σηκωθείτε γαλονάδες που σαν πρόβατα κοιμάστε,
τον Ετέμ με το σαρίκι τώρα πλέον μη φοβάστε·
μη φοβάστε γαλονάδες τον Ετέμ με το σαρίκι,
σηκωθείτε να γλεντείστε της ειρήνης μας τη νίκη.

Αφ' τα κόκκαλα βγαλμένη των Εβραίων Γερμανών,
πρώτα πρώτα θα δοξάσει τον αγά των Αθηνών·
ακολουθώς τους πριγκήπους και τον Κώστα εξαιρέτως,
κι έναν ένανε κατόπιν τους Ρωμιούς ανεξαιρέτως,
πω γυρεύανε πολέμους και μπαρούφες όσες πεις,

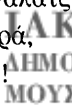
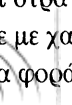
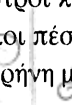
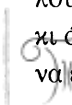
χωρίς νάχουμε ντροπής.

Σηκωθείτε σπαθατζήδες,

λούστροι και στραγαλατζήδες,

κι όλοι πέστε με χαρά,

να ειρήνη μια φορά!

“Να ειρήνη που δοξάζει το στρατό και την κορώνα,
να 'χουμ' έλεγχο και φτώχεια έναν ήμισυ αιώνα!
Να ειρήνη που θα κάμει του Κανάρη τσ' απογόνους,
να ξυστούνε με τσ' αγκώνους.

Τώρα πώχουμε κλεισμένη την ειρήνη στο κλουβί
ας το πούμε, πως οι Τούρκοι εσταθήκαν παλαβοί,
αφού κι έβλεπαν πως είναι οι σπαθάτοι μας, καβούροι,
να μην έλθουν να σας κάμουν την Αθήνα σας αχούρι.
Κι αν σας έκαναν αχούρι την Αθήνα τη μεγάλη,
ήθελ' έχουμ' ησυχία στο εξής κι εμείς οι άλλοι
που για πινομή δική σας, φαντασμένοι μου ψειρώδες,
πάμε σήμερα στα ξένα μαζωμένοι σα γαρίδες.

Την ειρήνη χαιρετείστε
και σ' εδαύτη τραγουδείστε,
“Σε γνωρίζει από την όψη
το ματάκι το θολό μας,
σε γνωρίζει από την κόψη
που θα κάμεις στο λαιμό μας.”

Σηκωθείτε γαλονάδες της Ελλάδος σπιρουνάτοι
που με πρώτο σμπάρο Τούρκου εγυρίζετε τρεχάτοι,
σηκωθείτε και το άστρον της ειρήνης γλυκοφέγγει,
φόβος δεν είναι κανένας να ξαναπαντείστε Γκέγκη,
μέλι γίνηκε και γάλα ο Αβδούλ με το Γιωργάκη
πω πιανόντανε για γούστο κάθε λίγο και λιγάκι,
κι είπ' ο Ρήγας στο Σουλτάνο,
“όσους όρκους θέλεις κάνω,
πως μ' ετούτην την ειρήνη που μας έκαμ' η Ευρώπη,
δεν θα σε ξαναπειράξουν οι δικοί μου οι ανθρώποι.
κι όσο θ' ναι χρεωμένοι και ο έλεγχος θα στέκει,
πού να πιάσουνε τουφέκι!”

Φεύγει κάθε υποψία πως ο Τούρκος με τη φέσα,
αντιστάσεως μη ούσης, θα 'ρτει στην Αθήνα μέσα.
Έρχονται τα παλληκάρια κάθε τάγματος και λόχου

ν' αγκαλιάσουνε μανάδες με παλμό καρδιάς ζεστής,
παύουνε κι οι ριτιράτες του κλεινού μας Διαδόχου
π' όποτα κι αν τις θυμάσαι σώρχεται να βουρλιστείς.

Φεύγουν κι αφ' τη Θεσσαλία του Ετέμ πασά τ' ασκέρια,
που δεν άφησαν αρνάκι, που δεν άφησαν πιτσούνι,
κι έρχεται η Γερμανία με τον έλεγχο στα χέρια,
να μας βάλει τα ποδάρια σ' ένα μοναχό σκαλτσούνι.
Κι αν τους πούμε "Βρες Εβραίοι τ' είν' αυτό π' αποφασίστε;"
θα μας πούνε "Δεν θυμάστε τα λεφτά πω κουκκαλίστε,
κι εκαθήσετε για δαύτα τον Τρικούπη στο σκαμνί,
παρά κάνετε και νάζια, μπεξεβένηδες Ρωμινοί;
Δεν αρνούμεθα πως είσθε ευπατρίδαι και σοφοί,
κι όπως όπου κι αν χρωστάτε δεν θα βάλετε καρφί,
αλλ' αφού σας βρίσκω τώρα σ' αραγκιό και σ' αραλίκι,
για να λείψουν οι σκοτούρες, δώστε μου το χαρτζιλίκι.

Ψάλλε Μούσα τραγουδίστρα,
οπού για να σ' εραστώ,
μ' έχεις κάμει σα σουρίστρα
και κοντεύω να σβηστώ.

Ψάλλε μας για την ειρήνη, τα καλά που θα μας φέρει·
πες πως έχει τόση τέχνη του Ρωμιού το σβέρτο χέρι,
π' όποιος κι αν τονε φυλάει,
πάντα κάτι θα κολλάει,
κι όσος έλεγχος κι αν γένει,
πάντα κούκκαλο θα βγαίνει.

Σηκωθείτε της αρμάδας καπιτάνοι και πιλότοι,
πω ξεκούφαναν τις πέτρες τα μεγάλα σας κανόνια,
κι αν της Πρέβεζας το κάστρο σας εμάρανε το σκότι,
είναι δίκιο να σας δώσουν μεγαλύτερα γαλόνια.
Σήκω πρίγκηπα Γιωργάκη που 'σαι θάλασσας δελφίνι,
να γιορτάσεις την ειρήνη.

Σήκω κι άσε τις τορτίλλες με τα κόκκινα φανάρια.
που στις έφτιασ' ο Τρικούπης για να βγανεις λεθριναρία.

Σηκωθείτε παλληκάρια να γιορτάστε μιαν ειρήνη,
που μ' εδούτην η Ευρώπη απεφάσισε και θέλει,
ο καθένας μας ραπόρτο και λογαριασμό να δίνει,
πού θα πάει, τι θα κάμει, πώς θα βγάνει το καρβέλι,
πώς θα τρώει, πώς θα πίνει, πώς θα ζει τη φαμελιά του,
πότα θα 'ναι στ' αναγκαίο για να κάνει τη δουλειά του.

ποιος επέρυσι σαν τώρα,
το 'ξερε πως τέτοια χώρα
από γνώσες πλουτισμένη κι από γράμματα μεγάλη,
θα βρεθεί σε τέτοιο χάλι!
μα κι αν ήθελε συνέβη να καταστραφούμε πάντως
φταίμ' εμείς κατά που το 'πε κι ο καϊμένος ο Φαράντος.

Σηκωθείτε, σηκωθείτε
Τούρκο πια μη φοβηθείτε,
φοβηθείτε την Ευρώπη που μ' ετούτην την ειρήνη,
μούντζες μες το Ναυαρίνο με κακούργο χέρι δίνει.

Τον Οκτώβριο του 1897 επέστρεψαν στην Κεφαλονιά οι στρατιώτες από τα διάφορα μέτωπα του πολέμου (Ζιζ., Φ. 76, 18.10.1897, σελ. 1αβ) μετά από απουσία έξι μηνών. Χωρίς πομπές, χωρίς παρατάξεις τη Δευτέρα 13 του μήνα επέστρεψε ο λόχος του 3ου τάγματος, του 10^{ου} Συντάγματος που τον αποτελούσαν Κεφαλονίτες, κάτω από τις διαταγές των γενναίων: Αλεξ. Γκόγκα, λοχαγού, Θ. Κοντομίχαλου, λοχαγού, και Στεργιάδη, ανθυπολοχαγού.

Στους γενναίους αυτούς Κεφαλονίτες ο Μολφέτας αφιέρωσε το παρακάτω άρθρο.

ΓΡΑΜΜΑΙ ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΑΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΕΠΙΣΤΡΕΨΑΝΤΑΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΑΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΣ.

“Αθορύβως, άνευ πομπών, άνευ παρατάξεων, επανέκαμπε την προΐαν της παρελθούσης Δευτέρας υπό τους γενναίους λοχαγούς, Αλεξ. Γκόγκαν λοχαγόν, Θεόδ. Κοντομίχαλον λοχαγόν και Στεργιάδη

ανθυπολοχαγόν, εκ Κεφαλληνών αποτελούμενος λόχος του 3ου τάγματος του 10ου συντάγματος.

Τα ηρωικά τέκνα της ιστορικής Κεφαλληνίας επανέβλεπον μετά εξάμηνον απουσίαν την γλυκιάν αυτών πατρίδα, πλην μετά πόσων και ποίων ονείρων και πόθων απήρχοντο τότε, μετά πόσων ελπίδων προέπεμπεν αυτούς πάσα Ελληνική καρδιά και ήδη μετά ποίας σκληράς απογοητεύσεως επανέρχονται!

Αλλ' εάν τα όνειρά των δεν πραγματοποιήθησαν, εάν οι πόθοι των, εάν αι ελπίδες των διεψεύσθησαν (ουδέν έχουσι να μεμφθώσιν εις εαυτούς) ουδόλως μειούται η ανδρεία αυτών, ως ο αυτοίς οφειλόμενος θαυμασμός.

Είναι αληθές, ότι επανέρχονται με την ψυχοφθόρον εκείνην απογοήτευσιν της ήττης, αλλ' όμως και με την συναίσθησιν, την πεποίθησιν της εκπληρώσεως του εαυτών καθήκοντος· παν το ανθρωπίνως δυνατόν, παν, ό,τι αληθώς γενναία καρδιά δύναται να υπαγορεύσει, εξετελέσθη υπ' αυτών.

Ως λέοντες επί εξάωρον παρά την γέφυραν του Λούρου προτάξαντες εις το εχθρικόν πυρ τα γενναία αυτών στήθη διατάσσονται μετά τούτο μεθ' όλην την κόπωσιν, το ψύχος και την πείναν να μεταβώσιν εις Σαλαώραν και ηναγκάσθησαν να βαδίσωσιν επί τρεις ήμισυ ώρας εντός της θαλάσσης χωνόμενοι μέχρι της κοιλίας, ίνα φθάσωσιν εκεί όπου διετάχθησαν.

Η πατρίς ημών η ανέκαθεν πλουσία εις αληθείς πατριώτας και γενναίους της πίστεως και της πατρίδος υπερασπιστάς, η υπερήφανος Κεφαλληνία δύναται και σήμερα να καυχηθεί δια τα λεοντόκαρδα τέκνα της.

Θα ήτο βεβαίως ματαιοπονία να επιχειρήσει τις την απαρίθμησιν των ονομάτων των ανδραγαθησάντων και των ηρωϊκών αυτών πράξεων, καθ' ότι και ο χρόνος και ο χώρος ον προς τούτο δυνάμεθα να διαθέσωμεν δεν θα επήρκει. Δεν δυνάμεθα όμως να περάνωμεν τον λόγον πριν ή αναφέρωμεν και πάλιν και συγχαρώμεν εξ ονόματος πάντων τους κ.κ. Γκόγκαν, Κοντομίχαλον και Στεριάδη, στρατιώτας δι' ους αληθώς δύναται να σεμνύνηται η γενέτειρα αυτών."

Στο ίδιο φύλλο ο ποιητής ζητάει τη βοήθεια του Αγίου Γεωργίου, προστάτη του νησιού, για να μη θελήσουμε ποτέ άλλοτε να υποχωρήσουμε.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΑΠΟΤΕΛΕΣΤΕ ΤΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

αναβιώσουμε τους άθλους του Παπαφλέσσα και του Μπότσαρη. (Ζιζ.,
Φ. 76, 18.10.1897, σελ. 2αβ, 3α).

Μεγάλε θείε κι άγιε βλαστέ Πελοποννήσου,
τους δούλους σου τσ' αμαρτωλούς σαν εύσπλαχνος λυπήσου,
και δώσε μας τη φώτιση σ' όλα ν' αδιαφορούμε,
τσαλίμια να μην κάνουμε εκεί που δεν μπορούμε,
φώτισε το Διάδοχο που τον προσμένει θρόνος,
λιγάκι να συλλογισθεί και να νοήσει μόνος,
εκείνο πώλεγε προχτές και του Σουρή το στόμα,
“πως για θριάμβους νικητού
και για διοίκησιν στρατού,
είναι μικρός ακόμα,”

και κάμε και το Βασιλιά που 'ν' από φίνα πάστα,
να βαρεθεί τα όβολα, να πει κι εκείνος “μπάστα,!”

Θαυματουργέ Γεράσιμε δαιμόνων πυρ και καύμα,
των εμπειριών η δουλειά περνάει κάθε θαύμα,
κι αν είθε πάρουν μυρουδιά οι Τούρκικες οι τράτες,
πως είχαμε στη θάλασσα τορπιλοφόρες κούφίες,
θαρχόνταν οι νιζάμηδες εδώ σαν επιβάτες,
να μην αφήσουν από μας ούτε, που λένε σκούφίες.

Πελοποννήσου άγιε, ας κάμ' η αγιότης σου,
αυτός ο κουρλοθοδωρής ο συνεπαρχιώτης σου,
άλλη φορά να μη βρεθεί στο σβέρκο μας καβάλα
να γίνει κι άλλος πόλεμος, κι άλλη κλεινή φευγάλα,
κι αν θέλεις από δαύτονε τους δούλους σου να ρύσεις,
πρέπει να κάμεις το καλό να τότε δαιμονίσεις,
κι αν το φυλάξουν μια φορά ζουρλόν οι Βαρτσαμάδες,
θα κάμει χρόνους και καιρούς να ξαναπιεί σουμάδες.

Κεφαλληνίας θησαυρέ και καύχημα μεγάλο,
φιλοδοξίας αίσθημα μη μας εγείρεις άλλο,
κάμε μας να ξεχάσουμε πως είμαστε διγγόνια,
του Φλέσσα και του Μπότσαρη κλείσε μας σα λεγγόνια,

στις τρύπες που μας άφησαν οι Φράγγικες μπαρμπούτες
μη μετανιώσουν ύστερα και χάσουμε κι ετούτες.
Απόδωσον του κράτους μας την δόξαν και τιμήν,
κι από τα νύχια του Ετέμ, σώσον ημάς, Αμήν.

Βιβλιογραφία

1. Ιωάννης Πικρός, στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τομ. ΙΔ' Εκδ. Αθηνών Α.Ε. σελ. 127-160: Ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος.

2. Εφημερίδα Ζιζάνιο

Ζιζ. Φύλλο 58, 5.4.1897.

Ζιζ. Φύλλο 58, 12.4.1897.

Ζιζ. Φύλλο 60, 19.4.1897.

Ζιζ. Φύλλο 61, 26.4.1897.

Ζιζ. Φύλλο 62, 17.5.1897.

Ζιζ. Φύλλο 63, 24.5.1897.

Ζιζ. Φύλλο 64, 31.5.1897.

Ζιζ. Φύλλο 65, 7.6.1897.

Ζιζ. Φύλλο 66, 14.6.1897.

Ζιζ. Φύλλο 67, 21.6.1897.

Ζιζ. Φύλλο 69, 5.....1897.

Ζιζ. Φύλλο 71, 13.9.1897.

Ζιζ. Φύλλο 73, 20.9.1897.

Ζιζ. Φύλλο 75, 18.10.1897.

Ζιζ. Φύλλο 76, 1.11.1897.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

**ΠΕΤΡΟΣ ΠΕΤΡΑΤΟΣ, Φιλολόγος 2ου Ενιαίου Λυκείου Αργοστο-
λίου**

**ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΓΙΑ ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ
ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΣΤΗΝ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ.
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΣΑΜΗΣ ΚΑΙ ΦΙΣΚΑΡΔΟΥ***

Η διάδοση και η εδραίωση του χριστιανισμού στην Κεφαλονιά αποτελεί Και σήμερα ένα θέμα όχι απόλυτα διευκρινισμένο. Βέβαια, κατά καιρούς έχουν διατυπωθεί σημαντικές απόψεις και έχουν κατατεθεί αξιόλογες έρευνες, μία συνολική όμως ανασύνθεση αυτού του θέματος ακόμη δεν είναι κατορθωτή.

Στην ανακοίνωσή μας αυτή θα εκτεθούν κάποιοι προβληματισμοί για μια ιστορική προσέγγιση της πρωτοχριστιανικής - παλαιοχριστιανικής εποχής στην ευρύτερη περιοχή Σάμης. Ειδικότερα θα μας απασχολήσουν οι απαρχές του χριστιανισμού στη Σάμη και το Φισκάρδο. Πρόκειται για ένα ζήτημα, για το οποίο σπανίζουν οι ιστορικές πληροφορίες. Οι γραπτές πηγές σε συνδυασμό με την επιφανειακή αρχαιολογική έρευνα μας δίνουν μια μάλλον αμυδρή εικόνα του ιστορικού περιγράμματος των πρώτων μεταχριστιανικών αιώνων σε Σάμη και Φισκάρδο. Θα γίνει όμως προσπάθεια να ερμηνευθούν και να αξιοποιηθούν διάφορα επιστημονικά στοιχεία, ώστε μαζί με τις φιλολογικές πηγές και τις αρχαιολογικές ενδείξεις να αγγίξουμε την προβλη-

* Πρόκειται για ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο με θέμα «Ο Άγιος Νικόλαος και η Σάμη της Κεφαλονιάς», που πραγματοποιήθηκε στις 19-20 Αυγούστου 1995, στα πλαίσια των εκδηλώσεων «Εορτία Σάμης '95». Δημοσιεύεται με αμειωμένη μορφή.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΛΗΜΝΟΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ματική του θέματός μας και να πετύχουμε μια παραπέρα ιστορική προσέγγιση της περιόδου που μας αφορά, ενώ παράλληλα να επισημάνουμε την αναγκαιότητα άμεσης κατάρτισης προγράμματος ανασκαφικών ερευνών στη Σάμη και το Φισκάρδο.

Θεωρούμε επιβεβλημένο στο σημείο αυτό να σημειώσουμε ότι δε θα αναφερθούμε στο πέραςμα του Αποστόλου Παύλου από την Κεφαλονιά κατά το δεύτερο μισό του του 1ου μ.Χ. αιώνα, σύμφωνα με την τεκμηριωμένη σε μεγάλο βαθμό έρευνα του Γερμανού επιστήμονα H. Warncke ¹ Δεν είναι όμως εύκολο να πιστοποιηθεί η ακτίνα ιεραποστολικής δράσης του Παύλου στο νησί. Δε θα έφθασε μάλλον το κήρυγμά του στην ανατολική (περιοχή Σάμης) και βόρεια (περιοχή Φισκάρδου) Κεφαλονιά. Επίσης, δε θα ασχοληθούμε σε αυτή μας την ανακοίνωση με τις κατά καιρούς διατυπωθείσες ενδιαφέρουσες υποθέσεις-απόψεις που θέλουν τη διάδοση του Χριστιανισμού στην Κεφαλονιά κατά την αποστολική περίοδο είτε από τους ίδιους τους Αποστόλους ², είτε από άλλους χριστιανούς κήρυκες ³ ή από Κεφαλονίτες χριστιανούς εμπόρους και ναυτικούς κατά την επιστροφή τους στο νησί ⁴, επειδή ακριβώς δε διαθέτουμε σχετικές γραπτές πηγές για την τεκμηρίωσή τους ⁵.

Α. ΕΠΙΦΑΝΗΣ - ΑΓΙΟΙ ΦΑΝΕΝΤΕΣ ΣΑΜΗΣ

Σαφώς η ρωμαϊκή ειρήνη υπήρξε ωφέλιμη για τη Σάμη. Μετά τη βίαιη και καταστροφική κατάκτησή της το 188 π.Χ. ⁶ οι νέοι κυρίαρχοι σύντομα ενδιαφέρθηκαν για την οικονομική και κοινωνική ανασυγκρότηση της πόλης. Αυτό το πιστοποιούν τα λαμπρά ρωμαϊκά κτίσματα και άλλα ευρήματα της περιοχής. Εξάλλου και οι άλλες περιοχές της ανατολικής Κεφαλονιάς από το βόρειο άκρο της (το Φισκάρδο) ως το νότιο (τη Σκάλα) έχουν να επιδείξουν κατά τη ρωμαϊκή αυτή περίοδο αξιόλογα αρχαιολογικά κατάλοιπα. Είναι λοιπόν εύλογο να συμπεράνουμε ότι αυτή η ανασυγκρότηση οδήγησε τον τόπο σε ευμάρεια, συνοδευόμενη από μια καλύτερη οργάνωση της δημόσιας ζωής, μια αυξημένη κοινωνική δραστηριότητα και από αναβίωση, ανάμεσα στ' άλλα, της παραδοσιακής ειδυλλιακής πίστης και λατρείας, η οποία σίγουρα θα στάθηκε εμπόδιο στη διάδοση και το ρί-

ζωμα της νέας θρησκείας του Χριστού.

Για το σύγχρονο ιστορικό ο πρώιμος χριστιανισμός συνιστά ένα στοιχείο της ιστορίας της αρχαιότητας: «η πρώιμη ιστορία του χριστιανισμού είναι ρωμαϊκή ιστορία»⁷. Πρωτοεμφανίζεται κατά την περίοδο ακμής της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Η ανάπτυξη όμως και η εξάπλωσή του γίνεται μετά τα μέσα του 2ου με αρχές του 3ου αιώνα μ.Χ., τότε δηλαδή που παρατηρείται η μεγάλη οικονομική και κοινωνική κρίση στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Μέσα σε αυτές τις γενικότερες συνθήκες διάλυσης και παρακμής του αρχαίου κόσμου το χριστιανικό κήρυγμα έρχεται να δώσει νέα έμπνευση στην ανθρωπινή κοινωνία.

Στην αρχή, η νέα θρησκεία διαδόθηκε άτυπα ανάμεσα σε ιδιώτες. Εκτός από τις αποστολικές περιόδους του Απ. Παύλου (από το 47 μ.Χ. μέχρι το θάνατό του), σημειώθηκαν κατά τον 1ο μ.Χ. αιώνα διάφορες προσπάθειες διάδοσης από γνωστούς και άγνωστους αποστόλους και κήρυκες. Φαίνεται πάντως ότι οι πρώτες οργανωμένες και επίσημες αποστολικές δραστηριότητες, που ανέλαβαν οι εκκλησιαστικοί ηγέτες, δεν απέδωσαν σημαντικά αποτελέσματα⁸. Παράλληλα, ο χριστιανισμός από τα πρώτα κιόλας βήματά του, παρουσίασε εγγενείς αδυναμίες, με την έννοια ότι άρχισαν οι δογματικές διαφορές, γεγονός που δυσκόλευε την ενιαία παρέμβασή του στην κοινωνία. Οι αιρέσεις που δημιουργήθηκαν έρχονταν σε αντίθεση αλλά και σε σύγκρουση πολλές φορές με την καθολική - ορθόδοξη - πίστη⁹ των πιστών.

Στο μεταξύ, σίγουρο πρέπει να θεωρείται ότι κατά το 2ο αιώνα μ.Χ., ανάμεσα στους Χριστιανούς της Αλεξάνδρειας, και γενικότερα της Αιγύπτου, τη μεγαλύτερη επιρροή είχαν οι γνωστικοί. Βέβαια δεν υπήρχαν σαφή διαχωριστικά όρια ανάμεσα στην ορθόδοξη άποψη και την παρεκκλίνουσα των γνωστικών¹⁰. Αυτό θα συμβεί αργότερα, στις αρχές του 3ου αιώνα στην Αλεξάνδρεια. Ο γνωστικισμός¹¹, ως θρησκευτικό φιλοσοφικό ρεύμα, κήρυττε τη σημασία της αυθεντικής γνώσης, υποστηρίζοντας ότι η γνωστική καθαγίαση θα σώσει τον άνθρωπο και όχι η πίστη. Επεδίωξε να συνθέσει αντιλήψεις ιουδαϊκές, βαβυλωνιακές, αιγυπτιακές, αρχαιοελληνικές και χριστιανικές. Γενικότερα, ήταν ανοικτός στο συγκρητισμό. Η ανάσχεση εξάλλου των γνωστικών κινήσεων στο Νάγκ - Χαμμαντί το επιβεβαιώνει κατά

τον καλύτερο τρόπο ¹². Αυτό ακριβώς το γνώρισμά του τον έκανε περισσότερο προσιτό σε άτομα προσκολλημένα στην παραδοσιακή τους λατρεία και θρησκεία, τα οποία ανετότερα μπορούσαν να τον αποδεχτούν. Η σχέση του μάλιστα με το νεοπλατωνισμό τον έσωσε από τους διωγμούς.

Εξέχουσες προσωπικότητες της γνωστικής θεωρίας, όπως ο Καρποκράτης και ο γιος του Επιφάνης, ο Βασιλείδης και ο γιος του Ισίδωρος, ο Βαλεντίνος και οι οπαδοί του Πτολεμαίος και Ηρακλέωνας, η Μαρκελλίνα, ο Πάνταινος κ.ά., διέθεταν υψηλή μόρφωση αλλά και κύρος ανάμεσα στους χριστιανικούς κύκλους της Αλεξάνδρειας, καθώς και έξω από την Αίγυπτο. Είναι περισσότερο από πιθανό - τουλάχιστο κάτι τέτοιο αποδείχνει η μελέτη των πηγών - ότι κατά το 2ο αιώνα μ.Χ. οι γνωστικοί έχουν αρχίσει να ταξιθεύουν έξω από την Αίγυπτο, για να διαδώσουν τις απόψεις τους ¹³.

Ο Βαλεντίνος μέχρι το 165 μ.Χ. περίπου ζει και κηρύττει στη Ρώμη. Την ίδια σχεδόν περίοδο σημαντική αποδοχή συναντά στη Ρώμη και το κήρυγμα της Μαρκελλίνας, από τους σπουδαιότερους οπαδούς του Καρποκράτη ¹⁴. Κατά το πρώτο μισό του 2ου αιώνα εντοπίζεται η παρουσία και δράση του Επιφάνη στη Σάμη της Κεφαλονιάς ¹⁵. Φαίνεται, επομένως, ότι ο ερχομός του στη Σάμη εκείνα τα χρόνια εντάσσεται στα παραπάνω πλαίσια εξόρμησης των γνωστικών για τη διάδοση των θεωριών τους.

Ο γνωστικός Επιφάνης «υἱὸς ἦν Καρποκράτους καὶ μητρὸς Ἀλεξανδρείας τοῦνομα. τὰ μὲν πρὸς πατρός Ἀλεξανδρεὺς, ἀπὸ δὲ μητρὸς Κεφαλληνεύς» ¹⁶. Ο πατέρας της Αλεξάνδρειας είχε προφανώς εγκατασταθεί για εμπορικούς λόγους στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, γι' αυτό ίσως «και την θυγατέρα αυτού φερωνύμωςωνόμασεν», όπως πιθανολογεί ο καθηγητής Ιω. Μεσολωράς ¹⁷. Ο Επιφάνης μάλιστα συνέγραψε βιβλίο «Περὶ δικαιοσύνης», ενώ δίδασκε την κοινοκτημοσύνη αγαθών και γυναικῶν συνεχίζοντας έτσι τη διδασκαλία του πατέρα του Καρποκράτη ¹⁸.

Ο εκκλησιαστικός συγγραφέας Κλήμης ο Αλεξανδρεὺς που μας παρέχει αυτή τη σημαντικότερη μαρτυρία - πρόκειται για την αρχαιότερη γραπτή μαρτυρία σχετικά με το θέμα μας - μας γνωστοποιεί ότι ο ο Επιφάνης, μετά το θάνατό του, «Θεὸς ἐν Σάμῃ τῆς Κεφαλληνίας τιμῆται, ἔνθα αὐτῷ ἱερῶν ὀντῶν λίθων βωμὸς τεμένη μουσεῖον ὠκο-

δόμηταί τε καὶ καθιέρωται καὶ συνιόντες εἰς τὸ ἱερὸν οἱ Κεφαλλῆνες κατὰ νομηνίαν γενέθλιον ἀποθέωσιν θύουσιν· Ἐπιφάνει σπένδουσί τε καὶ εὐωχοῦνται καὶ ὕμνοι ᾄδονται»¹⁹.

Αξίζει, νομίζουμε, να σταθούμε στο περιεχόμενο αυτής της μαρτυρίας. Ο Επιφάνης, ο οποίος προφανώς εντυπωσίασε και επηρέασε με την ευρύτητα των γνώσεών του, τιμήθηκε ως θεός από τους κατοίκους της Σάμης. Προς τιμή του ανεγέρθηκαν ένας βωμός από ιερές πέτρες μεγάλες (ασήκωτες)²⁰, και ένα μουσείο, ένα δηλαδή εντευκτήριο, που ήταν τόπος συνάντησης των γνωστικών της Σάμης και χώρος ενδεχομένως καλλιέργειας των τεχνών και κυρίως της μάθησης, μια και ο γνωστικισμός έδινε ξέχωρη σημασία στη γνώση. Επίσης αφιερώθηκαν στο όνομά του και τη λατρεία του τεμένη, ιερή δηλαδή γη. Ίσως ακόμη να σμιλεύτηκαν προς τιμή του προτομές και αγάλματα²¹. Ωστόσο, στον ιερό αυτό χώρο συγκεντρώνονταν οι πιστοί κάθε πρώτη του μήνα, για να προσφέρουν θυσία στον Επιφάνη, τιμώντας έτσι τη θεοποίησή του. Εξάλλου, είναι προφανές από την παραπάνω μαρτυρία ότι είχε καθιερωθεί ένα ολόκληρο τελετουργικό, αφού και σπονδές έκαναν και κοινά φαγοπότια πραγματοποιούσαν, αλλά και ύμνους έψαλλαν προς τιμή του νέου θεού τους²².

Επομένως, βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα ξεχωριστό για την αρχαία ιστορία της Σάμης γεγονός. Ο πληθυσμός της πόλης, ή τουλάχιστο ένα μεγάλο τμήμα του, ασπάσθηκε το γνωστικισμό και θεοποίησε - ή αγιοποίησε - τον Επιφάνη, τον οποίο για αρκετό διάστημα πρέπει να λάτρευε και να τιμούσε²³. Δεν πρέπει βέβαια να μας προκαλεί εντύπωση αυτός ο πολυποίκιλος τρόπος λατρείας (βωμός, μουσείο, τεμένη, θυσίες, σπονδές, συμπόσια, ύμνοι)²⁴, γιατί ακριβώς ο γνωστικισμός εμπεριείχε πλούσια στοιχεία αρχαιοελληνικού λατρευτικού τυπικού και γι' αυτό εξάλλου ήταν περισσότερο προσιτός από τον ορθόδοξο χριστιανισμό στους οπαδούς της παραδοσιακής θρησκευτικής πίστης του παγανισμού. Πού όμως, άραγε, να βρισκόταν αυτός ο αφιερωμένος στον Επιφάνη ιερός χώρος με το λατρευτικό κτιριακό συγκρότημα;

Η αρχαία πόλη της Σάμης εκτεινόταν στους δύο λόφους, που υψώνονται πάνω από το σημερινό οικισμό, όπου και διασώζονται μέχρι σήμερα κατάλοιπα των ακροπόλεων²⁵. Στο νοτιότερο λόφο με την ακρόπολη Κρύατος ανεγέρθηκε αρκετούς αιώνες αργότερα μοναστήρι

αφιερωμένο στους 'Αγίους Φανέντες²⁶. Σύμφωνα με τον περιηγητή Othon Riemann, που επισκέφθηκε την Κεφαλονιά το 1876, ο περίβολος και ο πύργος του μοναστηριού είχαν κτιστεί πάνω σε αρχαία θεμέλια²⁷, ενώ ο William Goodisson γίνεται πιο συγκεκριμένος, όταν μας πληροφορεί ότι ο ναός του μοναστηριού ήταν κτισμένος πάνω στα θεμέλια αρχαίου ναού ή άλλου αρχαίου οικοδομήματος²⁸, στοιχείο που το επιβεβαιώνουν ο Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος και ο Αντ. Μηλιαράκης· ο τελευταίος μάλιστα γράφει ότι «η Μονή των Αγ. Φανέντων είναι εκτισμένη επί των θεμελίων αρχαίου ναού»²⁹.

Βέβαια δε γνωρίζουμε πότε κτίστηκε η μονή των Αγίων Φανέντων. Στα μέσα, πάντως, του 13ου αιώνα υπήρχε ο ναός, αφού το Πρακτικό της Λατινικής Επισκοπής της Κεφαλληνίας του 1264 κάνει λόγο για κτήματα της Επισκοπής «πλησίον χωραφίου των αγίων Νεοφανών»³⁰, τοποθεσία που βρίσκει την αντιστοιχία της στη μεταγενέστερη Επιτομή του Πρακτικού το 1677 με τη διατύπωση «πλησίον χωράφι των αγίων Φανέντων»³¹.

Ποιοι όμως είναι αυτοί οι 'Αγιοι Φανέντες; Δύο παραδόσεις που έχουν καταγραφεί, δεν απαντούν συγκεκριμένα στο ερώτημα. Σύμφωνα με την πρώτη, μετά την παρακμή των γνωστικών ήρθαν στην Κεφαλονιά τρεις Πελοποννήσιοι Χριστιανοί κήρυκες, οι οποίοι διέδωσαν με σχετική επιτυχία τη νέα θρησκεία και ανήγειραν ναό του Αγίου Νικολάου (50 μέτρα νοτιότερα από τη μονή)³². Σύμφωνα με τη δεύτερη παράδοση, βρέθηκαν (ή «εφάνησαν,») κάποτε σε μια σπηλιά στο λόφο Αυλοχωρίου της Σάμης τρία λείψανα των Αγίων Θεοδώρου, Γρηγορίου και Λέοντος, «όθεν και αγίους Φανέντας ωνόμασαν τούτους»³³.

Αλλά και η Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία δεν αναφέρει τίποτε σχετικό με Αγίους Νεοφανείς ή Φανέντες ή τουλάχιστο με τους συγκεκριμένους Αγίους που η δεύτερη παράδοση διασώζει³⁴. Ωστόσο, ο καθηγητής Αμ. Αλιβιζάτος έχει ήδη διατυπώσει την άποψη ότι είναι ανύπαρκτοι άγιοι οι 'Αγιοι Φανέντες, επειδή «εις το ορθόδοξον αγιολόγιον άγιοι με τέτοιο όνομα "Άγιοι Φανέντες" δεν υπάρχουν» και επομένως «κατά πάσαν πιθανότητα υπό το όνομα των Αγίων Φανέντων θα κρύπτεται ο νεαρός Επιφάνης»³⁵. Χαρακτηρίζει μάλιστα την περίπτωση αυτή ως «αγιολογικόν εν Κεφαλληνία περίεργον»³⁶.

Θα προσπαθήσουμε, στη συνέχεια, να προωθήσουμε παραπέρα τον προβληματισμό του Αμ. Αλιβιζάτου.

Είναι γνωστή η γιορτή των Φώτων, Θεοφανείων ή Επιφανείων, κατά την οποία η Χριστιανική Έκκλησία τιμά το γεγονός της βάπτισης του Χριστού. Η πρώτη μαρτυρία για τη γιορτή αυτή προέρχεται από τον Κλήμεντα τον Αλεξανδρέα ³⁷. Σύμφωνα με αυτόν, πρώτοι οι οπαδοί του γνωστικού Βασιλείδη καθιέρωσαν την 6η Ιανουαρίου, για να τιμούν την βάπτισή του Χριστού, επειδή με το γεγονός αυτό «η θεότης ενεσαρκώθη εν τω Χριστώ». Προφανώς οι γνωστικοί αυτοί απέβλεπαν στον εκχριστιανισμό αντίστοιχης ειδωλολατρικής γιορτής, κατά την οποία γιόρταζαν στην Ανατολή τη μέρα εκείνη τη νίκη του φωτός, αφού τότε άρχιζε γι' αυτούς το χειμερινό ηλιοστάσιο, και, άρα, η αύξηση της μέρας ³⁸. Από τον 4ο αιώνα, πάντως, αρχίζει να επικρατεί η γιορτή αυτή στο χριστιανικό κόσμο ³⁹. Προτιμήθηκε μάλιστα από τότε ο όρος «Τα Επιφάνεια» ⁴⁰, επειδή και στον εθνικό κόσμο η λέξη αυτή δήλωνε την «επιφάνεια», την εμφάνιση της θεότητας ⁴¹, και όχι ο όρος «Τα Θεοφάνεια», ο οποίος παρέπεμπε σε γιορτή του Απόλλωνα στους Δελφούς ⁴².

Δε θα κάναμε, επομένως, λάθος, αν υποστηρίζαμε ότι τούτη η γιορτή των Επιφανείων είχε έρθει στη Σάμη με τον Επιφάνη και τη διάδοση του γνωστικισμού. Ίσως, ακόμη, ανάμεσα στις τελετές προς τιμή του Επιφάνη, να είχαν καθιερώσει οι οπαδοί του και τα «ιερά επιφάνεια», θυσίες δηλαδή για την επιφάνεια, την εμφάνιση του Επιφάνη στον τόπο τους. Πάντως, σύμφωνα με μια πληροφορία, μέχρι και τα μέσα του 4ου αιώνα σε αυτή την περιοχή ο Επιφάνης «ὡς θεὸς ἔτι καὶ δεῦτο τιμᾶται» ⁴³. Όπως κι αν έχει όμως το πράγμα, η γιορτή θα παρέμεινε και μετά τη μείωση της επιρροής των γνωστικών, οπότε οι Χριστιανοί θα τιμούσαν με τα «Επιφάνεια» αποκλειστικά τη βάπτισή του Χριστού. Λογικό, λοιπόν, θα ήταν εκείνο το λατρευτικό κτιριακό συγκρότημα το αφιερωμένο στον Επιφάνη να «μεταποιηθήκε» (να άλλαξε κάτοχο και πιστούς) μετά τον 4ο αιώνα, για να αφιερωθεί από τους ορθόδοξους Χριστιανούς στην ανάμνηση της βάπτισης του Χριστού. Εξάλλου, ήδη από τον 4ο αιώνα με τη συνδρομή του ανατολικού Ρωμαϊκού - Βυζαντινού Κράτους ο Χριστιανισμός στην ορθόδοξη έκφρασή του έχει αρχίσει να διαδίδεται και να εδραιώνεται στη βυζαντινή επικράτεια, αφού τα αυτοκρατορικά διατάγματα απαγο-

ρεύουν την αρχαία λατρεία, τις θυσίες και τελετές των εθνικών την εισοδο στους αρχαίους ναούς, επιβάλλοντας βαριές ποινές στους ειδωλολάτρες και αιρετικούς που δε θα ασπάζονταν την ορθοδοξία ⁴⁴.

Πιστεύοντας ότι η μέχρι εδώ συλλογιστική μας είναι σωστή, εύλογα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι για τους μετά τον 3ο με 4ο αιώνες ο ιερός χώρος ο αφιερωμένος στον Επιφάνη χρησιμοποιείται από τους Χριστιανούς για λατρευτικούς σκοπούς. Το γνωστικό κτιριακό συγκρότημα, το κύριο μάλλον κτίσμα, καθιερώνεται στο εξής από τους Χριστιανούς ως ναός προς τιμή των Επιφανείων, της βάπτισης δηλαδή του Χριστού. Κάποια, όμως, χρονική στιγμή, άγνωστο πότε - είτε μετά από σεισμό, είτε λόγω συγκεκριμένων αναγκών ή συγκυριών - ενδέχεται να κτίστηκε στον ίδιο χώρο, με το αρχαίο οικοδομικό υλικό, νέος χριστιανικός ναός, μάλλον στον επικρατέστερο τότε ρυθμό της βασιλικής ⁴⁵, όπως εξάλλου εκτιμά ο Ιω. Βολανάκης ⁴⁶, αφιερωμένος και πάλι στα Επιφάνεια - Θεοφάνεια του Χριστού.

Δεν μπορούμε, βέβαια, να γνωρίζουμε, με τα μέχρι τώρα δεδομένα, μέχρι πότε οι κάτοικοι της Σάμης τιμούσαν τη βάπτιση του Χριστού στο ναό αυτό. Με το πέρασμα ωστόσο του χρόνου, η τάση της Χριστιανικής Εκκλησίας για καθιέρωση νέων αγίων και μαρτύρων είναι σίγουρο ότι τους οδήγησε στη δημιουργία της παράδοσης για κάποιους νέους, Νεοφανείς αγίους. Ο όρος «νεοφανής» (νέος + φαίνομαι = αυτός που τελευταία, πρόσφατα, εμφανίστηκε) ⁴⁷ χρησιμοποιήθηκε από την Εκκλησία για να δηλώσει τους νεομάρτυρες της χριστιανικής πίστης, για να επισημάνει την «επιφάνεια», την εμφάνιση δηλαδή, τη φανέρωση νέων αγίων και μαρτύρων, οι οποίοι ακριβώς γι' αυτό ονομάστηκαν «Νεοφανείς». Είναι προφανές ότι η λέξη «νεοφανής» ετυμολογικά και σημασιολογικά σχετίζεται με τη λέξη (η, ή τα,) «επιφάνεια».

Με ασφάλεια, λοιπόν, μπορούμε να πούμε ότι μέσα από μια τέτοια λογική δεν ήταν δύσκολο ο ναός των Επιφανείων του Χριστού να μετονομαστεί σε ναό των Αγίων Νεοφανών - κι όταν μάλιστα έχει επικρατήσει στη χριστιανική ορολογία ο όρος «Θεοφάνεια» ή «Φώτα» για το γεγονός της βάπτισης αντί για «Επιφάνεια». Ο ναός αυτών των Αγίων Νεοφανών μας παραπέμπει στο Πρακτικό της Δατρινικής Επισκοπής Κεφαλληνίας του 1264, ο οποίος ταυτίζεται στην Επιτομή του Πρακτικού αυτού με το ναό των Αγίων Φανεντών, όπως αναφέραμε

σε παραπάνω σημείο αυτής της ανακοίνωσής μας .

Στο σημείο αυτό πρέπει πια να απαντήσουμε στο ερώτημα που πιο πάνω είχαμε θέσει για τον τόπο λατρείας του Επιφάνη στη Σάμη. Παίρνουμε υπόψη μας όλη τη μέχρι εδώ συλλογιστική μας, τις πληροφορίες (που παραπάνω εκθέσαμε) ξένων περιηγητών και ξένων και Ελλήνων ιστορικών ερευνητών του 19ου αιώνα ⁴⁸ , καθώς και τις επιφανειακές αρχαιολογικές ενδείξεις στο χώρο της ερειπωμένης μονής των Αγίων Φανέντων και γύρω από αυτήν.

Είναι προφανές ότι ο χώρος αυτός παρουσιάζει συνεχή λατρευτική χρήση από τα πρωτοχριστιανικά χρόνια. Σε αυτό το μέρος τιμήθηκε ο γνωστός Επιφάνης ως θεός κατά το 2ο αιώνα μ.Χ., αφού εδώ από τους γνωστικούς της Σάμης προς τιμή του «ιερῶν ῥυτῶν λίθων βωμός, τεμένη, μουσεῖον ᾠκοδόμηται τε καὶ καθιέρωται" , αφού εδώ σε αυτό το λατρευτικό κτιριακό συγκρότημα πραγματοποιούνταν θυσίες, σπονδές και άλλες τελετές προς τιμή του. Οι νέοι πιστοί, λίγο αργότερα, του ορθόδοξου Χριστιανισμού μετά τον 4ο αιώνα λατρεύουν στον ίδιο αυτό χώρο το Θεό τους, χρησιμοποιώντας, μετά από τις αναγκαίες κτιριακές ρυθμίσεις, τα υπάρχοντα κτίσματα. Τιμούν τώρα τα Επιφάνεια του Χριστού, που ίσως για τις νέες ανάγκες τους να έκτισαν στον ίδιο χώρο, με το αρχαίο οικοδομικό υλικό, νέο ναό ρυθμού βασιλικής. Σε αυτό το ναό αργότερα τίμησαν τους Αγίους Νεοφανείς, για τους οποίους δημιουργήθηκαν και διασώθηκαν σχετικές παραδόσεις. Αυτό το οικοδομικό υλικό, ή μάλλον το καλύτερα διατηρημένο τμήμα του, χρησιμοποιήθηκε στη συνέχεια για τη θεμελίωση της μονής των Αγίων Φανέντων⁴⁹. Βέβαια, όλα τα παραπάνω θα πιστοποιηθούν και θα αξιολογηθούν μέσα από συγκεκριμένο ανασκαφικό πρόγραμμα στο χώρο της μονής των Αγίων Φανέντων - κάτι που επιβάλλεται να γίνει όσο το δυνατό γρηγορότερα.

Β. ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΦΙΣΚΑΡΔΟΥ

Μερικά χιλιόμετρα βόρεια της Σάμης, στο βορινό άκρο της Κεφαλονίας, βρίσκεται το γραφικό παραθαλάσσιο χωριό του Φισκάρδου. Η περιοχή αυτή υπήρξε χώρος συνεχούς κατοίκησης και δράσης του ανθρώπου από τα προϊστορικά χρόνια. Η επιφανειακή έρευνα έχει

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

δώσει σημαντικότερα ευρήματα παλαιολιθικής εποχής ⁵⁰, ενώ κάποιοι ερευνητές τοποθετούν εκεί την Ομηρική Ιθάκη ⁵¹ ή το ομηρικό λιμάνι του Φόρκυνα ⁵². Κατά τα ιστορικά χρόνια πρέπει να υπήρχε εκεί οικισμός ⁵³, όχι μικρής σημασίας λόγω της θέσης του και του λιμανιού του, που είχε την ονομασία Πάνορμος ⁵⁴. Ελάχιστες γραπτές πληροφορίες έχουν διασωθεί για τη ρωμαϊκή περίοδο της περιοχής, αν και αξιόλογη βασική πηγή παραμένουν τα αρχαιολογικά ευρήματα, τα οποία πιστοποιούν την ύπαρξη ενός εύρωστου οικισμού στο Φισκάρδο κατά το 2ο με 4ο αιώνα μ.Χ. ⁵⁵.

Αλλά και στους αμέσως κατοπινούς αιώνες πρέπει ο οικισμός να βρισκόταν σε ακμή, αν κρίνουμε από τα ερείπια που ακόμη επιβλητικά ορθώνονται στο ακρωτήριο του Φισκάρδου στη θέση «Παλάτια» ή «Χτούρια» ⁵⁶. Πρόκειται για τα ερείπια μεγάλης τρίκλιτης βασιλικής του 6ου περίπου αιώνα μ.Χ. (διαστάσεων του κυρίως ναού 22 χ 17 μ. περίπου - σώζονται οι τοίχοι σε ύψος 1,80 μ.) και δύο πύργων (διαστάσεων 6,70 χ 6,90 μ. περίπου - σώζονται σε ύψος 6 μ.) ⁵⁷, την οποία πρώτος μελέτησε ο καθηγητής Π. Βοκοτόπουλος ⁵⁸. Είναι λοιπόν προφανές η μεγάλη αρχαιολογική και ιστορική σημασία του ακρωτηρίου του Φισκάρδου ⁵⁹.

Σε αυτό το ακρωτήριο της αρχαίας Πανόρμου υψωνόταν στην αρχαία εποχή ναός του Απόλλωνα. Τούτο μαρτυρεί το παρακάτω επίγραμμα του Αντίπατρου του Θεσσαλονικέα:

*«Φοῖβε, Κεφαλλήνων λιμενοσκόπε, θῖνα Πανόρμου
ναίων, τρηχείης ἀντιπέτρην Ἰθάκης,
δός με δι' εὐπλώτοιο πρὸς Ἀσίδα κύματος ἐλθεῖν,
Πίσωνος δολιχῇ νηὶ συνεσπόμενον·
καὶ τὸν ἐμὸν βασιλέα τὸν ἄλκιμον εὖ μὲν ἐκείνῳ
ἴλαον, εὖ δ' ὕμνοις ἄρτισον ἡμετέροις»* ⁶⁰

Το αναφερόμενο περιστατικό τοποθετείται στις τελευταίες δεκαετίες του 1ου π.Χ. αιώνα, αφού τότε έζησε ο Αντίπατρος, του οποίου πάτερνας υπήρξε ο Γναίος Πίσων του επιγράμματος, ύπατος του έτους 15 π.Χ. και διοικητής των επαρχιών Μακεδονίας και Παμφυλίας ⁶¹.

Στο επίγραμμα ο Φοῖβος αποκαλείται προστάτης των κεφαλονιτικών λιμανιών («*Κεφαλλήνων λιμενοσκόπος*»), του οποίου ο ναός η-

ταν κτισμένοι στην ακροθαλασσιά της Πανόρμου («θῖνα Πανόρμου ναίων»), και συγκεκριμένα, κατά τη γνώμη μας, στο ακρωτήριο του σημερινού Φισκάρδου, στη θέση “Χτούρια” ή “Παλάτια”, όπως θα φανεί με όσα στη συνέχεια θα αναπτύξουμε.

Πράγματι, ο Απόλλωνας ήταν προστάτης των ναυτιλλομένων και φύλακας των λιμανιών. Για την ιδιότητά του αυτή οι Αρχαίοι Έλληνες του είχαν προσδώσει το επώνυμο Δελφίνιος⁶², το οποίο σχετίζεται άμεσα με το δελφίνι και έμμεσα με το φως: «όταν ο ουρανός είναι αίθριος, η θάλασσα γαληνιαία και φωτοβόλος εκ των ηλιακών ακτίνων, τότε φαίνεται εν τη Μεσογείω ο δελφίς, φίλος του θαλασσοπόρου, εις ον υπισχνείται καλοκαιρίαν, επιπλέων επί των κυμάτων»⁶³.

Ως θεός της ναυτιλίας και των ναυτιλλομένων ο Απόλλωνας δεχόταν ιδιαίτερες τιμές στα νησιά και μάλιστα στα ακρωτήρια, όπως εκείνο της Πανόρμου στην Κεφαλονιά. Ας μην ξεχνάμε, ωστόσο, ότι η Πάνορμος βρισκόταν απέναντι από το ακρωτήριο Λευκάτα της Λευκάδας, όπου είχε ιερό ο Απόλλωνας⁶⁴. Από το ακρωτήριο αυτό κάθε χρόνο, σύμφωνα με θρησκευτικό έθιμο, κατά την ημέρα της γιορτής του Απόλλωνα, ένας άντρας καταδικασμένος για εγκλήματα, γκρεμιζόταν, ώστε η θυσία του να διώξει μακριά από την πόλη την οργή του θεού⁶⁵. Αλλά και λίγο πιο πάνω βρισκόταν το Άκτιο με «το ιερόν του Ακτίου Απόλλωνος»⁶⁶ και η Νικόπολη, που την ίδρυσε ο Αύγουστος μετά τη νίκη του κατά του Αντωνίου το 31 π.Χ. Τότε ο νικητής του Ακτίου ανανέωσε τα Άκτια, αγώνες προς τιμή του Απόλλωνα⁶⁷.

Έχουμε δηλαδή μια ευρύτερη περιοχή (νησιωτική, παραθαλάσσια), όπου ο θεός Απόλλωνας τιμάται με ναούς, τελετές και αγώνες. Ο ναός λοιπόν του Πανορμίου Απόλλωνα, του λιμενοσκόπου των Κεφαλλήνων, δεν μπορεί παρά να ήταν μεγάλοπρεπος και σημαντικός⁶⁸. Βέβαια δε γνωρίζουμε τίποτε άλλο γι' αυτό το ναό, εφόσον δεν έχουν διενεργηθεί ανασκαφές στο ακρωτήριο του Φισκάρδου. Ευελπιστούμε ότι η αρχαιολογική σκαπάνη θα δώσει πολύτιμα στοιχεία για το μέγεθος και για το χρόνο ίδρυσης του ναού. Πάντως, η λειτουργία του πρέπει να διατηρήθηκε μέχρι τον 4ο αιώνα μ.Χ. -εποχή που η περιοχή εκείνη της Κεφαλονιάς έχει αρχίσει να αποδέχεται τη νέα θρησκεία του Χριστιανισμού - οπότε θα μετατραπεί σε Χριστιανικό ναό.

Το φαινόμενο αυτό δεν ήταν άγνωστο εκείνα τα χρόνια. Χριστιανισμός
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

νικές εκκλησίες ιδρύονταν στη θέση εθνικών ναών. Αν οι τελευταίοι ήταν ακόμη σε λειτουργία, «αποδαιμονίζονταν», καθαγιαζόνταν δηλαδή, ή, αν ήταν ερειπωμένοι ή εγκαταλειμμένοι, υψώνονταν πάνω στα θεμέλιά τους οι νέοι χριστιανικοί ναοί. Η χρησιμοποίηση των εθνικών ιερών και ναών από τους Χριστιανούς κατά την εποχή της μετάβασης από την ειδωλολατρία στο χριστιανισμό εξυπηρετούσε τις νέες ανάγκες. Αυτό, βέβαια, συνεπαγόταν μετατροπές στα λατρευτικά κτίρια, που τις υπαγόρευαν οι απαιτήσεις της νέας λατρείας ⁶⁹.

Επειδή δε γνωρίζουμε σε ποια κατάσταση βρισκόταν εκείνη τη μεταβατική ώρα ο ναός του Πανορμίου Απόλλωνα, δεν είμαστε βέβαιοι πώς χρησιμοποιήθηκε και αξιοποιήθηκε από τους νέους κατόχους. Ίσως στην αρχή να μετασκευάστηκε απλώς σε χριστιανική εκκλησία και αργότερα, γύρω στον 6ο αιώνα, να κτίστηκε η τρίκλιτη βασιλική ⁷⁰. Πάντως, η ανέγερση της μεγάλων διαστάσεων βασιλικής σ' εκείνη την περίοπτη θέση του ακρωτηρίου της αρχαίας Πανορμου υποδηλώνει, κατά κύριο λόγο, τη δύναμη της νέας θρησκείας, η οποία έχει ήδη (τον 6ο αιώνα) εδραιωθεί στην περιοχή, αλλά και επιζητεί να επιβληθεί και μέσα από την αρχιτεκτονική οδό, γιατί είναι δύσκολο να παραδεχθούμε ότι το μέγεθος της βασιλικής ήταν ανάλογο του αριθμού των πιστών εκείνης της περιοχής ⁷¹. Όπως και να έχει όμως το πράγμα, η νέα θρησκεία με τις δικές της λατρευτικές απαιτήσεις, εκτός από τις κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις, πρέπει να έδωσε μία νέα φυσιογνωμία σε ολόκληρη την πόλη ⁷².

Ωστόσο, ένα νέο ερώτημα προκύπτει: σε ποιον ήταν αφιερωμένη η λαμπρή αυτή βασιλική;

Το 1573 τυπώνεται στη Βενετία ο παλιότερος γνωστός ελληνικός πορτολάνος, γνωστός ως «Πορτολάνος του Τάγια» ⁷³. Στην τελευταία έκδοσή του (γύρω στο 1800), που βρίσκεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας, και στο κεφάλαιο οδ' (σ. 93), ανάμεσα σε άλλα για την Κεφαλονιά, αναφέρει: «Από τον σωτήρα όπου είναι ο κάβος του πισκάρδο, ως το πόρτο του πισκάρδο, είναι μήλλια, β'. το πόρτο του πισκάρδο είναι καλό δια ξύλα μικρά και δια αρματωμένα, και είναι δια τον λεβάντι, όχι δια τον πουνέντι».

Από ό,τι έχουμε υπόψη μας, πρόκειται για τη μοναδική μαρτυρία, η οποία ονοματίζει το ακρωτήριο του Φισκάρδου «Σωτήρα». Και αμέσως τίθεται ο εξής προβληματισμός: μήπως το τοπωνύμιο Σωτήρας

προήρθε από την αφιερωμένη στο Χριστό Σωτήρα βασιλική του Φισκάρδου ή, ενδεχομένως, στην αρχή από το μετασκευασμένο ναό του Πανορμίου Απόλλωνα - πρόδρομο της βασιλικής; Ας διερευνήσουμε αυτόν τον προβληματισμό.

Ο αρχαίος απολλώνιος ναός εύκολα - με βάση τις συνθήκες και τις πρακτικές εκείνης της εποχής - μπορούσε να αντικατασταθεί από ένα χριστιανικό ναό προς τιμή του Χριστού Σωτήρα, αφού «οι ειδωλο-λατρικοί θεοί μεταμφιέσθηκαν με χριστιανικά ενδύματα»⁷⁴, και «πολλάκις εν τη νέα λατρεία υπό την μορφήν χριστιανικού τινός αγίου υπολανθάνει η ανάμνησις θεού τινός των ουρανίωνων»⁷⁵. Στην αρχαία ελληνική θρησκεία ο Απόλλωνας κατείχε την επωνυμία «Σωτήρ», όντας θεός του ήλιου. Ο ήλιος με τις ευεργετικές του ακτίνες χαρίζει υγεία σε όλα τα όντα, καθαρίζει την ατμόσφαιρα, χαρίζει τη ζωή. Οι αρχαίοι Έλληνες επέκτειναν την ευεργετική ενέργεια του ήλιου και στον ηθικό τομέα. Έτσι, ο Απόλλωνας, ως θεός του ήλιου και του φωτός, θεωρήθηκε και ιατρός των ψυχών, ο οποίος τις λυτρώνει από τα δεσμά, με τα οποία δέθηκαν λόγω των σφαλμάτων τους.

Μετεξελίχθηκε δηλαδή σε θεό της ηθικής τάξης, ελευθερωτή και καθάρσιο⁷⁶, σε λυτρωτή από το ηθικό κακό⁷⁷, σε θεό σωτήρα⁷⁸. Η λατρεία, με άλλα λόγια, του Απόλλωνα συμπύκνωνε όλο το μεγαλείο και το κάλλος του αρχαιοελληνικού πολιτισμού, αφού ο θεός αυτός προστάτευε την ηθική τάξη και καθαρότητα στον κόσμο, γινόταν παιδευτής και δάσκαλος του ανθρώπου, εξέφραζε την αρμονία της φύσης και το νόμο της αγάπης μες στην ανθρώπινη κοινωνία, μερμινούσε, τέλος, για την πάσχουσα ανθρωπότητα και γινόταν ο σωτήρας της⁷⁹.

Όλα τα παραπάνω ποιος τα εκπροσωπεί και ποιος τα εκφράζει στη νέα θρησκεία; Φυσικά ο Χριστός: αυτός είναι για τους χριστιανούς πιστούς ο λυτρωτής και σωτήρας του κόσμου. Άρα, δεν ήταν δύσκολο σ' εκείνη τη μεταβατική περίοδο, στα όρια ενός κόσμου εθνικού και συνάμα χριστιανίζοντος και μετά χριστιανικού, ο Απόλλωνας - Σωτήρας να γίνει Χριστός - Σωτήρας και το λατρευτικό ιερό του πρώτου να μετατραπεί σε λατρευτικό οίκο του δεύτερου.

Πιστεύοντας ότι η μέχρι εδώ συλλογιστική μας είναι ορθή, λογικά καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η τρίκλιτη χριστιανική βασιλική του Φισκάρδου του 6ου αιώνα αφιερώθηκε από τους χριστιανούς κατοίκους της Πανορμού στο Χριστό - Σωτήρα, αφού προηγουμένως

στο Χριστό - Σωτήρα είχε αφιερωθεί και ο πρώτος χριστιανικός ναός, που προήρθε από τη μετατροπή του αρχαίου ναού του Πανορμίου Απόλλωνα. Και σύντομα, το νεώνυμο αυτό έδωσε το όνομά του στο ακρωτήριο της αρχαίας Πανόρμου και σημερινού Φισκάρδου, για να θυμίζει το μαρτυρημένο από τον «Πορτολάνο του Τόγια» τοπωνύμιο «Σωτήρας» σε μας σήμερα τις διεργασίες, σκέψεις και πρακτικές των προγόνων μας της παλαιοχριστιανικής Κεφαλονιάς.

Κλείνοντας σε τούτο το σημείο την ανακοίνωσή μας, ξανατονίζουμε ότι για μια πιο σίγουρη και συγκεκριμένη παρακολούθηση των εξελίξεων διάδοσης και εδραίωσης του χριστιανισμού κατά την πρωτοχριστιανική - παλαιοχριστιανική περίοδο στην περιοχή της Σάμης και του Φισκάρδου τον πρώτο λόγο είναι αναμφισβήτητο ότι πρέπει να έχει η συστηματική ανασκαφική έρευνα. Εμείς, εδώ, σχολιάσαμε και προσπαθήσαμε να εμβαθύνουμε στις σχετικές γραπτές φιλολογικές μαρτυρίες.

Σημειώσεις

1. Πρόκειται για τη διδακτορική διατριβή του Heinz Warnecke «*Die tatsächliche Romfahrt des Apostels Paulus*» (= «*Το πραγματικό ταξίδι στη Ρώμη του Αποστόλου Παύλου*»). Βλ. Πρωτοπρ. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, *Ο Απόστολος Παύλος στην Κεφαλληνία*, έκδ. Ιεράς Μητροπόλεως Κεφαλληνίας, Αθήνα 1993. Ο ερευνητής αποδεικνύει και υποστηρίζει ότι η Μελίτη των Πράξεων των Αποστόλων (κεφ. 28, 1) δεν είναι η Μάλτα, αλλά η Κεφαλονιά και επομένως η τελευταία υπήρξε ο τελευταίος ιεραποστολικός σταθμός του Παύλου το 59 μ.Χ., πριν από τη Ρώμη και το μαρτύριό του, αφού κατά την τρίμηνη παραμονή του στο νησί ο Απόστολος κήρυξε τη νέα θρησκεία.

2. Βλ. Πρωτοπρ. Ανδρ. Σκιαδαρέσης, «Συνοπτική ιστορία της Εκκλησίας Κεφαλληνίας», περ. *Ηώς*, τεύχ. 58-60, 1962, σ. 32: «θα ηδύνάτο τις να υποστηρίξει ότι οι εν λόγω Απόστολοι Ανδρέας και Παύλος, εν τω ξήλῳ αυτών διά την επιτυχίαν της αποστολής των και ευαγγελισμόν των εθνών, επιχειρούντες τόσον μακρά και κινδυνώδη ταξείδια, δεν παρέλειψαν να επισκεφθώσι και φωτίσωσι την Κεφαλληνίαν, εγγύτατα της οποίας εκήρυξαν το Ευαγγέλιον».

3. Βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, *Κεφαλληνιακά Σύμμικτα*, τόμ. Β', εν Αθήναις 1960, σ. 6: «Ουδείς δύναται να προβληθῇ βάσιμος ισχυρισμός, ότι οι πρώτοι εκείνοι κήρυκες [Παύλος, Ανδρέας, Ακύλας, Ηρωδίωνας κ.ά.], οι αναλαβόντες την διδασκαλίαν του νέου δόγματος εν ταις μνησθεύσαις ελληνικαῖς χώραις και μάλιστα ταις εγγύς τη Κεφαλληνίᾳ, απέστησαν ταύτης σκοπίμως ἢ παρέβλεψαν ταύτην, οὐσαν και καλῶς κατοικημένην και τετραπόλιν, υπό την αὐτὴν δε ως αι ἄλλαι διατελούσας δεσποτέν. Ενταύθην πιθανότατα καὶ εν αὐτῇ συγχρόνως ᾤρετο κηρυττόμενος ο Χριστιανισμός, καὶ ἐβλάστηεν παρά τινος των μνησθέντων ἀποστόλων ἢ ἄλλου τινός μεταγενεστέρου, προέχον πηγᾶς

ΙΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ
ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

πληροφοριών δεν έχομεν».

4. Βλ. Ιω. Μεσολωράς, «Περί της εισαγωγής του Χριστιανισμού εις την Κεφαλληνίαν», *Πρακτικά του εν Κερκύρα Πρώτου Πανιονίου Συνεδρίου*, 20-22 Μαΐου 1914, εν Αθήναις 1915, σσ. 266-267: «Ο Χριστιανισμός εισήχθη δυσχερώς τε και βραδέως εν Κεφαλληνία, κατά την Αποστολικήν εποχήν επί των Αποστόλων Ανδρέου και Παύλου, ένεκα της συχνής επικοινωνίας των εμπορευομένων και θαλασσοπορούντων Κεφαλλήνων, μετά των πόλεων της Κορίνθου, Πατρών, Θεσσαλονίκης, Αλεξανδρείας και Ρώμης, οίτινες επιστρέφοντες εις την πατρίδα αυτών, μετέδιδον και τα του Χριστιανισμού διδάγματα.»

5. Γι' αυτό και δεν μπορούμε «να δώσωμεν αδιαφιλονέικτον πίστιν εις τα παρά νεωτέρου συγγραφέως λεγόμενα [Coronelli], ότι κήρυξ του Χριστιανισμού πρώτος αυτόθι εχημάτισεν Έρασμος ο Αντιοχεύς, αθλήσας εν Φορμίου την γ' εκατονταετηρίδα, επί Διοκλητιανού», Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., σ. 5. Πάντως ο Γερ. Κονιδάρης, *Εκκλησιαστική Ιστορία της Ελλάδος*, τόμ. Α', Αθήναι 1954-1960, σσ. 369, 421-427, θεωρεί ότι το νησί πρέπει να είχε εκχριστιανιστεί κατά τον 3ο αιώνα.

6. Βλ. T. Livius XXXVIII, 29. Πρβλ. Ιω. Λοβέρδος-Κωστής, *Ιστορία της νήσου Κεφαλληνίας*, εξέλληνισθείσα υπό Π.Κ. Γρατσιάτου, εν Κεφαλληνία 1888, σ. 81. Ευστ. Λιβιεράτος, *Ιστορία της νήσου Κεφαλληνίας*, εν Πειραιεί 1988, σσ. 168-173. Γεώργ. Ζουρής, Η σημασία της Κεφαλληνίας για τα ελληνιστικά κράτη και τη Ρώμη, *Κεφαλληνιακά Χρονικά*, τόμ. 1 (1976), σσ. 119-121. Δημ. Κουτρούμπας, Η ρωμαϊκή κατάκτηση της Κεφαλληνίας κατά τον Τίτο Λίβιο, *Πρακτικά του Ε' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου* (Αργοστόλι - Ληξούρι 17-21 Μαΐου 1986) τόμ. 1, Αργοστόλι 1989, σσ. 33-42.

7. Δημ. Κυρτάτας, *Επίκρισις, Η κοινωνική δομή των χριστιανικών κοινοτήτων από τον πρώτο έως τον τρίτο αιώνα*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1992, σ. 308.

8. Βλ. Δημ. Κυρτάτας, ό.π., σ. 46. Για την εκκλησιαστική κατάσταση στην Ελλάδα κατά την παλαιοχριστιανική εποχή βλ. Γερ. Κονιδάρης, ό.π., τόμ. Α', Αθήναι 1954-1960, τόμ. Β', Αθήνα² 1970 σε διάφορα σημεία.

9. «Καθολικός» στη χριστιανική ορολογία σήμαινε «ορθός πέρα για πέρα» και εξέφραζε την αυτοσυνειδησία των Χριστιανών.

10. Πρόσφατες έρευνες στην Αίγυπτο πιστοποιούν τη σχέση ανάμεσα στους ορθόδοξους και τους γνωστικούς της Αλεξάνδρειας, αφού γνωστικά συγγράμματα διαβάζονταν σε ορθόδοξα μοναστήρια της Άνω Αιγύπτου μέχρι και τον 5ο αιώνα. Βλ. Δημ. Κυρτάτας, ό.π., σσ. 298 και 342, σημ. 81.

11. Για το γνωστικισμό βλ. Φιλ. Βαφείδης, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, τόμ. Α', εν Κωνσταντινουπόλει 1884, σσ. 85-95. Παν. Κ. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία*, Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, τόμ. Β', Θεσσαλονίκη 1978, σσ. 105-197. Λιν. Μπενάκης, «Οι γνωστικοί», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΣΤ', σσ. 447-448. Ιω. Ζηζιούλας, «Ο ουσιαστικός εξέλλητισμός του Χριστιανισμού - Οι αιρέσεις», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΣΤ', σσ. 546-548. Δημ. Κυρτάτας, ό.π., σσ. 265-271.

12. Τα κείμενα αυτά ήρθαν στο φως το 1945 κοντά στο αιγυπτιακό χωριό Ναγκ-Χαμμαντί. Πρόκειται για μεγάλο αριθμό παπύρων - 13 κώδικες με 51 γνωστικά έργα - γραμμένων στα κοπτικά, που μάλλον τα πρωτότυπα ήταν στα ελληνικά.

13. Πρβλ. M. Rostovtzeff, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, μετάφρ. Β. Κάλφογλου, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα-1984, σ. 328.

14. Βλ. Δημ. Κυρτάτας, ό.π., σ. 269.

15. Βλ. Κλήμης ο Αλεξανδρεύς, «Στοιματείς», Πη. κεφ.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΙΟΜΕΤΡΗΣ ΚΑΙ ΝΙΚΗΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

νων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, έκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, τόμ. 8, Αθήναι 1956, σ. 12. Πρβλ. Ηλ. Τσιτσέλης, *Κεφαλληνιακά Σύμμικτα*, τόμ. Α', εν Αθήναις 1904, σσ. 140, 901-902, τόμ. Β', εν Αθήναις 1960, σ. 6.

16. Κλήμης Αλεξ. ό.π. Για τον Επιφάνη βλ. επίσης *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, τόμ. 5, στο λ. *Επιφάνης*. Στυλ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τόμ. Α', Αθήνα 1977, σ. 187.

17. Ιω. Μεσολωράς, ό.π., σ. 266.

18. Βλ. Φιλ. Βαφειδής, ό.π., σ. 95. Γερ. Κονιδάρης, ό.π., 'τομ. Α', σσ. 405-406, Παν. Κ. Χρήστου, ό.π., σ. 146. *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, τόμ. 7, στο λ. *Καρποκρατιανοί*.

19. Κλήμης Αλεξ., ό.π..

20. «*ρύτοι λίθοι*» είναι κατά τον Ησύχιο «έλκυστοί λίθοι, μεγάλοι, διά το μέγεθος ου δυνάμενοι βασταχθήναι. Η λ. *ρύτος* προέρχεται το ρήμα (έ)ρύω, ρύομαι = σύρω, σώζω, απολυτρώνω, καλύπτω, προστατεύω. Πρβλ. *Όμηρος*, ζ 267 και ξ 10: *ρύτοισιν λάεσσι*. Βλ. Liddell-Scott, *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, στα λ. *ρύτος*, *έρύω*, *ρύομαι*.

21. Ο Σπ. Μαρινάτος, *Κεφαλληνία, ιστορικός και αρχαιολογικός περίπατος*, έκδ. Τ.Ε.Τ. Κεφαλληνίας, 1962, σ. 36, μια τέτοια υπόθεση κάνει για μια ωραία χάλκινη κεφαλή του 300 μ.Χ. περίπου που βρέθηκε στη Σάμη.

22. Ιδιαίτερη τελετουργία αποτελούσε για τους γνωστικούς ο εκστατικός χορός, αλλά και οι ευχίες, οι επωδοί και κάποιες οργιαστικές ενέργειες, βλ. Παν. Κ. Χρήστου, ό.π., σσ. 132, 145-146.

23. Μήπως το μεσαιωνικό όνομα του λιμανιού της Σάμης Val (ή Valle) d' Alessandria (Βλ. Αντ. Μηλιαράκης, *Γεωγραφία Πολιτική νέα και αρχαία του νομού Κεφαλληνίας*, Αθήνησιν 1890, σ. 227 και Ιωσήφ Παρτζ, *Κεφαλληνία και Ιθάκη, Γεωγραφική μονογραφία*, εξέλληνισθείσα υπό Λ. Γ. Παπανδρέου, εν Αθήναις 1892, σ. 171, σημ. 1), το οποίο όπως γράφει ο Παρτζ, είναι «βεβαίως πολύ αρχαιότερον», έλκει την προέλευσή του από το όνομα της μητέρας του Επιφάνη Αλεξάνδρειας και συνιστά τούτο το στοιχείο μια επιπλέον τιμή προς το γνωστικό κήρυκα;

24. Ο γνωστικός Βασιλείδης, σύμφωνα με τον Ωριγένη ("Σχόλια εις Ματθαίον", 38), «έκρινεν αδιάφορον το εσθίειν ειδωλόθυτα και επέτρεπεν ως αβλαβή την προς αποφυγήν των διωγμών θυσίαν εις τα είδωλα, εφ' όσον ταύτα είναι ανύπαρκτα», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, τόμ. 5, στο λ. *Βασιλείδης*.

25. Βλ. Ιωσήφ Πάρτζ, ό.π., σ. 172. Για την τοπογραφία της αρχαίας Σάμης, βλ. Ανδρέας Σωτηρίου, "Μνημειακή τοπογραφία αρχαίας Σάμης", περ. *Κυμοθόη*, τ. 1, Αργοστόλι 1991, σσ. 69-85. Επίσης βλ. *Tabula Imperii Byzantini 3: Nikopolis und Kephallenia*, των Ρ. Soustal-J. Koder, Wien 1981, στο λ. *Samos*.

26. Βλ. Ιωσήφ Παρτζ, ό.π., σσ. 175-176, Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., τόμ. Β', εν Αθήναις 1960, σσ. 374-376. Βλ. επίσης Παν. Άννινος-Καβαλιεράτος, "Η Μονή Αγίων Φανέντων", περ. *Η Κεφαλονίτικη Πρόοδος*, Αργοστόλι 1976, τ. 53-54, σσ. 2-4, τ. 55-56, σσ. 7-10.

27. Βλ. Othon Riemann, *Recherches archeologiques sur les Iles Ioniennes*, τόμ. II, Céphalonie, Paris 1879, σ. 39. Επίσης βλ. Ιωσήφ Πάρτζ, ό.π.. Πρβλ. Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., σ. 374.

28. Βλ. William Boodisson, *Historical and topographical essay upon the Islands of Corfu, Leucadia, Cephalonia, Ithaca and Zante*, London 1822, σ. 152.

29. Αντ. Μηλιαράκης, ό.π., σσ 48, 224. Βλ. επίσης Ηλ. Ζερβός-Ιακωβάτος, *Συλλογή*

αρχαιολογικών λειψάνων της νήσου Κεφαλληνίας, εν Κεφαλληνία 1861, σ. 49.

30. Θησ. Τζαννετάτος, *Το Πρακτικόν της Λατινικής Επισκοπής Κεφαλληνίας του 1264 και η Επιτομή αυτού*, εν Αθήναις 1965, σ. 46 (στ. 240-241).

31. Θησ. Τζαννετάτος, ό.π., σ. 117²¹, 9. Πρβλ. Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., σ. 375, σημ. 1.

32. Εφημ. *Μύθος Ληξουρίου*, 116, 1904, όπου το σχετικό κείμενο του Ευ. Τσιμαράτου, όπως αναφέρει ο Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., σ. 375.

33. Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., σσ. 374-375.

34. Πάντως η αγιογραφία έχει διασώσει εικόνα των Αγίων αυτών. Ο Π. Βοκοτόπουλος, "Βυζαντινά και μεσαιωνικά μνημεία Ιονίων νήσων", *Αρχαιολογικόν Δελτίον*, τ. 25 (1970). Μέρος Β', 2 – Χρονικά, σ. 346, έχει καταγράψει εικόνα του 17ου αιώνα προερχόμενη από το ναό της ομώνυμης μονής, όπου εικονίζονται οι τρεις Άγιοι Φανέντες.

35. Αμ. Αλιβιζάτος, "Η θρησκευτικότητα και οι Άγιοι της Επτανήσου", περ. *Νέα Εστία*, Χριστούγεννα 1964, σ. 41.

36. Αμ. Αλιβιζάτος, "Κεφαλληνιακή Θρησκευτικότητα", περ. *Ηώς*, τεύχ. 58-60, 1962, σ. 30, σημ. 1. Πριν από δεκαπέντε χρόνια ο Δημ. Λουκάτος, *Κεφαλονίτικη λατρεία*, Αθήνα 1946, σσ. 19-20, σημ. 4, αναρωτιόταν αν εκείνος ο ναός που είχε κτιστεί προς τιμή του «Αγίου Επιφάνη» έχει σχέση με τους Αγίους Φανέντες.

37. Βλ. *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, τόμ. 6, στο λ. *Θεοφάνεια*.

38. Στη Ρώμη η γιορτή αυτή γιορταζόταν την 25η Δεκεμβρίου – ημερομηνία όπου η Χριστιανική Εκκλησία τοποθέτησε τη γέννηση του Χριστού.

39. Βέβαια, δεν είχε εξαρχής παντού και πάντοτε ο ίδιο περιεχόμενο: στα Ιεροσόλυμα γιόρταζαν τη γέννηση του Χριστού και την προσκύνηση των Μάγων, στην Αίγυπτο τη γέννηση και τη βάπτισμα μαζί, στην Κύπρο πρόσθεσαν και το θαύμα στην Κανά, ενώ στη Ρώμη την προσκύνηση μόνο των Μάγων, βλ. σχετικά *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, ό.π.

40. Πρβλ. *Επιστολή Παύλου προς Τίτον Β*, 11 «Ελεφάνη η χάρις του Θεού η σωτήριος πάσιν ανθρώποις» και Β, 13 «Προσδεχόμενοι την μακαρίαν ελπίδα και επιφάνειαν της δόξης του μεγάλου Θεού και σωτήρος ημών Ιησού Χριστού».

41. Βλ. Η Liddell – R. Scott, ό.π., τόμ. 2, στα λ. *ἐπιφάνεια* (ή) και *ἐπιφάνια* (τά), *Συμπλήρωμα του Μεγάλου Λεξικού της Ελληνικής Γλώσσης των Liddell-Scott*, εκδ. Ιω. Σιδέρης, στο λ. *ἐπιφάνεια* (τά). Επίσης βλ. *Λεξικόν Σούδα*, στο λ. *ἐπιφάνεια*.

42. Βλ. Ηρόδ. Ι, 51. Σημειώνουμε εδώ ότι ο Μ. Βασίλειος ("Ομιλία εις την αγίαν του Χριστού Γέννησιν", *PG* 31, 1473A) και ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός ("Λόγος εις τα Θεοφάνεια είτουν Γενέθλια του Σωτήρος", *PG* 36, 313C) για τη γέννηση του Χριστού χρησιμοποιούσαν τον όρο «Θεοφάνεια», ενώ για τη βάπτισμα τον όρο «Επιφάνεια», βλ. σχετικά *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, ό.π.

43. Τούτη την πληροφορία μας διασώζει ο Επιφάνιος Σαλαμίνος, "Πανάριον κατά πασών των αιρέσεων", Ι, 2, 32 (*PG* 41, 544).

44. Βλ. *Codex Theodosianus*, XVI, 10, II, 8, κ.λ.π. Πρβλ. Ιω. Παπαδημητρίου. "Ο Ιοβιανός της βασιλικής της Παλαιοπόλεως Κερκύρας", *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1942-1944, σσ. 39-48. Είναι, ωστόσο, χαρακτηριστικό εκείνης της εποχής και των διεργασιών της το γεγονός «ότι ο Θεοδοσιανός Κώδικας (*Codex Theodosianus*), αυτή η περίφημη συλλογή νόμων που δημοσιεύτηκε το 438 στην Κων/πολη και στη Ρώμη ταυτόχρονα, περιέχει 61 νόμους ενάντια στους αιρετικούς (λαός) και μόνο 13 ενάντια στους ειδωλολάτρες (αριστοκρατία)», όπως επισημαίνει ο Τηλ. Λουγγής, *Επισκοπή Βυζαντινής Ιστορίας 324-1204*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1989, σ. 67.

45. «Από των αρχών του 4ου αιώνας, ότε συνετελέσθη ο θρίαμβος του Χριστιανισμού, μέχρι του 6ου αιώνας της εποχής του Ιουστινιανού, ο κυριαρχών τύπος των τόπων λατρείας εις ολόκληρον τον χριστιανικόν κόσμον ήτο η βασιλική», Γ. Σωτηρίου, *Χριστιανική και Βυζαντινή Αρχαιολογία*, τόμ. Α', εν Αθήναις 1962, σ. 243.

46. Ιω. Βολανάκης, «Τοιχογραφημένοι ναοί της νήσου Κεφαλληνίας», περ. *Κεφαλληνιακά Χρονικά*, τόμ. 5, Αργοστόλι 1986, σ. 202: «Παλαιοχριστιανική σασυλική θα πρέπει να ευρίσκετο εις την θέσιν της Ιεράς Μονής των Αγίων Φανέντων εις την Σάμην».

47. Βλ. Η. Liddell-R. Scott, ό.π., τόμ. 3, στο λ. *νεοφανής*, Ε. Κριαράς, *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής δημώδους γραμματείας*, τόμ. ΙΑ', στο λ. *νεοφανής*.

48. Πρβλ. Πρεσβ. Γ. Αντζουλάτος, «Το μοναστήρι των Αγίων Φανέντων στην Κεφαλονιά κατά τις μαρτυρίες περιηγητών του ΙΘ' αιώνα», περ. *Κεφαλληνιακά Χρονικά*, τόμ. 6 (1992-1994), Αργοστόλι 1994, σσ. 282-289, όπου αξιολογεί τις πληροφορίες των περιηγητών.

49. Αξιοπρόσεκτη είναι η παράδοση που ο Νικόλαος Δ. Τζουγανάτος, «Τα μουσεία της Κεφαλονιάς», περ. *Παρνασσός*, τόμ. Κ, αρ. 1, έχει καταγράψει από την περιοχή της Σάμης: Ένας παλιός κάτοικος της Σάμης, ο Σπυράκης Δανάλης, σε σημειωματάριό του, όπου έγγραφε καθετί σχετικό με την ιστορία και την παράδοση της περιοχής του, και στο κεφάλαιο «Περί της Μονής των Αγίων Φανέντων» σημειώνει: «Η μονή αυτή δεν ήτο ανέκαθεν μονή, αλλά κατάστημα συλλόγου τινός προς διάδοσιν του χριστιανισμού ιδρυθέντος, ως εκ τινος σφραγίδος ταύτης περιελαμβούσης εις χείρας ημών συμπεραίνομεν. Ως φαίνεται, ότε ήρξατο ο Χριστιανισμός εξαπλούμενος ανά την Ρωμαϊκήν Αυτοκρατορίαν, Χριστιανοί τινες βουληθέντες να κηρύξωσι τον Χριστιανισμόν εν Κεφαλληνία ίδρυσαν το κατάστημα τούτο [δηλαδή το μουσείον που αναφέρει ο Κλήμης] πλησίον της τότε πρωτεύουσας της νήσου (ενν. της Σάμης) οικοδομήσαντες εν αυτών ναόν, ου εντός υπήρχεν επί μαρμαρίνης πλακός ίνδαλμα παριστών τον Ιησουν μεταξύ δύο φοινίκων, συμφώνως τη αιρέσει των Γνωστικών. Όθεν δήλον ότι εκτίσθη, ότε ίσχυεν η αίρεσις αυτή».

50. Βλ. Γ. Καββαδίας, *Παλαιοιθική Κεφαλονιά. Ο πολιτισμός του Φισκάδου*, Αθήνα 1984.

51. Αυτό υποστήριξε σε διάλεξή του στην Κοργιαλένεια Βιβλιοθήκη Αργοστολιού, στις 21-9-1991, ο Gees H. Goekoop, η οποία κυκλοφόρησε φωτοτυπημένη από το Σύλλογο Αρχαιοφίλων Κεφαλληνίας.

52. Βλ. Ευ. Τσιμαράτος, *Αρχαιολογικά σημειώσεις – Ομηρική Ιθάκη*, Αθήνα χ.χ., μέρος Β', σσ. 99-100 (φωτοτυπική αναπαραγωγή της μελέτης).

53. Έχουμε εντοπίσει τμήμα τείχους κλασικών – μετακλασικών χρόνων σε λόφο στα όρια του σημερινού χωριού. Βέβαια, δεν υπάρχουν ανασκαφικά ευρήματα αυτής της περιόδου. Πάντως, ο Ιωσήφ Πάρτς, ό.π. σ. 159, κάνει λόγο για «ίχνη αρχαίας ελληνικής κατοικήσεως».

54. Αυτό εξαγεται από το συνδυασμό γραπτών πηγών: Ο Αρτεμίδωρος διασώζει στο «Περί του άντρου τών νυμφών» του Πορφυρίου: «τῆς δὲ Κεφαλληνίας ἀπὸ Πανόρμου λιμένος πρὸς ἀνατολὴν ἀπέχουσα δώδεκα στάδια νῆσος ἔστιν Ἰθάκη». Επίγραφη C. I. Gr. 6190b: «μνησθῆς Ἀρμόδι βουλευτὰ Πανορμεῖων τῆς Κεφαλληνίας». Επίγραμμα του Αντιπάτρου του Θεσσαλονικέα στην *Παλατινή Ανθολογία*, Χ, 25 (βλ. γ' αὐτοῦ παρακάτω). Στο *Συνέκδημο του Ιεροκλή* (έκδ. Parthey) 648, 6 (τοποθετεῖται στον 6ο αἰῶνα μ.Χ.), αναφέρεται «νῆσος Πάνορμος» ἀνάμεσα στὴν Κεφαλονία καὶ τὴν Ἰθάκη. Πρβλ. Ιωσήφ Πάρτς, ό.π., σσ. 159-160, Αντ. Μηλιαράκης, ό.π., σ. 225. Αλλά το το-

πωνύμιο αυτό διασώζεται και στο *Πρακτικό της Λατινικής Επισκοπής του 1204*: «εν τη περιοχή του Πανορμίου», καθώς και στην *Επιτομή* του (1677): «εις τον τόπον του Πανορμίου», Θησ. Τζαννετάτος, ό.π., σ. 46 (στ. 233) και σ. 117 21², 21) αντίστοιχα.

55. Από την ανακοίνωση του αρχαιολόγου της ΣΤ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Α. Σωτηρίου στην Κοργιαλένεια Βιβλιοθήκη Αργοστολιού στις 18-6-1994, για την ανασκαφή του ρωμαϊκού νεκροταφείου στη θέση Αγιαντρέας Φισκάργου το 1993.

56. Μήπως η λέξη «Χτούρια» είναι παραφθορά της λέξης κτίρια → χτίρια χτούρια και υποδηλώνει, όπως και η λέξη «Παλάτια», την ύπαρξη εκεί σημαντικών κτιρίων; Πρβλ. *Tabula Imperii Byzantini 3: Nikopolis und Kephallenia*, των P. Soustal – J. Koder, Wien 1981, σ. 234, στο λ. *Phiskardo*.

57. Βλ. Othon Riemann, ό.π., σ. 51, Ιωσήφ Πάρτς, ό.π., σ. 159. Ο Α. Μηλιαράκης, ό.π., σ. 55, κάνει λόγο για «κτίσματα ενετικών χρόνων, άτινα οι κάτοικοι ονομάζουσι «Παλάτια».

58. Βλ. Π. Βοκοτόπουλος, «Μεσαιωνικά Μνημεία Ιονίων νήσων», *Αρχαιολογικόν Δελτίον*, τ. 24 (1969), μέρος Β΄ 2 – Χρονικά, Αθήναι 1970, σσ. 288-289. Πρβλ. Ν. Φωκάς – Κοσμετάτος, «Ερείπια ναών και κτισμάτων παλαιοχριστιανικής και βυζαντινής περιόδου εν Κεφαλληνία», *Δελτίον Αναγνωστικής Εταιρείας Κερκύρας*, αρ. 9, 1972, σ. 65. Ο Ιω. Βολανάκης, ό.π., σ. 202, αναφέρει ότι, εκτός από αυτή τη βασιλική του Φισκάργου και εκείνη στη θέση της μονής Αγίων Φανέντων Σάμης, «τρίτη παλαιοχριστιανική βασιλική έκειτο επί του ακρωτηρίου του Αγίου Γεωργίου εις την Σκάλαν».

59. Σημειώνουμε εδώ μία περιεργη μαρτυρία του γεωγράφου Μελετίου (έξησε από τα τέλη του 17ου ως τις αρχές του 18ου αιώνα) για την ύπαρξη επιγραφής στο χώρο της παλαιοχριστιανικής βασιλικής, η οποία έγραφε: «*Τίτος Φλάβιος Διονύσιος ένορκίζομαί σοι τόν σεβάστιον ὄρκον μηδενί έξόν είναι άννῶν ταύτην τήν σορόν Όλυμπιάδος, ει δέ τις άννῶν δώσει τῷ φίλῳ δηνάρια δισχείλια πεντακόσια και ύφέξει λόγον άσβεβείας*», περ. Φιλολογικός Συνέκδημος, εν Αθήναις, 8 Δεκεμβρίου 1848, έτος Α΄, αρ. 1, σ. 25, στο κείμενο με τίτλο «Επιγραφαί». Την πληροφορία αυτή αναφέρουν επίσης: Ιω. Λοβέρδος – Κωστής, ό.π., σ. 83, Σπ. Λάμπρος στο περ. *Νέος Ελληνομνήμων*, Γ΄, εν Αθήναις, Μάρτιος 1906, σ. 69, Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π. σ. 393. Η επιγραφή αυτή, την οποία είχε δει, σύμφωνα με τις πληροφορίες, ο ίδιος ο Μελέτιος στο χώρο της βασιλικής, μετά το 1700 μεταφέρθηκε στη Βενετία. Βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π.

60. *Παλατινή Ανθολογία*, Αντίπατρος Θεσσαλονικεύς, X, 25.

61. Βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδοτική Αθηνών, τόμ. ΣΤ΄, σ. 572, Μ. Rostovtzeff, ό.π., σ. 208.

62. Ύμνος εις Απόλλωνα, στ. 495: «*ὥς ἐμοὶ εὖχεσθαι δελφινίῳ*», *Ομηρικοί Ύμνοι*, κείμ. – μετφρ. – σχόλ. Δ.Π. Παπαδίτσα – Ε. Λαδιά, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1985, σ. 64.

63. P. Decharme, *Μυθολογία της Αρχαίας Ελλάδος*, μετφρ. Αλ. Καράλη, εκδ. Χ. Γιοβάνη, [χ.χ.], τόμ. 1, σ. 175.

64. Στράβ. X, Β, 9.

65. Στράβ. ό.π. Πρβλ. P. Decharme, ό.π., σ. 167. Ο Στράβωνας, ό.π. αναφέρει ότι από το ακρωτήρι Λευκάτα έπεσαν η Σαπφώ και ο Κέφαλος.

66. Στράβ. X, Β, 7.

67. Βλ. Σπ. Λάμπρος, *Ιστορία της Ελλάδος*, εν Αθήναις, 1892, τόμ. Γ΄, σ. 82, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., σσ. 188, 189.

68. Ο Πάρις, ό.π., σ. 160, υπογραμμίζει ότι «επαξίως συγκατατάσσεται εις το πλήθος των ακρωτηρίων, τα οποία εν τοις ελληνικοῖς ὕδασιν ἦσαν ἱερά του θεου τουτου».

69. Βλ. Γ. Σωτηρίου, ό.π., σ. 292.

70. Αλλά αυτό θα το αποδείξει η αρχαιολογική έρευνα.

71. Πρβλ. Γ. Σωτηρίου, ό.π., σ. 292, ο οποίος αναφέρει ότι κατά τη διάρκεια της περιόδου από τον 4ο έως και τον 6ο αιώνα ιδρύονται μεγάλες χριστιανικές βασιλικές κατά προτεραιότητα είτε σε κέντρα της εθνικής λατρείας, είτε σε μεγάλες ελληνικές πόλεις, είτε σε κέντρα που παρουσίασαν αξιόλογη ακμή κατά τα ελληνιστικά – ρωμαϊκά χρόνια.

72. Πρβλ. Γ. Λάββας, “Οι πόλεις των Χριστιανικών βασιλικών. Μία συμβολή στην πολεοδομία του Ανατολικού Ιλλυρικού”, *Actes du Xe Congres International d’Archéologie Chretienne, Thessalonique*, 28 Sept - 4 Octob. 1980, τόμ. Α΄, *Εισηγήσεις* (Θεσσαλονίκη 1984), σσ. 582-621.

73. Ο πλήρης τίτλος του έργου είναι: «Πορτολάνος ήτοι βιβλίον οπού περιέχει τους λιμένες της θαλάσσης, το διάστημα οπού είναι από τόπον εις τόπον, και άλλα πολλά χρήσιμα εις ταύτην την υπόθεσιν. Οις προσετέθη εν τω τέλει και πίναξ, οπού ερμηνεύει τους ελληνικούς αριθμούς, Ενετίησι, παρά Νικολάω Γλυκεί, τω εξ Ιωαννίνων». Βλ. Στ. Μακρυμίχαλος, “Ο εκδότης του Πορτολάνου του Τάγια”, περ. *Εραμιστής*, Ε΄ (1967), τεύχ. 27-28, σσ. 75-85. Πρβλ. επίσης Ο ίδιος, “Ελληνικοί Πορτολάνοι του 16ου, 17ου και 18ου αιώνας”, περ. *Εραμιστής*, Α΄ (1953), τεύχ. 3-4, σσ. 128-155 και τεύχ. 5, σσ. 211-221.

74. Μ. Ρ. Nilsson, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής θρησκείας*, μετφρ. Αικ. Παπαθωμοπούλου, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1990¹, σ. 313.

75. Σπ. Λάμπρος, ό.π., σσ. 241-242.

76. Αισχ. *Ευμενίδες*, 63: «καί τοῖσιν ἄλλοις δωμάτων καθάρσιος». Αλλά και το θρησκευτικό έθιμο στο Λευκάτα της Λευκάδας, που πιο πάνω αναφέραμε, με το γκρέμισμα του αμαρτωλού άντρα, παραπέμπει στην ιδέα «περί του Φοίβου, θεού του καθαρού και ασπίλου φωτός, ου οι άνθρωποι ως και τα άστη δεν ηδύναντο να τύχωσι της ευνοίας, ειμή επί τω όρω του από των ρύπων καθαρού», Ρ. Decharme, ό.π., σ. 164.

77. Στις Αισχ. *Ικέτιδες*, στ. 262-270, γιος του Απόλλωνα είναι ο Άπης, που θα καθαρίσει το Άργος από τα μιάσματα. Ο Απόλλωνας, εξάλλου, ως τιμωρός του ηθικού κακού, επιβάλλει το λοιμό στους Αχαιούς, επειδή ο Αγαμέμνονας προσέβαλε τον ιερέα του Χρύση, *Όμηρος* Α 9-12.

78. Βλ. Ρ. Decharme, ό.π., σσ. 165-166.

79. Έχει γράψει χαρακτηριστικά ο Ανατόλ Λουνατσάρσκυ, *Εισαγωγή στην ιστορία των θρησκευμάτων*, πρόλ., επιμ. Β. Σακκάτου, εκδ. Αστραπή, Αθήνα 1959, σ. 53: «Είναι ο Απόλλωνας ο θεός του φωτός με την ηθική και διανοητική έννοια, ο θεός της επιστήμης, της τέχνης, των καλών ηθών, της εσωτερικής καθαρότητας, με μια λέξη είναι ο θεός του ιδεώδους. Όλη δε η λατρεία του αναγότανε ακριβώς στο σεβασμό της διαύγειας, της ευκρίνειας, της κοινωνικής ισορροπίας, του ανθρωπισμού στους ανώτερους του τύπους».

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ Δ. ΤΟΤΟΛΟΥ, Δασκάλα – Κοινωνιολόγος, Μετεκπαιδευόμενη στο Μαράσλειο Διδασκαλείο (Τμήμα Ειδικής Αγωγής)

Η ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΕΙΣΑΓΩΓΗ : Επιθετικότητα . ένα σημαντικό ζήτημα στο χώρο του σχολείου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : Απόπειρα για τον ορισμό της επιθετικότητας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : Θεωρίες για την ερμηνεία της επιθετικότητας

α) Οι ψυχοβιολογικές θεωρίες

β) Οι ψυχολογικές θεωρίες

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : Τηλεόραση και επιθετική συμπεριφορά

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : Τρόποι αντιμετώπισης της επιθετικής συμπεριφοράς
στο σχολείο με βάση τις κοινωνικογνωστικές απόψεις

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ: ΕΝΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ.

Η ελληνική, αλλά και η παγκόσμια πραγματικότητα χαρακτηρίζεται από επιθετικότητα, η οποία εμφανίζεται σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής ζωής: στην οικογένεια, στο σχολείο και στο πανεπιστήμιο, στο χώρο της εργασίας, στον αθλητισμό, στην κοινωνία γενικότερα. Η δυσκολία του ανθρώπου να ζήσει αρμονικά με τη φύση και τους συνανθρώπους του είναι μεγάλη. Ίσως το μέλλον του να εξαρτηθεί από την ικανότητά του να κατανοήσει και να θέσει υπό έλεγχο την επιθετική του συμπεριφορά.

Στο σχολικό χώρο, η επιθετική συμπεριφορά είναι ένα από τα πιο σημαντικά ζητήματα που απασχολούν την εκπαιδευτική κοινότητα. Όμως είναι τόσο πολύσημη η έννοια της «επιθετικότητας», σήμερα, όπως τονίζει ο Hebert¹, που δεν θα έπρεπε αβίαστα να προβούμε σε χαρακτηρισμούς όπως «προβληματικό παιδί» ή «επιθετικό παιδί», για ένα παιδί που παρουσιάζει κάποιες «εκρήξεις» στη συμπεριφορά.

Στην εργασία αυτή γίνεται μια προσπάθεια προσέγγισης της έννοιας της επιθετικότητας καθώς και σύντομη παρουσίαση των απόψεων που εκφράζουν διάφορες σύγχρονες ψυχολογικές κατευθύνσεις σχετικά με το θέμα, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις κοινωνικογνωστικές απόψεις. Επίσης γίνεται αναφορά στην τηλεοπτική βία και στις επιπτώσεις της στα παιδιά. Τέλος, αναζητούνται τρόποι αντιμετώπισης της επιθετικής συμπεριφοράς.

Κ ΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΡΙΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Εξαιτίας της πολυπλοκότητας της συγκεκριμένης έννοιας έχουν διατυπωθεί πολλοί ορισμοί, ανάλογα με τη θεωρητική άποψη που εκπροσωπεί ο καθένας. Ορισμένοι θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι η επιθετικότητα αναφέρεται σε όλες τις μορφές διεκδικητικής αγωνιστικής προσπάθειας και σε όλες τις ενέργειες που αποσκοπούν στην άσκηση ελέγχου πάνω στο περιβάλλον. Σ' αυτόν τον ορισμό είναι δυνατόν να συμπεριληφθούν σχεδόν τα πάντα. Ο συγκεκριμένος ορισμός διαθέτοντας μεγάλο εύρος μπορεί να συμπεριλάβει όχι μόνο καταστροφικά -αρνητικά στοιχεία, αλλά και δημιουργικά -θετικά στοιχεία, που είναι απαραίτητα για την επιβίωση του ατόμου.

Στον αντίποδα αυτής της άποψης, υπάρχει η πρόταση ορισμένων θεωρητικών (π.χ. Werbig) να μη χρησιμοποιείται καν η επιθετικότητα ως επιστημονικός όρος, αλλά να γίνεται μια περιγραφή της συμπεριφοράς στην οποία να επισημαίνεται κατά πόσο υπάρχει ηθελημένη αρνητική και καταστροφική διάθεση ή λανθάνουσα αρνητική στάση. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο όρος επιθετικότητα έχει στις διάφορες γλώσσες πολύ διαφορετική σημασία.³

Κατά τον Lorenz, η επιθετικότητα είναι ένα θεμελιακό μέρος της ορ-

γάνωσης των ενστίκτων για τη διατήρηση της ζωής. Ο Lorenz υποστηρίζει ότι η επίγνωση του γεγονότος ότι το ορμέφυτο της επιθετικότητας είναι ένα πραγματικό, πρωταρχικό ένστικτο στην υπηρεσία της διατήρησης του είδους, μας διευκολύνει να αναγνωρίσουμε τους πλήρεις κινδύνους της. Είναι η αυθορμησία της σαν ένστικτο που την κάνει τόσο επικίνδυνη.⁴

Σύμφωνα με τον Wilson, η επιθετικότητα είναι μια ιδιότητα ή λειτουργία που χαρακτηρίζει όλα τα ζωικά είδη.⁵

Ο χαρακτηρισμός μιας συγκεκριμένης συμπεριφοράς ως επιθετικής εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Κατά τον Bandura οι κυριότεροι από τους παράγοντες είναι, β) τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς (π. χ. σωματική επίθεση, απειλές), ανεξάρτητα από τα αποτελέσματα της στο δέκτη, β) ο βαθμός έντασης της συγκεκριμένης συμπεριφοράς (π. χ. ο αριθμός χτυπημάτων), γ) η έκφραση του πόνου ή η σωματική βλάβη του δέκτη της επιθετικής συμπεριφοράς, δ) οι προθέσεις του ατόμου που επιτίθεται, ε) τα χαρακτηριστικά του παρατηρητή (π. χ. το φύλο, η κοινωνικό-οικονομική θέση, το ατομικό ιστορικό επιθετικής και μη επιθετικής συμπεριφοράς) και στ) τα χαρακτηριστικά του ατόμου που επιτίθεται (ίδια όπως και του παρατηρητή). Επομένως μια πράξη μπορεί να χαρακτηριστεί επιθετική ή μη ανάλογα με τα κριτήρια του κάθε ατόμου. Ένας γενικά αποδεκτός ορισμός της επιθετικής συμπεριφοράς αναφέρεται στην πράξη που προκαλεί ή έχει την πρόθεση να προκαλέσει σωματική βλάβη ή ψυχολογική δυσφορία σε κάποιον ή καταστροφή ιδιοκτησίας.⁶

Η οριοθέτηση της «επιθετικότητας» στο κοινωνικό σύστημα χαρακτηρίζεται από γενική ρευστότητα, η οποία γίνεται πιο εμφανής όταν αναφερόμαστε στο παιδικό σύστημα συμπεριφοράς.

Προκειμένου να χαρακτηριστεί μια παιδική συμπεριφορά ως επιθετική θα πρέπει να παρουσιάζει κάποια στοιχεία, όπως . α) υπερβολική διάθεση για βία και επιβολή του παιδιού β) συνεχιζόμενη για πολύ και μη ελεγχόμενη (από το ίδιο το παιδί) επιθετική συμπεριφορά, η οποία μπορεί να φτάσει ως τη σοβαρή σωματική βλάβη των άλλων ή και του ίδιου του εαυτού γ) συμπεριφορά που συνοδεύεται από συναισθήματα «μίσους» και «εχθρότητας» για τους συνανθρώπους του (συμμαθητές, δασκάλους, γονείς).

Η παιδική επιθετικότητα παίρνει διάφορες μορφές. Μερικά παιδιά παρουσιάζουν εκδηλώσεις θυμού/οργής, κατά την διασκέδαση των οποίων μπορεί να στοιγκλίζουν «κοκκαλώνουν», να χτυπούν τα πόδια στο πα-

τωμα κτλ. Άλλα χρησιμοποιούν τη σωματική βία, άλλα τη λεκτική βία (χρησιμοποιούν πειράγματα, χλευασμούς, απειλές, βρισιές κτλ.).

Οποια και αν είναι η μορφή της επιθετικής συμπεριφοράς, τίθεται το ερώτημα. Ποια είναι η αρχική πηγή, η αρχική αιτία της επιθετικότητας; Είναι εγγενής ή επίκτητη η επιθετικότητα; Απάντηση στο ερώτημα επιχειρούν να δώσουν διάφορες θεωρίες, σύντομη επισκόπηση των οποίων παρουσιάζεται στο επόμενο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

α) Οι ψυχοβιολογικές θεωρίες

Οι διάφορες ψυχολογικές θεωρίες ξεκινούν από τη θέση ότι ο άνθρωπος είναι από την φύση του επιθετικός, ότι δηλαδή υπάρχει σε αυτόν μια εγγενής και βιολογική ορμή για επίθεση.

Σύμφωνα με την φροϋδική ψυχαναλυτική θεωρία, η συμπεριφορά του ατόμου καθορίζεται από την αλληλεπίδραση του ενστίκτου της ζωής (στοχεύει στη διατήρηση και αναπαραγωγή της ζωής) και του ενστίκτου του θανάτου (στοχεύει στην καταστροφή της ζωής). Επειδή το ένστικτο του θανάτου, αν δεν περιοριζόταν, θα κατέληγε στην αυτοκαταστροφή, ο Freud θεώρησε ότι η ενέργεια του ενστίκτου του θανάτου προσανατολίζεται προς τα έξω και αποτελεί τη βάση για την επιθετικότητα προς τους άλλους.⁷ Η πίεση των επιθετικών ορμών είναι ενστικτώδης και μόνιμη.

Ο εθνολόγος Lorenz θεωρεί την επιθετικότητα ένστικτο, το οποίο είναι κοινό στα ζώα και στους ανθρώπους. Η επιθετική ενέργεια συσσωρεύεται στον οργανισμό και εκδηλώνεται με τη μορφή επιθετικής συμπεριφοράς υπό την επίδραση συγκεκριμένων ερεθισμάτων. Η επιθετική συμπεριφορά είναι συνδεδεμένη με το ένστικτο της επιβίωσης, υπηρετεί τη διατήρηση της ζωής⁸.

Ο Storr υποστηρίζει ότι η επιθετικότητα είναι ένας φυσιολογικός μηχανισμός του ανθρώπου, ο οποίος υπηρετεί τη διατήρηση του ατόμου, αλλά και ολόκληρου του ανθρώπινου είδους.⁹

Μια άλλη θεωρία που προσπαθεί να εξηγήσει τις αιτίες της επιθετικότητας υποστηρίζει ότι υπάρχει κέντρο επιθετικότητας στον εγκέφαλο. Στο πείραμα του Sheard διέγειραν με ηλεκτρισμό το πλάγιο μέρος του υποθαλάμου μιας γάτας με αποτέλεσμα, το πειραματόζωο να εκδηλώσει επιθετική συμπεριφορά (επιτέθηκε εναντίον του ερευνητή).¹⁰

Ο Meyer υποθέτει ότι υπάρχουν εγγενή κυκλώματα νευρών στο εγκέφαλο τα οποία επηρεάζουν την επιθετικότητα.¹¹ Ο Tedeschi υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει συγκεκριμένο κέντρο επιθετικότητας αλλά παραδέχεται ότι, όταν το νευρικό σύστημα βρίσκεται σε διέγερση, οποιοδήποτε ερέθισμα που γίνεται αντιληπτό από το ζώο, μπορεί να το ωθήσει σε επίθεση.¹²

Τέλος, έχει συνδεθεί η επιθετική συμπεριφορά με μεταβολές που συμβαίνουν στο ηλεκτρομαγνητικό πεδίο της γης.¹³

β) Οι ψυχολογικές θεωρίες

Οι ψυχολογικές θεωρίες δέχονται ότι η επιθετικότητα δεν είναι ένα ένστικτο του ανθρώπου, αλλά είναι κάτι που μαθαίνεται μέσα από την αλληλεπίδραση του ανθρώπου και του περιβάλλοντος. Ο Άγγλος φιλόσοφος Lock -πατέρας της ψυχολογίας της μάθησης- υποστηρίζει ότι στη γέννηση του ο νους του ανθρώπου είναι ο άγραφος χάρτης πάνω στον οποίο θα χαραχτούν οι εμπειρίες του.¹⁴ Έμφαση λοιπόν δίδεται σε περιβαλλοντικές επιδράσεις και γνωστικούς παράγοντες. Η επιθετικότητα δηλαδή είναι θέμα μάθησης εξαρτημένης αντανάκλαστικής, συντελεστικής (συμπεριφοριστικές θεωρίες) ή κοινωνικογνωστικής.¹⁵

Η ενίσχυση είναι μια έννοια που εξηγεί τη λειτουργία της εξαρτημένης αντανάκλαστικής μάθησης και της συντελεστικής μάθησης. Το εξαρτημένο ερέθισμα συνδέεται με την εξαρτημένη αντίδραση χάρη στην ενίσχυση. Η ενίσχυση έχει ως αποτέλεσμα την αυξημένη πιθανότητα εκδήλωσης της εξαρτημένης αντίδρασης στην εμφάνιση του εξαρτημένου ερεθίσματος. Δηλαδή, αν ένα άτομο διαπιστώσει ότι με την επιθετική συμπεριφορά αποκομίζει οφέλη, είναι πολύ πιθανό να υιοθετήσει τη συμπεριφορά αυτή.¹⁶ Είναι φανερός ο ρόλος της «ενίσχυσης» στη μάθηση της επιθετικής συμπεριφοράς. Μετά από επαναληπτικές ενισχύσεις το άτομο μαθαίνει έναν τρόπο για να εκδηλώνει την επιθετικότητα του.

Στην ενίσχυση βασίζεται και η θεωρία των Dollard, Miller και Sears, η οποία είναι γνωστή ως «υπόθεση της στέρησης - επιθετικότητας»

(frustration - aggration hypothesis). Η θεωρία αυτή υποθέτει ότι η αιτία της ανθρώπινης επιθετικότητας βρίσκεται στη μη ικανοποίηση των επιθυμιών. Όταν παρεμποδίζεται η επίτευξη ενός σκοπού, το άτομο εμφανίζει επιθετική συμπεριφορά, ως αποτέλεσμα μιας επιθετικής ενόρμησης που προκαλείται από τη στέρηση, τη ματαίωση των προσδοκιών του. Η επιθετική συμπεριφορά οδηγεί σε μείωση της έντασης της ορμής, η οποία ονομάζεται κάθαρση. Το άτομο έτσι εκτονώνεται, όμως η εκτόνωση αυτή λειτουργεί ως ενίσχυση¹⁷. Έτσι η επιθετική συμπεριφορά μαθαίνεται και γίνεται συνήθεια για το άτομο. Η θεωρία αυτή δέχεται την ύπαρξη του μηχανισμού που ονομάζεται «μετατόπιση», δηλαδή ένα άτομο μπορεί να μην εκδηλώσει την επιθετικότητά του απέναντι στον αρχικό στόχο (είτε επειδή αυτό απαγορεύεται, είτε επειδή θα τιμωρηθεί είτε για κάποιον άλλο λόγο), αλλά να μετατοπίσει την επιθετικότητά του σε έναν άλλο στόχο (άτομο ή αντικείμενο).

Σύμφωνα με τον Schachter, κάτω από μια γενική κατάσταση διέγερσης, τα συναισθήματα επηρεάζονται από τα συγκεκριμένα ερεθίσματα. Μάλιστα, όσο πιο έντονη είναι η διέγερση, τόσο πιο εύκολα επηρεάζεται το άτομο από εξωτερικά ερεθίσματα. Έτσι σε μια κατάσταση διέγερσης, το άτομο επηρεάζεται από βίαια επιθετικά ερεθίσματα με αποτέλεσμα να εκδηλώνεται στο ίδιο η επιθετικότητα.¹⁸

Σύμφωνα με τις κοινωνικογνωστικές θεωρίες μάθησης, το άτομο μαθαίνει μιμούμενο πρότυπα από το κοινωνικό περιβάλλον. Το 1930 ο Κιο -μέσω πειραμάτων- έδειξε ότι επιθετική συμπεριφορά που δείχνουν οι γάτες προς τα ποντίκια είναι προϊόν μάθησης και όχι έμφυτη¹⁹. Την ίδια χρονιά, οι εγκληματολόγοι Gilfford Shaw και Henry mc kay, ερευνώντας τα αίτια της εγκληματικότητας σε περιοχές του Σικάγο, διαπίστωσαν ότι οι εγκληματικές δραστηριότητες ξεκινούσαν για τα παιδιά από πολύ νωρίς ως μέρος του παιχνιδιού τους. Οι έφηβοι, επιδείκνυαν επιθετική συμπεριφορά, για να αποδείξουν ότι δεν είναι αδύναμοι αλλά δυνατοί και σκληροί και να γίνουν αποδεκτοί στην «ενδοομάδα». Έτσι, η χωρίς ουσιαστικό αίτιο επιθετικότητα γίνεται μέρος της συμπεριφοράς τους. Είναι γεγονός ότι το άτομο ενστερνίζεται τις αξίες και τις στάσεις του κοινωνικού συνόλου στο οποίο ανήκει (δηλαδή τα χαρακτηριστικά της «ενδοομάδας») αυτοπροσδιορίζεται, αυτοεπιβεβαιώνεται (ενίσχυση) υπομονεύει τη συμμετοχή του στην ομάδα²⁰.

Μέσα στο κοινωνικό σύνολο υπάρχει κοινωνική επιρροή. Το άτομο

συμμορφώνεται με τις αξίες και πεποιθήσεις της ομάδας. Σύμφωνα με τον Kelman η συμμόρφωση αυτή πραγματώνεται με τρεις διαφορετικές διαδικασίες. Ενδοτικότητα, όταν υφίσταται έλεγχος από την αυθεντία, ταύτιση, όταν το μοντέλο είναι ελκυστικό, αξιοπιστία, όταν η συμμόρφωση τείνει να μετατραπεί σε εσωτερίκευση. ο Milgram, όσον αφορά την ενδοτικότητα, έδειξε πειραματικά ότι ένα μεγάλο ποσοστό ατόμων συμπεριφέρθηκε επιθετικά σε άλλα άτομα, υπακούοντας στις εντολές της αυθεντίας ²¹.

Αποτέλεσμα της κοινωνικής μάθησης θεωρούν οι Bandura και Walters την επιθετικότητα. Μέσα από σειρά πειραμάτων προσπάθησαν να αποδείξουν το σημαντικό ρόλο του υποδείγματος, του προτύπου για την μάθηση διαφόρων τρόπων συμπεριφοράς και κυρίως της επιθετικότητας. Η θεωρία τους ονομάστηκε «μάθηση με παρατήρηση», «μάθηση με μίμηση» και «μάθηση με ταύτιση» ²². Η επιθετικότητα μαθαίνεται μέσα από την διαδικασία μίμησης προτύπων. Τα πρότυπα παρέχουν πληροφορίες για το τι είναι αποδεκτό και τι όχι και επιπλέον δείχνουν στο άτομο πώς να εκφράζει την επιθετικότητα του, αλλά και πόσο αποτελεσματικές μπορεί να είναι οι επιθετικές ενέργειες.

Ο Bandura και Walters πραγματοποίησαν πειράματα, στα οποία τα πειραματικά τους πρόσωπα ήταν κυρίως παιδιά. Στα παιδιά αυτά παρουσιάστηκαν είτε στην πραγματικότητα είτε σε εικονική -συμβολική μορφή (κινηματογράφος, τηλεόραση), επιθετικά πρότυπα. Οι ερευνητές κατέληξαν στο συμπέρασμα πως στον παρατηρητή ενός προτύπου συμπεριφοράς θα εμφανιστεί μια από τις παρακάτω επιδράσεις.

- α) ο παρατηρητής αποκτά εντελώς νέα πρότυπα συμπεριφοράς
- β) πρότυπα συμπεριφοράς που προϋπήρχαν ή είχαν ανασταλεί ενισχύονται στον παρατηρητή ή απο-αναστέλλονται.
- γ) Οι παρατηρήσεις επαναφέρουν παρόμοια αντίδραση που είχε μαθευτεί προηγουμένως ²³.

Ο Bandura έδειξε ότι, ακόμη και όταν το παιδί απλώς παρατηρήσει ένα επιθετικό πρότυπο θα εκδηλώσει επιθετική συμπεριφορά, ανεξάρτητα από το αν η συμπεριφορά αυτή θα αμειφθεί. Σε ένα πείραμά του με παιδιά προσχολικής ηλικίας παρουσίασε μια κινηματογραφική ταινία, όπου ένας ενήλικος εκδήλωνε επιθετική συμπεριφορά προς ένα φουσκωμένο λαστιχένιο ομοίωμα ανθρώπου. Μετά τα παιδιά προσέλαβαν ένα παρόμοιο ομοίωμα και το άγγιζαν με διάφορα παιχνίδια υπήρχε και το ίδιο ομοίωμα.

νο ομοίωμα. Διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά εμφάνιζαν επιθετική συμπεριφορά μιμούμενα το πρόσωπο που είχαν απλώς δει στην ταινία. Επίσης διαπιστώθηκε αύξηση της επιθετικότητας όταν ως πρότυπα χρησιμοποιήθηκαν συνομήλικοι. Η διαφορά είναι ότι η μίμηση ενήλικων προτύπων διαρκεί πολύ περισσότερο. Έχει μακροπρόθεσμες επιδράσεις ²⁴.

Έχει επίσης παρατηρηθεί ότι τα πρότυπα με υψηλό κύρος και αποδοχή επιδρούν ισχυρότερα από άλλα πρότυπα, με τα οποία κανείς δεν επιθυμεί να ταυτιστεί. Οι έρευνες αποδεικνύουν πως η στάση των γονέων στην επιθετική συμπεριφορά των παιδιών τους παίζει πολύ σημαντικό ρόλο. Ο Bandura και Walters παραδέχτηκαν πως οι αιτίες για την ανάπτυξη και σταθεροποίηση των επιθετικών προτύπων συμπεριφοράς βασίζονται στον τρόπο με τον οποίο οι γονείς συμπεριφέρονται στα παιδιά τους και κυρίως κατά τα πρώτα χρόνια της παιδικής ηλικίας ²⁵. Αναφέρεται π.χ. ότι γονείς παιδιών με επιθετική συμπεριφορά χρησιμοποιούν σε μεγάλο βαθμό σωματικές ποινές για τιμωρία. Αυτό συμβαίνει διότι η τιμωρία προκαλεί έντονη εσωτερική θυμική αναστάτωση, γεγονός που προκαλεί μεγαλύτερη επιθετικότητα, αλλά κυρίως διότι ο επιθετικός γονέας αποτελεί πρότυπο προς μίμηση. Το παιδί, μιμούμενο τον επιθετικό γονέα, εμφανίζει περισσότερη επιθετικότητα. Και μάλιστα όσο αυστηρότερες είναι οι ποινές (π.χ. ξύλο), τόσο επιθετικότερα γίνονται τα παιδιά. Η βία γεννά βία, όπως λέγεται χαρακτηριστικά. Οι τιμωρητικοί γονείς «ό,τι σπέρνουν θερίζουν». Το παράδοξο είναι ότι επιθετικά παιδιά έχουν όχι μόνο οι επιθετικοί γονείς αλλά και οι γονείς που δείχνουν μεγάλη ανοχή στην επιθετικότητα του παιδιού. Αν οι γονείς επιτρέπουν στο παιδί να εκφράζει ελεύθερα την επιθετικότητά του, τότε το παιδί θα γίνει επιθετικό. Η επιθετικότητα παράγει επιθετικότητα ²⁶.

Γεγονός είναι πάντως ότι η χρήση βίας μεταβιβάζεται με τη μίμηση προτύπων, όπως υποστηρίζει ο Bandura. Ο ίδιος διηγείται μια ενδεικτική για το ρόλο της μίμησης στη μάθηση της επιθετικότητας ιστορία, η οποία συνοπτικά αποδίδεται ως εξής: ένας γεωργός αγόρασε έναν παπαγάλο για συντροφιά. Παρά τις καθημερινές του προσπάθειες να κάνει τον παπαγάλο να πει τη φράση «πες θείε», δεν υπήρχε το επιθυμητό αποτέλεσμα. Συνεχίζοντας τις προσπάθειες του, χρησιμοποίησε μια βέργα με την οποία χτυπούσε τον παπαγάλο στο κεφάλι και τον πίεζε να πει την ίδια φράση. Μάταια όμως. Ο παπαγάλος δεν έλεγε τίποτα. Οργισμένος ο γεωργός τον πέταξε στο κοτέτσι. Με μεγάλη του έκπληξη είδε

λίγο αργότερα τον παπαγάλο να χτυπά με ένα ξυλάκι τα κλωσσόπουλα στο κεφάλι, διατάσσοντας να πουν «πες θείε»²⁷.

Εννοείται ότι τα παιδιά που παρατηρούν και βιώνουν στον οικογενειακό τους περίγυρο την επιθετική συμπεριφορά τη μιμούνται και τη μεταφέρουν στο σχολείο και στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, οπότε τη «μεταδίδουν» και σε άλλα παιδιά. Επίσης η σωματική ποινή αυξάνει την επιθετικότητα. Έχει παρατηρηθεί ότι μετά τη σωματική βία, ακολουθεί μετατόπιση της τιμωρίας σε μικρότερα και πιο αδύναμα από τα τιμωρημένο παιδί άτομα, τα οποία συνήθως δεν έχουν καμία σχέση με την τιμωρό πηγή.

Επίσης, εμπειρικά δεδομένα δείχνουν ότι στις τάξεις των επιθετικών δασκάλων βρίσκεται ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό επιθετικών μαθητών²⁸. Όταν τα παιδιά παρακολουθήσουν την επιθετική συμπεριφορά του προτύπου, «μαθαίνουν» την επιθετική συμπεριφορά χωρίς να απαιτούνται άλλοι ευνοϊκοί όροι για την ταύτιση και τη μάθηση. Βέβαια, δεν είναι απαραίτητο να εκδηλωθεί αμέσως η μαθημένη συμπεριφορά. Όμως αφότου μαθεύτηκε, μπορεί να εκδηλωθεί μόλις οι συνθήκες το επιτρέψουν. Το τραγικό μάλιστα είναι ότι για να μαθευτεί η επιθετική συμπεριφορά δεν απαιτείται ταύτιση (θετική δηλαδή σχέση του υποκειμένου με το πρότυπο). Αρκεί η απλή μίμηση. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο το γεγονός ότι η επιθετικότητα έχει πάρει τέτοιες διαστάσεις. Το οικογενειακό, το σχολικό αλλά και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον «παρέχουν» στα παιδιά επιθετικά πρότυπα. Έτσι τα παιδιά μαθαίνουν την επιθετική συμπεριφορά για να την μεταδώσουν με τη σειρά τους σε άλλα παιδιά. Η μίμηση των προτύπων αυτών είναι η πιθανότερη όταν τα πρότυπα αυτά ενισχύονται για την επιθετική τους συμπεριφορά ή δεν τιμωρούνται. Ο Bandura υποστηρίζει ότι η αποτελεσματικότητα της μάθησης μέσω παρατήρησης προτύπων εξαρτάται από τις διαδικασίες προσοχής συγκράτησης και αναπαραγωγής μορφών συμπεριφοράς και βεβαίως από τα κίνητρα και τις ενισχύσεις που καθορίζουν την εκδήλωση της συγκεκριμένης συμπεριφοράς. Η επιθετική συμπεριφορά διατηρείται όταν συνεχίζει να ενισχύεται με νοητικές διαδικασίες που χρησιμεύουν για τη δικαίωσή της.

Συμπερασματικά, οι έρευνες γύρω από την κοινωνική μάθηση αποδεικνύουν ότι το άτομο αποκτά ή τροποποιεί ή ακόμα και αλλάζει μια μορφή συμπεριφοράς χωρίς να είναι απαραίτητο να ενισχύεται το ίδιο άμεσα, αλλά έμμεσα μέσω της συμπεριφοράς του προτύπου. Δηλαδή το

άτομο με την παρατήρηση μιμείται εκείνη τη συμπεριφορά του προτύπου που επιβραβεύεται, ενώ απορρίπτει εκείνη που τιμωρείται. Αποτελεσματικά πρότυπα είναι για το παιδί τα πρόσωπα που βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση μαζί του, δηλαδή οι γονείς, οι δάσκαλοι, οι συνομήλικοι κλπ. Επίσης σημαντικότερος είναι και ο ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης και επικοινωνίας στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς. ο σύγχρονος άνθρωπος, κυρίως στα αστικά κέντρα, βομβαρδίζεται καθημερινά από τους τίτλους των ποικίλων εφημερίδων, από τα διάφορα άρθρα σε περιοδικά, από τα ποικίλα βιβλία και από τα διάφορα προγράμματα του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης ²⁹. Ο όρος «πλύση εγκεφάλου», εκφράζει την απόλυτη δύναμη της τηλεόρασης στη δημιουργία συμπεριφορών και κοινωνικών στάσεων, πεποιθήσεων και ιδεολογιών. Ιδιαίτερη φαίνεται να είναι η επίδραση της τηλεόρασης στην εμφάνιση ή απαλοιφή της επιθετικής συμπεριφοράς.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 3ο

ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΘΕΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Οι θεωρίες της κοινωνικής μάθησης αποδεικνύουν ότι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και κυρίως η τηλεόραση αποτελούν σημαντικές πηγές κοινωνικής μάθησης. Τα παιδιά « μαθαίνουν» τον κόσμο μέσα από την τηλεόραση. Διαμορφώνουν στάσεις και συμπεριφορές επηρεάζονται από τα πρότυπα που προβάλλονται μέσω τηλεόρασης. Οσον αφορά την επιθετικότητα, είναι γνωστό ότι τη μαθαίνουμε κυρίως με την παρατήρηση επιθετικών πράξεων. Επομένως η παρουσίαση σκηνών βίας και επιθετικότητας στην τηλεόραση αποτελεί μαθησιακή διαδικασία, δηλαδή ο τηλεθεατής μαθαίνει την επιθετική συμπεριφορά όπως και κάθε άλλη κοινωνική συμπεριφορά. Ο Bandura έδειξε με τα πειράματά του ότι τα παιδιά τα οποία βλέπουν συχνά στην τηλεόραση σκηνές βίας, έχουν περισσότερες πιθανότητες να επηρεαστούν από αυτές. Επίσης από την τηλεόραση μαθαίνουν πολλές επιθετικές πρακτικές- «Δάσκαλος» χαρακτηρίζεται η τηλεόραση από τον Bandura. Βεβαίως η απόκτηση νέων τρόπων συμπεριφοράς (συμπεριλαμβανομένης και της επιθετικής) εξαρτάται και από την παρατηρητικότητα του θεατή, αλλά και από ενισχυτικούς παράγοντες. Επίσης η αποκτημένη από τη μάθηση επιθετική

συμπεριφορά είναι δυνατόν να μετατραπεί σε επιθετική πράξη, όταν υπάρξουν οι αναγκαίες για αυτό κοινωνικοπολιτικές συνθήκες ³⁰.

Μεγάλο ρόλο στη διαδικασία μάθησης της επιθετικής συμπεριφοράς παίζει η τύχη του τηλεοπτικού προτύπου. Αν δηλαδή, το πρότυπο επιβραβεύτηκε ή τιμωρήθηκε για την επιθετική του συμπεριφορά, αν βίωσε την ικανοποίηση της επιτυχίας ή την πικρία της αποτυχίας. Ο Walters και οι συνεργάτες του μιλούν για «μάθηση, από ικανοποίηση», αναφερόμενοι στις σκηνές βίας που παρακολουθούν οι τηλεθεατές. Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνάς τους, όταν ο τηλεθεατής που παρατηρεί το επιθετικό πρότυπο διαπιστώσει ότι το πρότυπο εισέπραξε ικανοποίηση από την επιθετική του πράξη τότε είναι δυνατόν και ο ίδιος ο τηλεθεατής να θελήσει να μιμηθεί την πράξη του προτύπου για να αισθανθεί παρόμοια ικανοποίηση. Ο Bandura υποστηρίζει ότι η τιμωρία του προτύπου μπορεί να απωθήσει, όχι όμως και να εξαφανίσει αυτά που είδαν στην τηλεόραση οι θεατές. Η επιθετικότητα μαθαίνεται μέσω της τηλεόρασης και προκαλεί με τη σειρά της επιθετική συμπεριφορά στους τηλεθεατές και κυρίως στα παιδιά. Μάλιστα φάνηκε από τις έρευνες ότι τα παιδιά μαθαίνουν καλύτερα την επιθετική συμπεριφορά ενός γνωστού και όμοιου με αυτά προτύπου παρά ενός αγνώστου. Εκείνοι οι τηλεοπτικοί ήρωες, οι οποίοι έχουν σημασία για το παιδί, είναι δυνατόν να, λειτουργήσουν ως πρότυπα για το παιδί το οποίο ταυτίζεται με αυτούς.

Είναι επίσης γεγονός ότι όσο πιο κοντά στην πραγματικότητα είναι η παρουσίαση της τηλεοπτικής βίας, τόσο αποτελεσματικότερη είναι η επίδραση που ασκείται στα παιδιά και επιταχύνεται έτσι η διαδικασία μάθησης της συγκεκριμένης συμπεριφοράς. Ακόμα έχει βρεθεί ότι όσο περισσότερη ώρα κάθονται τα παιδιά στην τηλεόραση, τόσο πιο κοντά στην πραγματικότητα θεωρούν πως είναι τα τηλεοπτικά προγράμματα που παρακολουθούν. Τα παιδιά είναι δυνατόν να μάθουν επιθετικούς τρόπους συμπεριφοράς παρακολουθώντας τηλεοπτικές σκηνές βίας που είναι ή μπορούν να μοιάζουν ρεαλιστικοί και φαίνεται ότι συμβαίνουν σε όμοιο περιβάλλον με αυτό στο οποίο ζουν τα παιδιά. Έτσι μια αιματηρή συμπλοκή σε ένα γουέστερν δεν θα επιδράσει τόσο σε ένα παιδί, όσο ένα απλό γρονθοκόπημα σε ένα μικρό τηλεοπτικό ήρωα, διότι αυτό μπορεί να συμβαίνει στο μικρό τηλεθεατή καθημερινά π.χ. στα παιχνίδια του παιχιδιού με τους συμμαθητές του. Επιπλέον πραγματικές σκηνές βίας είναι δυνατόν να εμφανιστούν σε ντοκυμαντές ή στα δελτία

ειδήσεων, αλλά και σε επινοημένες σκηνές που μοιάζουν με πραγματικές. Ειδικά οι ειδησεογραφικές εκπομπές, είναι τόσο σύντομες, ώστε δεν αφήνουν περιθώρια στον τηλεθεατή και ιδιαίτερα στο παιδί να αναζητήσει τα αίτια ή να σκεφτεί τις συνέπειες που επιφέρουν οι επιθετικές συμπεριφορές. Πρόκειται για μια άκριτη παθητική αποδοχή η οποία μπορεί να οδηγήσει στο μέλλον στην ίδια ή παρόμοια αντίδραση (Bandura). Έχει ιδιαίτερη σημασία το γεγονός ότι στα πλαίσια της κοινωνικής αλληλεπίδρασης είναι δυνατόν η μαθημένη από το τηλεοπτικό πρότυπο συμπεριφορά, να μεταβιβαστεί και στη συνέχεια να μαθευτεί και από άλλα μέλη της κοινωνικής ομάδας ³¹.

Ο τρόπος εκδήλωσης της επιθετικότητας καθώς και τα αίτια της έχουν σχέση με τις κοινωνικοπολιτιστικές συνθήκες και προϋποθέσεις του περιβάλλοντος του ατόμου. Η τηλεοπτική βία και οι αντιδράσεις των τηλεθεατών μπορούν να γίνουν κατανοητές όταν συνδεθούν με τα χαρακτηριστικά της εκάστοτε κοινωνίας. Τα παιδιά μαθαίνουν πως να αντιδρούν σε αντικοινωνικούς ερεθισμούς. Έτσι εάν η παρατήρηση ενός επιθετικού τηλεοπτικού προτύπου συνδεθεί με κάτι ευχάριστο (θετική ενίσχυση) ή εάν κάποιος ενήλικος παροτρύνει το παιδί να εφαρμόσει ότι βλέπει, τότε σίγουρα το παιδί αποκτά θετική προδιάθεση στην εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς. Σε αντίθεση με αυτό, μια φιλική και ειλικρινής συζήτηση μετά το τέλος της προβολής σκηνών βίας μπορεί να προκαλέσει νέες μαθησιακές διαδικασίες οι οποίες θα ανακόψουν την ετοιμότητα για μελλοντική εκδήλωση παρόμοιας επιθετικής συμπεριφοράς. Η ευθύνη πέφτει κατά κύριο λόγο στους γονείς. Αυτοί με την συζήτηση θα έχουν δημιουργήσει τέτοιες προϋποθέσεις ώστε τα παιδιά να είναι σε θέση να αντιπαρέρχονται στην προβαλλόμενη από την τηλεόραση επιθετικότητα χωρίς να επηρεάζονται από αυτήν (Bandura)³². Βέβαια όσο μικρότερη είναι η ηλικία του παιδιού, τόσο δυσκολότερο είναι να επιτύχει η παραπάνω διαδικασία. Όπως αναφέρει ο Umberto Eco, οι δυνατότητες για κριτική επαγρύπνηση φαίνεται ότι είναι σπανιότητες. Από τη στιγμή που ένα άτομο θα βρεθεί μπροστά στην οθόνη και εξελίσσεται ο λόγος και η μια εικόνα διαδέχεται την άλλη με μεγάλη ταχύτητα τότε υπάρχουν διάφορες δυνατότητες ψυχολογικής εμπλοκής που ξεκινούν από την κριτική θεώρηση για να φτάσουν ως τη διαφυγή ή ακόμα και την ύπνωση. Ο μορφωμένος ενήλικος ταλαντεύεται μεταξύ ύπνωσης και συμμετοχής, ενώ οι άλλοι και βεβαίως τα παιδιά βρίσκονται εξ αρχής σε μια κατάστα-

ση συμμετοχής -σαγήνης. Έτσι, αν κάποιος τηλεοπτικός ήρωας ρίχνει μια γροθιά, τότε το εγκεφαλογράφημα του θεατή δείχνει μια δόνηση, η οποία αναλογεί σε «διαταγή» που δίνεται από τον εγκέφαλο στο μυϊκό σύστημα εξαιτίας μιας ενστικτώδους μίμησης (αυτά τα στοιχεία προέκυψαν από τις έρευνες που έκανε ο Seat). Βέβαια η διαταγή αυτή δεν μεταφράζεται σε δράση διότι είναι πιο αδύναμη απ' ό,τι συνήθως χρειάζεται το πέρασμα από την νευρική αντίδραση στην πραγματική δράση³³.

Επιπλέον η τηλεόραση έχει τη δύναμη να διεγείρει το συναίσθημα και μάλιστα επειδή σ' αυτή την περίπτωση δεν υφίστανται οι συνέπειες του πραγματικού κόσμου, μπορεί να επέλθει αποευαισθητοποίηση του συναισθήματος. Για παράδειγμα, έρευνες έδειξαν ότι η τηλεοπτική βία κάνει τα παιδιά πιο ανεκτικά στην επιθετικότητα άλλων παιδιών, λιγότερο συναισθηματικά και λιγότερο αρνητικά απέναντι στην βία. Σύμφωνα με τα λόγια ενός εντεκάχρονου που ρωτήθηκε από περιοδικό Newsweek: «βλέπεις τόση πολύ βία, που χάνει την σημασία της. Αν έβλεπα κάποιον να σκοτώνεται στην πραγματικότητα δεν θα το θεωρούσα και τίποτα σπουδαίο. Υποθέτω ότι σιγά σιγά γίνομαι σκληρό καρύδι»³⁴.

Η παρακολούθηση τηλεοπτικών προγραμμάτων από ένα παιδί έχει επιπτώσεις και στην διανοητική του κατάσταση, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Brazleton (παιδίατρος και συγγραφέας βιβλίων για την παιδική ηλικία), η τηλεόραση δημιουργεί ένα περιβάλλον που κατακλύζει το παιδί, το οποίο για να αντιδράσει ενεργοποιεί μηχανισμούς προστασίας, ενώ το ίδιο αδρανοποιείται, γίνεται παθητικό. Κι ενώ οι τηλεοπτικές εμπειρίες προκαλούν παθητικότητα στους μικρούς τηλεθεατές, υπάρχει κίνδυνος τα αποτελέσματά τους να είναι ακριβώς τα αντίθετα. Πραγματικά σύμφωνα με παρατηρήσεις γονέων η τηλεόραση προκαλεί μεγάλη χαλάρωση στα παιδιά τους, την οποία διαδέχεται μεγάλος εκνευρισμός, μόλις αυτή κλείσει. Κατά την Winn, όσο διαρκεί η «χαλάρωση» οι διανοητικές λειτουργίες του παιδιού ατονούν και το ίδιο το παιδί βρίσκεται σε μια κατάσταση παθητικότητας που μοιάζει με νάρκωση. Σ' αυτή την κατάσταση είναι πιο ευάλωτο και γίνεται ευκολότερα αποδέκτης ιδεών στάσεων και αξιών που προβάλλονται από τον πομπό (τηλεόραση)³⁵. Ομως δεν πρέπει να παραβλέψουμε ότι η επιθετική συμπεριφορά βρίσκεται κάτω από την επιρροή ηθικών και ειδικών κανονιστικών μέτρων, τα οποία είναι πολιτισμικά καθορισμένα. Με άλλα λόγια, οι άνθρωποι εμφανώς τείνουν να επαναλαμβάνουν εκείνους τους τρόπους

συμπεριφοράς, οι οποίοι νομιμοποιούνται να αμείβονται από την κοινωνία και όχι από αυτούς που θεωρούνται αρνητικοί (Bandura) ³⁶.

Έρευνες στο Πανεπιστήμιο Stanford στις ΗΠΑ και Πανεπιστήμιο του Λονδίνου στην Αγγλία έδειξαν πως: «Το τι παίρνουν τα παιδιά από την τηλεόραση και πόσο αυτή τα επηρεάζει καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από το πώς τα έχουν μάθει οι γονείς τους να χρησιμοποιούν την τηλεόραση ³⁷». Τα παιδιά πράγματι μιμούνται την επιθετική συμπεριφορά προτύπων που εμφανίζονται τόσο στην οθόνη όσο και ζωντανά, στην πραγματικότητα. Επιπλέον, η επιρροή του επιθετικού προτύπου εξακολουθεί να υπάρχει για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα και είναι εντονότερη, όταν το επιθετικό πρότυπο προβάλλεται ως πετυχημένο. Η διαπίστωση αυτή είναι σημαντική. Αρκεί να σκεφτεί κανείς το περιεχόμενο των περισσότερων τηλεοπτικών προγραμμάτων. Στις ΗΠΑ έγινε μια ανάλυση των προγραμμάτων αυτών και διαπιστώθηκαν τα ακόλουθα: α) οι βίαιες μέθοδοι είναι το μοναδικό και πιο διαδεδομένο μέσο που χρησιμοποιούν οι τηλεοπτικοί ήρωες για να πετύχουν τους σκοπούς τους. β) Κοινωνικά απαράδεκτες μέθοδοι προβάλλονται ως επιτυχείς συχνότερα από ότι προβάλλονται οι κοινωνικά παραδεκτές ³⁸.

Είναι εμφανές πως δεν μπορεί να «αφεθεί» ένα παιδί στα μηνύματα και στα πρότυπα που προβάλλονται μέσω της τηλεόρασης. Απ' την άλλη πλευρά, η απαγόρευση της παρακολούθησης των τηλεοπτικών προγραμμάτων δεν αποτελεί λύση. Δεν μπορεί να αποκλειστεί η τηλεόραση, ως πηγή πληροφόρησης. Επιπλέον η απαγόρευση αυξάνει στο παιδί την επιθυμία για το ακριβώς αντίθετο.

Στο θέμα αυτό μεγάλη σημασία έχει η αίσθηση του μέτρου και όχι οι ακραίες και υπεραπλουστευμένες αποφάσεις του τύπου. «Ναι, να βλέπει τα πάντα». - «Όχι, να μη βλέπει τίποτα». Η τηλεόραση από μόνη της δεν είναι «καλή» ή «κακή». Σημασία έχει «πώς» και «γιατί» και από «ποιόν» χρησιμοποιείται. Μια τηλεοπτική αγωγή, που μπορεί να γίνεται από το σχολείο και την οικογένεια είναι απαραίτητη³⁹. Σύμφωνα με τον Piaget, το παιδί στο 7ο περίπου έτος της ηλικίας φτάνει στο στάδιο των συγκεκριμένων διανοητικών πράξεων, οπότε έχει μια οργανωμένη διανοητική και αντιληπτική ικανότητα. Από το 8ο περίπου έτος το παιδί αρχίζει να διακρίνει ανάμεσα στην απεικονισμένη πραγματικότητα και στην πραγματικότητα. Αυτό σημαίνει ότι τα προγράμματα που απευθύνονται σε παιδιά σχολικής ηλικίας (6-12 ετών) πρέπει να βασίζο-

νται σε πραγματικές ιστορίες και βιώματα από το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον του παιδιού έτσι ώστε να του είναι οικεία. Προκειμένου όμως να ενεργοποιηθεί η αντιληπτική και κριτική ικανότητα του παιδιού και να μη συμπεριφέρεται ως παθητικός αποδέκτης - σφουγγάρι, είναι απαραίτητη η παρεμβολή των γονέων και των δασκάλων οι οποίοι, μέσω μιας κατάλληλης αγωγής τηλεόρασης, θα βοηθήσουν το παιδί να μάθει να επεξεργάζεται και να κρίνει ό,τι μεταδίδεται από την τηλεόραση, δηλαδή να μάθει το παιδί πως να βλέπει τηλεόραση ⁴⁰.

Το σχολείο μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο όσον αφορά την τηλεοπτική αγωγή. ο εκπαιδευτικός πρέπει να συζητήσει με τους μαθητές του για το ρόλο που παίζει η τηλεόραση, για τα θετικά και τα αρνητικά της στοιχεία. Πρέπει να ασκεί τους μαθητές του στην κριτική σκέψη ώστε να είναι σε θέση να ασκούν κριτική σε ό,τι βλέπουν και να διασταυρώνουν πληροφορίες. Με φιλική διάθεση μπορεί ο εκπαιδευτικός να συζητά με τους μαθητές του για τα τηλεοπτικά προγράμματα, για τα προβλλόμενα πρότυπα, τα οποία και θα αξιολογούνται. Παράλληλα το σχολείο οφείλει να καλλιεργεί την αγάπη για το βιβλίο και να ενθαρρύνει τους μαθητές να προσεγγίσουν τη γνώση μέσω του βιβλίου. Οι εκπαιδευτικοί μπορούν ακόμα να επηρεάσουν αυτό που το παιδί παρακολουθεί στο στίτι. Πράγματι, το σχολείο είναι ίσως η μόνη πρακτική πηγή επηρεασμού του τρόπου με τον οποίο τα παιδιά παρακολουθούν τηλεόραση και του τι βλέπουν. Συγκρίνοντας το σχολείο και το σπίτι ως πηγές καθοδήγησης της παρακολούθησης της τηλεόρασης από τα παιδιά, η Dorothy και ο Jerone Singler κατέληξαν ότι ήταν ευκολότερο να επηρεαστούν τα παιδιά όσον αφορά το τι βλέπουν στην τηλεόραση και πώς το βλέπουν, μέσω του σχολείου παρά από τις υποδείξεις των γονιών τους ⁴¹.

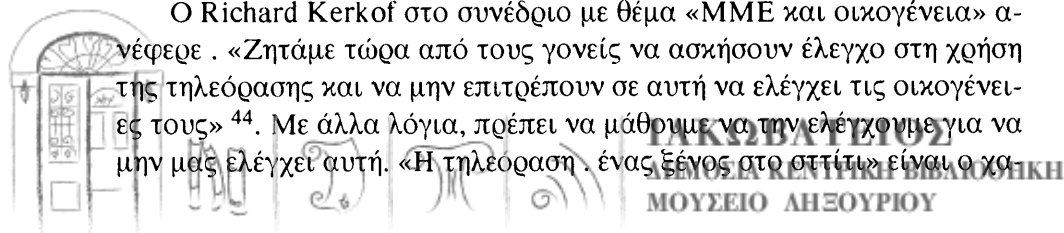
Βέβαια ο έλεγχος του χρόνου παρακολούθησης τηλεοπτικών προγραμμάτων καθώς και ο έλεγχος της ποιότητάς τους, εναπόκειται στους γονείς. Είναι γνωστό ότι συζητώντας οι γονείς με τα παιδιά για τα τηλεοπτικά προγράμματα μπορούν να αυξήσουν τα οφέλη και να μειώσουν τις αρνητικές επιδράσεις της παρακολούθησης. Πιο συγκεκριμένα, οι γονείς μπορούν να επηρεάσουν, το είδος των κοινωνικών γνώσεων που παίρνουν τα παιδιά από μια εκπομπή, εξηγώντας αυτά που παρουσιάζονται στην οθόνη και δίνοντας έμφαση στις πληροφορίες που παρέχονται.

Επίσης, μπορούν να επιλέγουν εκπομπές για τα παιδιά τους και βοηθώντας τα να είναι κι αυτά επιλεκτικά. Η επιλογή καθώς και η συζή

τηση πάνω στα τηλεοπτικά προγράμματα, χρειάζεται να θεωρηθεί όχι σαν λογοκρισία αλλά σαν ένα μέρος της κοινωνικοποίησης του παιδιού. Μην ξεχνάμε ότι η τηλεόραση φαίνεται να επιδρά ιδιαίτερα στη διαμόρφωση θέσεων και γνώσεων πάνω σε θέματα στα οποία τα παιδιά δεν έχουν εμπειρίες. Ιδιαίτερο ρόλο παίζει στη διαμόρφωση επιθετικών μορφών συμπεριφοράς ότι τα παιδιά όχι μόνο αντιγράφουν τη βία που προσφέρει η τηλεόραση, αλλά οδηγούνται να μεταχειρίζονται τους πραγματικούς ανθρώπους σαν να ήταν στην οθόνη της τηλεόρασης. Επιπλέον, η τηλεόραση παραμορφώνει την πραγματικότητα πολύ περισσότερο σε ένα παιδί που έχει ιδιαίτερα προβλήματα παρά σε ένα «κανονικό» παιδί. (Αυτό μπορεί να εξηγήσει την αύξηση της νεανικής εγκληματικότητας τις τελευταίες δεκαετίες) ⁴².

Τα παιδιά έχουν ανάγκη από πληροφορίες πάνω σε ένα θέμα από πρώτο χέρι για να μπορούν να κάνουν το διαχωρισμό ανάμεσα στον πραγματικό κόσμο και τον κόσμο της τηλεόρασης. Έτσι οι γονείς για να «εξουδετερώσουν» την τηλεόραση μπορούν να δίνουν πληροφορίες στα παιδικά τους αναφορικά με διάφορα θέματα, πρέπει να επιλέξουν κατάλληλες εκπομπές γι' αυτά και κάποιες φορές να τις παρακολουθήσουν μαζί τους συζητώντας παράλληλα γι' αυτά που βλέπουν στην οθόνη, μην παραγνωρίζοντας το γεγονός ότι αυτοί είναι τα πρώτα πρότυπα μίμησης για τα παιδιά. Τα παιδιά μαθαίνουν παρακολουθώντας άλλους ανθρώπους και ξεκινώντας πάντα από τους γονείς τους. Είναι αδύνατον να πει κάποιος γονιός στο παιδί του «κάνε αυτό που σου λέω και όχι αυτό που κάνουν» ⁴³. Αν οι ίδιοι οι γονείς αφιερώνουν πολύ χρόνο στην παρακολούθηση της τηλεόρασης, το ίδιο ακριβώς θα κάνουν και τα παιδιά. Αντιθέτως, αν τα παιδιά βλέπουν τους γονείς τους να διαβάζουν θα ασχοληθούν και αυτά με τα βιβλία και θα τα αγαπήσουν. Επίσης οι γονείς θα πρέπει να ενθαρρύνουν τα παιδιά τους να επικοινωνούν με συνομηλίκους, να συμμετέχουν σε κοινωνικές ομάδες, να αθλούνται έτσι ώστε η διάθεσή τους για δράση να διοχετεύεται σε δημιουργικά κανάλια και η κοινωνικοποίησή τους να γίνεται ομαλότερα.

Ο Richard Kerkof στο συνέδριο με θέμα «ΜΜΕ και οικογένεια» ανέφερε: «Ζητάμε τώρα από τους γονείς να ασκήσουν έλεγχο στη χρήση της τηλεόρασης και να μην επιτρέπουν σε αυτή να ελέγχει τις οικογένειές τους» ⁴⁴. Με άλλα λόγια, πρέπει να μάθουμε να την ελέγχουμε για να μην μας ελέγχει αυτή. «Η τηλεόραση, ένας ξένος στο σπίτι» είναι ο χα

ρακτηριστικός τίτλος του βιβλίου της Marie Winn και δηλώνει ακριβώς αυτή την «εισβολή» της τηλεόρασης στα σπίτια και στις ζωές των ανθρώπων. Ήδη ολόκληρες γενιές έχουν «γαλουχηθεί» από την «ηλεκτρονική μπίμπι σίτερ». Και οι δυσκολίες των γονέων στο να αναθρέψουν σωστά τα παιδιά τους έχουν αυξηθεί ακριβώς επειδή χρησιμοποιούν την τηλεόραση ως πηγή ανακούφισης.

Όλοι, είτε το θέλουμε είτε όχι, βρισκόμαστε απέναντι στην πρόκληση του «ξένου» που μπήκε στα σπίτια μας. Ομως η ευθύνη της αποδέσμευσης από την ενδεχόμενη επιβολή και αρνητική επίδραση που ασκεί πάνω μας και κυρίως πάνω στα παιδιά ανήκει στους μεγάλους. Ο καθένας μας οφείλει να μεταστρέψει, κατά το μέτρο του δυνατού, την τηλεόραση σε ωφέλιμο φορέα πληροφόρησης, μάθησης και ψυχαγωγίας. Μεγαλύτερες ευθύνες έχουν οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί που οφείλουν να δώσουν άλλα πρότυπα στα παιδιά, πιο γνήσια, πιο αληθινά, πιο ανθρώπινο και να μην επιτρέψουν στα τηλεοπτικά πρότυπα να καθορίζουν την ζωή τους ⁴⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

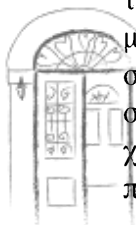
ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ

Όσο δύσκολο εγχείρημα είναι να οριοθετηθεί η επιθετικότητα και να βρεθούν τα αίτιά της, άλλο τόσο -ίσως και δυσκολότερο- είναι να βρεθούν οι καταλληλότεροι τρόποι αντιμετώπισής της. Γεγονός είναι ότι η επιθετικότητα εντάσσεται στην αντικοινωνική συμπεριφορά σύμφωνα με το Ερωτηματολόγιο Συμπτωμάτων Προβληματικής Συμπεριφοράς -ΕΣΠΣ των Quay και Peterson ⁴⁶. Στο εγχειρίδιο DSM (Diagnostic and Statistical Manual), το οποίο θεωρείται το πληρέστερο σύστημα για την ταξινόμησή της προβληματικής συμπεριφοράς στα παιδιά, η επιθετικότητα ταξινομείται στην κατηγορία «Προβλήματα Συμπεριφοράς» ⁴⁷. Είναι εμφανής η βαρύτητα που δίνεται από τους ειδικούς, στη συγκεκριμένη μορφή συμπεριφοράς. Ζητούμενο είναι η μορφή των παρεμβάσεων για τον έλεγχο της επιθετικής συμπεριφοράς. Εάν είναι δυνατόν να επηρεασούμε αποτελεσματικά τη συμπεριφορά του παιδιού με τη βοήθεια της γνώσης των νο-

μων της μάθησης, με τον ίδιο τρόπο θα μπορούσαμε να απαλλάξουμε το άτομο από τις διαταραχές της συμπεριφοράς του. Άρα, αν στηριχθούμε στους νόμους της ψυχολογίας της μάθησης, θα μπορούσαμε να διαμορφώσουμε επιθυμητές συμπεριφορές και ταυτόχρονα να εξαλείψουμε ανεπιθύμητες ⁴⁸. Επειδή οι σύγχρονες μελέτες γύρω από το είδος της μάθησης διερευνούν συγχρόνως και τις κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες πραγματώνεται η συγκεκριμένη μάθηση, αλλά και τους προσωπικούς - γνωστικούς παράγοντες του ίδιου του ατόμου, χρησιμοποιείται σήμερα ο όρος «κοινωνική μάθηση», ο οποίος με βάση τις έρευνες του Bandura καθιερώνεται ως «κοινωνικογνωστική μάθηση» ⁴⁹.

Σύμφωνα με τον Bandura το άτομο μαθαίνει μια συμπεριφορά ή αλλάζει την υπάρχουσα, παρατηρώντας τη συμπεριφορά άλλων ανθρώπων και τις συνέπειες των πράξεων τους. Οι γονείς, οι δάσκαλοι, οι συνομήλικοι ή άλλα πρόσωπα είναι τα πραγματικά πρότυπα, ενώ αυτά που προβάλλονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ή περιέχονται σε κάποιο κείμενο αποτελούν τα συμβολικά πρότυπα. Τα παιδιά μαθαίνουν μέσω της μίμησης ή παρατήρησης προτύπων ή της ταύτισης με αυτά. ο τρόπος με τον οποίο οι γονείς συμπεριφέρονται στα παιδιά τους είναι πολύ σημαντικός- Η λεκτική ή σωματική τιμωρία των γονέων, αλλά και των παιδαγωγών γίνεται αντικείμενο μάθησης από το παιδί που μιμείται την επιθετική συμπεριφορά ⁵⁰. Η επιθετικότητα όμως είναι ανεπιθύμητη μορφή συμπεριφοράς στο σπίτι, στο σχολείο, στην κοινωνία γενικότερα. Για αυτό ακριβώς είναι προτιμότερο να αποφύγουμε την εκδήλωση της επιθετικότητας ή να την αναστείλουμε, όσο αυτό είναι εφικτό. Η παρέμβαση μπορεί να πάρει την μορφή αλλαγών στο συγκεκριμένο κοινωνικό περιβάλλον του παιδιού. Τα επιθετικά πρότυπα μπορεί να αντικατασταθούν από μη-επιθετικά, να ενισχυθούν οι αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς; ενώ οι μη-αποδεκτές να τροποποιηθούν.

Οι γονείς και οι παιδαγωγοί, φύσει και θέσει, αποτελούν πρότυπα μίμησης για το παιδί. Είναι επιτακτική ανάγκη να αποτελούν θετικά πρότυπα. Με αυτόν τον τρόπο, τα παιδιά θα μιμηθούν και θα ταυτιστούν με μη-επιθετικά πρότυπα και επομένως θα μάθουν και αντίστοιχες μορφές συμπεριφοράς. Στην προκειμένη περίπτωση προλαβαίνουμε την εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς. Αν δεν το καταφέρουμε αυτό, τότε συνήθως χρησιμοποιούμε την ποινή ως κατασταλτικό μέσο. Επειδή όμως η ίδια η ποινή είναι μορφή επιθετικότητας και μάλιστα επιτυχημένης, ενισχύει α-

ντί να καταστείλει την επιθετική συμπεριφορά του παιδιού. Ομως, είναι γνωστό ότι η επιθετικότητα γεννά επιθετικότητα και έτσι δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος ποινής και επιθετικότητας. ο αυταρχικός και αυστηρός εκπαιδευτικός ευνοεί διπλά την ανάπτυξη και έκφραση της επιθετικής συμπεριφοράς των μαθητών του. Αφ' ενός αποτελεί πρότυπο επιτυχημένης επιθετικότητας, την οποία μιμούνται ιδιαίτερα τα παιδιά, και αφ' ετέρου δημιουργεί εντάσεις που οδηγούν συνήθως στην εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς ⁵¹. Ο εκπαιδευτικός αποτελεί για τους μαθητές το πρότυπο, που το θαυμάζουν για διάφορα πράγματα, όπως για την ικανότητά του να διδάσκει, για το ενδιαφέρον που δείχνει για την δουλειά του, για την διάθεση του να τους βοηθάει σε κάθε στιγμή κλπ.

Ο εκπαιδευτικός λοιπόν λειτουργεί ως πρότυπο μίμησης και ταύτισης. Επομένως μπορεί να διδάξει νέα συμπεριφορά, να διευκολύνει και να αναστείλει την ήδη μαθημένη. Επίσης μπορεί να μαθαίνει στα παιδιά πώς να αυτοκαθοδηγούνται σε επιθυμητές συμπεριφορές και πώς να κάνουν αυτοέλεγχο. Έτσι το παιδί με τις γνωστικές του ικανότητες, τον εσωτερικό του διάλογο, τις συμβολικές του αναπαραστάσεις και τη μιμητική του δυνατότητα δεν θα είναι έρμαιο των περιβαλλοντικών ερεθισμάτων, αλλά θα μπορεί να διαμορφώνει την συμπεριφορά του σύμφωνα με τις επιλογές του και να επιτυγχάνει στόχους χωρίς απαραίτητα να καθοδηγείται μονομερώς από εξωτερικούς παράγοντες. Η αυτοκαθοδήγηση και ο αυτοέλεγχος αποτελούν δυναμικούς τρόπους για να αλλάξουν οι άνθρωποι τις συμπεριφορές τους. Ο εκπαιδευτικός οφείλει να δίνει ευκαιρίες στα παιδιά, ώστε αυτά να ρυθμίζουν και να ελέγχουν τα σήματα - ερεθίσματα του περιβάλλοντος, αλλάζοντας έτσι καταστάσεις που επιδρούν αρνητικά στη συμπεριφορά τους. Τα παιδιά θα μάθουν να κάνουν συμβόλαια τιμής με τον εαυτό τους, θα μάθουν να κάνουν αυτοπαρατήρηση και αυτοδιόρθωση της συμπεριφοράς τους. Αυτό σημαίνει ότι τα παιδιά μπορούν να σημειώνουν τότε και κάτω από ποιες συνθήκες κατάφεραν να έχουν θετικά αποτελέσματα στην εκτέλεση κάποιας πράξης, υπηρετώντας έτσι την διαδικασία της ανατροφοδότησης.

Στις τεχνικές τροποποίησης της συμπεριφοράς εντάσσεται και το παιχνίδι ρόλων, το οποίο βοηθά τα παιδιά να εκφράζουν τον εαυτό τους ανάμεσα στους άλλους. Η αυτοενίσχυση και αυτοτιμωρία απαιτεί από το παιδί να δημιουργεί μόνο του καταστάσεις που αμείβουν μια επιθυμητή συμπεριφορά ή τιμωρούν μια ανεπιθύμητη. Βέβαια αυτό είναι

δύσκολο, ιδιαίτερα για τα μικρά παιδιά, αλλά με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού μπορούν να μάθουν τρόπους αυτοενίσχυσης ή αυτοτιμωρίας (π.χ. «Δεν τελείωσα την εργασία μου. Δεν θα παίξω»). Καταστάσεις που περιέχουν τρόπους αυτοελέγχου και οι οποίες θα γίνουν μετά από συζήτηση με τα παιδιά, μπορεί να γίνουν χρήσιμοι οδηγοί στη συμπεριφορά τους. Χρήσιμες μπορεί να φανούν και οι ιστορίες ανθρώπων που είχαν ισχυρή θέληση και για αυτό πέτυχαν το σκοπό τους. Οι άνθρωποι αυτοί λειτουργούν ως πρότυπα και έτσι το παιδί ωθείται στην ανάληψη της ευθύνης για βελτίωση του εαυτού του. Φανταστικά παιχνίδια ή ιστορίες με ήρωες που «εισπράττουν» αμοιβή ή τιμωρία για τις πράξεις τους, ωθούν το παιδί να κάνει διάλογο με τον εαυτό του, τις οποίες μπορεί να ανακοινώνει στην τάξη σε ώρα που αφιερώνεται σε τέτοιες συζητήσεις. Βεβαίως ο αυτοέλεγχος δεν είναι εύκολη υπόθεση, όμως δεν είναι και ακατόρθωτος- Συνήθως αποτυγχάνουν τα άτομα που θέτουν μεγάλους και μακροπρόθεσμους στόχους και σπάνια δέχονται θετικές ενισχύσεις. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να προτρέπει τους μαθητές του στην αρχή να βάζουν μικρούς, βραχυπρόθεσμους, άμεσα πραγματοποιήσιμους στόχους και αργότερα να προχωρούν στους μεγαλύτερους. Πρέπει να ασκούνται σε διαδικασίες αυτοελέγχου που επιφέρουν κάποια μορφή επιτυχίας, ώστε να μην απογοητεύονται και εγκαταλείπουν. Σ' αυτό το στάδιο ο εκπαιδευτικός τονίζει την αίσθηση της αξιοσύνης ότι δηλαδή ο μαθητής είναι άξιος και έχει τις ικανότητες για την πιστοποίηση του συγκεκριμένου στόχου. ο εκπαιδευτικός πρέπει να ενισχύει το μαθητή, από την στιγμή που αποφάσισε να συμμετέχει στις διαδικασίες για αυτοέλεγχο. Ευνόητο ότι ο εκπαιδευτικός στηρίζει και ενθαρρύνει την όλη προσπάθεια του μαθητή. Σύμφωνα με τους Joyce/Weil, κατά την εφαρμογή ενός προγράμματος αυτοελέγχου ο μαθητής οικειοποιείται τους κοινωνικά αποδεκτούς κανόνες και αναλαμβάνει με υπευθυνότητα να τους εκτελέσει. Αυτό το πρόγραμμα στοχεύει στη δόμηση μιας επιθυμητής συμπεριφοράς ή στην εξάλειψη μιας ανεπιθύμητης ⁵².

Το πρόγραμμα αυτοελέγχου έχει εφαρμογή στην πρόληψη και απαλοιφή της επιθετικής συμπεριφοράς. Βέβαια δεν είναι πάντα εφικτή η πρόληψη και έτσι εκδηλώνεται συχνά από τα παιδιά επιθετική συμπεριφορά. Σ' αυτή την περίπτωση πρέπει να αναζητήσουμε και να βρούμε τα αίτια της επιθετικής συμπεριφοράς. Δεν αποκλείεται να φταίνε οι ίδιοι οι γονείς. Ο τρόπος ανατροφής του παιδιού ο οποίος δημιουργεί τα πιο επιθετικά παι-

διά, είναι όταν οι γονείς αποδοκιμάζουν την επιθετικότητα, αλλά όταν το παιδί παρουσιάσει επιθετική συμπεριφορά, το τιμωρούν με σωματικές τιμωρίες (εκδηλώνοντας έτσι τη δική τους επιθετική συμπεριφορά) ή εκτοξεύουν εναντίον του διάφορες απειλές. Επίσης αυξημένη επιθετικότητα εμφανίζουν παιδιά των οποίων οι γονείς δείχνουν ανοχή στα επιθετικά του ξεσπάσματα. Αντίθετα οι γονείς που αποδοκιμάζουν την επιθετικότητα και προσπαθούν να την περιστείλουν -με οποιοδήποτε τρόπο εκτός της σωματικής τιμωρίας έχουν τη μικρότερη πιθανότητα τα παιδιά τους να είναι επιθετικά. Σε τελική ανάλυση το καλύτερο μέτρο για την αποφυγή της επιθετικής συμπεριφοράς είναι ένα στοργικό οικογενειακό περιβάλλον μέσα στο οποίο το παιδί μαθαίνει ότι η επιθετικότητα δεν είναι ο καταλληλότερος τρόπος για να πετύχει τους σκοπούς του και μέσα στο οποίο μπορεί να διακρίνει τα όρια που δεν θα πρέπει να υπερβεί⁵³.

Όπως τονίσαμε και προηγούμενα, το καλύτερο είναι να προλαβαίνουμε την εκδήλωση της επιθετικότητας. Όμως όταν αυτή εκδηλώνεται, οι λύσεις δεν είναι και τόσο απλές. Με άλλα λόγια δεν υπάρχουν απλοί κανόνες για την αντιμετώπιση τέτοιων ανεπιθύμητων συμπεριφορών, παρό μόνο αυτοσχέδιες στρατηγικές, οι οποίες πρέπει να εφαρμόζονται από τον εκπαιδευτικό εξατομικευμένα μέσα σε κλίμα ηρεμίας. Πρέπει να γίνεται ένα πλάνο ειδικά για το συγκεκριμένο παιδί και το συγκεκριμένο περιβάλλον.

Βέβαια, συχνά εκδηλώνεται από κάποιο μαθητή επιθετική συμπεριφορά μέσα στην τάξη η οποία απαιτεί άμεση παρέμβαση. Μια επιτυχής τεχνική αντιμετώπισης είναι η διακοπή ενίσχυσης (time out) κατά την οποία το παιδί απομακρύνεται από τη «σκηνή», από το «ακροατήριο» του προς το οποίο δίνει παραστάσεις επιθετική συμπεριφοράς.

Η απομάκρυνση αυτή γίνεται με ηρεμία και το παιδί περνάει κάποιο χρονικό διάστημα σε έναν άλλο χώρο (π.χ. άλλο δωμάτιο) υπό την επίβλεψη κάποιου προσώπου. Έτσι αφ' ενός απομακρύνεται από την ομάδα και χάνει την ικανοποίηση που του προσέφερε η συγκεκριμένη συμπεριφορά του και αφ' ετέρου βιώνει λίγη ηρεμία καθώς είναι μόνο του. Αντιλαμβάνεται μ' αυτό τον τρόπο ότι κάθε πράξη έχει και τις συνέπειές της. Όμως είναι ιδιαίτερα εύκολο να συμβεί ακριβώς το αντίθετο, δηλαδή να «αμείβουμε» την ανεπιθύμητη συμπεριφορά του παιδιού, ιδιαίτερα όταν το παιδί μ' αυτόν τον τρόπο επιδιώκει να κερδίσει την προσοχή μας. Η κατάσταση που δημιουργεί το παιδί στην τάξη είναι αυτό ακριβώς που επε-

δίδωκε και από τη στιγμή που το πέτυχε, πιθανότατα θα το επαναλάβει. Γι' αυτό ακριβώς, ο εκπαιδευτικός καλό είναι να ελέγχει την επιθετικότητα του μαθητή όταν πρωτοεκδηλώνεται (πρωτού προλάβει να εισπράξει ικανοποίηση από αυτήν). Μπορεί η επιθετικότητά του να μετατεθεί σε μια ωφέλιμη δραστηριότητα (π.χ. ζωγραφική, εργασία). Είναι χρήσιμο, μετά από την εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς, και αφού το παιδί έχει ηρεμήσει, να ακολουθήσει συζήτηση και λογική εξήγηση του κόστους, που συνεπάγεται η επιθετικότητα (έλλειψη αποδοχής από την ομάδα, απομόνωση, απώλεια αγάπης). Στην σχολική τάξη μπορεί να είναι πρόσφορη η διακοπή των θετικών ενισχύσεων και μια εποικοδομητική κριτική και διορθώσεις. Όλα αυτά βέβαια μέσω σωστών χειρισμών ⁵⁴.

Είναι απαραίτητο να έχουν τεθεί εξαρχής οι κανόνες που ρυθμίζουν την συμπεριφορά των μαθητών και να είναι έτσι διατυπωμένοι ώστε να μην αφήνουν περιθώρια για εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς μέσα ή έξω από την τάξη. Έτσι αν κάποιος μαθητής ξεπεράσει τα «όρια», θα ξέρει ότι αυτό συνεπάγεται κάποιο κόστος (αφαίρεση προνομίων, απομάκρυνση από την ομάδα). Η τιμωρία, πετυχαίνει απλώς την αναστολή της προβληματικής συμπεριφοράς, δε συμβάλλει στη μάθηση ή την παγίωση της επιθυμητής. Πέρα απ' αυτό η ποινή αντιμετωπίζει τη συμπεριφορά, όχι τα κίνητρα που την προκαλούν. Και από αυτή τη σκοπιά η ποινή δεν αποτελεί λύση ⁵⁵. Σε πολλές περιπτώσεις είναι αποτελεσματικό ο μαθητής να γράφει μια έκθεση για το πώς πρέπει να συμπεριφέρεται σε μια δεδομένη περίπτωση.

Το γεγονός αυτό του δίνει τη δυνατότητα να σκεφτεί ήρεμα για την επιθετική συμπεριφορά του, για τις συνέπειες που επιφέρει και να κατανοήσει τη λογική των κανόνων. Σε κάθε περίπτωση πρέπει ο μαθητής να πληροφορείται τι ακριβώς είναι αυτό που δεν πρέπει να επαναλάβει και να γίνεται από τον εκπαιδευτικό ο διαχωρισμός ανάμεσα στο πρόσωπο και στη συμπεριφορά. Χαρακτηρίζουμε τη συμπεριφορά ως ανεπιθύμητη, όχι το ίδιο το παιδί. Από την άλλη πλευρά, τονίζουμε την επιθυμητή συμπεριφορά και ενισχύουμε οποιαδήποτε πρόοδο του παιδιού. Σε μια προσπάθεια τόνωσης του κοινωνικού αισθήματος, ζητάμε από τους μαθητές να γίνουν φίλοι του επιθετικού παιδιού. Συνήθως τα επιθετικά παιδιά νιώθουν μεγάλη μοναξιά και επιπλέον απομονώνονται σταδιακά από την ομάδα ακριβώς επειδή είναι επιθετικά. Χρειάζεται να κατανοήσουν γιατί είναι απαράδεκτη η συμπεριφορά τους και πως τελικά μπορούν να φε-
 ΛΙΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ
 ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

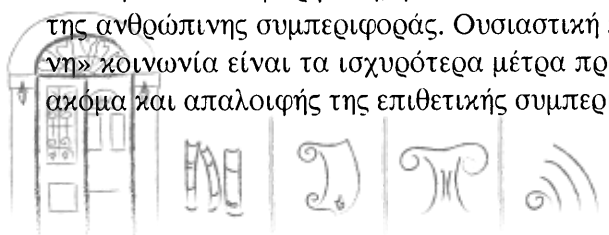
ρος των ιδίων, προκαλώντας τους μεγαλύτερη δυστυχία, για να μην αναφέρουμε την ενόχληση και δυστυχία που προκαλούν και στους άλλους.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η επιθετικότητα αποτελεί ένα είδος επικοινωνίας. Το παιδί εκπέμπει κάποια «σήματα» προς το περιβάλλον του. μας λέει ότι κάτι δεν πάει καλά. Είναι σημαντικό να αναζητήσουμε τις βαθύτερες αιτίες αυτής της συμπεριφοράς, προκειμένου να αντιδράσουμε με τον κατάλληλο τρόπο ⁵⁶. Οι συμβουλευτικές παρεμβάσεις που βασίζονται στη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, επιδιώκουν να κάνουν αλλαγές στο συγκεκριμένο κοινωνικό περιβάλλον του παιδιού. Οι παρεμβάσεις αυτές αναφέρονται στην τροποποίηση της συμπεριφοράς μέσα από τη μίμηση προτύπων μη επιθετικής συμπεριφοράς και την ενίσχυση σποδεκτών εναλλακτικών μορφών συμπεριφοράς σε συνδυασμό με άλλες μεθόδους (time out κλπ.). Οι παρεμβάσεις αυτές περιλαμβάνουν εκπαίδευση για τη μάθηση αποδεκτών μορφών συμπεριφοράς και για την πρόσκτηση κατάλληλων δεξιοτήτων ⁵⁷.

Σύμφωνα με τις κοινωνικογνωστικές θεωρίες, η εκπαίδευση μπορεί να βοηθήσει στη μείωση των επιθετικών μορφών συμπεριφοράς και στην αύξηση των κοινωνικά αποδεκτών αφού η επιθετικότητα είναι μια συμπεριφορά που μαθαίνεται. Σημαντικός είναι ο ρόλος των γονέων, των εκπαιδευτικών, των μέσων μαζικής ενημέρωσης και της κοινωνίας γενικότερα διότι όλοι αυτοί είναι υπεύθυνοι για τα πρότυπα που παρέχουν στα παιδιά, με βάση τα οποία αυτά θα διαμορφώσουν την συμπεριφορά τους. Τα αποτελέσματα των ερευνών απέδειξαν ότι η θεωρία της μάθησης με παρατήρηση και μίμηση προτύπων μπορεί να αξιοποιηθεί προκειμένου να προληφθεί και να ελεγχθεί η επιθετική συμπεριφορά. Τα δεδομένα των κοινωνικογνωστικών θεωριών μας επιτρέπουν να αισιοδοξούμε και να ελπίζουμε ότι με την κατάλληλη διαπαιδαγώγηση των μελών της κοινωνίας και κυρίως των παιδιών, η επιθετικότητα θα περιοριστεί με αποτέλεσμα οι διαπροσωπικές σχέσεις να γίνουν ομαλότερες και η κοινωνική συμβίωση ειρηνική. Δίνεται λοιπόν προτεραιότητα στην παιδεία -μόρφωση, η οποία κάνει δυνατή τη θετική διαμόρφωση της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Ουσιαστική παιδεία και πιο «ανθρώπινη» κοινωνία είναι τα ισχυρότερα μέτρα πρόληψης και περιορισμού ή ακόμα και απαλοιφής της επιθετικής συμπεριφοράς.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ**

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Herbert M., Ψυχολογικά προβλήματα της παιδικής ηλικίας, επόρτης ελληνικής έκδοσης Ι. Παρασκευόπουλος, Τόμος 8, 1992, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 55.
2. Ηερβερτ Μ., όπ π. σελ. 24.
3. Παπαδόπουλος Ν., Επιθετικότητα: κλασικές θεωρίες και πειραματικές διαπιστώσεις, στο. Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία.Επιμέλεια Ι.Ν. Νέστορος, 1992, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 24.
4. Lorenz K., Επιθετικότητα, Μετάφραση Ι. Χατζηνικολή: 1978 , Χατζηνικολή, Αθήνα, σελ.40.
5. Κολιάδης Ε. Θεωρίες μάθησης και εκπαιδευτική πράξη, Τόμος 8', 8 ,. Ε κδοση, 1 994, Αθήνα, σελ. 195.
6. Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια Λεξικό,1990, Ελληνικά Γράμματα, σελ. 2018.
7. Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια Λεξικό, 1990, όπ.π. σελ.2018.
- 8.Lorenz K., όπ.π. σελ.39.
- 9.ΚολιάδηςΕ.,όπ. σελ.196.
10. Γεώργας Δ., Κοινωνική ψυχολογία, Τόμος Α', Δ' Έκδοση, 1995, Αθήνα, σελ. 237.
11. Γεώργας Δ., όπ. π. σελ. 237.
12. Γεώργας Δ., όπ.π. σελ. 238.
13. Ανταμένκο Β., Η επιθετική συμπεριφορά και τα ηλεκτρομαγνητικά πεδία στο: Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία. Επιμ. Ι. Ν. Νέστορος, 1992, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ.1 02.
14. Γεώργας Δ., όπ.π. σελ. 238.
15. Κολιάδης Ε., όπ.π. σελ. 197.
16. Κολιάδης Ε., όπ.π. σελ. 197.
17. Κολιάδης Ε., όπ π. σελ. 197.
18. Γεώργας Δ., όπ π σελ. 242.
19. Παπαδόπουλος Ν., όπ π. σελ. 29
20. Κολιάδης Ε., όπ π. σελ 198.
21. Κολιάδης Ε., όπ π. σελ 199.
22. Βουϊδάσκηs 8., Η επιθετικότητα σαν κοινωνικό πρόβλημα στην οικογένεια και στο σχολείο, 1983, Αθήνα, σελ.49.
23. Βουϊδάσκηs 8., όπ.π. σελ.49-51.
24. Παρασκευόπουλος Ι., Εξελικτική Ψυχολογία, Τόμος 8', 1985, Αθήνα, σελ. 123125.
25. Βουϊδάσκηs 8., όπ π. σελ. 53.
26. Παρασκευόπουλος Ι., όπ π. σελ.128-129.
27. Γιαννικόπουλος Α., Ψυχολογία προσαρμογής του παιδιού και του ενηλικου. 1982, Λυχνία, Αθήνα σελ. 360.

28. Κολιάδης Ε., όπ. π. σελ. 201.
29. Γεώργας Δ., όπ.π. σελ.173.
30. Βουϊδάσκης 8., Η τηλεοπτική βία και επιθετικότητα και οι επιδράσεις ής στα παιδιά και στους νέους, 1992, Μ. π. Γρηγόρης, Αθήνα, σελ 57.
31. Βουϊδάσκης 8., όπ π. σελ. 60-61.
32. Βουϊδάσκης 8., όπ π. σελ. 62.
33. Κολιάδης Ε., όπ.π. σελ.204.
34. Greenfield Ε., Μέσα ενημέρωσης και παιδί, 1988, Κουτσουμπος, Αθήνα σελ. 63.
35. Winn Μ., Τηλεόραση: ένας ξένος στο στίτι, 1991 Αθήνα, Ακρίτας, σελ.27-29.
36. Τσαρδάκης Δ., Ο άνθρωπος στα δίχτυα της Manipulation, 1983. Σκαρβαβίος, Αθήνα σελ. 56.
37. Herbert Μ., όπ π. σελ.58.
38. Herbert Μ., όπ π σελ.59.
39. Κολιάδης Ε., όπ.π. σελ.207.
- 40.Τσαρδάκης Δ., όπ π. σελ.73.
- 41.Greenfield Ε., όπ π.σελ.164-165.
42. Winn Μ., όπ.π. σελ. 76.
43. Ντράϊκωρς Ρ., Διατηρώντας την ισορροπία στην τάξη, 1979, Θυμάρι, Αθήνα, σελ. 338.
44. Κολιάδης Ε., όπ π. σελ.208.
45. Κολιάδης Ε., όπ π. σελ.209.
46. Μπεξεβέγκης Η., Θέματα εξελικτικής Ψυχολογίας, Εξελικτική Ψυχοπαθολογία, Τόμος Α',1987,Αθήνα,σελ.30.
47. Μπεξεβέγκης Η., όπ π. σελ.28-29.
48. Καλαντζή Α., Εισαγωγή στη θεραπεία της συμπεριφοράς, ανάπτυπο από το περιοδικό, Νέα Παιδεία, Τεύχος 130, 1980, Αθήνα, σελ. 5.
49. Κολιάδης Ε., όπ.π σελ. 63-64.
50. Βουϊδάσκης 8., Η επιθετικότητα σαν κοινωνικό πρόβλημα στην οικογένεια και στο σχολείο, όπ π. σελ. 52.
51. Καψάλης Α., Παιδαγωγική Ψυχολογία , Γ' Έκδοση, 1995, Κυριακίδη Α Ε. Θεσσαλονίκη σελ. 306-307
52. Κολιάδης Ε., όπ.π. σελ. 233-235. .
53. Herbert Μ., όπ π. σελ. 47-48.
54. Κολιάδης Ε., Θεωρίες μάθησης και εκπαιδευτική πράξη, Τόμος Α', 1991. Αθήνα, σελ. 189.
55. Καψάλης Α., όπ π. σελ 540.
56. Herbert Μ., όπ.π. σελ. 51-57.
57. Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια όπ.π. σελ. 2019

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανταμένκο Β., Η επιθετική συμπεριφορά και τα ηλεκτρομαγνητικά πεδία στο: Η επιθετικότητα στην οικονομία. στο σχολείο και στην κοινωνία. Επι-
~. Ι. Ν. Νέστορος, 1992, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Βουϊδάσκη Β., Η επιθετικότητα σαν κοινωνικό πρόβλημα στην οικονομία και
στο σχολείο, 1983, Αθήνα.
- Βουϊδάσκη Β., Η τηλεοπτική βία και επιθετικότητα και οι επιδόσεις του στα
παιδιά και στους νέους. 1992, Μ.Π. Γρηγόρης, Αθήνα.
- Γεώργας Δ., Κοινωνική Ψυχολογία, Τόμος Α', Δ. Έκδοση, 1995, Αθήνα. Γιαννι-
κόπουλος Α., Ψυχολογία προσαρμογή του παιδιού και του ενηλίκου,
1982, Λυχνία, Αθήνα.
- Greenfield P., Μέσα ενημέρωσης και παιδί, 1988, Κουτσούμπος Α.Ε., Αθήνα.
- Herbert M., Ψυχολογικά ποσβλήματα της παιδικής ηλικίας, Επόπτης ελλήνι-
κής Ι 1992, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα. έκδοσης Ι. Παρασκευόπουλος ,
Τόμος 8',
- Καλαντζή Α., « Εισαγωγή στη θεραπεία της συμπεριφοράς», ανάπτυπο από το
περιοδικό Νέα Παιδεία, Τεύχος 130, 1980, Αθήνα.
- Καπάλης Α., Παιδαγωγική Ψυχολογία. Γ. Έκδοση, 1995, Κυριακίδη Α.Ε., Θεσ-
σαλονίκη.
- Κολιάδης Ε., Θεωρίες μάθησης και εκπαιδευτική πράξη, Τόμος 8', 8. Έκδοση,
1994, Αθήνα.
- Lorenz K., Επιθετικότητα, Μετάφραση Ι. Χατζηνικολή, 1978, Χατζηνικολή, Α-
θήνα.
- Μπεζεβέγκης Η., Θέματα Εξελικτικής Ψυχολογίας. Εξελικτική Ψυχοπαθολο-
γία, Τόμος Α', 1987, Αθήνα.
- Ντράικωρ Ρ., Διατηρώντας την ισορροπία στην τάξη, 1979, Θυμάρι, Αθήνα.
- Παιδανωνική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια. Λεξικό, 1990, Ελληνικά Γράμμα-
τα.
- Παπαδόπουλος Ν., Επιθετικότητα . Κλασσικές θεωρίες και δισπιστώσεις στο
Η επιθετικότητα στην οικογένεια. στο σχολείο και στην κοινωνία. Επι-
μέλεια Ι-Ν. Νέστορος, 1992, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα., Εξελικτική
Ψυχολογία, Τόμος 8' 1985 Αθήνα. Παρασκευόπουλος Ι.
- Τσαρδάκης Δ., Ο άνθρωπος στα δίχτυα της τηλεόρασης, 1983. Σκαραβαίος, Α-
θήνα.
- Winn M., Τηλεόραση: ένας ξένος στο σπίτι. Ο ρόλος της τηλεόρασης παιδιού.
Μετάφραση . Π. Τσαλίκη, Α' Έκδοση, 1986, Ακρίτας, Αθήνα.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΤΟ ΙΔΙΩΜΑ ΤΗΣ ΙΘΑΚΗΣ: ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

1. Εισαγωγή

Τα Επτανησιακά ιδιώματα είναι από τα λιγότερο μελετημένα ιδιώματα της Ελληνικής. Σύμφωνα με τον Κοντοσόπουλο (1985, 1994) στα ιδιώματα της Επτανήσου η γλώσσα δεν έχει έντονα ιδιοματική μορφή. Ως προς τον φωνηεντισμό, θεωρούνται ιδιώματα “νοτίου” τύπου, εκτός από εκείνο της Λευκάδας που παρουσιάζει “βόρειο” φωνηεντισμό. Οι αποκλίσεις από την Κοινή δεν είναι έντονες. Εντοπίζονται κυρίως στο Λεξιλόγιο, τη Μορφολογία και τον Επιτονισμό.

Η εργασία αυτή αφορά στο ιδίωμα της Ιθάκης και στοχεύει να δώσει μία σύντομη περιγραφή των ιδιαιτεροτήτων του ιδιώματος από άποψη Μορφολογίας, Φωνολογίας και Σύνταξης. Οι ιδιαιτερότητες αυτές ορίζονται σε σχέση με την Κοινή. Ο λόγος για κάτι τέτοιο είναι καθαρά τεχνικός: Η περιγραφή με βάση την Κοινή¹ μου επιτρέπει την αναφορά μόνο στα ιδιαίτερα γνωρίσματα του ιδιώματος και την παράλειψη των κοινών με την Κοινή χαρακτηριστικών. Έτσι, στο κείμενο όροι όπως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, απόκλιση κ.λ.π. αποκτούν περιεχόμενο με πλαίσιο αναφοράς την Κοινή Νεοελληνική. Αυτός είναι ο μόνος συγκριτικός, κατά μίαν έννοια, χαρακτήρας του κειμένου. Η μελέτη του ιδιώματος εδώ, ωστόσο, δεν έχει γενικά συγκριτικό, αλλά περιγραφικό χαρακτήρα. Οι αναφορές σε άλλα ιδιώματα γίνονται μόνο περιθωριακά, όπου αυτό κρίνεται απαραίτητο, και δεν είναι συστηματικές.

Απ' όσο μπορώ να γνωρίζω, δεν υπάρχει στη βιβλιογραφία καμμία προσπάθεια προσέγγισης του ιδιώματος της Ιθάκης που να ξεφεύνει από τα πλαίσια της συγκρότησης ενός Λεξικού². Έτσι, η περιγραφή δεν βασίζεται σε βιβλιογραφικά δεδομένα αλλά στην εμπειρία του ιδιώμα-

τος του οποίου συμβαίνει να είμαι φυσική ομιλήτρια.

Πριν την περιγραφή, παραθέτω ένα κείμενο δημοσιευμένο στην εφημερίδα “Τα Νέα της Ιθάκης” (Φεβρ., Μάρτ. ’98, αρ. φυλλ. 9) που αποτελεί μια προσπάθεια χιουμοριστικής καταγραφής του τοπικού ιδιώματος. Το κείμενο αυτό δεν είναι αντιπροσωπευτικό δείγμα σημερινού καθημερινού λόγου. Αποδίδει, όμως, με επιτυχία τα βασικά χαρακτηριστικά του ιδιώματος, αυτά που εντοπίζει αμέσως ένας “ξένος”, όταν ακούει ντόπιους να συνεννοούνται μεταξύ τους. Μεταξύ αυτών, αξίζει να υπογραμμιστεί η σωρεία λέξεων που είναι άγνωστες στην Κοινή.

Ένας ερωτευμένος Ανωησάνος.

“Ακουστά είχα για τσι ερώτους και τσι σμίξες, αλλά δε μου λάχανε ποτές. Η μάνα μου μού ’χε χαράξει τ’ αυτιά. Τσακνίδια θα σε κάμω και μπουκούνια άμα σε ντέσει καμμία και στη φεστάρουνε, κακός λέφας και σκοτάς να σε βαρέσει. Έχε τα μέντα σου, γιατί είναι κάτι καμεά που στο άψε σβήσε σε κάνουνε κλωτσοπέτι.

Εμένα όμως μό ’λαχε τώρα, αυτό το κατιντίς που μό ’λεε ο Πανέλιας. Ακουρμένομαι το αίμα μου να αναλύχει και άμα με πιάσεις ψένω σα να νείμαι θερμασμένος. Ευτό δε μου περνάει ούτε με ανακόλια ούτε με βυζικατόρια ούτε με αβυδέλες. Γυρίζω τη ντεμέλα ανάποδα και πέφτω μπρούμυτα στην κοκέτα μα δεν αποκοιμίομαι. Ούτε το ρίτσο φταίει ούτε το πορτέλο που είναι ομπλό και μπάζει μέσα τον ήλιο φταίει. Θιαμένομαι το λιπόνε πως σε αγαπάω!!!

Έχω μέρες που φέρνω περαντζάδες όξω από τ’ ατσούπι σου και τα περίγυρά σου τάχατες για δουλειές, σε έχω σε γαζέτα και πάντα σου παίρνω τσι πάρτες. Επροψές με μυρίστηκε η θειά η Τζάναινα και είπε πως δε τζη αρέσουνε ευτά τα παρασυνοριάσματα.

Σε θέλω το λοιπόνε!! Θέλω να κοιμόμαστε μαζί τη νύχτα στη γκοκέτα, να μαζώνουμε μαζί τσι ελιές, να αρμέμε μαζί τσι προβατίνες και να σου βαστάω το φουρνόξυλο την ώρα που ψένεις. Θέλω να καθόμαστε απλάτου από τη σκαμνιά να μου χαϊδεύεις τη γκαβαγιάδα κι εγώ να σε φιλώ μεσ’ το ριζαύτι.

Σε αγαπάω όπως αγαπάει το ξοντανό ημιάς το κενό και όπως αγαπάει το φελίκι, η μυγα το ντραχανά και η σφίγγα το γαζέτο. Σε κοινο-
ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
 ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΧΕΙΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

νάρω, δε σου λέω τζιριτζάντζουλες και θα νείμαι κουβαλιάς και στσι ποδεμές και στσι ντυμασές και στα φαώσιμα.

Άμα θέλεις πάρε νια βολυμόπενα και γράψε μούτο και βάλε τη σημείωση δίπλα στο μπιλοκό κάτου από το βύσαλο πού 'ναι πίσω απ' το στογό στον αντηγό τση νόνας σου, και αύριο το μπονόρα στην εκκλησιά θά 'χω τα μέντε μου να μου κάμεις κόρτε”.

2. Μια ματιά στην Ιστορία.

Είναι γνωστό ότι από τα Επτανησιακά ιδιώματα απουσιάζουν οι Τούρκικες λέξεις. Οι λίγες που υπάρχουν, λέει ο Κοντοσόπουλος (1985), είναι δάνεια από τα απέναντι στεριανά τοπικά ιδιώματα ή μπήκαν μέσω της Κοινής. Η ιδιαιτερότητα αυτή οφείλεται φυσικά στο ότι τα νησιά του Ιονίου είναι η μόνη περιοχή της Ελλάδας που δεν βρέθηκε ποτέ υπό Τουρκική κυριαρχία.

Αντίθετα η μακρόχρονη κυριαρχία της Δύσης έδωσε στα Επτάνησα ένα πολιτιστικό στίγμα τελείως διαφορετικό απ' αυτό της υπόλοιπης Ελλάδας. Κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας της Βενετίας η διοίκηση και οι κρατικές λειτουργίες διαξαγόντουσαν στην Ιταλική, υπήρχαν όμως και σχολεία για την Ελληνική. Η περίοδος αυτή άφησε στη γλώσσα πλήθος ιταλικών και λατινικών λέξεων που επιβιώνουν ακόμη και στο σύγχρονο λεξιλόγιο. Η Ελληνική γλώσσα, όμως, δεν υπέστη κανενός είδους πλήγμα από την εισροή ξένων λέξεων. Αργότερα επί Γαλλικής κυριαρχίας, η Ελληνική άρχισε να χρησιμοποιείται σε επίσημα έγγραφα³, σε μια προσπάθεια απόδοσης όρων της πολιτικής και της διοίκησης στα Ελληνικά. Η χρήση της Ελληνικής στο δημόσιο βίο επεκτάθηκε με την ίδρυση της Επτανήσου Πολιτείας και ζυμώθηκε για να εξυπηρετεί τις ανάγκες του πολιτικού βίου με τα συνεχή επαναστατικά κινήματα επί Ρώσικης επιστασίας και Βρεταννικής προστασίας. Επιπλέον, στα νησιά του Ιονίου υπήρχε έντονη λογοτεχνική κίνηση από ντόπιους λογοτέχνες, από Κρητικούς, από Έλληνες λόγιους της Ελλάδας και του εξωτερικού που κατέφευγαν εκεί.

Έτσι, το Επτανησιακό ιδίωμα είχε τις δυνατότητες να προσφέρει λύσεις στην Ελληνική όταν παρέστη ανάγκη να προσομοιωθεί η τελευταία στον πολιτικό βίο και την πολιτιστική οραση ενός συγκροτημένου κράτους. Απ' αυτή την οπτική η άποψη του Κοντοσόπουλου (1985)

ότι “από την Πελοποννησιακήν και την Επτανησιακήν ομιλίαν προήλθεν η κοινή νεοελληνική” φαίνεται να περιγράφει μια πραγματικότητα.

3. Η Δομή της εργασίας

Στις ενότητες που ακολουθούν θα περιγράψω τις κυριότερα μορφολογικά και φωνολογικά χαρακτηριστικά του ιδιώματος της Ιθάκης στο ονοματικό σύστημα (4.1.-2.), στο ρηματικό σύστημα (5.1.-2.) και στις άκλιτες λέξεις (6).

Στη συνέχεια θα γίνουν γενικότερες μορφολογικές και φωνολογικές παρατηρήσεις στις ιδιαιτερότητες του ιδιώματος για τα φωνήεντα (7.1.) και για τα σύμφωνα (7.2.).

Ακολουθούν παρατηρήσεις για τις ιδιαιτερότητες στη σύνταξη (8.) και δύο ειδικές αναφορές: Η σχέση με την Ιταλική (9.1.) στο Λεξιλόγιο (9.1.1.) και στην ομιλία (9.1. 2.), και η διατήρηση της άτονης αύξης.

Αντί επιλόγου (10.) παρατίθεται ένα απόσπασμα του Κοντοσόπουλου για τα Επτανησιακά ιδιώματα.

4. Ονοματικό σύστημα.

4.1. Μερικά δεδομένα

4.1.1. Το άρθρο

ο	η	το
του	τη	του
το (N-)	τη (N-)	το
οι	οι	τα
του N-	του N-	του N-
τσι	τσι	τα

 <p>ένας μνιανού</p>	<p>μία μνιανής</p> <p>γιά</p>	<p>ένα μνιανού</p> <p>ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ</p>
--	-----------------------------------	---

4.1.2. Οι αντωνυμίες

ευτήνος ευτήνου, -νού ευτήνονε	ευτήνη ευτήνης, -νής ευτήνη	ευτήνο ευτήνου, -ηνού ευτήνο
ευτήνοι ευτηνώνε ευτήνους	ευτήνες ευτηνώνε ευτήνες	ευτήνα ευτηνώνε ευτήνα
ευτός ευτόνε		ευτό ευτού ευτά
(ε)δαύτος (ε)δαύτου (ε)δαύτονε	(ε)δαύτη (ε)δαύτης (ε)δαύτηνε	(ε)δαύτο (ε)δαύτου (ε)δαύτο ⁴

ετούτος ετουνού ετούτονε	ετούτη ετουνής ετούτηνε	ετούτο ετουνού ετούτο
ετούτοι ετουνώνε ετούτους	ετούτες ετουνώνε ετούτες	ετούτα ετουνώνε ετούτα
εχειός εχεινού εχειόνε εχεινοί εχεινώνε εχειοί	εκείνη εκείνης, -νής εκείνη εκειές εκεινώνε εκειές	εκειό εκεινού εκειόνε εκειά εκεινώνε εκειά

4.1.3. Το όνομα (ουσιαστικό και επίθετο).

<p>η βάρκα τη βάρκας (βαρκός) τη βάρκα</p> <p>οι βάρκες του βαρκώνε τσι βάρκες</p>	<p>ο καιρός του καιρού το γαιρό</p> <p>οι καιροί του γαιρώνε τσι καιρούς</p>	<p>ο ψαράς του ψαρά το βζαρά</p> <p>οι ψαράδες του βζαράδουνε τσι ψαράδες</p>
<p>η ωραία κοπέλλα τη ωραίας κοπελλός (-ας) τη Νωραία κοπέλλα</p> <p>οι ωραίες κοπέλλες του Νωραίου κοπελλώνε τσι ωραίες κοπέλλες</p> <p>το ανοιχτό πέλαο του ανοιχτού πελάου το ανοιχτό πέλαο</p> <p>τα ανοιχτά πέλαα του Νανοιχτώνε πελάουνε τα ανοιχτά πέλαα</p>		<p>ο μεγάλος άθρωπος του μεγάλου αθρώπου το μέγαλone άθρωπο</p> <p>οι μεγάλοι άθρωποι (αθρώποι) του μέγαλone αθρώπου τσι μεγάλους αθρώπους</p>

4.2. Μορφολογικές οφωνολογικές παρατηρήσεις στο ονοματικό σύστημα

1. Στην αιτιατική του ενικού αναπτύσσεται ένα -ε μετά το -ν της κατάληξης (εμένανε, ετούτονε, εκείονε, το μέγαλone). Το -ε αυτό μοιάζει να είναι περισσότερο συστηματικό στα επίθετα και τις αντωνυμίες και λιγότερο στα ουσιαστικά (το μέγαλone άθρωπο, το Νανοίονε σκύλο).

2. Στη γενική του πληθυντικού επίσης αναπτύσσεται ένα -ε μετά το -ν της κατάληξης. Το -ε αυτό χαρακτηρίζει ολόκληρο το ονοματικό σύστημα. Έτσι η κατάληξη -ων της Κοινής μετατρέπεται σε -ώνε, -ούνε (του Νανοιχτώνε πελάουνε, εκείνώνε του γυναικώνε).

3. Στη γενική του ενικού ορισμένων ονομάτων, εκτός από τον τύπο με κατάληξη -ας, σχηματίζεται και ένας τύπος με κατάληξη -ός (τση βαρκός, τση νυχτός, τση ημερός, τση θυατερός, τση στερνός). Ο τύπος αυτός σχηματίζεται μόνο στα παροξύτονα θηλυκά (πρβ. τση *θαλασσός, τση *τραπεζός) και για μερικά ονόματα είναι πολύ συχνότερος σε χρήση από τον τύπο με την κατάληξη -ας της Κοινής (τση νυχτός, τση κοπελλός).

4. Στη γενική ενικού μερικών αντωνυμιών παρατηρείται “αδικαιολόγητη” μορφολογικά μεταφορά του τόνου στη λήγουσα (εκεινού, ε-τουνού).

5. Στην ονομαστική πληθυντικού τα προπαροξύτονα ουσιαστικά που λήγουν σε -οι σχηματίζουν και τύπο με τόνο στην παραλήγουσα (ά-θρωποι/αθρώποι, βάτραχοι/βατράχοι, μέτοχοι/μετόχοι, έμποροι/εμπό-ροι).

6. Το άρθρο στη γενική ενικού του θηλυκού είναι τση και στην αιτιατική πληθυντικού αρσενικού και θηλυκού τσι. [Στις δύο αυτές μορφές ακολουθείται εδώ η διαφορετική γραφή που εισηγείται ο Κοντοσόπουλος (1994). Η υπόθεση που οδηγεί στην επιλογή της διαφορετικής γραφής των ομόηχων μορφών του άρθρου είναι ότι τουλάχιστον η μία, αυτή της γενικής, προέκυψε από αναγραμματισμό. Θα μπορούσαν, όμως, από άλλη άποψη, να θεωρηθούν και ενιαίος τύπος, δεδομένου ότι σε άλλα νησιά (Κεφαλονιά, Κέρκυρα) η αιτιατική του πληθυντικού είναι τσου και όχι τσι].

7. Πολλές από τις αντωνυμίες εμφανίζουν διαφορετικό μορφολογικά τύπο απ' αυτόν που έχουν στην κοινή. Στους τύπους των αντωνυμιών η επέμβαση του φωνητικού συστήματος μπορεί να είναι φανερή, όπως στην περίπτωση εκείνος - εκείός ή στη γενική της προσωπικής αντωνυμίας (μου, σου, του) που εκφωνούνται ως μο, σο, το αντίστοιχα (μο πόνουνε το χέρι μου, έτσι σό 'λεε;, δε δο δινες μία να πάει απουκά-του!). Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις όπου από φωνολογικές επεμβάσεις έχει προκύψει ένας καινούριος μορφολογικός τύπος, όπως επιφός, (ε)δαύτος (=αυτός).

8. Το τελικό -ν του άρθρου προφέρεται με την επόμενη συλλαβή, δηλαδή ενσωματώνεται στην πρώτη συλλαβή του ονόματος που ακολουθεί (το *Νάθρωπο*, του *Ναθρώπου*, το *Νάχρηστο*, τη *Ναλήθεια*). Όταν η επόμενη συλλαβή αρχίζει με κ-, π-, τ- το -ν επίσης ενσωματώνεται σ' αυτή τη συλλαβή και προφέρεται σαν σύμπλεγμα με το αρχικό σύμφωνα χωρίς προερρίνωση. Έτσι μετά από τελικό -ν τα κ-, π-, τ- προφέρονται ως g-, b-, d- αντίστοιχα (το *γαιρό*, το *γακομοίρη*, τη *βαλαβή*, το *βατέρα*, τη *δαραχή*, τη *δράπεζα*, το *βζαρά*). Αξίζει να σημειωθεί ότι η απουσία προερρίνωσης δεν είναι χαρακτηριστικό μόνο του ονομαστικού συστήματος, αλλά γενικότερος κανόνας του ιδιώματος της Ιθάκης που δημιουργεί ένα εντελώς ιδιαίτερο ηχητικό αποτέλεσμα. Οι περιπτώσεις που το τελικό -ν προφέρεται με προερρίνωση είναι ελάχιστες, π.χ. όταν τα *τον*, *την* λειτουργούν σαν αντωνυμίες (*τον* *δαράζουνε* οι βροδές, τη *γασέλλα* *τημ* *βάνε* στο *αβέλι*, *τομ* *βερνάς* για *παλαβό*).

5. Το ρηματικό σύστημα

5.1. Μερικά δεδομένα

πιθώνω πιθώνεις πιθώνει πιθώνουμε πιθώνητε πιθώνουνε	επίθων (/σ)α επίθων (/σ)ες επίθων (/σ)ε επιθών (/σ)αμε επιθών (/σ)ητε επιθών (/σ)ανε	επιθώθηκα επιθώθηκες επιθώθηκε επιθωθήκαμε επιθωθήκητε επιθωθήκανε
τηρῶ τηρᾶς τηρᾷ τηρᾶμε τηρᾶτε τηρᾶνε	ετήραα ετήραες ετήραε ετηράαμε ετηράητε ετηράανε	

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

πάω	επήα
πας	επήες
πάει	επήε
πάμε	επήαμε
πάτε	επήητε
πάνε	επήανε
αρχινώντες	
γελώντες	
λέοντες	
μεγαλώνοντες	

5.2. Μορφολογικές και φωνητικές παρατηρήσεις στο ρηματικό σύστημα.

1. Το -ε της αύξησης του Παρατατικού και του Αορίστου διατηρείται ακόμα και όταν δεν τονίζεται (*επήαμε, εφάαμε, εχτύπησε, εγέλασε*).

2. Η αύξηση γενικά τίθεται εξωτερικά και στα σύνθετα ρήματα, είτε πρόκειται για σύνθεση με πρόθεση (*επαράπιες, εξαναήρτε*), είτε για σύνθεση με ονοματικό στοιχείο (*εγλεντοκόπαε, εξενόπλενε*), είτε με αχώριστο μόριο (*εξεχαρβαλώθηκε*).

3. Μερικές φορές η τονισμένη αύξηση δεν είναι ε- αλλά η- (*ήφερα, ήγλεπα*).

4. Η κατάληξη του β' πληθυντικού προσώπου δεν είναι -ετε, αλλά -ητε (*φέρητε, επεράσητε, εγελάσητε*).

5. Μερικές φορές ο Αόριστος δεν σχηματίζεται με την κατάληξη -σα, αλλά -κα (*έδωκα*).

6. Τα ρήματα που τονίζονται στη λήγουσα στην Κοινή (συνηρημένα) παραμένουν ασυναίρετα σε όλους τους τύπους του παρατατικού και στο α' και γ' πρόσωπο ενικού του ενεστώτα. Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι ούτε η επανάληψη του ίδιου φθόγγου δεν επιβάλλει συναίρεση (*εγελάαμε, εγλεντοκόπααμε, ετηράαμε*).

☐ 7. Η ίδια κατηγορία ρημάτων στον Παρατατικό δεν εμφανίζει ποτέ

τους τύπους σε -ούσα (-ες, -ε), -ούσαμε (-τε, -σαν). Κατά κανόνα σχηματίζονται πάντα στο χρόνο αυτό ασυναίρετοι τύποι (-αα, -αες, -αε, -άαμε -άητε/-άατε, -άανε), αλλά και σε περίπτωση που δεν σχηματίζονται ασυναίρετοι τύποι, οι τύποι σε -ούσα αποφεύγονται με την κατάληξη -ούνα και ανέβασμα του τόνου, π.χ. *άργουνα* (=αργούσα), *μο πόνουνε* (=μου πονούσε).

8. Τα συνηρημένα ρήματα στη μέση φωνή λήγουν συχνά σε -(ι)όμαι (αντί -ιέμαι, -άμαι της Κοινής) (*γελιόμαι, κρατιόμαι, φοβόμαι, μαρτυριόμαι*).

9. Η κατάληξη της μετοχής δεν είναι -όντας, αλλά -όντες (*γλέποντες, δίνοντες, μιλώντες*).

10. Μετά το -ν της κατάληξης του γ' πληθυντικού προσώπου αναπτύσσεται ένα -ε (*γράφουνε, μετράνε, περνάνε, επεράσανε, εφύανε*). Το -ε αυτό μαζί με το ε- της αύξησης, που εμφανίζεται σε όλους τους τύπους που σημαίνουν παρελθόν, είναι χαρακτηριστικά του ρηματικού συστήματος: Στο ρηματικό σύστημα του ιδιώματος της Ιθάκης ένας μεγάλος αριθμός ρηματικών τύπων αρχίζει και τελειώνει με τον φθόγγο -ε-. Αυτό οδηγεί σε ένα ιδιαίτερο ηχητικό αποτέλεσμα με πολύ έντονο φωνηεντισμό.

11. Το -γ- στους ρηματικούς τύπους σιγάται όταν βρίσκεται ανάμεσα σε δύο φωνήεντα το ένα εκ των οποίων ανήκει στην κατάληξη (*λέω, έλεα, επήα, έφνα, έφαα, εμέτραα*). Η σίγηση του -γ- δεν συναντάται μόνο στο ρηματικό σύστημα. Αποτελεί γενικότερο χαρακτηριστικό του ιδιώματος, που στο ρηματικό σύστημα αποκτάει συστηματικότητα. Η συστηματικότητα αυτή διαφοροποιεί, ως προς την αποβολή του -γ-, το ιδίωμα της Ιθάκης από άλλα ιδιώματα που εμφανίζουν το ίδιο χαρακτηριστικό.

12. Στη θέση του ξανα- της Κοινής τίθεται το *ματα-* (*ματαλέω, ματαβλέπω, εματαγύρισε*).

6. Τα άκλιτα

Στα άκλιτα μέρη ιδίως στα επιρρήματα παρατηρούνται έντονες μορφολογικές ιδιαιτερότητες, σε σχέση πάντα με την Κοινή. Παραθέτω έναν ενδεικτικό κατάλογο των συνηθέστερων στη χρήση επιρρημάτων:

Απέ = κατόπιν, ύστερα (*είπε η Αριάδνη κι απέ έκαμε το σταυρό της*)

Εδευτού, Εδελά = εκεί, εδώ (*βάλτηνε εδευτού ευτήνη τη βετσέτα*)

Ισακάτου, Ισαπάνου, Ισατέρα = κάτω, πάνω, πέρα

Αϊπάνουθε, Απουκαπούθε = από πάνω, από κάτω

Πουθενάθε/Πουθενάθενε = από πουθενά (θεοσκότεινα! Δεν έμπαινε δράμι φως πουθενάθενε)

Τόμου = όταν (συφορjιασμένο! Τόμου έρτεις θα djείς τί θα σου κάμω)

Αλάργα = μακριά

βονόρα = νωρίς (μη βαραργήσουμε, γιατί βονόρα θα δόνε κατεβάσω στη Χώρα)

Δελέγκου = γρήγορα (ο νους της έτρεξε δελέγκου στη Μαριγώ)

Βεραμέντε = αληθινά (στο λέω βεραμέντε)

Μονιτάρους = εντελώς (εγίνηκα μονιτάρους μουσκίδι με τούτη τη βροχή)

7. Γενικότερες μορφολογικές και φωνητικές ιδιαιτερότητες.

7.1. Ως προς τα φωνήεντα

1. Πολύ συχνό είναι στο ιδίωμα της Ιθάκης το φαινόμενο της ανάπτυξης συλλαβής. Αυτό γίνεται με διάφορους τρόπους:

α) με την προσθήκη του -ε μετά από το -ν της λήγουσας (ευτόνε, ελέανε, του Ναθρώπουνε),

β) με τη διατήρηση της άτονης αύξης (επεράσαμε, εφύαμε),

γ) με την πρόταξη ενός -ε στην αρχή της λέξης (ετούτος, εδαύτος),

δ) με την προσθήκη μιας συλλαβής στο τέλος της λέξης (τότενες),

ε) με την ανάπτυξη φωνήεντος ανάμεσα σε σύμφωνα (μπιρίκι, αβυδέλα).

2. Γενικά φαίνεται ότι το ιδίωμα δεν αποφεύγει τους πολυσύλλαβους τύπους και ότι έχει μία σαφή τάση προς τη φωνηεντική έναρξη και λήξη της λέξης (εξεμπαρμπολωνόντανε, εξεχαρβαλωθήκανε, εξεκαμπα-νελιαζόντανε).

3. Αντίθετα η απώλεια συλλαβής είναι σπάνια περίπτωση (απά (=επάνω) σε μια σκάλα). Ακόμα και η έκθλιψη κατά κανόνα αποφεύγεται (σε αγαπάω, βάλτονε απάνου στο στογό, επέρασε επροχτές).

4. Σπάνια είναι, επίσης, και η συγκοπή φωνήεντος η οποία με κάποιο τρόπο φαίνεται να σχετίζεται με το -ρ (περσεύει, περσότερος, έρμος, συρπώνει, (<σουρουπώνει). Το -ρ- προφέρεται ιδιαίτερα έντονα και είναι πιθανόν σε περιπτώσεις συγκοπής του επομένου φωνήεντος να λειτουργεί σαν ημίφωνο.

5. Το -ι- στα -ιό-, -ιά- προφέρεται συνήθως σαν ημίφωνο (παιδιά,

βαρυγκόμια, απόφιος, ερρημιά). Όταν, όμως, προηγείται -σ- ή διπλό σύμφωνο, κατά κανόνα αποβάλλεται (*ξενοιασά, σπρωξά, κλωτσά, εμπασά, εκκλησά*).

6. Το -ε κάποιες φορές τρέπεται σε -α (*εργάτης/αργάτης, πότε/πότα*).

7. Συχνή είναι η τροπή του -ο- σε -ου-, *ούλος* (όλος), *του Ναθρώ-πουνε* (των ανιρώπων).

Αυτό που πρέπει να τονίσουμε παρατηρώντας γενικά το ιδίωμα είναι ότι η απώλεια φωνηεντικού φθόγγου συστηματικά αποφεύγεται. Αντίθετα η τάση προς επιμήκυνση της λέξης με προσθήκη φωνηεντικών φθόγγων, κυρίως του -ε-, στην αρχή και το τέλος της λέξης είναι σαφής. Το ηχητικό αποτέλεσμα της τάσης αυτής είναι ένας έντονος φωνηεντισμός που αποτελεί διακριτικό χαρακτηριστικό του ιδιώματος⁶.

7.2. Ως προς τα σύμφωνα

1. Ιδιαίτερα χαρακτηριστική για το ιδίωμα της Ιθάκης είναι η συμπεριφορά των ένρινων φθόγγων. Έχει ήδη αναφερθεί ότι το -ν της λήγουσας των ονομάτων και των ρημάτων δεν χάνεται, αλλά διατηρείται με την προσθήκη ενός -ε. Η ιδιαίτερη συμπεριφορά του -ν- φαίνεται ακόμη και από τα εξής:

α) Η κατάληξη του γ' προσώπου ενικού και πληθυντικού στον Παρατατικό της Μέσης φωνής είναι -όδανε, με διατήρηση του τελικού ένρινου φθόγγου και ανάπτυξη ενός ακόμα στη θέση πριν το -ι-, με το οποίο, σύμφωνα με τη φωνητική του ιδιώματος, προφέρονται ως σύμπλεγμα (-d-), χωρίς προεργίνωση.

β) Τα μόρια *θα, να* έχουν τη μορφή *θα N- (θαν), να N- (ναν)*, όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από τον τρόπο που προφέρεται η επόμενη συλλαβή (ενσωματώνει σε σύμπλεγμα το -ν του *θα, να*) (*ήτανε έτοιμος να do πει, δε do κατάλαβες ακόμα; θα Νετέρναε εψές αλλά το μετάνιωσε*).

γ) Κάποτε σε μεμονομένες λέξεις και σε περιβάλλοντα όπου προηγείται -μ- αναπτύσσεται ένα -ν- (*γρεμός/γκρεμός, σκαμιά/σκαμνιά, μια/μνια*).

δ) Άλλες πάλι φορές το -ν- παίρνει τη θέση του -μ- (*για αντί μια*).

ε) Ο ένρινος φθόγγος μερικές φορές εκπίπτει: 1) κατά κανόνα πριν από τα -φ-, -θ- (*συφορά, συμφωνία, αθρωπος*). 2) εκπίπτει κάποτε από

το θέμα των ρημάτων (*εσβηότανε* αντί *εσβηνότανε*, *εκλειόντανε* αντί *εκλεινότανε*).

2. Χαρακτηριστική του ιδιώματος είναι επίσης η συμπεριφορά του -γ-. Έχει ήδη αναφερθεί ότι το -γ- σιγάται συστηματικά πριν την κατάληξη των ρημάτων (*πήαινε*, *θα φύω*, *ανοίω*, *έλεα*). Η απώλεια του φθόγγου -γ- ανάμεσα σε δύο φωνήεντα δεν χαρακτηρίζει, όμως, μόνο το ρηματικό σύστημα, αλλά είναι και γενικότερο χαρακτηριστικό, όπως φαίνεται από τα παρακάτω παραδείγματα: *αναούλα* (αναγούλα), *φαάς* (φαγάς), *ολούρα* (ολόγυρα), *θυατέρα* (θυγατέρα), *φιούρα* (φιγούρα), *τρύος* (τρύγος), *ευλοημένη* (ευλογημένη), *γυρολόος* (γυρολόγος), *Εξωή* (Εξωγή), *Ανωή* (Ανωγή). Η απώλεια του -γ- εμφανίζεται και σε άλλα ιδιώματα⁷. Αυτό που την κάνει χαρακτηριστική του ιδιώματος της Ιθάκης είναι η συστηματοποίησή της στο ρηματικό σύστημα. Ωστόσο, το -γ- δεν χάνεται μόνο. Αναπτύσσεται ως φθόγγος, όταν ημιφωνοποιείται το -ιά, -ιό (*παιδιά*, *συφοριјασμένο*, *χωριό*, *δjaw*) και κάποτε ανάμεσα σε φωνήεντα (*νογάω* = *εννοώ*).

3. Τα διπλά σύμφωνα γενικά δεν προφέρονται ως διπλά, αλλά ως απλοί φθόγγοι. Πολλές φορές όμως την ύπαρξη ενός διπλού -ν- (*νν*) στη γραφή της Κοινής μαρτυρεί ο φθόγγος -γ- που εμφανίζεται πριν από τον -ν-, όπως *έγνωια* (έννοια), *τυραγνάω* (τυραννάω), *σύγνεφο* (σύννεφο).

4. Συχνή είναι η τροπή του -θ- σε -τ- και του -χ- σε -κ-, *ήρτα* (ήρθα), *αιστάνομαι* (αισθάνομαι), *ευκή* (ευχή), *ευκέλαιο* (ευχέλαιο).

5. Το -λ- συχνά γίνεται -ρ-, *ήρτα* (ήλθα), *αδερφός* (αδελφός), και το -ρ- γίνεται -λ-, *βολά* (φορά), *γλήγορα* (γρήγορα).

6. Το -β- συχνά τρέπεται σε -γ-, *γλέπω* (βλέπω), *γουβαίνω* (βουβαίνω), ενώ το -φ- σε -β-, *νια βολά* (μια φορά).

7. Το -μ- μερικές φορές τρέπεται σε -b- (*χαβηλά* = χαμηλά).

8. Το -τ- τρέπεται κάποτε σε -κ-, *φκιάνω* (φτιάχνω).

9. Το -σ- κάποτε προφέρεται -τσ-, *τσώπαινε* (σώπαινε).

10. Το σύμπλεγμα -τσ- είναι λόγω άρθρου πολύ συχνό στο ιδίωμα, *τση τσι πήρε τσι φωτογραφίες ούλες* (της τις πήρε όλες τις φωτογραφίες), *εδεκεί σση θειας τση Μαρούλας*.

11. Ένα -δ- εμφανίζεται συχνά ως παρέκταση προς τ' αριστερά α-ντωνυμιών και επιρρημάτων (*εδεκεί*, *εδεπά*, *(ε)δαύτος*).

12. Συχνά, επίσης, παρατηρείται αντιστοίχιση φθόγγων, π.χ. *α-μιδγαλιά* (αμυγδαλιά), η οποία δεν περιορίζεται απαραίτητα στα όρια μιας συλλαβής, π.χ. *πικρός*, *πίκα* (πικρός, πίκρα), *αίγιο* (αγύριο) και

γύριστο), βολύμι (μολύβι). Χαρακτηριστική περίπτωση αντιμετάθεσης είναι αυτή του *δῖω, δῖεις, δῖει* (δῶ, δεις, δει κλπ.). Οι τύποι αυτοί φαίνονται ότι δημιουργήθηκαν σε δύο στάδια: Στο πρώτο στάδιο τα *ιδῶ, ιδείς, ιδεί* γίνονται *ῖδῶ, ῖδείς, ῖδει* μετά από ημιφωνοποίηση του *-ι-*. Στη συνέχεια με αντιμετάθεση το *-ῖ-* προφέρεται μετά το *δ-* σχηματίζοντας τα *δῖῶ, δῖείς, δῖεί*. Οι τύποι αυτοί συνυπάρχουν με τους *ῖδω* (χωρίς αντιμετάθεση), ενώ ο τύπος *ιδῶ* (χωρίς ημιφωνοποίηση) έχει χαθεί.

Γενικά μπορούμε να πούμε ότι τα πολύ χαρακτηριστικά στοιχεία του ιδιώματος, ως προς το σύστημα των συμφώνων, είναι η συμπεριφορά του *-ν-* του *-γ-* και του συμπλέγματος *-τσ-*. Οι φυσικοί ομιλητές του ιδιώματος χειρίζονται τα στοιχεία αυτά με έναν πολύ ιδιαίτερο τρόπο που είναι δύσκολα αφομοιώσιμος από τους μη φυσικούς ομιλητές.

8. Ιδιαιτερότητες στη Σύνταξη.

Στη Σύνταξη ουσιαστικά δεν εμφανίζονται αποκλίσεις από την Κοινή. Υπάρχουν βέβαια κάποιες (θα αναφερθούν στη συνέχεια), αλλά είναι περιορισμένης κλίμακας και αφορούν επιμέρους φαινόμενα. Ότι δημιουργεί ιδιαιτερότητες στη Σύνταξη του ιδιώματος της Ιθάκης σε σχέση με την Κοινή είναι η σαφής προτίμηση σε κάποιες συντακτικές δομές που εμφανίζονται συχνότερα και δίνουν ένα ιδιαίτερο χρώμα στο λόγο. Αυτές είναι:

α) Η Γενική

Στο ιδίωμα της Ιθάκης η γενική δε γνωρίζει τους περιορισμούς της Κοινής στη χρήση της. Φράσεις όπως *μνιανής κοπελλός τση τό σκωσε το φόρεμα ο αέρας ή ευτουνού του παιδιού τού χω μεγάλη αδυναμία*, με τη γενική να προηγείται, χωρίς να αντικαθίσταται από ονομαστική και χωρίς να προκαλεί αμηχανία στον ακροατή, είναι ιδιαίτερα συχνές. Η Γενική χρησιμοποιείται ως ετερόπρωτος προσδιορισμός και ως αντικείμενο (*τση βουλήθηκε τση Βερονίκης να πάει στη Χώρα... του παπά τ' αγνάδιο* (<αγμαντεύω)) με χαρακτηριστική ευκολία, χωρίς συντακτικούς περιορισμούς. Οι μόνοι περιορισμοί που γνωρίζει η χρήση της γενικής είναι μορφολογικοί, π.χ. η κλασική για την Ελληνική αδυναμία σχηματισμού γενικής στο υποκοριστικό ουδέτερο με κατάληξη *-άκι* και η γενική πληθυντικού κάποιων αφηρημένων θηλυκών ονομάτων.

β) Παθητική φωνή

Η χρήση παθητικών δομών είναι κατά πολύ συχνότερη απ' ό,τι

στην Κοινή. Στην Ιθάκη οι δομές του τύπου *το φαῖ ἐτοιμάστηκε, το σπῖ-τι βάφτηκε, ακουστήκανε τα νέα, το κρασί πιώθηκε γλήγορα εφέτο κλπ.*, συνήθως αντικαθιστούν τις ανάλογες ενεργητικές χωρίς να υπαινίσσονται κάτι ιδιαίτερο στη σημασία του εκφωνήματος π.χ. έμφαση στην ενέργεια ή απόκρυψη του υποκειμένου), αλλά σαν απόλυτα συνώνυμες των ενεργητικών δομών. Πολλές φορές στον καθημερινό λόγο η χρήση της παθητικής δομής προτιμάται σε σχέση με την ανάλογη ενεργητική.

γ) Θέση επιθέτου

Πολύ συχνά στον κατηγορηματικό προσδιορισμό το έναρθρο ουσιαστικό προηγείται του επιθέτου ή της αντωνυμίας, π.χ., *δεν έρχομαι που να χαλάσει ο κόσμος ούλος* (όλος ο κόσμος).

Όταν ένα κτητικό συνοδεύει επίθετο + ουσιαστικό το κτητικό συχνά συντάσσεται με το επίθετο παρά με το σύνολο επίθετο + ουσιαστικό, π.χ., *άργησε και το Νεπερίμενε η έρμη του η μάνα* (η έρμη η μάνα του).

Δύο δομές θα μπορούσαν να θεωρηθούν αποκλίσεις από το σύστημα της Κοινής:

α) Ορισμένα ρήματα, που αναφέρονται από άποψη σημασίας κυρίως σε αισθήματα ή δραστηριότητες του σώματος (πεινάω, διψάω, νυστάζω, κρυώνω) δεν συντάσσονται με την προσωπική αντωνυμία σαν συντακτικό υποκείμενο (ονομαστική πτώση). Τίθενται σε γ' πρόσωπο και η προσωπική αντωνυμία σε πτώση αιτιατική: *με πεινάει, με διψάει, με νυστάζει, με κρυώνει*. Η χρήση της αιτιατικής αντί της ονομαστικής εδώ γίνεται κατανοητή ως συντακτική δομή αντιδιαστελλόμενη με την Προσωπική Δοτική της Αρχαίας Ελληνικής. Στην αντιδιαστολή αυτή εντοπίζονται παράλληλες δομές υπό την έννοια ότι και στις δύο περιπτώσεις το λογικό και το συντακτικό υποκείμενο δεν συμπίπτουν και επιπλέον το λογικό υποκείμενο εκφέρεται σε άλλη πτώση και όχι σε ονομαστική.

β) Στα δίπτωτα ρήματα με δύο αντωνυμικά αντικείμενα σε γενική και αιτιατική (δώσ' μου το, πες το μου) εμφανίζονται οι δομές *δόστονέ μου, πέστονέ μου*, που γενικά δεν θεωρούνται αποδεκτές από την Κοινή (*δε δόνε ξέρω το σκοπό ευτουνού του τραγουδίου, για πέστονέ μου*).

Γενικά η σύνταξη του ιδιώματος δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες διαφορές από την Κοινή που σημαίνει ότι οι δομές της Ελληνικής διατηρούνται στο ακέραιο, παρότι η ισχυρή επίδραση άλλων γλωσσών, κυρίως της Ιταλικής, θεωρείται δεδομένη στο Επτανησιακό ιδίωμα.

9. Ειδικές αναφορές.

9.1. Η σχέση με την Ιταλική.

“Εκείνο που χρωματίζει έντονα την επτανησιακή ομιλία είναι οι πολλές λέξεις ιταλικής καταγωγής, που η ύπαρξή τους οφείλεται στην μακράιωνη βενετσιάνικη κατοχή των νησιών αυτών. Η απουσία λέξεων τουρκικής καταγωγής εξηγείται εύκολα: οι Τούρκοι δεν πάτησαν ποτέ στα Ιόνια νησιά. Μερικά τουρκικά γλωσσικά δάνεια, που έχουν περαιοσφύσει οφείλονται στα απέναντι στεριανά τοπικά ιδιώματα ή μπήκαν μέσω της κοινής νεοελληνικής. Οι Επτανήσιοι αισθάνονται υπερηφάνεια για την τοπική τους πολιτιστική παράδοση και στο γεγονός αυτό οφείλεται η διατήρηση πολλών λεξιλογικών διαλεκτισμών. Είναι γνωστό πως και τα έργα των Επτανήσιων λογοτεχνών είναι γεμάτα από τοπικές λέξεις. Πολλές απ’ αυτές προέρχονται από τα Ιταλικά”. Κοντοσόπουλος (1994:68).

Όπως φαίνεται στο απόσπασμα του Κοντοσόπουλου, η επίδραση της Ιταλικής στο ιδίωμα των Επτανήσιων, τόσο στο λεξιλόγιο όσο και στη μελωδικότητα της ομιλίας, είναι γνωστή τόσο που δεν χρήζει ιδιαίτερης αποδείξεως ούτε σχολίων.

Στη συνέχεια θα αναφερθώ στην επίδραση της Ιταλικής στους δύο αυτούς τομείς.

9.1.1. Λεξιλόγιο:

Οι ιστορικές συνθήκες ήταν τέτοιες που επέβαλαν τη χρήση ιταλικών λέξεων. Οι λέξεις αυτές προσαρμοσμένες ως ένα βαθμό στη μορφολογία και τη φωνολογία του τοπικού ιδιώματος αποτελούν ένα μεγάλο μέρος του ενεργού λεξιλογίου. Αυτό που αξίζει να σημειωθεί σχετικά με την περίπτωση αυτή είναι ότι το επτανησιακό ιδίωμα διατήρησε ακέραιες τις δομές της Ελληνικής, παρόλο τον όγκο του λεξιλογικού δανεισμού. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει την άποψη ότι ο λεξιλογικός δανεισμός δεν συνιστά κίνδυνο αλλά ανανεωτική δύναμη για μια γλώσσα⁸ και αποτελεί ιστορική απάντηση σε όσους ισχυρίζονται ότι η σύγχρονη Ελληνική κινδυνεύει από τις δάνειες λέξεις.

Στη συνέχεια παραθέτω ένα κατάλογο λέξεων του ιδιώματος της Ιθάκης που δεν έχουν ελληνική καταγωγή.⁹ Στο συντριπτικό ποσοστό

τους έχουν προέλευση Ιταλική, ενώ υπάρχουν και κάποιες που προέρχονται από τη Γαλλική και την Αγγλική.

Πρέπει πάντως να παρατηρήσουμε ότι, παρότι οι λέξεις αυτές αποτελούν ακόμη μέρος του ενεργού λεξιλογίου, η χρήση τους από τις νεότερες γενιές είναι κάπως πιο περιορισμένη.

αβέρτο (Ιταλ.) = ανοιχτός χώρος. [Aperito = ανοιχτός, ευρύχωρος άφρακτος].

αβουκατος (Ιταλ. = δικηγόρος. [Avvocato].

αλαμπρατσέττα (Ιταλ., Γαλλ.) = πιασμένοι από τους βραχιόνες

αλεγραμέντε (Ιταλ.) = εν ευθυμία

αλέγρος

αλεγράρω

άλμπα (Ιταλ.) = αυγή, ορθός. [Alba = αυγή].

αλμπαζία (Ιταλ.) = λόξα, έπαρση, αλαζονεία. [Albagia = έπαρση].

άλτσα-μανίκα (Ιταλ.) = πανωμάνικο, αυτός που έχει το πάνω χέρι, που δεν δέχεται κουβέντα.

αλτσάρω (Ιταλ.) = θα μου στρίψει. [Balazare = αναπηδώ].

αμορόζος (Ιταλ.) = εραστής, αγαπητικός. [Amoroso = ερωτικός, εραστής].

άμπιτο (Ιταλ.) = φόρεμα, ένδυμα. [Abito = φόρεμα].

αμπονάτος (Ιταλ.) = τακτικός. [Abbonato = συνδρομητής].

αναβέλλες (Ιταλ.) = φασαρία. [Annabbiamento = συγγενιά, επισκότιση].

αντρές (Γαλλ.) = ο διάδρομος του σπιτιού στην είσοδο, το χωλ, [Entree].

αντρέσσα Γαλαλ.) = διεύθυνση.

απίκου (Ιταλ.) = επί τόπου. [Apricco = καθέτως].

αρρεβάρω (Ιταλ., Γαλλ.) = φτάνω.

αρρίβο (Ιταλ., Γαλλ.) = άφιξη, το πρώτο γράμμα ανθρώπου που ξενιτεύτηκε.

<<Καλό αρρίβο νάχεις>>. [Arrivo = άφιξη].

ατζάλδο (Ιταλ.) = τόλμησα. [Azzardo].

αστιδέντο ή στιδεντο (Ιταλ., Γαλλ.) = αποπληξία [Accidente].

βάγκλες (Γαλλ.) = για κάτι που δεν εξελίσσεται σε ευθεία πορεία, αλλά ανεβοκατεβαίνει με καμπύλες, λέγεται <<κάνει βάγκλες>>. [Vague = κύμα].

βεντάριο (Ιταλ.) = επίδειξη. [Ventarola = ανεμοδείκτης].

βεραμέντε (Ιταλ.) = αληθινά, μα την αλήθεια. [Vero -a = αληθινό, γνήσιο].

βεργέττες (Ιταλ.) = σκουλαρίκια σε σχήμα κρίκου, βέρας. [Verghetta = δακτυλίδι αρραβώνα].

βερεμιάρης (Ιταλ.) = αρρωστιάρης, ανόρεχτος, ασθενικός. [Verme = ταινία εντέρον].

βέρσο (Ιταλ.) = τρόπος, περπάτημα αεράτο. [Verso = τρόπος].

βέστα (Ιταλ.) = ρόμπα, ποδιά. [Veste = εσθήτα].

βιάτζο (Ιταλ.) = βόλτα, περίπατος. [Viaggio = περιήγηση, ταξίδι].

βίζιτα (Ιταλ., Γαλλ.) = επίσκεψη. [Visita].

βιλλάνος (Γαλλ.) = χωριάτης, αγροίκος, σκαιός, άξεστος. [Village = χωριό].

γαμπάς (Ιταλ.) = χοντρό, άκομψο πανωφόρι. [Gabbano = πανωφόρι με κουκούλα].

γουλοζίτα (Ιταλ.) = ζήλεια. έντονη επιθυμία. [Gelosia = ζήλεια].

γρέντζελο (Ιταλ.) = γρατσουνερό.

γρέντζος (Ιταλ.) = όχι λείος, αδούλευτος, απλάνστος. [Grezzo = ακατέργαστο].

γριντάνι (Ιταλ.) = αυστηρή επίπληξη. [Gridare = κραυγάζω, επιπλήττω].

γουστέβελος (Ιταλ.) = ευχάριστος, κωμικός. [Gustoso = ευχάριστος].

δεούτελο ή νεουτελο (Ιταλ.) = ασημαντο και χαζό. [Neutrale = ουδέτερος].

δεττόρος (Ιταλ.) = γιατρός. [Dottore = διδάκτωρ].

εξυπρήριος (Γαλλ.) = πεπειραμένος, έμπειρος, γνώστης. [Expert = γνώστης, πεπειραμένος, ειδικός].

ζιπούνι (Γαλλ.) = μωρουδικό ρουχαλάκι. [Jupon = είδος γιλέκου].

ιγκανάρω (Ιταλ.) = στερώ από άλλον κάτι με δόλιο τρόπο. [Ingannare = εξαπατώ].

καβαλέτο (Βενετ.) = τρίποδο. [Cavaneto = οκρίβας].

καδένα (Βενετ.) = καδένα, αλυσίδα. [Cadena = αλυσίδα].

καδινάστο (Ιταλ.) = σύρτης μεγάλος με κλειδαριά. [Catenaccio].

καζόττο (Ιταλ.) = σπιτάκι βοηθητικό. [Casa = σπίτι, Casotto = σκοπιά στρατιώτη].

καμπζέλλα (Γαλλ.) = καμιζόλα. [Camizola = γυναικείο πουκάμισο].

κίκαρα (Ιταλ.) = μεγάλο φλυτζάνι, τσάσκα. [Chichera = φλυτζάνι].

κλακ (Γαλλ.) = ψηλό ανδρικό καπέλο επίσημης ενδυμασίας. [Claque = ψηλό καπέλο].

κολλαρίνα (Ιταλ.) = κολλιέ. [Collana = περιδέραιο].

κολλέτο (Ιταλ.) = γραβάτα. [Colleta = περιλαίμιο].

κόλπο (Ιταλ.) = ημιπληγία. [Colpo = αποπληξία].

κομοντόρι (Ιταλ.) = είδος ντομάτας. [Comodoro = ντομάτα].

κόμοδο (Ιταλ.) = βολικό, χρήσιμο, εξυπηρετικό. [Comodo = πρόσφορο για εξυπηρέτηση].

κομπαρίρω (Ιταλ.) = φθάνω, έξαφνα κι ανεπιθύνητα. [Comparire = παρουσιάζομαι].

κομπόγιο (Ιταλ.) = κονβόι, συνοδεία. [Convoglio = εκφορά νεκρού].

κοντάρω (Ιταλ., Γαλλ.) = διηγούμαι φανταστικές συνήθως ιστορίες. [Contare = διηγούμαι, εξιστορώ].

κοντίνογο (Ιταλ.) = εξακολουθητικά. [Continuare = συνεχίζω].

κορρέντε (Ιταλ.) = αδιάκοπα, μονότονα. [Corrente = ο τρέχων, ρέον ύδωρ].

κούρεντος = δυνατή βροχή.

κουκούτσα (Ιταλ.) = κεφάλι κολοκύνθι. [Cucuzza = κολοκύνθι].

κοσπέττο (Ιταλ.) = γλωσσοδιάρροια με υβριστική διάθεση. [Cospetto = παρουσία σε κάποιον].

κούλκιδο (Ιταλ.) = ραφτό. [Cucito = ραφτό].

κουμαντάτες (Ιταλ.) = διοικητής. [Comandante = αρχηγός, διοικητής].

κομπανιάρω (Ιταλ.) = απομπανιάρω, συνοδεύω με κιθάρα κάποιο τραγούδι.

κουμπές (Γαλλ.) = ο θόλος σε βυζαντινή εκκλησία, το κουπέ. [Coupe = κλειστή άμαξα].

λαβαμάς (Ιταλ.) = νιπτήρας. [Lavamani = νιπτήρας].

λαμπάντε (Ιταλ.) = πεντακάθαρο, εκτυφλωτικό από την καθαριότητα, λαμπερό. [Lampante = λαμπρό, στιλπνό].

λάνα (Ιταλ.) = μαντήλι κεφαλιού. [Lana = μαλλί].

λεγκάγιο (Ιταλ.) = γλώσσα. [Linguaggio = γλώσσα, λεκτικό ύφος].

λενιάμι (Ιταλ.) = ξυλεία. [Legname].

λιμπρέττο (Ιταλ.) = μισάνοιχτα παραθυρόφυλλα.

λοζός (Ιταλ.) = βρώμικος κι απεριποίητος χώρος. [Lezzo = δυσοσμία].

λοκάντα (Ιταλ.) = ταβέρνα, κρασοπouleio. [Locanda = πανδοχείο].

λουμίνι (Ιταλ.) = κεράκι καντηλιού. [Lumicino = καντηλάκι].

λουπούνια (Ιταλ.) = τα λουβιά που ξεφλουδίζονται απ'το περίβλημα όταν δέσουν. [Lupinum].

λούττο (Ιταλ.) = πένθος. [Lutto = πένθιμο ένδυμα, λύπη].

- μακιά (Ιταλ.) = λεκές. [Macchia = κηλίδα].
- μαλαουριασμένος (Ιταλ.) = έχω ρίγη, νιώθω ασθενής. [Malaria = ελονοσία].
- μαλίνα (Ιταλ.) = πάθηση, κατάρα. [Maligno = κακοήθης ιατρ.].
- μαλινκόνια (Ιταλ.) = μελαγχολία. [Malinconia = μελαγχολία, δυσθυμία].
- μαλιφατούρα (Ιταλ.) = τόπια υφάσματος. [Manifattura = χειροτεχνία].
- μαλιφίτσι (Ιταλ.) = καυγάζ, φασαρία. [Maleficio = κακουργία].
- μαντάτο (Ιταλ.) = νέο, είδηση. [Madato = αγγελιοφόρος].
- μανουβέλλα (Ιταλ.) = μανιβέλλα. [Manovella = χειροκίνητος μοχλός].
- μαραβέλια (Ιταλ.) = θαύματα. [Maraviglia = θαύμα].
- μασίνα (Ιταλ.) = σίδερο του σιδερώματος. [Macchina = μηχανή].
- ματινές (Γαλλ.) = πρωινή ρόμπα. [Matinee = πρωί].
- ματσόλα (Ιταλ.) = ξύλινο σφυρί. [Mazza = ρόπαλο, σφυρί].
- μελέτι (Ιταλ.) = σόι, φάρα. [Meleto = μηλεώνας].
- μενταλιό (Ιταλ.) = περιδέραιο. [Medaillon].
- μέντε (Ιταλ.) = προσοχή. [Mente].
- μερετάρω (Ιταλ.) = ανταμοίβω. [Merito = αξία, αμοιβή].
- μεσχιάρω (Ιταλ.) = μεταφέρω σε άλλο δοχείο λάδι ή κρασί. [Meshita = ποτοποιη-
λείο].
- μέσπολες (Ιταλ.) = μούσμουλα. [Mespole = καρποί].
- μέτζα πέρ/πρε μέτζα (Ιταλ.) = μισά μισά, έτσι και έτσι. [Mezza = μισά].
- μιγρές (Γαλλ.) = πανωφόρι σε στυλ ρεντικότας που φορούσαν ερχόμενοι οι πο-
λιτικοίμετανάστες. [Emigre].
- μινιούλω (Γαλλ.) = λεπτεπίλεπτη και ιδιότροπη. [Mignon].
- μόδο (Ιταλ.) = θέση, συνήθεια. [Modo = θέση].
- μομέντο (Ιταλ.) = στιγμή. [Momento].
- μόμπιλε (Ιταλ.) = έπιπλα. [Mobile = κινητά].
- μόρσα (Ιταλ.) = συσφικτήρας. [Morsa = μέγγενη].
- μουρτάρι (Ιταλ.) = γουδί. [Mortaio = γουδί].
- μούτος (Ιταλ.) = βουβός. [Muto].
- μπαλάρω (Γαλλ.) = ετοιμάζω αποσκευές. [Amballage = συσκευασία].
- μπάλλος (Ιταλ.) = τοπικός χορός και γενικά ο χορός. [Ballo].
- μπάλτσο (Ιταλ.) = δυσάρεστη ξαφνική απόφαση. [Balzo = πήδημα].
- μπαμπουνιασμένος (Ιταλ.) = αποβλακωμένος, φουσκωμένος.
[Bamboccione = χοντροκαμωμένος, βλάκας].
- μπαράκα (Ιταλ.) = πρόχειρη μικρή κατασκευή παρά τη θάλασσα. [Baracca = παρά-
κατασκευή]

πηγμα].

μπαρμπούτα (Ιταλ.) = μάσκα, κάλυμμα. [Barbuta = κράνος].

μπαρτζολέττες (Ιταλ.) = αστειότητες. [Barzelletta].

μπατάλια (Ιταλ.) = χαλασμός, καταστροφή. [Battaglia = μάχη].

μπελλάτος (Ιταλ.) = χαϊδευτικά ο όμορφος. [Bello = ωραίος].

μπιανκάρια (Ιταλ.) = λευκά είδη, μαζί και σερβίτσια τραπεζιού. [Biancheria = α-
σπρόρουχα].

μπόγιας (Ιταλ.) = άνθρωπος απαίσιος. [Boia = δήμιος, φονιάς].

μποναπετίτο (Ιταλ.) = καλή όρεξη. [Buono appetito].

μπονόρα (Γαλλ.) = πρωί.

μποτίλια (Γαλλ.) = μπουκάλι.

μπούγιο Γτλαλ.) = βρασμός.

μπουτουνιέρα (Ιταλ.) = κομβιοδόχη. [Buttoniera = κουμπότρυπα].

μπρεγκιασμένος (Ιταλ.) = με κλεισμένο το λαιμό από κρύωμα. [Bronchiale =
βρογχιακός].

μπρέκια (Ιταλ.) = ζημιά ή πάθημα. [Breccia = χάλασμα, ρήγμα].

μπρουζάρω (Ιταλ.) = μου κακοφαίνεται κάτι. [Broncio = χόλιασμα. σκυθρωπό-
τητα].

νιτερέσι (Λατιν.) = συμφέρον. [Interesse].

νισεράδα (Ιταλ.) = αδιάβροχο. [Incerata].

νοβιτά (Ιταλ.) = νέο υπό μορφή κουτσομπολιού. [Novita = νεώτερα, νεωτερι-
σμός].

νοβιταρίστρα (Ιταλ.) = κουτσομπόλα.

νοδάρος (Ιταλ.) = συμβολαιογράφος. [Notario].

ντάλε κουάλε (Ιταλ.) = απαράλλαχτα. [tale quale = όπως ο ένας έτσι και ο άλ-
λος].

ντοτόρος (Ιταλ.) = γιατρός.

ντρίτα (Ιταλ.) = ίσια. [Dritto - diritto = ευθύς, όρθιος].

ονόρε (Ιταλ.) = τιμή, υπόληψη. [onore = τιμή].

παδέλα (Ιταλ.) = πήλινη χύτρα. [Padella = τηγάνι].

παντεία (Ιταλ.) = τα χτήματα, τα ακίνητα. [Badia = μηνή, μοναστήρι].

παντιέρα (Ιταλ.) = σημαία.

πάρλα (Ιταλ.) = κουβεντολόι, φλυαρία. [Parla].

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΕΟΥΡΙΟΥ**

παρλαμέντο (Ιταλ.) = συζήτηση, συνομιλία. [Parlamento = συνομιλία, κοινοβούλιο].

παρλάρω (Ιταλ.) = λέγω, λαλώ. [Parlare = μιλώ].

παρλετόριο (Ιταλ.) = πολυλογία. [Parlatorio = εντευκτήριο, parlatore = πολυλογάς].

πασσέτο (Ιταλ.) = μέτρο μήκους (δέκα παλάμες).

παστόκες (Ιταλ.) = ψευτιές. [Pastocchia = ψεύδος].

πατισιδεμένος (Ιταλ.) = εξοικειωμένος, γυμνασμένος. [Pacificatore = συμφιλιωτής].

πενσάδος (Ιταλ.) = σκεπτικός. [Pensante = νουνεχής, λογικός].

πενσάρω (Ιταλ.) = σκέφτομαι, προβληματίζομαι. [Pensare = σκέφτομαι, διανούμαι].

περγουλιά (Λατιν.) = κληματαριά. [Pergula].

πιβάντα (Ιταλ.) = ανάμικτο νερό με κρασί. [Bevanda = ποτό].

πικάρω (Ιταλ.) = πειράζω, ενοχλώ. [Piccare = πειράζω με λόγια ή πράξεις].

πιλοκός (Ιταλ.) = το σημείο που βάζουν σανό και άχυρο μέσα στο καλύβι του ζώου για να τρώει με την ησυχία του. [Piluccare = τρώω αργά].

πινιάτα (Ιταλ.) = κατσαρόλα. [pignatta = χύτρα, τσουνκάλι].

πλάντρες (Ιταλ.) = πλήθος, κομμάτια, ποσότητα. [Pletora = πληθώρα].

ποντάλι (Ιταλ.) = δοκός υποστήλωσης. [Pontare = ωθώ, σπρώχνω, στηρίζω].

πορταδέλα (Ιταλ.) = στρόφιγγα για πορτοπαράθυρα. [Portuelle = στρόφιγγα].

πουργαμέντο (Ιταλ.) = καθαρχτικό. [Purgante = καθάρσιο].

πουργάρω (Ιταλ.) = καθαρίζω τον εντερικό μου σωλήνα. [Purgare = εκκενώνω].

πράντσο (Ιταλ.) = τραπέζωμα. [Pranzo = πρόγευμα].

πρατιγάρω (Ιταλ.) = επικοινωνώ με τους κατοίκους ενός τόπου έπειτα από άδεια υγειονομικής αρχής. [Pratigare = επικοινωνώ ελεύθερα].

πρεβελέ (Γαλλ.) = καμάρι, υπερηφάνεια. [Prevaloir = υπερηφανεύομαι].

πρετσέσιο (Ιταλ.) = συνοδεία επίσημη. [Precauzione = προφύλαξη].

πριστινέλα (Ιταλ.) = γελωτοποιός, ασήμαντος. [Brighella = γελωτοποιός].

προφαντικό (Ιταλ.) = χαρακτηρισμός για μη συνετό άτομο. [Profano = βέβηλος, ασεβής].

ράμπια (Ιταλ.) = οργή, θυμός. [Rabbia = παραφορά, μανία, οργή].

ραμπιόζος (Ιταλ.) = άτομο που εκνευρίζεται εύκολα και κάνει φασαρία. [Rabbioso = θυμώδης].

ρεβερεντία (Ιταλ.) = τρόπος συμπεριφοράς. [Reverenza = σεβασμός, τιμή].

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

χαιρετισμός].

ρεγάλο (Ιταλ.) = δώρο. [Regalo].

ρεμενάτα (Ιταλ.) = τρόπος καμπυλωτού χτισίματος για να κλείσει αρμονικά μια επιφάνεια.

ρεμέντζο (Ιταλ.) = στομαχική ανακατωσούρα, ναυτία.

ρεποζάρω (Ιταλ.) = αναπαύομαι.

ρεπόσο (Ιταλ.) = ανάπαυση. [Riposo = ησυχία, ανάπαυση, ύπνος].

ρεφετάδος (Ιταλ.) = όχι υγιής, κάπως ασθενιοκός, ελλειματικός. [Deficiente = ανεπαρκής, ελλιπής].

ρεφουζάρω (Ιταλ.) = αποποιούμαι, αρνιέμαι. [Rifiutare].

ρεφούζο (Ιταλ.) = αποποίηση, απόρριψη. [Rifiuto].

ριπόμπο (Ιταλ.) = θορυβώδεις καταστάσεις. [Rimbombo = μπουμπουνητό, α-ντίλαλος].

ρόγιι (Ιταλ.) = τόπος, χωράφι, μέρος καθαρισμένο ή καμμένο. [Rogo = πυρά].

ρομαντσίνα (Ιταλ.) = κατσάδα. [Robaccina = επίπληξη].

ρόντα (Ιταλ.) = λέγεται το άτομο που του αρέσει η βόλτα. [Ronda = περίπολος].

σαλταπίκος (Ιταλ.) = επιπόλαιος, σαλτιμπάγκος. [Saltatore = ακροβάτης, σχοι-νοβάτης].

σγαράρω (Ιταλ.) = ξεφεύγω, λέγεται αρνητικά. [Sgarrare = σφάλλω, απατώμαι].

σέκο (Ιταλ.) = ξερός, άνυδρος. [Secco = ξερός, στεγνός, άνυδρος].

σελεβέρδο (Ιταλ.) = ακοινώνητος και αγροίκος. [Selvaggio = ακοινώνητος].

σιλίμπρω (Γαλλ.) = ονομαστή, διάσημη. [Celebre = ένδοξη].

σκανταλέττο (Ιταλ.) = είδος θερμοφόρας. [Scaldaletto = κλινοπύραυνο].

σक्रόφολες (Ιταλ.) = χοιράδωση, αρρώστεια των λεμφαδένων. [Scrofula = χοι-ράδωση].

σοβεράρισμα (Ιταλ.) = βρόσιμο. [Soverchieria = ύβρις, προσβολή].

σόλδος (Ιταλ.) = αντιπαθητικό άτομο που θέλει να επιβάλεται. [Soldo = μισθός στρατιώτη].

σοπρόσο (Ιταλ.) = υπερβολική περιποίηση σε κάτι [Soprosso = εξόστωση].

σοφιγάδο (Ιταλ.) = τρόπος μαγειρέματος στο κρέας, κοκκινιστό με πατάτες, τσιγαριστό. [Scoffritto = τηγάνισμα].

σπαβέντο (Ιταλ.) = φόβος, τρομάρα. [Spavento = φόβος, κατάπληξη].

σπερίορω (Ιταλ.) = αναμάρτητη. [Espiare = εξιλεώ, εξαγνίζομαι].

σπόρκο (Ιταλ.) = χαλασμένο, κατεστραμμένο, χτυπημένο. [Sporco = ρυπαρό, ά-σμενο].

σταλός (Ιταλ.) = σταύλος. [Stallo].

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

στάμπιλε (Ιταλ.) = ακίνητα. [Stabile = κτήμα, υποστατικό].

στεβέντουλο (Ιταλ.) = ξύλο που χρησιμεύει σαν στήριγμα σε κάτι. [Stambella = πατερίτσα].

στραπατσάλος (Ιταλ.) = απρόσεχτος. [Strapazzare = ενεργώ απερίσκεπτα].

στράτσα (Ιταλ.) = πρόχειρη πετσέτα κουζίνας. [Straccia = πατσαβούρα].

ταγιάρω (Ιταλ.) = κόβω, εγχειρίζω. [Tagliare = τέμνω, διαιρώ].

τάγιο (Ιταλ.) = τομή, κόψιμο, αποκοπή. [Taglio = τομή, τραύμα].

τακουίνο (Ιταλ.) = πορτοφόλι που διπλώνει στα δυο. [Taccuino = σημειωματάριο].

τάρα (Ιταλ.) = απόβαρο. [Tara = απόβαρο, φύρα].

τασέλο (Ιταλ.) = σχίσιμο σε ρούχο ή σε κάτι καμωμένο από ύφασμα, μπάλωμα. [Tassello = υπέρεισμα].

τέμπλεο (Λατιν.) = εικονοστάσι εκκλησίας, τέμπλο.

τένερο (Ιταλ.) = άτομο εξασθενημένο. [Tenere = μαλακός, αδύνατος].

τερρίνα (Ιταλ.) = πήλινη γαβάθα. [Terrina].

τζορνάς (Ιταλ.) = η άκρη απ' το κότσι του σφάγιου, μεταφ. [Corna = κέρατο].

τίγκα (Ιταλ.) = για δοχείο γεμάτο ως επάνω. [Diga = επίχωμα].

τραβεντζάρω (Ιταλ.) = αγωνιώς να κάνω κάτι. [Traversare = διαπλέω, βρίσκομαι στο πέλαγος].

τραβέντζο (Ιταλ.) = μπελάς, παραλογισμός. [Traversia = κακοδαιμονία, δυστυχία].

τράτο (Ιταλ.) = απόσταση. [Tratto = διάστημα, απόσταση].

τρικολόρε (Ιταλ.) = λέγεται για επιπόλαια άτομα. [Tricolore = τρίχρωμος].

τριομφάρω (Γαλλ.) = θριαμβεύω. [Triompher = θριαμβεύω].

τσαμπούνα (Ιταλ.) = είδος αυλού. [Zampogna = τσαμπούνα].

τσέρα (Ιταλ.) = επιδερμίδα, χρώμα επιδερμίδας. [Cera = κερί, όψη, πρόσωπο].

τσερβέλο (Ιταλ.) = μυαλό, νους, εγκέφαλος. [Cerebello = εγκέφαλος, νους].

τσερέττο (Ιταλ.) = έμπλαστρο. [Cerotto = κηρωτό έμπλαστρο].

τσέρκι (Ιταλ.) = στεφάνι βαρελιού. [Cerchio = κύκλος, στεφάνι].

τσιβίλε (Ιταλ.) = άτομο ευγενές και λεπτεπίλεπτο. [Civile = ευγενής, κομψός].

φάβρος (Ιταλ.) = σιδηρουργός, τεχνίτης. [Fabbro = σιδεράς, γύφτος].

φάλιμένο (Ιταλ.) = πτώχευση. [Fallimento = χρεωκοπία, πτώχευση].

φαλτσέττα (Ιταλ.) = κλαδευτήρα. [Falcetto = κλαδευτήρα, όρεπνι].

φαρφαλιάρης (Ιταλ.) = πολυλογάς κι ανόητος. [Farfallino = καταλάθος, ανόητος].

τος, *farfugliare* = τραυλίζω, ψελλίζω].

φέστα (Ιταλ.) = γλέντι, πανηγύρι. *Festa* = πανηγύρι, γιορτή].

φίντα (Ιταλ.) = κεντημένη προσθήκη στο επάνω μέρος των σκεπασμάτων του κρεββατιού. [*Finta* = απατηλό, ψευδές].

φινίρω (Ιταλ.) = τελειώνω. [*Finire* = τελειώνω].

φλόττα (Ιταλ.) = στόλος. Λέγεται ειρωνικά για ευερέθιστο άτομο

φόρτσα (Ιταλ.) = μόλις τώρα. [*Forza* = ενέργεια, βιασύνη].

φορτσέρι (Ιταλ.) = μπαούλο. [*Forziere* = κιβώτιο].

φουμάδες (Ιταλ.) = κάπνες, λέγεται όμως και για πόνους που έχουν περιοδικότητα. [*Fumo* = καπνός].

φουντανέλλα (Ιταλ.) = εκδόριο ή βιζικάντι. [*Fontanella* = μικρή πηγή].

φουρνέλλο (Ιταλ.) = τρύπα σε βράχο όπου τοποθετείται εκρηκτική ύλη για την ανατίναξη. [*Fornello*].

φουρνιμένα (Ιταλ.) = προικιό της νύφης. [*Fornimento* = προμήθεια, εξάρτηση].

φρουτάγια (Ιταλ.) = παντεσπάνι πρόχειρο στο τηγάνι, που γίνεται σαν ομελέτα γλυκό. [*Frullare* = χτυπώ αυγό].

9.1.2. Ομιλία: Επιτονισμός, προφορά.

Ο Κοντοσόπουλος (1985) παρατηρεί ότι είναι χαρακτηριστική του Επτανησιακού ιδιώματος γενικά μια «επισεσυρμένη προφορά των λέξεων διά της επιμηκύνσεως της τονιζομένης παραληγούσης». Η μελωδική, προφορά των λέξεων και ο μελωδικός επιτονισμός στο επίπεδο της φράσης είναι ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της Επτανησιακής ομιλίας και αποδίδεται σε γενικές γραμμές στην επίδραση της Ιταλικής. Βέβαια η μελωδία στην προφορά τόσο των λέξεων όσο και των φράσεων είναι διαφορετική σε κάθε νησί. Υπάρχει όμως κάτι κοινό: σε όλα τα νησιά¹⁰ η ομιλία μοιάζει με τραγούδι.

Είναι σαφές ότι δεν είναι δυνατόν να περιγραφεί με λέξεις η μελωδία της ομιλίας. Θα επιχειρήσω όμως μερικές γενικές παρατηρήσεις στη μελωδία του επιτονισμού και της προφοράς του ιδιώματος της Ιθάκης:

Τα φωνήεντα προφέρονται όλα σε πλήρη χρόνο, αλλά μακρότερη διάρκεια έχει το φωνήεν της τονισμένης συλλαβής. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές όταν ο τόνος είναι στην παραλήγουσα, οπότε ο χρόνος της συλλαβής επιμηκύνεται ακόμη περισσότερο.

Επιμηκύνεται, επίσης, ο χρόνος της λήγουσας, τονιζομένης και άτο-

νης, ο οποίος καταλήγει μεγαλύτερος ακόμη και από αυτόν της τονισμένης συλλαβής.

Έτσι, όταν ο τόνος είναι στην παραλήγουσα, προφέρονται διαδοχικά δύο επισευρμένες συλλαβές με συγκεκριμένη μελωδία.

Υπάρχουν διάφορα σταθερά μελωδικά σχήματα που είναι φορείς ορισμένων σημασιών οι οποίες δε χρειάζεται να δηλωθούν με άλλο τρόπο, π.χ. ερώτηση, άρνηση, επίκριση, έκπληξη, συγκατάθεση κλπ.

Φαίνεται ότι η μελωδικότητα της ομιλίας είναι από τους πιο ευαίσθητους τομείς όσον αφορά στις κατά τόπους διαφοροποιήσεις. Παρόλο που η Ιθάκη είναι πολύ μικρή σε έκταση και πληθυσμό, είναι φανερές στο ιδίωμα κάποιες εσωτερικές διαφοροποιήσεις που αφορούν αποκλειστικά στον τομέα αυτό.

Ο Κοντοσόπουλος (1985) αναφέρεται στην ιδιαίτερη εντελώς προφορά των φθόγγων –λ– και –ν– πριν από –ι– ή –ε– στα Επτάνησα και ο Παπαγεωργίου (1990) λέει ότι είναι πολύ δύσκολο για κάποιον που δεν είναι ντόπιος να μιμηθεί την προφορά των –λ– και –ν– στο ιδίωμα της Κέρκυρας. Απ' όσο είμαι σε θέση να γνωρίζω, η προφορά των φθόγγων αυτών είναι σε γενικές γραμμές κοινή σε όλα τα νησιά.

Είναι δύσκολο να βρει κανείς ανάλογο των Επτανησιακών λ, και ν, στην υπόλοιπη Ελλάδα. Αυτό που καλύτερα περιγράφει την προφορά των φθόγγων είναι η αντιστοίχησή τους με τους –gl– και –gn– της Ιταλικής και επομένως η απόδοσή τους σε Ιταλική επίδραση. Π.χ. οι λέξεις *αμπέλι*, *καλύβι*, *αλήθεια* προφέρονται στην Ιθάκη *abegli*, *kagluβii*, *agλήθεια*, και οι λέξεις *νησί*, *δίνει*, *ντιβάνι* προφέρονται *gησιί*, *δίγνει*, *διβάνι*, αντίστοιχα. Η προφορά του *λι* και του *νι* είναι ένα σταθερό κριτήριο βάσει του οποίου οι ντόπιοι διακρίνουν αν κάποιος μιλάει το ιδίωμα σαν φυσική του γλώσσα ή όχι. Βάσει του ίδιου στοιχείου διακρίνουν, επίσης, αν κάποιος που απουσίασε για καιρό από το νησί εξακολουθεί να μιλάει τη μητρική του χωρίς προσμίξεις ή έχει χαρακτηριστική φράση παιδιών: «αυτός μιλάει με το *λι* και με το *νι*» = προφέρει τα *λι* και *νι* με την προφορά της Αθήνας).

Γενικά η επίδραση της Ιταλικής στα ιδιώματα της Επτανήσου τόσο στο Λεξιλόγιο όσο και στην ομιλία και την προφορά είναι ένα μεγάλο και ενδιαφέρον κεφάλαιο που αξίζει ιδιαίτερη μελέτη.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ**

9.2. Περί αύξησης

Η διατήρηση της άτοννης αύξησης είναι ένα ακόμη ζήτημα στο οποίο θα γίνει ιδιαίτερη αναφορά. Ο λόγος είναι ότι σύμφωνα με σύγχρονες απόψεις η αύξηση δεν θεωρείται μορφολογικό στοιχείο που σχετίζεται με την απόδοση της σημασίας του παρελθόντος, αλλά φωνολογικό στοιχείο που εξυπηρετεί τη μετακίνηση του τόνου προς τα αριστερά και αποτελεί απλώς το φορέα του τόνου.¹¹ Η διατήρηση όμως του ε– στον Παρατατικό και τον Αόριστο σε ορισμένα ιδιώματα¹², ανάμεσα στα οποία είναι και τα Επτανησιακά, αποτελεί ένδειξη για το αντίθετο:

Αν θεωρήσουμε ότι το ε– της αύξησης αποτελεί φορέα του τόνου και όχι μόρφημα του παρελθόντος, τότε πως θα ερμηνεύσουμε την άτονη εμφάνισή του σε χρόνους που σημαίνουν το παρελθόν;

Δεν εντάσσεται στα πλαίσια αυτής της εργασίας η αναλυτικότερη αναφορά στη φωνολογία και τη μορφολογία σχετικά με το ζήτημα της αύξησης. Όμως, τα δεδομένα του ιδιώματος της Ιθάκης φαίνεται να στηρίζουν την άποψη ότι η αύξηση είναι μόρφημα που σχετίζεται με το σηματισμό τύπων του ρήματος που σημαίνουν παρελθόν.¹³

Τα παρακάτω χαρακτηριστικά του ιδιώματος αποτελούν δεδομένα που συνηγορούν υπέρ της άποψης αυτής:

Η διατήρηση του ε– της αύξησης στο ιδίωμα της Ιθάκης δεν είναι περιπτωσιακή, είναι συστηματική. Το ε– χάνεται μόνο για να αποφευχθούν φαινόμενα χασμωδίας. Είναι γνωστό ότι αυτό συμβαίνει με λέξεις που αρχίζουν από φωνήεν, και ότι δεν ρυθμίζεται από το αν το φωνήεν τονίζεται ή όχι, π.χ. *έβγαλε, ερχόντανε* / *τό 'βγαλε, το (υ) 'ρχόντανε*.

Το ε–, τονισμένο ή άτονο, αποβάλλεται όταν προηγείται προκλιτικό που τελειώνει σε φωνήεν (*τό 'φερε, το μεγάλωσε*), αλλά παραμένει όταν προηγείται προκλιτικό που λήγει σε σύμφωνο (*το Νέφερε, το Νεμεγάλωσε*). Άρα, η φωνολογική συμπεριφορά του ε– της αύξησης δε σχετίζεται με τον τόνο, αλλά με γενικότερους φωνολογικούς κανόνες του ιδιώματος.

Η παρουσία του ε– δεν επηρεάζεται από την πρόσπαση κάποιου προθήματος, αχώριστου μορίου ή ονόματος στο ρήμα. Προτάσσεται στους χρόνους που σημαίνουν παρελθόν, ακόμη και με την παρουσία τέτοιων στοιχείων, π.χ. *εματαγύρισε, εματαγύρναε, εξεπλύθηκε, εξεπλενότανε, εκαιροφύλαε, εκαιροφύλαξε*. Η εμφάνιση του ε– στις περιπτώσεις αυτές σε καμμία περίπτωση δεν ερμηνεύεται, αν αυτό θεωρηθεί φορέας τόνου. Τεκμηριώνει αντίθετα τη μορφολογική του υπόσταση ως μόρφημα που

λαμβάνει μέρος (μαζί με την κατάληξη) στο σχηματισμό των χρόνων του ρήματος που σημαίνουν παρελθόν.

Η παρουσία του ε- δεν σχετίζεται καθόλου με τον αριθμό των συλλαβών της λέξης, π.χ. *εξεχαρβαλωνόντανε*. Αυτό σημαίνει ότι η άποψη πως το ε- εξέπεσε πρώτα στις πολυσύλλαβες λέξεις [Τριανταφυλλίδης (1936)] δεν επιβεβαιώνεται από το ιδίωμα της Ιθάκης.

Συμπερασματικά, το ε- της αύξησης στο ιδίωμα της Ιθάκης, συμπεριφέρεται ως μόρφημα που σημαίνει το παρελθόν και όχι ως φωνολογικό στοιχείο.¹⁴

10. Αντί επιλόγου...

«Η σημασία των επτανησιακών ιδιωμάτων δια την ιστορίαν της νεοελληνικής γλώσσης είναι μεγάλη και διά τον λόγον αυτόν επιβάλλεται η μελέτη των. Από την πελοποννησιακήν και την επτανησιακήν ομιλίαν προήλθεν η κοινή νεοελληνική. Ακόμη καλύτερον: η σχεδόν άνευ ιδιωματισμών πελοποννησιακή ομιλουμένη ανήχθη εις πανελλήνιον όργανον, το οποίον επλουτίσθη από τον επτανησιακόν λόγον ως προς το λεξιολόγιον, χάρις τους επτανησίους συγγραφείς και ποιητάς του 19ου αιώνος, αλλά και δι' άλλους ακόμη λόγους. Το πώς ακριβώς και μέχρι ποίου ποσοστού συνέβαλον εις τον εμπλουτισμόν τούτον τα ιδιώματα των Ιονίων νήσων δεν έχει μελετηθή. Και δεν είναι δύνα' τον να ερευνηθεί, αν προηγουμένως δεν εξακριβωθούν διά της γλωσσογεωγραφικής μεθόδου οι κοινοί χαρακτήρες αυτών και επισημανθούν τα διαλεκτικά, γενικά και επιμέρους, στοιχεία των. Η γλωσσογεωγραφική έρευνα, με άλλους λόγους, θα καταδείξη τι είναι επτανησιακόν και τι ιδιαίτερον κάθε νήσου του συγκροτήματος. Ας ευχηθούμε να μην αργήση η εργασία αυτή». Ν.Γ. Κοντοσόπουλος (1985).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τόμ. Ι', ΙΑ'. Εκδοτική Αθηνών.
2. Καραβίας -Γρίβας, Ν., (1849), Ιστορία της νήσου Ιθάκης, Βιβλιοπωλείο Ν. Καραβία, Αθήνα.
3. Κοντοσόπουλος, Ν., (1994): Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής, Αθήνα.

ΙΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

4. (1985): Επτανησιακά γλωσσογεωγραφικά. Λεξικογραφικό Δελτίο, 15.
5. Κούκου, Ε., (1983): Ιστορία των Επτανήσων από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία. Παπαδήμας, Αθήνα.
6. Μαλικούτη – Brachman, Α. & Brachman G., (1991): Θεωρητικά προβλήματα του τονισμού των κλιτικών στα Νέα Ελληνικά. Μελέτες για την Ελληνική γλώσσα.
7. Μπαμπινιώτης, Γ., (1972): Το Ρήμα της Ελληνικής, Αθήνα.
8. Μουσούρης, Σ., (1950): Η γλώσσα της Ιθάκης (συλλογή γλωσσικού υλικού). Εκδοτικό τυπογραφείο, Αθήνα.
9. (1959): Τοπωνυμικόν της νήσου Ιθάκης, Εκδοτικό Τυπογραφείο, Αθήνα.
10. Newton, B., (1972): The Dialect Geography of Modern Greek Passive Inflections, Glotta, 50.
11. (1973): The Bialect Geography of Modern Greek Active Inflections, Glossa, 7.
12. Παπαγεωργίου, Α., (1990): Γλωσσική σύγκριση Ηπείρου και Κέρκυρας, Διαλεκτολογία, 2.
13. Ralli, Α., (1988): Elements de la Morphologie du Grec Moderne: La structure du verde. Ph. D. Montreal.
14. Τζάρτζανος, Α., (1909): Περί της συγχρόνου Θεσσαλικής διαλέκτου. Διαλεκτολογία, 1, 1989.
15. Τριανταφυλλίδης, Μ., (1963): Ξενηλασία ή Ισοτέλεια; Άπαντα, τομ. 1, Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη, Θεσ/νίκη.
16. (1936): Η ελληνική αύξηση, ο κλονισμός της και το ξεχώρισμα των ομόφωνων ρηματικών τύπων, Glotta, 25.
17. Τσιντίλη-Βλησμά, Ρ., (1997): Απ' την παλιά κασέλλα, τόμ. Α', Β', Γ'. Φήμιος, Αθήνα.

Σημειώσεις

1. Για την εργασία αυτή η γνώση της Κοινής θεωρείται δεδομένη, γι' αυτό και απουσιάζουν κάθε είδους σχετικές αναφορές.
2. Όπως αυτά του Μουσούρη (1930, 1959) και της Τσιντίλη-Βλησμά (1997).
3. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι προκηρύξεις της εποχής είναι δίγλωσσες και τρίγλωσσες.
4. Με αμφίβολη χρήση στον πληθυντικό.
5. Στη διατήρηση της άτονης αύξησης θα γίνει ειδική αναφορά στη συνέχεια (βλ. 9.2).
6. Ένα ακόμη διακριτικό χαρακτηριστικό, από την άποψη ότι είναι από τα πρώτα που εντοπίζει ο επισκέπτης, είναι η προφορά των φθόγγων -λ-, -ν-. Στο θέμα αυτό θα γίνει ιδιαίτερη αναφορά στη συνέχεια (9.1.2).
7. Π.χ. στη Θεσσαλικά, βλ. Τζάρτζανος (1909).
8. Τριανταφυλλίδης (1963).

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

9. Ως βάση χρησιμοποίησα το «Ιδιωματικό Λεξικό της Ιθάκης» της Τσιντίλη-Βλησμά (1997).
10. Τα όσα αναφέρονται γενικά για Επτανησιακά ιδιώματα δεν αφορούν στη Λευκάδα. Το ιδίωμα στο νησί αυτό είναι έντονα επηρεασμένο απ' αυτό της Αιτωλοακαρνανίας και διαφοροποιείται, έτσι, από τα Επτανησιακά ιδιώματα.
11. Για την άποψη αυτή βλ. Μπαμπινιώτη (1972), Ralli (1988).
12. Ο Τριανταφυλλίδης (1936) αναφέρει τη διατήρηση της άτονης αύξησης στα Επτάνησα, σε ορισμένες περιοχές της Χίου, Μάνης, Τριφυλίας και Ανατολικής Κρήτης.
13. Μαλικούτη-Drachman & Drachman (1991).
14. Διευκρινίζω ότι το συμπέρασμα αυτό δεν επεκτείνεται στην Κοινή ούτε σε άλλα ιδιώματα των οποίων δεν διαθέτω δεδομένα προς μελέτη. Διατυπώνεται εδώ για το ιδίωμα της Ιθάκης. Η ενδεχόμενη γενικότερη ισχύς του είναι κάτι που δεν αφορά στην εργασία αυτή.

**ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΛΥΚ. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΣ, Φιλολόγος - Καθηγητής -
Συγγραφέας - Κριτικός - Προϊστάμενος Δ.Ε.**

**Η ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΔΙΑΡΚΗΣ ΤΡΟΦΟΔΟΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΝ
ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΟΥ**

Μπορεί από τους φιλόλογους της Μέσης Εκπαιδεύσεως κατά τη διδασκαλία τους να μη χρησιμοποιούνται συστηματικά πολλά λαογραφικά στοιχεία, χρησιμοποιούνται όμως αρκετά, που είναι ικανά να κρατήσουν το ενδιαφέρον των μαθητών εις ό,τι αφορά την παράδοση. Η ενασχόληση του φιλόλογου από τα φοιτητικά του χρόνια με το μάθημα της Λαογραφίας, πιστεύω ότι του ενέπνευσε την τάση και τη διάθεση να αποθησαυρίσει τις γνώσεις εκείνες που θα σταθούν απαραίτητες στο μέτεπειτα διδακτικό του έργο. Οπλισμένος με τις παραδόσεις και τις κοινωνικές εκδηλώσεις του λαού μας θα μεταλαμπαδεύσει κατά τον καλύτερο τρόπο στα νεαρά βλαστάρια, στους μαθητές του, νέους και νέες, την παράδοση και την αγάπη προς τις συνήθειες του τόπου μας, απαραίτητο στοιχείο επιβιώσεως της πατρίδας μας. Η σαρωτική λαίλαπα των νέων συνηθειών είναι ικανή να ξεθεμελιώσει ό,τι επί χρόνια ο λαός έκτιζε και να συμπαρασύρει τους νέους σε νέα ήθη και έθιμα ξένα προς την ελληνική πραγματικότητα.

Η πατρίδα μας θα πρέπει πάση θυσία να διατηρήσει αναλλοίωτο τον Εθνικό της χαρακτήρα, γεγονός που συνεπάγεται τη συσπείρωση όλων των πνευματικών δυνάμεων. Στον αγώνα αυτό πρώτοι πρέπει να παίξουν προεξάρχοντα ρόλο οι φιλόλογοι, που με την άμεση επαφή τους με την εκπαίδευση θα μπορέσουν να σφυρηλατήσουν συνειδήσεις, να ενδυναμώσουν το Εθνικό συναίσθημα, να διαπαιδαγωγήσουν το νέο Έλληνα. Ο φιλόλογος είναι εκείνος που θα προστρέξει για την ενημέρωσή του και το φρεσκάρισμα των γνώσεών του σε πολλά και σπουδαία βιβλία και περιοδικά. Ευτυχώς η βιβλιοαγορά της πατρίδας μας είναι πλούσια σε λαογραφικά έργα, αλλά δύσκολη η επιλογή, αν ο φιλόλογος δεν έχει την εμπειρία να επισημάνει τα καλύτερα.

**ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ**

Μεταξύ των επιστημονικών περιοδικών που από το 1909 κυκλοφορούν στα κεντρικά βιβλιοπωλεία είναι και η “Λαογραφία”, το Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας, που αισίως κυκλοφόρησε το 1995 ο ΛΖ (37) (1993-1994) τόμος, αφιερωμένος στη Μνήμη Στίλπωνος Κυριακίδου (1887-1964), για πολλά χρόνια Διευθυντού της (1921-1951). Πλούσιος σε περιεχόμενο και Λαογραφικές ειδήσεις με γνώμονα τη διαρκή ενημέρωση, προσδίδει μια ιδιαίτερη παρουσία μεταξύ των άλλων επιστημονικών περιοδικών. Οι 455 σελίδες του με την ποικιλόμορφη ύλη, ικανοποιούν και τον πλέον απαιτητικό αναγνώστη-μελετητή, ο οποίος και θα έχει και τη δυνατότητα να προσεγγίσει με πλήρη βιβλιογραφική κάλυψη οποιοδήποτε θέμα.

Ο ακάματος Πρόεδρος της Εταιρείας και Διευθυντής του περιοδικού Καθηγητής Δημήτριος Σ. Λουκάτος, του οποίου η προσφορά είναι αναμφισβήτητος στην Επιστήμη και το Έθνος, επιμελείται για πολλά χρόνια τη “Λαογραφία”, φροντίζοντας για τη δυναμική παρουσία της στον επιστημονικό κόσμο. Στο προλογικό σημείωμα (σσ. VII-VIII), αφού αναφέρεται στη μνήμη του Στίλπωνος Κυριακίδη (βλ. και σ. V), αναλύει την ποικιλία των θεμάτων σκιαγραφώντας και το περιεχόμενο του τόμου.

Η μορφή του τόμου σύμφωνα και με τον πίνακα περιεχομένων κατά ενότητες παρουσιάζει την παρακάτω δομή: Α' Για το πνεύμα και τη συγκρότηση του τόμου (σσ. V-VIII), Β' Μεσαιωνικά-Νεοελληνικά έμμετρα κείμενα και παραλλαγές (σσ. 1-50), Γ' Άλλα λαογραφικά: Διαπιστώσεις, Περιγραφές (σσ. 51-107), Δ' Σύμμεικτα (σσ. 111-127), Ε' Σύγχρονα Λαογραφικά V (σσ. 131-149), ΣΤ' Βιβλιοκρισίες βιβλίων και περιοδικών (σσ. 153-228), Ζ' Λαογραφική Βιβλιογραφία (σσ. 229-361), Η' Διεθνής τιμητική διάκριση της Ελληνικής λαογραφικής έρευνας (από το κέντρο Νεοελληνικών Σπουδών “Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης” του Πανεπιστημίου Νέας Υόρκης) (σσ. 365-381), Θ' Βιβλιογραφικά Συμπληρώματα (σσ. 383-401), Ι' Πεπραγμένα και Κατευθύνσεις (της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας) (σσ. 403-422), ΙΑ' Νεκρολογίες και λαογραφικά Πένθη (σσ. 425-436), ΙΒ' Ενεργά μέλη της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας (1993-1995) (σσ. 437-439), ΙΓ' Χορηγοί και Δωρητές (σ. 440), ΙΔ' Τίτλοι και Διοικητικά της Εταιρείας και του “Δελτίου” της (σ. 441), Περιεχόμενα του ΛΖ' (37) Τόμου: Ι Κατά θέματα (σσ. 443-4), ΙΙ Κατά συγγραφείς (Αλφαβητικά) (σσ. 448-452), ακολουθούν κατά θέματα τα

περιεχόμενα στην αγγλική (σσ. 453-455) και κλείνει ο τόμος με την αναγραφή των δημοσιευμάτων της Εταιρείας (σσ. 457-458).

Θα σταθώ για λίγο στα θέματα που έχουν άμεση σχέση με την έμμετρη ποίηση μια και ο κύκλος των ποιημάτων αυτών και μάλιστα των Ακριτικών παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Οι παραλλαγές των τραγουδιών του Ακριτικού Κύκλου, οι πλέον γνωστές σε ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο, αποτελούν τα δημοφιλέστερα δημοτικά μας τραγούδια. Η ευρύτερη διάδοσή τους οφείλεται στην προέλευσή τους, αφού αναφέρονται στους φύλακες των Ανατολικών συνόρων της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας του Ακρίτες που προτάσσανε τα στήθια τους για να υπερασπισθούν την ακεραιότητα της χώρας από τις εχθρικές επιδρομές.

Η μελέτη του Ευαγγέλου Αντ. Καραγιάννη: “Λεσβιακές Παραλλαγές τραγουδιών του Ακριτικού Κύκλου” (σσ. 1-21) σκοπό έχει να παρουσιάσει τον κύκλο των τραγουδιών αυτών, όπως έχουν διαμορφωθεί στη Λέσβο και υπάρχουν μέχρι σήμερα. Ο συγγραφέας σχολιάζοντας τις Παραλλαγές, δεν περιορίζεται μόνο στη μετεγγραφή των Έξη (6) Παραλλαγών, αλλά μεταφέρει όλες τις μορφές τους. Έτσι στην Α’: “την αρπαγή της Ρωμιοπούλας” έχουμε δύο και στην ΣΤ’, πέντε. Παρά πόδας αναγράφεται ο αναγκαίος γλωσσικός και βιβλιογραφικός εξοπλισμός.

Ο Βάλτερ Πούχνερ ασχολείται με τα “Ιστορικά Τραγούδια Γερμανών και Ελβετών μισθοφόρων στην Πελοπόννησο στη διάρκεια του Βενετουρκικού Πολέμου 1685-1689” (σσ. 22-34). Ο συγγραφέας αναδιφώντας τις παλαιότερες συλλογές γερμανικών και ελβετικών ιστορικών και δημοτικών τραγουδιών ανέκάλυψε μεμονωμένα τραγούδια, που αναφέρονται στα πολεμικά γεγονότα στο “Βασίλειο του Μωρέως” και μάλιστα στην εκστρατεία του FRANCESCO MOROSINI. Τα τραγούδια αυτά, χωρίς να είναι δημοτικά, έχουν πολλά στοιχεία λαϊκών εκφράσεων και κυρίως είναι γραμμένα σε λαϊκότροπο ύφος. Εξυμνούν τους αρχηγούς και περιγράφουν τα γεγονότα και τις επιτυχίες των χριστιανών και αναφέρουν τόπους και ονόματα με σχετική ακρίβεια.

Εδώ ο συγγραφέας μετεφέρει τρία από τα τραγούδια αυτά στη Γερμανική και Ελληνική Γλώσσα με το σχετικό υπομνηματισμό και με πλούσια σχόλια.

Ο Β. Δ. Αναγνωστόπουλος, επιμ. καθηγητής του Θεσσαλικού Πανεπιστημίου, μας παρουσιάζει: Ένα ποιητικό τραγούδι για τη ναυμαχία του Ναυαρίνου (1827) από χειρόγραφο ενός Δασκάλου, του 1828 (σσ.

35-50). Το ποίημα ανήκει στα ιστορικά δημοτικά τραγούδια, η δε αφηγηματική του μορφή μας διασώζει πολλές λεπτομέρειες από πραγματικά περιστατικά. Δεν είναι πουθενά καταγεγραμμένο και για πρώτη φορά βλέπει το φως της δημοσιότητας με τη στιχουργική μορφή που του έδωσε ο συγγραφέας σε 15σύλλαβους στίχους (σσ. 43-44). Με αφορμή τη ναυμαχία του Ναναρίνου (8/20 Οκτωβρίου 1827) περιγράφεται ο “θρήνος”, που επεκράτησε στην Αυλή του Σουλτάνου Μαχμούτ, στην Κωνσταντινούπολη, μετά την είδηση της καταστροφής, ως θεία δίκη και δικαίωση του Ελληνικού Έθνους μετά από τετρακόσια χρόνια σκλαβιάς. Το ποίημα παρουσιάζεται στη μελέτη και σε άλλες τρεις μορφές: α) φωτοτυπία του χειρογράφου (σσ. 38-39), β) φωτοτυπία αυτούσιας μετεγγραφής του χειρογράφου (σσ. 40-41) και γ) αποκατεστημένο γλωσσικά και στιχουργικά (σσ. 42-43).

Ο συγγραφέας, αφού μας δίνει το ιστορικό της ευρέσεως του ποιήματος και μας περιγράφει το χειρόγραφο, προχωρεί και εξετάζει τα ιστορικά δεδομένα και τα φιλολογικά προβλήματα, ολοκληρώνοντας τη μελέτη του με έναν πλούσιο υπομνηματισμό.

“Το Παραμυθιακό Μοτίβο της απαγόρευσης της Νυχτερινής εργασίας” (σσ. 51-60) είναι η μελέτη του καθηγητού Μ. Γ. Μερακλή, ο οποίος περιγράφει μια επιβεβλημένη συνήθεια, που από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα ακολουθείται με τις “άπρακτους” ημέρες και αργότερα με τη “θηρσκευτική επιβολή”, ως ημέρες αργίας και λατρείας. Η παραμυθιακή νυχτερινή απαγόρευση της εργασίας, πρέπει να έχει άμεση σχέση με την αργία της επόμενης μέρας, αφού η αργία άρχιζε από το βράδυ της παραμονής και μάλιστα από την έναρξη του εσπερινού. Ο καθηγητής Δημήτριος Λουκάτος μιλώντας για το σεβασμό που πρέπει να δείχνουν οι πιστοί τις ημέρες των γιορτών και μάλιστα από την παραμονή, μας διασώζει το παρακάτω δίστιχο: Αποβραδὶς γύρτασέ με/και το πρωὶ δούλεψέ με!.

Ο συγγραφέας επισημαίνει ότι οι αρχαϊκές δοξασίες εύλογα πέρασαν και σε παραδόσεις με χριστιανικό ή μη περιεχόμενο γεγονός και σήμερα διασώζονται σε πολλούς άλλους λαούς, όπως π.χ. στους Γερμανούς (βλ. σσ. 54 και 55 της μελέτης). Στις δικές μας παραδόσεις, όπως π.χ. στο χωριό Μεγάλο Μοναστήρι της Θεσσαλίας, αναφέρεται ότι ο Αι-Θόδωρος απαγορεύει την εβδομάδα του να νυχτερινά γιορτάζουν, πάνω σε άλλο, στα σοκάκια του χωριού τιμωρώντας τους παραβάτες. Ακολουθούν και άλλες ιστορίες, παραμυθιακές, που ανάγονται πολλές φορές στη

ΤΑΚΙΣΒΑΤΕΡΟΣ
ΕΠΙΜΟΛΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΑΠΟΛΟΓΩΝ

φαντασία και τις ενοράσεις των ανθρώπων, τα οποία όμως διεγείρουν τη λογική, φθάνοντας ακόμα και σε παραλογισμούς. Η μελέτη πλαισιώνεται με πλούσια βιβλιογραφία.

Ο Γεώργ. Ν. Αικατερινίδης, συνεργάζεται με θέμα: “Απαρχες (Λατρευτικές και ευετηρίας) στη Νεοελληνική Εθιμολογία” (σσ. 61-80), μελέτη που αποσκοπεί να παρουσιάσει τις “απαρχάς”, ως συγκροτημένη λατρευτική εκδήλωση, που οι ρίζες της επισημαίνονται στην ιστορική αρχαιότητα και κυρίως στις εορτές, τα Θαργήλια, τα Θαλύσια και τα Πυανόσια. Κύριο γνώρισμα των εορτών αυτών είναι η σύνδεση με τους πρώτους καρπούς της γης.

Μετά τη σύντομη αναφορά του στην Παλαιά και Καινή Διαθήκη, το Βυζάντιο, ο συγγραφέας επικεντρώνει την έρευνά του στους νεώτερους χρόνους, όπου μας περιγράφει εθιμικές πράξεις αυτοτελείς ή πλαισιούμενες με ευρύτερες εκδηλώσεις της λαϊκής λατρείας. Από τις πλέον γνωστές είναι αυτές που συνδέονται με το πρώτο συιρτάρι της χρονιάς και με την ευλογία των σταφυλιών από την εκκλησία στις 6 Αυγούστου. Η μελέτη πλαισιώνεται με επτά φωτογραφίες που αναπαριστάνουν ανάλογες προσφορές από το Μικρό Σούλι Σερρών, Αγριανή Σερρών, Κρουσώνα Ηρακλείου Κρήτης, Μονή Εικοσιφονίσσης Παγγαίου ευλ. σταφυλιών, στο Ναό Μεταμορφώσεως Μοσχάτου Αττικής ευλ. σταφυλιών, Κνωσός Ηρακλείου στην εορτή του Αγίου Τρύφωνα προσ. λαχανικών και προσφορά γάλακτος στην ποιμενική γιορτή του Αγίου Γεωργίου. Η πλούσια βιβλιογραφία ανοίγει τους δρόμους για περαιτέρω έρευνα.

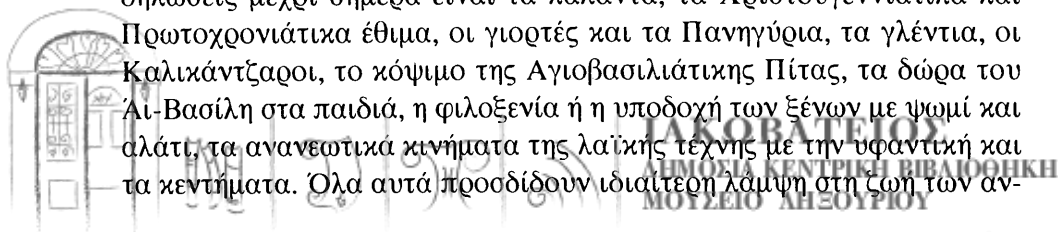
“Ο χορός “Το Τσάμικο”, Παραδειγματική περίπτωση της Νεοελληνικής Χορευτικής Έκφρασης” (σσ. 81-97) μελέτη της Άννας Παναγιωτοπούλου, η οποία εξετάζει τα κοινά στοιχεία, αλλά και τις διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στον Ελλαδικό χώρο για το δημοφιλή αυτό χορό, που αποτελεί τη συνισταμένη των εκδηλώσεων σε κάθε ελληνικό γλέντι. Η συγγραφέας οπλισμένη με θεωρητική και πρακτική γνώση (λόγω καταγωγής), κατόρθωσε να μας παρουσιάσει σφαιρικά το θέμα και να μας δώσει θετική απάντηση σε πολλά ερωτήματα που μέχρι σήμερα υπήρχαν. Η μελέτη οικοδομείται σε πέντε παραγράφους, που σκοπό έχουν να δώσουν εναργέστερη την εικόνα της πολλαπλότητας των μορφών, ρυθμών και χρωμάτων του χορού, και να κατατοπίσουν πλήρως τον αναγνώστη-μελετητή, σε ό,τι η Νεοελληνική πραγματικότητα παρουσιάζει για τον παραδοσιακό αυτό χορό. Η παρά ποδας πλούσια βιβ-

βλιογραφία, οι απαραίτητες ερμηνευτικές διευκρινήσεις και ερμηνείες, και οι πέντε εικόνες που συνοδεύουν τη μελέτη παρουσιάζοντας αυτοσχέδια χορευτικά συγκροτήματα σε διάφορα χωριά της Δωρίδας, δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στη μελέτη της συγγραφέως.

Και “κλείνει” το τρίτο μέρος των θεμάτων του τόμου με τη μελέτη του Δημ. Σ. Λουκάτου: “Νανουρίσματα Κοριτσιών” (σσ. 98-107), όπου ο συγγραφέας ανθολογώντας από παλαιές δημοσιευμένες συλλογές κυρίως από τους παλαιότερους τόμους του περιοδικού “Λαογραφία” περιορίζεται στα νανουρίσματα των κοριτσιών, τα θηλυκά ή και ακόμα τα ουδέτερα που μπορεί να αναφέρονται σε κορίτσια. Μεταξύ των άλλων παραθέτει και μουσικές νότες από δύο νανουρίσματα της Κιμώλου καταγραφές των Σπ. Περιστέρη και Γ. Αμαργιανάκη (βλ. σσ. 104-105). Ο καθηγητής επισημαίνει, ότι αντίθετα με ό,τι συμβαίνει σήμερα με τις εκδόσεις νανουρισμάτων και παιδοφροντιστικών τραγουδιών, παλαιότερα είχαμε ολιγώτερες καταγραφές νανουρισμάτων και ταχταρισμάτων. Και τότε και τώρα τα ποιήματα αυτά κρύβουν τη στοργικότητα της Μητέρας, είτε αναφέρονται στα αγόρια ή τα κορίτσια.

Στα “Σύμμεικτα” που ακολουθούν ο Δημ. Σ. Λουκάτος εξετάζει τους αφηγηματικούς λόγους και τρόπους των αρχαίων κηρύκων-αγγελιοφόρων με τον τίτλο: «MOTIFS DE MARRATIONS POPULAIRES DANS LA PAROLE DES “MESSAGERS” DU THEATRE ANCIEN GREC» (σσ. 111-116), ο Γεώργιος Ι. Θανόπουλος: «Το Έθιμο του Κλήδονα στην ποιητική” ΑΜΟΡΓΟ του Νίκου Γκάτσου» (σσ. 117-121) και ο Νίκος Σαραντάκος: «Παροιμίες και φράσεις από το χαρτοπαίγνιο, με μαρτυρίες κι από τη λογοτεχνία μας (σσ. 122-127)».

Το πέμπτο μέρος του τόμου, αφιερωμένο στα Σύγχρονα Λαογραφικά θέματα είναι σύνθεση του Δημ. Σ. Λουκάτου από Δημοσιογραφικά λαογραφήματα που κατά καιρούς έχουν δει το φως της δημοσιότητας σε εφημερίδες και περιοδικά. Αψευδείς μάρτυρες της διατηρήσεως των λαογραφικών εθίμων και της ζωντανής παρουσίας τους σε εορταστικές εκδηλώσεις μέχρι σήμερα είναι τα κάλαντα, τα Χριστουγεννιάτικα και Πρωτοχρονιάτικα έθιμα, οι γιορτές και τα Πανηγύρια, τα γλέντια, οι Καλικάντζαροι, το κόψιμο της Αγιοβασιλιάτικης Πίτας, τα δώρα του Άι-Βασίλη στα παιδιά, η φιλοξενία ή η υποδοχή των ξένων με ψωμί και αλάτι, τα ανανεωτικά κινήματα της λαϊκής τέχνης με την υφαντική και τα κεντήματα. Όλα αυτά προσδίδουν ιδιαίτερη λάμψη στη ζωή των αν-

θρώπων του μόχθου και της υπαίθρου.

Οι βιβλιοκρισίες (COMPOTES-RENDUS), που περιλαμβάνονται στο Έκτο μέρος του τόμου, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και καλύπτουν την έκδοση αξιολόγων ελληνικών και ξένων βιβλίων που έχουν κυκλοφορήσει, πρόσφατα, με σκοπό την καλύτερη ενημέρωση των αναγνωστών-μελετητών της Λαογραφίας. Τις βιβλιοκρισίες υπογράφουν ο Βάλτερ Πούχνερ, ο Thornton B. Edwards, η Μαριλένα Παπαχριστοφόρου, ο Δημ. Σ. Λουκάτος, ο Μ. Γ. Μερακλής, ο Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης και ο Γεώργιος Ν. Αικατερινίδης.

Ακολουθεί η καθιερωμένη πια Βιβλιογραφία που επιμελείται με τόση φροντίδα και αγάπη ο καθηγητής και Διευθυντής του περιοδικού Δημ. Σ. Λουκάτος με σύντομες αλλά εύστοχες κρίσεις, για τα περισσότερα λήμματα, των ετών 1987-1994. Περιλαμβάνει: Α' Ελληνικά περιοδικά και τόμοι (σσ. 231-287), Β' Ξενόγλωσσα περιοδικά και τόμοι (σσ. 288-315), Γ' Ελληνικά βιβλία και τόμοι (σσ. 316-353) και Δ' Ξενόγλωσσα βιβλία και τόμοι (σσ. 354-361). Στο υπόλοιπο της σελίδας 361 φωτογραφία της Εθνικής Βιβλιοθήκης από το βιβλίο-λεύκωμα του Κώστα Χατζιώτη (Έκδοση Εκπαιδευτηρίων Δούκα) με ιστορικές ειδήσεις για το ίδρυμα και την αποστολή του.

Οι σελίδες που ακολουθούν 363-381 μας περιγράφουν το χρονικό της Τιμητικής Διάκρισης και Συνεδριακή Εκδήλωση, που οργανώθηκε στη Νέα Υόρκη 18 και 19 Νοεμβρίου 1994 και αφορούσε την Ελληνική Λαογραφική Έρευνα και τον παλαιότερο σήμερα εκπρόσωπό της καθηγητή Δημήτριο Σ. Λουκάτο, πρωτοβουλία του Κέντρου Νεοελληνικών Σπουδών “Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης” του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης.

Ο Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης ευγνώμων μαθητής στον διδάσκαλό του, μας παρουσιάζει το Α' “Συμπλήρωμα Βιο-εργογραφίας (1987-1995) (σσ. 383-.....) του καθηγητού Δημ. Σ. Λουκάτου, με ορισμένες προσθήκες των προηγούμενων ετών (.....-1987), μετά από τη δημοσίευση στον τιμητικό τόμο “Σύνδειπνον” σ. 16 κ. εξ. “Δημήτριος Σ. Λουκάτος: Βιοεργογραφικά”.

Ακολουθούν: Πεπραγμένα και κατευθύνσεις (με οικονομικούς απολογισμούς 1993 και 1994 της Εταιρίας οι νεκρολογίες και τα Λαογραφικά πένθη, τα ενεργά μέλη της Εταιρίας, το Διοικητικό Συμβούλιο και τα περιεχόμενα του τόμου.

ΧΡΗΣΙΜΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ (ΕΠΙΛΟΓΗ)

1. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

1. Αναστασιάδης Βασίλειος , *Νέα Διδακτική των Φιλολογικών Μαθημάτων (Αρχαία Ελληνικά, Νέα Ελληνικά, Ιστορία), Θεσσαλονίκη 1998.*
2. Βερτσέτης Αθανάσιος, *Γενική Διδακτική, Αθήνα 1997.*
3. Βερτσέτης Αθανάσιος, *Διδακτική των Αρχαίων Ελληνικών, Αθήνα 1994².*
4. Βερτσέτης Αθανάσιος, *Διδακτική της Ιστορίας, Αθήνα 1998.*
5. Βοσκός Α. & Παπακωνσταντίνου Θ, *Από τη μετάφραση στο πρωτότυπο. Συμβολή στην ανανέωση της διδασκαλίας των Αρχαίων Ελληνικών στη Μέση Εκπαίδευση, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1992.*
6. Βέικος Θεόφιλος, *Θεωρία και μεθοδολογία της Ιστορίας, Θεμέλιο, Αθήνα 1987.*
7. Γεωργούλης Κ., *Ειδική Διδακτική, Παπαδήμας, Αθήνα χ.χ.*
8. Γραμματάς Θόδωρος, *Διδακτική του Θεάτρου, Τυπωθήτω, Αθήνα 1999.*
9. Βερτσέτης Αθανάσιος, *Διδακτική της Αρχαίας Ελληνικής*

- Γραμματείας από μετάφραση, Αθήνα 1995.
10. Δελμούζος Αλέξανδρος, "Οι κλασικοί σε μετάφραση", στο Ομάδα Παιδαγωγικού Εργαστηρίου Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, *Η διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών από μετάφραση, Συμβολή στη διδακτική μεθοδολογία*, Παπαζήσης, Αθήνα χ.χ. σσ. 113-119
11. Τσολάκης Χρ., "Τα αρχαία ελληνικά από μετάφραση" Λόγος και Πράξη, 15(1981) 3-10.
12. Χαντέλλης Ι., *Συμβολή εις την διδασκαλίαν των αρχαίων ελληνικών και λατινικών*, Αθήνα 1930.
13. Κακριδής Φάνης Ι., Η διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών από το πρωτότυπο, Φιλολογος, 75(1994) 7 - 20.
14. Μήτσης Ναπολέων, "Η διδασκαλία των παλαιότερων μορφών της ελληνικής γλώσσας στην Α' Γυμνασίου με το εγχειρίδιο "Η Ελληνική Γλώσσα", Νέα Παιδεία, 68 (1993) 23-41.
15. Τάνης Διονύσιος, "Η ελληνική γλώσσα μέσα από αρχαία, βυζαντινά και λόγια κείμενα: Μια τριχρονή δοκιμασία", Φιλολογος, 84 (1996) 186-189.
16. Καλοκαιρινός κ., *Ομήρου Ιλιάδα. Υπόδειξη μεθοδικής διδασκαλίας της Ιλιάδας από μετάφραση με γενική εισαγωγή*, Εστία, Αθήνα χ.χ.
17. Σαμαρά Μαρία, *Ομήρου Ιλιάδα. Προγραμματισμός της διδασκαλίας της στη Β' Γυμνασίου*, Gutenberg, Αθήνα 1984.

18. Καραδημητρίου Α. Κ., "Η διδασκαλία του Ομήρου από μετάφραση", Νέα Παιδεία, 34 (1985), 113-128.
19. Κακριδής Ι. Θ. , "Τα προοίμια της Ιλιάδας και της Οδύσσειας. Συγκριτική μελέτη", Νεοελληνική Παιδεία 25-26 (1992) 14-21.
20. Γεωργουσόπουλος Κώστας, Έρμηνευτική και διδακτική προσέγγιση της Ιφιγένειας της εν Ταύροις, Σεμινάριο ΠΕΦ, 10 (1988) 115-125.
21. Σοφοκλέους *Οιδίπους Τύραννος*, *Κριτική και ερμηνευτική Έκδοση R. D. Dawe*, μτφρ. Γεώργιος Α. Χριστοδούλου, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1991.
22. Σπυρόπουλος Ήλίας , *Τα Αρχαία Ελληνικά στο Γυμνάσιο και το Λύκειο*, Γρηγόρης, Αθήνα 190.
23. Μπάρμπας Ιωάννης, *Φιλολογικές, και διδακτικές δοκιμές στους κλασικούς*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1992.
24. Σπανός Γεώργιος, *Διδακτική Μεθοδολογία. Α΄. Η διδασκαλία του ποιήματος*, Αθήνα 1996.

II. ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Α΄. ΛΕΞΙΚΑ

1. Ανδρώτης Ν.Π.,

Ετυμολογικό λεξικό της κοινής Νεοελληνικής, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσ/νίκη 1951, 1967².

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

2. Αλυσανδράτος Γιώργος, "Τα νεοελληνικά λεξικά. Συνοπτικό διάγραμμα ", Διαβάζω, 32(1980) 26-36, 34 (1980) 30-44.
3. Βαρδιάμπασης Ν., *Ιστορία μιας λέξης*, Τομ. 2, Νέα ΣΥΝΟΡΑ Αθήνα 1996.
4. Βοσταντζόγλου Θεολ., *Αντιλεξικόν ή ονομαστικόν της νεοελληνικής γλώσσης*, Δομή, Αθήνα 1962, 1990²
5. Κουρμούλης Γ., *Αντίστροφον λεξικόν της Νέας Ελληνικής*, 1967.
6. Κριαράς Εμμ., *Νέο Ελληνικό Λεξικό. Λεξικό της σύγχρονης ελληνικής γλώσσας*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1995.
7. Σακελλαριάδης Γιώργος, *Ορθογραφικό λεξικό της Δημοτικής*, Πατάκης, Αθήνα 1981.
8. Μπαμπινιώτης Γεώργιος, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998.
9. *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλίδη, Θεσσαλονίκη 1999.
10. *Νέο Υπερλεξικό της νεοελληνικής γλώσσας*, Τομ. 6, Γενική Εποπτεία Ανδρ. Παναγόπουλος, Εκδ. Αφοί Παγουλάτου, Αθήνα χ.χ. .

Β. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

1. Θαβώρης Α., *Ουσιαστικά από επίθετα και μετοχές στη Νέα Ελληνική* , Θεσσαλονίκη 1969.
2. Κλαίρης Χρήστος & Μπαμπινιώτης Γεώργιος, *Γραμματική της Νέας Ελληνικής*, δομολεξικό-επικοινωνιακή. *Το όνομα της Νέας*

3. Μήτσης Ν. Σ., *Ελληνικής. Αναφορά στον κόσμο της Πραγματικότητας, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996.*
 4. Οικονόμου Μ., Σταύρου Θ., *Η διδασκαλία της Γραμματικής, Gutenberg, Αθήνα 1995.*
 5. Τζάρτζανος Αχιλλεύς, *Η γλώσσα μου. Κείμενα, γραμματική, ασκήσεις, Θεσσαλονίκη 1974.*
 6. Τομπαΐδης Δημ., *Γραμματική της Νεας Ελληνικής Γλώσσας, Κακουλίδης, Αθήνα χ.χ.*
 7. Τομπαΐδης Δημ., *Διδασκαλία νεοελληνικής γλώσσας: Γραμματική, Σύνταξη, Επικαιρότητα, Αθήνα 1982*
 8. Τριανταφυλλίδης Δημ., *Θέματα σύνταξης, Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1994.*
 9. Τσολάκης Χρίστος, *Νεοελληνική Γραμματική (της δημοτικής). Ανατύπωση της έκδοσης του Ο. Ε. Σ. Β. (εν Αθήναις 1941) με διορθώσεις, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1996.*
 10. Τσοπανάκης Αγαπητός Γ., *Νεοελληνική Γραμματική, Κώδικας, Θεσσαλονίκη, 1988.⁹*
 11. Βουγιούκας Α., *Νεοελληνική Γραμματική, Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, Εστία, Αθήνα 1994².*
 12. Σετάτος Μ., *“Η Γραμματική στα πλαίσια του γλωσσικού μαθήματος”, Εκπαιδευτικά (1988) 30-41.*
 13. Τσολάκης Χρίστος, *“Οι Γραμματικές της Κοινής Νεοελληνικής”, Φιλολόγος 78(1994) 269-305.*
- "Προβλήματα πολυμορφίας στη γλώσσα μας" Λόγος και Προάξη 2

14. Φράγκος Χρ. , (1976) 63-70.
 "Εισήγηση για τις μεθόδους διδασκαλίας της νεοελληνικής γραμματικής", στο Εισηγήσεις ΚΕΜΕ Α', Αθήναι 1976, σ.σ.343-35δ.

Γ'. ΣΥΝΤΑΞΗ

1. Γρηγοριάδης Ν., *Ερμηνευτικό συντακτικό της αρχαίας και της νέας Ελληνικής*, Αθήνα χ.χ.
2. Καλοδίκης Π., *Το συντακτικό της Δημοτικής Γλώσσας*, Gutenberg, Αθήνα 1976.
3. Μωραΐτης Γ., *Παράλληλον Συντακτικόν της νέας και της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*, Παπαδήμας, Αθήναι 1974.
4. Σακελλαριάδης Γιώργος, *Συντακτικό Ερμηνευτικό της δημοτικής. Η παθητική σύνταξη*. Εστία, Αθήνα 1983.
5. Τζάρτζανος Αχιλλεύς, *Νεοελληνική Σύνταξις (της κοινής Δημοτικής)*, τομ. 2, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1998.
6. Τομπαΐδης Δημ., *Διδασκαλία νεοελληνικής γλώσσας: Γραμματική, Σύνταξη*. Επικαιρότητα, Αθήνα 1982.
7. Σακελλαρίου Αντ., «Η διαίρεση και ταξινόμηση των αναφορικών προτάσεων». Απόψεις 5 (1989), 111-114.

Δ. ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

1. Γλώσσα και επικοινωνία, Σεμινάριο ΠΕΦ. Τχ. 16 (1994)
2. Γλώσσα – Έκθεση – Λογοτεχνία, Σεμινάριο ΠΕΦ, Τχ.11, ΑΘΗΝΑ 1989
3. Γλώσσα και Εκπαίδευση, Σεμινάριο ΠΕΦ. Τχ. 5, ΑΘΗΝΑ 1985
4. Γληνός Δημήτρης, Έθνος και γλώσσα, Ανάτυπο 1922.
5. Γρηγοριάδης Νίκος, Για τη γλώσσα (Έκφραση – Έκθεση), Κώδικας, Αθήνα 1993.
6. Κλαίρης Χρήστος, Θέματα Γενικής Γλωσσολογίας (μετρ. Φώτης Καβουκόπουλος), Νεφέλη, Αθήνα 1990.
7. Robins R. H., Σύντομη ιστορία της γλωσσολογίας (μετρ. Αθηνά Μουδοπούλου), Νεφέλη, Αθήνα 1984.
- 8 Φραγκουδάκη Άννα, Γλώσσα και ιδεολογία, Οδυσσέας, Αθήνα 1987.
9. Μπαγιόνας Αυγ., “Γύρω από τη σχέση γλώσσας και σκέψης), Σεμινάριο ΠΕΦ. Τχ. 5 (1985), 167–178
10. Γλώσσα και νεοελληνική έκφραση, Το Δέντρο (αφιέρωμα), 42–43, Αθήνα 1989.
- 11 Ανδριώτης Ν. Π., Ιστορία της ελληνικής γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1992.
- 12 Κριαράς Εμμ., Τα πεντάλεπτά μου και άλλα γλωσσικά, Θεσσαλονίκη 1987.
- 13 Λυπουρλής Δημ., Γλωσσικές παρατηρήσεις, τόμ. 2, Παρατηρητής, Θεσ/νίκη 1990, 1994.
14. Mackridge P., Η νεοελληνική γλώσσα (μετρ. Κ. Ν. Πετροπούλου), Πατάκης, Αθήνα 1990.

ΙΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

15. Μπαμπινιώτης Γεώργ., *Νεοελληνική κοινή. Πέρα της καθα-
ρενούσης και της δημοτικής*, Γρηγό-
ρη, Αθήνα 1979.
16. _____ *Η γλώσσα ως αξία. Το παράδειγμα
της Ελληνικής. Μελετήματα, διαλέ-
ξεις, άρθρα, 1978–1993*, Gutenberg.
Αθήνα 1994
17. _____ *Ελληνική Γλώσσα. Παρελθόν, πα-
ρόν, μέλλον. Μελετήματα, διαλέ-
ξεις, άρθρα, 1977–1993*, Gutenberg.
Αθήνα 1994
18. _____ *Παιδεία, Εκπαίδευση και γλώσσα.
Εκτιμήσεις και προτάσεις. Μελετή-
ματα, διαλέξεις, άρθρα, 1984–1994*,
Gutenberg. Αθήνα 1994
19. Παπαζαφείρη Ιωάννα, *Λάθη στη χρήση της γλώσσας μας*,
τόμ. 2, Σμίλη, Αθήνα 1988–1997.
20. Τσολάκης Χρίστος, *Από το λόγο στη συνείδηση του λό-
γου*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1995.
21. _____ *Από τα γράμματα στη γλώσσα. Πο-
ρεία προς τον επικοινωνιακό λόγο*,
Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1995.
22. Τσοπανάκης Αγαπητός, *Ο δρόμος προς τη δημοτική. Μελέ-
τες και άρθρα*, Κυριακίδης, Θεσσα-
λονίκη 1982.
23. Χαραλαμπίδης Χριστόφορ., *Νεοελληνικός λόγος. Μελέτες για
τη γλώσσα, τη λογοτεχνία και το
ύφος*, Νεφέλη, Αθήνα 1992.
24. Βρεττάκος Νικηφόρος, «Η φθορά της γλώσσας, φθορά του
έθνους» *Ευθύνη*, τόμ. Κ, τχ. 230,
Αθήνα 1991, σσ. 49–53.
25. Κακιοδής Ι. Θ., «Νεοελληνικός λόγος», *Ευθύνη*,
(1989), 7–16.
26. Πεσματζόγλου Γ., «Δημόσια ευθύνη για τη γλώσσα»,

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Το Δέντρο, 41 (1988), 41–45.

27. Η διδασκαλία της Ελληνικής
Γλώσσας στην Πρωτοβάθμια
και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση,

Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριο, Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1996.

Β΄ Πανελλήνιο Συνέδριο, Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1997

Γ΄ Πανελλήνιο Συνέδριο, Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1998

Δ΄ Πανελλήνιο Συνέδριο, Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1999

Ε΄ Πανελλήνιο Συνέδριο, Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1999

28. Η Βιβλιοθήκη
του «ΦΙΛΟΛΟΓΟΥ»:

1. *Η Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία*, Α΄ τόμος, Θεσσαλονίκη 1999.

2. *Ιστορία*, Θεσσαλονίκη 1997.

3. *Νεοελληνική Λογοτεχνία*, Θεσσαλονίκη 1998.

29. Πατρικίου–Σταυρίδη Ρένα,

Γλώσσα, Εκπαίδευση και Πολιτική. Ολκός, Αθήνα 1999.

30. Μπαμπινιώτης Γεώργιος,

Συνοπτική Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας, Αθήνα 1998¹.

31. Τσολάκης Χρίστος,

“Τη γλώσσα μου έδωσαν ελληνική”, *Νησίδες και 9.58 της ΕΡΤ-3*, Τ. 1-2, 1999.

32/ Οικονόμου Μ., Σταύρου Θρ.,
Τριανταφυλλίδης Μ.,

Η γλώσσα μου, Θεσσαλονίκη 1961.

33. Γεωργακοπούλου – Γούτσος

Κείμενο και Επικοινωνία, Ελληνικά Γράμματα, 1999.

34. Ματσαγγούρας Η.,

Η σχολική τάξη, Γεηγορη, Αθήνα 1998.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

35. Χοντουλίδου Ε., *Γλώσσα και Λογοτεχνία*, Gutenberg, Αθήνα 1997.
36. Οδηγίες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, Έκδ. 2000 (υπό έκδοση).
37. Τομπαΐδης Δημ., *Διδασκαλία Νεοελληνικής Γλώσσας*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1995.
38. Αγγελάκης Κ., *Η Έκθεση – Δοκίμιο στην πράξη*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1992.
39. ————, *Η Έκθεση – Δοκίμιο στην πράξη*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1994.
40. Καρατσώλης Γεώργιος, *Έκθεση Ιδεών*, Θεάγης, Αθ. 1996.
41. *Η Νεοελληνική Γλώσσα και Λογοτεχνία στην Εκπαίδευση*, *Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών*, τχ. 8, Αθήνα 1994.
42. Παπακωστούλα – Γιανναρά Γ. Α., Παπαδόπουλος Α. και Στέφος Α., (επιμ), *Η διδασκαλία στα κείμενα και στη γλώσσα. Α΄: Νεοελληνική Λογοτεχνία, Γραμματική, Συντακτικό*, Παπαδήμας, Αθήνα 1991³
43. Τομπαΐδης Δ., *Διδασκαλία νεοελληνικής γλώσσας*, Επικαιρότητα, Αθήνα 1989.
44. Ανθογαλίδου Θ., “Μια θεωρητική εισαγωγή στη διδακτική της γλώσσας”, *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 44 (1989), 31-41.
45. Γρηγοριάδης Νίκος, “Παλιά και νέα αντίληψη για τη διδασκαλία της γλώσσας”, *Εκπαιδευτικά*, 17 (1990), 49-57.
46. Μήτσης Ναπολέον, “Η διδακτική αξιοποίηση των χειριδίων για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας στο Γυμνάσιο”, Εισηγήσεις Π.Ι. σε Σεμινάριο Σχολικών Συμβούλων, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 1996, σσ. 104-115.
47. Μπαλάσκας Κώστας, “Νεοελληνική γλώσσα και γλωσσική

48. Οικονόμου Κωνσταντίνα, κή διδασκαλία”, Λόγος και Πράξη, 45 (1991), 5-18.
 “Ένα θεωρητικό μοντέλο για τη διδασκαλία της γλώσσας στη Δευτ/θμια Εκπ/ση”, Γλώσσα, 38 (1996), 50-61.
49. Σετάτος Μιχ., “Τα γλωσσικά λάθη και η αντιμετώπισή τους”, Φιλολόγος, 63 (1991), 17-39.
50. Τερζής Ν., “Η γλωσσική διδασκαλία στη νεοελληνική εκπαίδευση”, Γλώσσα, 26 (1991), 5-12.
51. Τσολάκης Χρίστος, “Το πρόβλημα της διδασκαλίας της Νεοελληνικής Γλώσσας”, Σεμινάριο ΠΕΦ, 2 (1983), 140-155.
52. —————, “Πορεία προς τη γλωσσική διδασκαλία του Γυμνασίου”, Γλώσσα, 24 (1990), 5-14.
53. Χαραλαμπόπουλος Αγ., “Γλωσσολογία και διδασκαλία της μητρικής γλώσσας”, Γλώσσα, 9 (1985), 38-53.
54. Χοντουλίδου Ελ., “Η διδασκαλία της γλώσσας και λογοτεχνία”, Γλώσσα, 16 (1988), 46-50.
55. Κριαράς Εμμ., “Η Αρχαία Ελληνική, Νέα Ελληνική και η διδασκαλία τους”, Νέα Παιδεία, 47 (1988), 30-46.

Ε. ΕΚΘΕΣΗ – «ΕΚΦΡΑΣΗ – ΕΚΘΕΣΗ»

Α. Αφιέρωμα – Συνέδρια

1. Αφιέρωμα στην Έκθεση,

Νεοελληνική Παιδεία, τχ. 12, Αθήνα

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

1988.

2. Γλώσσα – Έκθεση – Λογοτεχνία, *Σεμινάριο ΠΕΦ*, τχ. 11, Αθήνα '89.3. Το μάθημα της Έκθεσης, *Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών*, τχ.12. Αθήνα 1995.

4. Η διδασκαλία της Ελληνικής γλώσσας στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια Εκπαίδευση.

Αφιέρωμα στον Εμμ. Κριαρά και στην Αικ. Στριφτού – Κριαρά,

Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριο. Επιμ. Χρ. Τσολάκης, Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1996.

5. Η γλωσσική διδασκαλία στην Α΄ και Β΄ Λυκείου

Φιλολόγος, 53 (1998).

(Θέματα: «Ο λόγος και Σημειώσεις – Περίληψη», «Βιογραφικά είδη», «Η αφήγηση», «Περιγραφή», «Η είδηση», «Η γλωσσική διδασκαλία-επικοινωνία στο Λύκειο. Η γλώσσα και οι γλωσσικές ποικιλίες», «Παρουσίαση – Κριτική»).

Β΄ Βιβλία – Μελέτες – Άρθρα

1. Αθανασίου Λεων.,

Η αξιολόγηση της Έκθεσης στο Λύκειο. Ψυχοπαιδαγωγική Προσέγγιση, Εκπαιδευτήρια Δούκα, Αθήνα 1985.

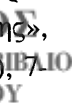
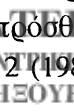
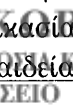
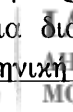
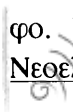
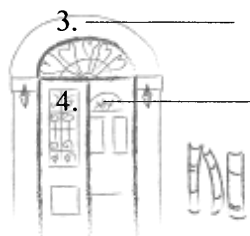
2. Γρηγοριάδης Νίκος,

Το δημιουργικό γράψιμο· η τέχνη και η τεχνική του. 1. Η παράγραφος, Κώδικας, Αθήνα 1997⁶. 2. *Εκθέσεις*, Κώδικας, Αθήνα 2000⁸.

3. —

Για τη γλώσσα (Έκφραση – Έκθεση), Κώδικας, Αθήνα 1993.

4. —

«Από την πρόταση στην παράγραφο. Μια διαδικασία προσέγγισης», *Νεοελληνική Παιδεία*, 12 (1988), 7.

ΙΑΚΟΒΑΤΕΡΕΩΣ
ΑΠΟΛΟΓΑ ΚΕΝΤΡΟΥ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

25. Επίσης στο: *Για τη γλώσσα (Έκφραση – Έκθεση)*, Κώδικας, Αθήνα 1993.
«Από την παράγραφο στην Έκθεση, Εκπαιδευτικά, 14 (1989), 16-26. *Για τη γλώσσα (Έκφραση – Έκθεση)*, Κώδικας, Αθήνα 1993.
5. _____
«Από το σχεδιασμό στο γράψιμο της Έκθεσης», Σεμινάριο ΠΕΦ, 5 (1985), 147-166. Επίσης στο: *Για τη γλώσσα (Έκφραση – Έκθεση)*, Κώδικας, Αθήνα 1993.
6. _____
Η περιγραφή, Γρηγόρης, Αθήνα 1970.
7. Μπαλούμη Επ.
«Εστιάζοντας την προσοχή στο Γράψιμο της Έκθεσης», Νέα Παιδεία, 75 (1995), 30-42.
8. Αδαλόγλου Κυριακή και Τσολάκης Χρίστος,
«Η θεματική και διόρθωση της Έκθεσης στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο, Νεοελληνική Παιδεία, 12 (1988), 60-76.
9. Ασπρουλάκης Κ.,
«Διδασκαλία και διόρθωση της Έκθεσης στη Γ' Λυκείου», Νέα Παιδεία, 62 (1992), 110-128.
10. Ιωαννίδης Κ. Θ.,
«Ποίηση και Έκθεση», Νεοελληνική Παιδεία, 5 (1986), 72-83.
11. Καρβέλης Τάκης,
«Μια απόπειρα διδασκαλίας της Έκθεσης Ιδεών στο Λύκειο με την αξιοποίηση του υλικού των διαφόρων δοκιμίων», Σύγχρονη Εκπαίδευση, 39 (1988), 29-34.
12. Κουτσός Μιχ.,
«Η Έκθεση στο Λύκειο», Σεμινάριο ΠΕΦ, τχ. 2, Αθήνα 1983, σσ. 127-128.
13. Μηλιώνης Χριστόφ.,

14. Μουμτζάκης Α.Β., 130.
«Η βαθμολόγηση των γραπτών της Έκθεσης της Γ΄ Λυκείου». Προβληματισμοί και προτάσεις, Φιλολογος, 76 (19940) 135-150.
15. Μπαλάσκας Κώστας, «Το μάθημα της Έκθεσης και οι Πανελλήνιες Εξετάσεις», Λόγος και Πράξη, 13-14 (1981) 51-60.
16. Μπαλάσκας Κώστας, «Η Έκθεση – τρεις προσεγγίσεις ενός προβλήματος», Νεοελληνική Παιδεία, 12 (1988) 26-43.
17. Πολίτης Περικλής, «Ένα αξιολογικό μοντέλο για την Έκθεση Ιδεών», Νέα Παιδεία, 75 (1995) 58-91.
18. Τζίφας Αποστ., «Αρθρογραφία για τη διδακτική της Έκθεσης», Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών, 12 (1995-96) 35-37.
19. Φράγκος Χρ., «Μερικές ιδέες για την έκθεση ιδεών», Σύγχρονη Εκπαίδευση, 10 (1983) 7-15.
20. Αλατζάκη Χρύσα, «Έκφραση – Έκθεση. Καταγραφή μιας διδασκαλίας. Θέμα: Ο λόγος (Βιβλ. Α΄ Λυκ., σσ. 5-16)», Νεοελληνική Παιδεία, 20 (1990) 59-65.
21. Αλεξανδρόπουλος Δ.Γ., «Μια πρόταση για διδασκαλία του μαθήματος Έκφραση – Έκθεση στη Γ΄ τάξη του Λυκείου. Διδακτική ενότητα: Δοκίμιο και άρθρο, επιφυλλίδα, χρονογράφημα». Φιλολογική, 38 (1991) 28.
22. Βαθανάκη Κατερίνα, «Καταγραφή μιας διδασκαλίας: Η οργάνωση και η παρουσίαση της είδησης». (Έκφραση – Έκθεση Β΄ Λυκ. Σς. 44-45) Θαλής, 3 (1991)

23. Γρηγοριάδης Ν. 186-190.
«Το παράρτημα του Γ' τεύχους της Έκφρασης – Έκθεσης και η διδασκαλία του», Εκπαιδευτικά, 20 (1990) σσ. 10-14 και Για τη γλώσσα (Έκφραση – Έκθεση), Κώδικας, Αθήνα 1993.
24. Γρηγοριάδης Ν. «Διδακτική αξιοποίηση της ενότητας “Δομή του δοκιμίου” (σσ. 129-136) – Έκφραση – Έκθεση, Γ' τεύχος», Εκπαιδευτικά, 21 (1990-91) 31-37. και Για τη γλώσσα (Έκφραση – Έκθεση), Κώδικας, Αθήνα 1993.
25. Μήτσης Ναπολέον, «Η διαδικασία της Έκφρασης – Έκθεσης στο Λύκειο», Εκπαιδευτικά, 33 (1994) 23-33.
26. Μπαλάσκας Κώστας «Βοήθημα χρήσιμο και χρηστικό: Έκθεση Ιδεών – Λόγος δημιουργικός Γ' Λυκείου», Νέα Παιδεία, 69 (1994) 32-38.
27. Πούχα Χαρίκλεια, «Παράλληλα κείμενα. Έκφραση – Έκθεση και Κ.Ν.Λ. Α'. Λυκείου», Φιλολόγος, 70 (1992) 301-306.
28. Τσολάκης Χ. Αδαλόγλου Κ., «Η διδασκαλία του βιβλίου. Έκφραση – Έκθεση, τομ. Α'. και Β'. στην Α' και Β' Λυκείου», Φιλολόγος, 59 (1990) 14-20.

ΣΤ. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Α. Ιστορίες της Βυζαντινής και Νεοελληνικής Λογοτεχνίας.

1. Beck Hans-Georg,

Ιστορία της βυζαντινής δημώδους

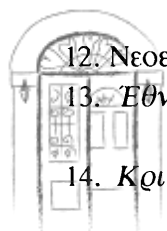
ΠΑΡΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΛΛΙΝΤΣΟΥ ΜΕΣΣΟΛΟΝΓΕΙΟΥ

2. Hunger Herbert, *λογοτεχνίας*, μτφρ. Ν. Eidencier, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1992.
Βυζαντινή Λογοτεχνία. Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών, τομ. 3, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1987-1994.
3. Δημαράς Κ.Θ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Ίκαρος, Αθήνα 1983.
4. Πολίτης Λίνος, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1998.
5. Vitti Mario, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Οδυσσέας, Αθήνα 1978.
6. Βαλέτας Γ., *Επίτομη Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Π. Ράνος, Αθήνα 1966.

Β. Αφιερώματα – Συλλογικά έργα – Ανθολογίες – Μετρική.

1. Αυτοβιογραφία, *Διαβάζω*, 155 (1986).
2. Η γλώσσα της κριτικής, *Δευκαλίων*, 25-26 (1979).
3. Θεωρία της Λογοτεχνίας, *Σεμινάριο ΠΕΦ*, 18 (1994).
4. Μουσική και Λογοτεχνία, (και κατάλογος μελοποιημένων ποιημάτων) *Διαβάζω*, 185 (1988).
5. Ρεαλισμός, *Διαβάζω*, 250 (1990).
6. Ρομαντισμός, *Διαβάζω*, 225 (1989).
7. Συμβολισμός, *Διαβάζω*, 333 (1994).
8. Υπερρεαλισμός, *Νεοελληνική Παιδεία*, 8 (1987).
9. Φουτουρισμός, *Διαβάζω*, 141 (1986).
10. Χρονογράφημα, *Διαβάζω*, 293 (1992).
11. Κοινωνία και ποίηση, Πρακτικά 5ου Συμποσίου Ποίησης Πάτρας, Γνώση, Αθήνα 1986.
12. Νεοελληνικό Θέατρο, *Διαβάζω*, 128 (1985).
13. *Έθνος και ποίηση*, Πρακτικά 13ου Συμποσίου Ποίησης Πάτρας, Αχαϊκές Εκδόσεις, Πάτρα 1995.
14. *Κριτική και ποίηση*, Πρακτικά 2ου Συμποσίου Ποίησης Πάτρας,

Γνώση, Αθήνα 1983.

15. *Ποίηση και Πεζογραφία*, Πρακτικά 8ου Συμποσίου Ποίησης Πάτρας, Αχαΐκές Εκδόσεις, Πάτρα 1990.
16. Πεζογραφία της γενιάς του '30, *Νεοελληνική Παιδεία*, 13 (1988).
17. *Νεοελληνική Μεταπολεμική Ποίηση: 1945-1985*, Πρακτικά 6ου Συμποσίου Ποίησης Πάτρας, Γνώση, Αθήνα 1987.
18. Η ξένη λογοτεχνία στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, *Σεμινάριο ΠΕΦ*, 14 (1991).
19. Η νεοελληνική γλώσσα και λογοτεχνία στην εκπαίδευση, *Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών*, 8 (1994).
20. Γλώσσα – Έκθεση – Λογοτεχνία, *Σεμινάριο ΠΕΦ*, 11 (1989).
21. Αμπατζοπούλου Φραγκίσκη, Δεν άνθησαν ματαιώς. Ανθολόγιο υπερρεαλισμού, Νεφέλη, Αθήνα 1988.
22. Αποστολίδης Ρένος, *Ανθολογία της νεοελληνικής γραμματείας*, τομ. 3, Αθήνα 1969-1972.
23. Δικταίος Άρης, *Ανθολογία συγχρόνου ελληνικής ποιήσεως*, Φέξης, Αθήνα 1961.
24. *Η Ελληνική Ποίηση*, *Ανθολογία – Γραμματολογία*, τόμ. 5, Σοκόλης, Αθήνα 1987-1992.
25. Μαστροδημήτρης Π.Δ., *Η ποίηση του Νέου Ελληνισμού. Ανθολογία. Ίδρυμα Γουλανδρή – Χόρν*, Αθήνα 1991.
26. Περάνθης Μιχ., *Μεγάλη ελληνική ποιητική ανθολογία, 1453-1954*, τομ. 3, Αθήνα 1954.
27. Πολίτης Λίνος, *Ποιητική ανθολογία*, τομ. 8, Δωδώνη, Αθήνα 1975-1977.
28. Βαλέτας Γ., *Ανθολογία της δημοτικής πεζογραφίας*, τομ. 3, Πέτρος Ράνος, Αθήνα 1947-1949.
29. *Η παλαιότερη Πεζογραφία μας – Η Μεσοπολεμική Πεζογραφία – Η μεταπολεμική Πεζογραφία*, *Ανθολογία – Γραμματολογία*, τομ. 11, Σοκό-

- λης, Αθήνα 1996, 1992-1993, 1988-1990.
30. Περάνθης Μιχ., *Ελληνική πεζογραφία από την Άλωση μέχρι σήμερα*, τομ. 2, Αθήνα 1966-'67.
31. Βαγενάς Νάσος, *Η ελευθέρωση των μορφών. Η ελληνική ποίηση από τον έμμετρο στον ελεύθερο στίχο*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1996.
32. Βουτερίδης Ηλίας, *Νεοελληνική Στιχουργία*, Αθήνα 1929.
33. Πολίτης Λίνος, *Μετρικά. Μελέτη 7. Κωνσταντινίδης, Θεσσαλονίκη Χ.Χ.*
34. Σαραλής Ιω., *Νεοελληνική Μετρική*, Αθήνα 1939.
35. Σπαταλάς Γερ., *Νεοελληνική μετρική*, Αθήνα 1944.
36. Σταύρου Θρασύβουλος, *Νεοελληνική Μετρική*, Αθήνα 1930.
37. Μπασλής Ι.Ν., «Η διδασκαλία της νεοελληνικής μετρικής στην Α΄ Γυμνασίου», *Νέα Παιδεία*, 25 (1983) 167-175.

Γ. Βιβλία – Μελέτες – Άρθρα – Δοκίμια

1. Γρηγοριάδης Ν., *Αναγνώσεις λογοτεχνικών κειμένων*, Κώδικας, Αθήνα 1992.
2. Αριστηνός Γ., *Δοκίμια για τη λογοτεχνία και τα λογοτεχνικά είδη*, Σμίλη, Αθήνα 1991.
3. Διζικιρίκης Γ., *Για τη γλώσσα και την επιστήμη της Λογοτεχνίας*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1977.
4. Μαρκαντωνάτος Γερ., *Βασικό λεξικό λογοτεχνικών όρων*, Gutenberg, Αθήνα 1996.
5. Στεφάνου Λύντια, *Το πρόβλημα της μεθόδου στη μελέ-*

6. Στεφάνου Λύντια,
Γενικά και ειδικά για την ποίηση, Σοκόλης, Αθήνα 1993.
7. Αργυρίου Αλέξανδρος,
Κείμενα περί κειμένων, Σοκόλης, Αθήνα 1995.
8. Κοκόλης Ξ.Α.,
«Για τη λειτουργία του ποιήματος», Φιλολόγος, 24 (1981) 358-366.
9. Μπαλάσκας Κώστας,
«Ο υπερρεαλισμός και η συμβολή του στη διαμόρφωση της νέας ποίησης», Νέα Παιδεία, 29 (1984) 172-192.
10. Πολίτου-Μαρμαρινού Ελένη,
«Από τους ήχους της ποίησης στα νοήματά της», Σεμινάριο ΠΕΦ, 18 (1994) 18-31.
11. Θέμελης Γ.,
Η νεώτερη ποίησή μας, τομ. 2, Κωνσταντινίδης, Θεσσαλονίκη 1978.
12. Μερακλής Μιχ.,
Σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία: 1945-1980. Μέρος Α': Ποίηση, Πατάκης, Αθήνα 1987.
13. Μουλλάς Παναγ.,
Παλίμψηστα και μη – Κριτικά δοκίμια, Στιγμή, Αθήνα 1992.
14. Χαραλαμπίκης Χριστοφ.,
Νεοελληνικός Λόγος, Μελέτες για τη γλώσσα, τη λογοτεχνία και το ύφος, Νεφέλη, Αθήνα, 1992.
15. Καρβέλης Δ.,
«Συνοπτική εισαγωγή στη νεότερη ελληνική ποίηση, 1929-1960», Νέα Παιδεία, 9 (1979) 76-88.
16. Πλάκας Δημ.,
«Η πεζογραφία της γενιάς του '30», Νεοελληνική Παιδεία, 13 (1988) 9-25.
17. Η διδασκαλία της ξένης λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο. Δοκίμια, Κασόκας, Θεσσαλονίκη 1989.
18. Η διδασκαλία της σύγχρονης ποίησης στη Μέση Εκπαίδευση (Ξ. Κό-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

- κόλης, Τ. Πατρίκιος, Μ. Saunier, Ν. Παρίσης, Δ. Μαρωνίτης), Εκπαι-
 δευτήρια Ζηρίδη, Αθήνα 1978.
19. Η Ποίηση στην Παιδεία, Πρακτικά του 7ου Συμποσίου Ποίησης Πά-
 τρας, Γνώση, Αθήνα 1978.
20. Παιδική λογοτεχνία. Θεωρία και Πράξη, επιμ. Άντα Κατσίκη-Γκί-
 βαλου, τομ. 2, Καστανιώτης, Αθήνα 1994.
21. Προτάσεις διδασκαλίας φιλολογικών μαθημάτων, επιμ. Ευανθία
 Γκαμπλέτσα, Σμίλη, Αθήνα 1986.
22. Σ.Ε.Λ.Μ.Ε. Θεσσαλονίκης, *Η Νεοελληνική λογοτεχνία στο Γυ-
 μνάσιο και στο Λύκειο*, Κώδικας
 1989.
23. Το μάθημα της Λογοτεχνίας, *Το Δέντρο*, 48-49 (1989).
24. Καρβέλης Τάκης, *Δεύτερη ανάγνωση. Κριτικά κείμε-
 να 1984-1991*, τομ. 2, Σοκόλης,
 Αθήνα 1991.
25. Κούσουλας Α, Μηλιώνης Χ., Παγανός Γ., Τριανταφυλλόπουλος Ν.,
*Νεοελληνικά. Διδακτικά δοκίμια
 για το Λύκειο*, Παπαζήσης, Αθήνα
 1981.
26. Λόππα Λένα και Μπολέτσης Σπ., *Ειδική βιβλιογραφία για τα κεί-
 μενα νεοελληνικής λογοτεχνίας του
 Λυκείου*, Σύγχρονα Θέματα, Θεσ-
 σαλονίκη 1987.
27. Λιαντίνης Δημ., *Διδακτική (αφορά στη νεοελληνική
 λογοτεχνία)*, Αθήνα 1989.
28. Μπαλάσκας Κώστας, *Νεοελληνική ποίηση. Κείμενα, ερ-
 μηνεία, θεωρία, Επικαιρότητα*,
 Αθήνα 1980.
29. Μπαλάσκας Κώστας, *Ταξίδι με το κείμενο*, Επικαιρότη-
 τα, Αθήνα 1975.
31. Παρίσης Ν., *Μελέτες – αναγνώσεις. Ποίηση –
 πεζογραφία*, Πατάκης, Αθήνα 1992.
32. Σκαρτσής Σωκρ., *Μια πρακτική εισαγωγή στην ανά-
 λυση της ποίησης*, Πατάκης, Αθήνα

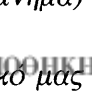
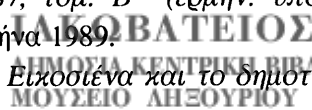
- 1984.
33. Στεφανίδης Γ. και Τσαγκρής Π., *Ο λόγος των ποιητών. Η διδακτική του ποιητικού λόγου*, Πατάκης, Αθήνα 1995.
34. Στέφος Αναστάσιος, *Νέα Ελληνική Γραμματεία. Ερμηνευτικές και διδακτικές δοκιμές*, Πορεία, Αθήνα 1992.
35. Τζίφας Απόστ., *Βιβλιογραφία Νέων Ελληνικών για τη Μέση Εκπαίδευση*, Κώδικας, Αθήνα 1994.
36. Τοπούζης Κώστας, *Κείμενα σύγχρονης ποίησης*, τομ. 3, για το Λύκειο, Gutenberg, Αθήνα 1981, 1984, 1986.
37. Τριανταφυλλόπουλος Ν.Δ., *Νεοελληνικά διδακτικά δοκίμια για το Λύκειο*, Σειρά β', Παπαζήσης, Αθήνα 1978.
38. Τριανταφυλλόπουλος Ν.Δ. και Φωκάς Ν., *Νεοελληνικά διδακτικά δοκίμια για το Γυμνάσιο*, Εστία, Αθήνα 1986.
39. Αναγνωστάκης Μ., «Η διδασκαλία της λογοτεχνίας στο σχολείο», *Το Τεύχος*, 1 (1981) σσ. 6-9.
40. Αθανασόπουλος Β., «Αμήχανοι δάσκαλοι, δυσφορούντες μαθητές. Η θεωρία της Λογοτεχνίας ως αντικείμενο διδασκαλίας», *Σεμινάριο ΠΕΦ*, 18 (1994) 48-61.
41. Δρακόπουλος Άρης, «Προγραμματισμός της διδασκαλίας των βιβλίων Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α', Β' και Γ' Λυκείου», *Νέα Παιδεία*, 23 (1982) 182-187, 26 (1983) 121-126, 31 (1984) 136-142.
42. Καλοκαιρινός Κ., «Προϋποθέσεις επιλογής νεοελληνικών κειμένων για το Λύκειο», **ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ**
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΕΥΤΡΙΟΥ

43. Λάμπας Αγγ., Νέα Παιδεία, 23 (1982) 152-169.
«Προγραμματισμός διδασκαλίας Κ.Ν.Λ. Γ' Λυκείου», Νέα Παιδεία, 35 (1985) 139-142.
44. Μπαλάσκας Κώστας, «Τα κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και η διδασκαλία τους», Νέα Παιδεία, 67 (1993) 85-96.
45. Παπαγεωργάκης Δημ., «Δοκιμή δραματοποίησης λογοτεχνικών κειμένων», Σεμινάριο ΠΕΦ, 15 (1991) 37-45.
46. Παπανικολάου Κ.Λ., «Σχεδιάσμα για τη σύγχρονη ποίηση και τη διδακτική της», Νέα Παιδεία, 13 (1980) 103-108.
47. Παπανούτσος Ε.Π., «Η διδασκαλία του ποιήματος», Φιλολόγος 24 (1981) 316-321.
48. Πλησής Κυριάκος, «Ο προγραμματισμός της νεοελληνικής λογοτεχνίας» στο Μελέτες και άρθρα Α', Αθήνα 1956, σσ 240-256.
51. Ζακυθινός Αλέξης, «Δισκογραφία μελοποιημένου νεοελληνικού λυρικού λόγου», Η Λέξη, 108 (1992) 180-199.
52. Ζορμπάς Αποστ., «Ποίηση μελοποιημένη για σχολική χρήση», Νέα Παιδεία, 21 (1982) 162-174.
53. Αφιέρωμα, Δοκίμιο, Διαβάζω, 117 (1985).
54. Δρακόπουλος Δ. και Ρώμας Χ., *Το δοκίμιο. Η ιστορία του, η αυτονομία του, η διδακτική του προσέγγιση*, Επικαιρότητα, Αθήνα Χ.Χ.
55. Πλάκας Δημ., «Το δοκίμιο και η διαδρομή του στον ελληνικό χώρο», Διάλογος ΕΦ Ν Η, 6 (1987) 5-12.
56. Αναστασιάδης Βασ., «Το δοκίμιο και η διδασκαλία του», Νέα Παιδεία, 52 (1989) 92-106.

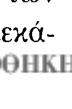
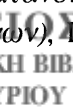
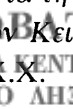
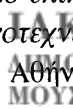

57. Γρηγοριάδης Ν., «Η διδασκαλία του δοκιμίου», Σεμινάριο ΠΕΦ, 2 (1998) 113-126.
58. Κυριακοπούλου Ευθ., «Το δοκίμιο και η διδασκαλία του», Λόγος και Πράξη, 30 (1986) 115-122.
59. Μαριόλης Π., «Το δοκίμιο μέσα στην τάξη. Προβλήματα και απόπειρες επίλυσης», Σύγχρονη Εκπαίδευση 15 (1984) 79-84.
60. Παγανός Γ.Δ., «Το δοκίμιο και η διδασκαλία του», Διάλογος ΕΦΝΗ, 6 (1987) 13-20.
61. Πλησής Κυριάκος, «Η διδασκαλία του δοκιμίου», Νέα Παιδεία, 35 (1985) 117-125.
62. Ακριτικά τραγούδια, Ελληνική Δημιουργία, 58, 68, 69 (1950).
63. Δημοτικό τραγούδι, Ελληνική Δημιουργία, 46, 47, 48, 50, 58, 59, (1950).
64. Κλέφτικο τραγούδι, Ελληνική Δημιουργία, 62, 97, 105, (1950, 1952).
65. Δημοτικό τραγούδι, Πρακτικά 4ου Συμποσίου Ποίησης Πανεπιστημίου Πατρών, Γνώση, Αθήνα 1985.
66. Δημητρακόπουλος Σοφοκλής «Ιστορία και δημοτικό τραγούδι», Παρουσία, Αθήνα 1993.
67. Ιωάννου Γ., Το δημοτικό μας τραγούδι, Παραλλαγές, Αθήνα 1978.
68. Καψωμένος Ερατοσθ, Δημοτικό τραγούδι. Μια διαφορετική προσέγγιση, νέα εκδ. αναθ. και συμπλ., Πατάκης, Αθήνα 1995.
69. Προμπονάς Ιωάννης, Τα ομηρικά έπη και το νεοελληνικό δημοτικό τραγούδι, τομ. Α΄ Αθήνα 1987, τομ. Β΄ (ερμην. υπόμνημα) Αθήνα 1989.
70. Σταμέλος Δημ., Το Εικοσιένα και το δημοτικό μας

71. Πολίτης Αλέξης,
τραγούδι, Gutenberg, Αθήνα 1989.
«Η ενσωμάτωση των δημοτικών τραγουδιών στη γραπτή νεοελληνική παράδοση». *Σύγχρονα Θέματα*, 5 (1979) 101-108.
72. Σκαρτσής Σωκρ.,
Το δημοτικό τραγούδι, τομ. 2 (ανάλυση δημοτικών τραγουδιών που διδάσκονται στη Δ/θμια Εκπ/ση), Πατάκης, Αθήνα 1986.
73. Γιαννακόπουλος Ηλίας,
«Του νεκρού αδελφού. Ένα διδακτικό εγχείρημα», *Εκπαιδευτικά*, 24 (1991) 30-39.
74. Κυριακίδου-Νέστορος Α. και Τάνης Δ.,
«Η διδασκαλία του δημοτικού τραγουδιού στη Μέση Εκπαίδευση και στο Πανεπιστήμιο. Τι γίνεται, τι μπορεί να γίνει», *Φιλολόγος*, 21 (1980) 111-133.
75. Κατσίκη-Γκίβαλου Άντα,
Φιλολογικές διαδρομές, Οδυσσέας, Αθήνα 1998.
76. Μπρετόν Αντρέ,
Μανιφέστα του Σουρεαλισμού, Εισαγ.-μτφρ.-σχόλια, Ελ. Μοσχονά, Δωδώνη, Αθήνα 1983.
77. Καρβέλης Τάκης,
Η νεότερη ποίηση. Θεωρία και πράξη, Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1983.
78. Πολίτης Λίνος,
Γύρω στο Σολωμό, Μελέτες και άρθρα (1938-1982), Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1995.
79. Κουλουφάκος Κώστας,
Κείμενα και Αναλύσεις, τομ. 2 (Ποίηση-Πεζογραφία), Διογένης, Αθήνα 1981, 1984.
80. Δημησούλης Δημήτρης,
Ο φοβερός παφλασμός, Κριτικό Αφήγημα για τα τρία κενά ποιήματα του Γιώργου Σεφέρη, Πέτρον, Αθήνα 2000.

81. Αργυρίου Αλεξ., *Διαδοχικές αναγνώσεις Ελλήνων υπερρεαλιστών*, Γνώση, Αθήνα 1990.
82. Τοπούζης Κώστας, *Γιάννης Ρίτσος. Πρώτες σημειώσεις στο έργο του. Α΄ Η Σονάτα του σελινόφωτος – Όταν έρχεται ο ξένος – Η Γέφυρα*, Κέδρος, Αθήνα 1979.
83. Pontani Filippo Maria, *Επτά δοκίμια και μελετήματα για τον Καβάφη*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1991.
84. Δάλλας Γιάννης, *Ο ποιητής Μίλτος Σαχτούρης*, Κέδρος, Αθήνα 1997.
85. Γιατρομανωλάκης Γιώργης, *Ανδρέας Εμπειρικός*, Κέδρος, Αθήνα 1983.
86. Δελής Τριαντάφυλλος, *Ερμηνευτικά Σχεδιάσματα Κειμένων Νεοελληνικής Γραμματείας Α΄ Λυκείου*, Gutenberg, Αθήνα 1989.
87. Συλλογικό, *Η Νεοελληνική Λογοτεχνία στο Γυμνάσιο και Λύκειο*, ΣΕΛΜΕ Θεσσαλονίκης, Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1989.
88. Θέμελης Γ., *Η διδασκαλία των Νέων Ελληνικών, τόμοι 1-2*, Κωνσταντινίδης, Θεσσαλονίκη, 1973, 1975.
89. *Ανθολογία της Ευρωπαϊκής και Αμερικανικής ποιήσεως. Εκλογή και επιμέλεια Κλ. Παράσχου*, Πρόλογος Ν. Βαγενάς, Παρουσία, Αθήνα 1999.
90. Ματακιάς Αργ., *Λεξικό Εννοιών*, (γνωστικό υλικό για τις Εκθέσεις), Πελεκάνος, Αθήνα Χ.Χ.
91. Ματακιάς Αργ., *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, (γνωστικό υλικό για την κατανόηση των Λογοτεχνικών Κειμένων), Πελεκάνος, Αθήνα Χ.Χ.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΥ
ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

92. Βαγενάς Νάσος, *Η ειρωνική γλώσσα, Στιγμή*, 1994.
93. Ήγκλετον Τέρι, *Εισαγωγή στη θεωρία της Λογοτεχνίας*, μτφρ. Δ. Τζιόβας, Οδυσσέας 1989.
94. Μπαλάσκας Κώστας, *Ταξίδι με το Κείμενο*, Επικαιρότητα, 1990.
95. Παρίσης Νικήτας, *Μελέτες – Αναγνώσεις*, Πατάκης, Αθήνα 1992.
96. Σαμαρά Ζωή, *Προοπτικές του Κειμένου*, Κώδικας, 1987.

III. ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

A. ΑΡΧΑΙΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

1. Jaeger W., *Παιδεία*, μτφρ. Γ. Βέρροιος, Τόμοι Α, Β, Γ, Αθήνα 1968-1974.
2. Βουρβέρης Κων/νος, *Εισαγωγή εις την αρχαιογνωσίαν και την κλασσικήν φιλολογίαν*, Εκδ. Ελληνικής Ανθρωπιστικής Εταιρείας, Αθήνα 1975.
3. Dodds E. R., *Οι Έλληνες και το παράλογο*, μτφρ. Εισαγ. Γιώργης Γιατρομανωλάκης, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1978.²
4. Fridel Egon, *Πολιτιστική Ιστορία της αρχαίας Ελλάδας*, μτφρ. Δημ. Κούρτοβικ Πορεία, Αθήνα 1994.³
5. Κακριδής Ι.Θ., *Φιλολογική Ερμηνεία*, Ανθρωπιστικά, Αθήνα 1942.
6. Vernant Jean--Pierre, *Ο Έλληνας άνθρωπος*, μτφρ. Χ. Τασάκος, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996.
7. Παπανικολάου Κ.Ν., *Εμείς και οι αρχαίοι, (δοκίμιο)*, Νέα Παιδεία, Αθήνα 1987.

8. Συκουτρής Ιωάννης, *Μελέται και άρθρα*, Έκδ. Αιγαίου, Αθήναι 1956 (Επανεκδ. από την Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γεν. Παιδείας, Αθήνα 1982).
9. Zielinski T., *Ημείς και οι Αρχαίοι*, μτφρ. – επιλεγ. Ιωάννης Συκουτρής, Επιμέλεια I.N. Καζάζης, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1994.
10. Στέφος Αναστάσιος, *Έπος και δράμα. Κείμενα της Jacq. de Romilly και άλλων για την Αρχαία Ελληνική Γραμματεία*, Έκδ. Σχολής I.M. Παναγιωτόπουλου, Αθήνα 1999.
11. De Romilly Jacqueline, *Αρχαία Ελληνική Τραγωδία*, μτφρ. Μίνα Καρδαμίτσα – Ψυχογιού, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1997.
12. Σκουτερόπουλος Νίκος, *Οι αρχαίοι κυνικοί. Αποσπάσματα και μαρτυρίες*, Γνώση, Αθήνα 1998.
13. Σκουτερόπουλος Νίκος, *Η Αρχαία Σοφιστική. Τα σωζόμενα αποσπάσματα*, Γνώση, Αθήνα 1991.
14. De Romilly Jacqueline, *Οι μεγάλοι Σοφιστές στην Αθήνα του Περικλή*, μτφρ. Φάνης Ι. Κακριδής, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994.
15. Μπαγιόνας Αυγ., «Η αρχαία Σοφιστική στα βιβλία της Μέσης Εκπαίδευσης, Σεμινάριο ΠΕΦ, 6 (1986 31-46).
16. Κατσιμάνης Κυριάκος, *Σύνδρομο επίκτητης αρχαιοελληνικής αντιπάθειας*, Gutenberg, Αθήνα 1992.
17. Κοκκορού-Αλευρά Γ., *Η τέχνη της Αρχαίας Ελλάδας (1050-50 π.Χ.)*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1995.
18. De Romilly Jacq., *Γιατί η Ελλάδα;*, μτφρ. Αθανασίου

19. De Romilly Jacq., Μπ. Μηλιαρέση Κατ., Το Άστυ, Αθήνα 1993.
«Βάστα καρδιά μου» (Η ανάπτυξη της ψυχολογίας στα αρχαία ελληνικά γράμματα), μτφρ. Μπ. Αθανασίου, Το Άστυ, Αθήνα 1992.
20. Παπαδόπουλος Θανάσης, Ιδεολογία και φιλοσοφία της Δημοκρατίας στην Αρχαία Ελλάδα, Κέδρος, Αθήνα 1978.
21. Καρούζος Χρήστος, Αρχαία τέχνη, Ερμής, Αθήνα 1972.
22. Κακριδής Ι.Θ., Οι αρχαίοι έλληνες στη νεοελληνική παράδοση, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1997.⁴
23. Mosse C., Το τέλος της Αθηναϊκής Δημοκρατίας, Παπαζήσης, Αθήνα 1978.
24. Σακελλαρίου Μ.Β., Η Αθηναϊκή Δημοκρατία, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1999.
25. Σακελλαρίου Μ.Β., Πόλις. Ένας τύπος αρχαίου ελληνικού κράτους, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1999.
26. Mosse C., Η Αρχαϊκή Ελλάδα, μτφρ. Στρατής Πασχάλης, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1991.
27. Επιστροφή στην Οδύσσεια. Δέκα κλασικές μελέτες, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1999.
28. Παπαϊωάννου Κ., Τέχνης και πολιτισμός στην Αρχαία Ελλάδα, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 1998.
29. Λάμπας Γιάννης, Χίλια Χρόνια Ελληνικής Σκέψης, (40 συγγραφείς – 100 κείμενα) Παπαζήσης, Αθήνα 1999.
30. Meier Christian, Η πολιτική τέχνη της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας, μτφρ. Φλ. Μανασκίδου, Επιμ. Μαρ. Ιατρού, Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1997.

Β. ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΕΣ

1. Easterling P.E. και Knox B.M.W. *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, μτφρ. Ν. Κονομής κλπ. Παπαδήμας, Αθήνα 1994.
2. Howatson M.C., *Εγχειρίδιο Κλασικών Σπουδών (The Oxford Companion to Classical Literature)*, Επιμ. και μτφρ. Β.Δ. Φόρης, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη-Αθήνα 1996.
3. Lesky Albin, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, μτφρ. Αγ. Τσοπανάκης, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκης 1978.⁴
4. De Romilly Jacqueline, *Αρχαία Ελληνική Γραμματολογία*, μτφρ. Θεώνη Χριστοπούλου-Μικρογιαννάκη, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1988.
5. Albrecht M., *Ιστορία Ρωμαϊκής Λογοτεχνίας, Επιμέλεια Δ.Ζ. Νικήτας*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1997.

Γ. ΛΕΞΙΚΑ

1. Δημητράκος Δ., *Λεξικόν της αρχαίας ελληνικής γλώσσης*, Δημητράκος, Αθήνα 1949.
- 2.-----, *Νέον λεξικόν ορθογραφικόν και ερμηνευτικόν όλης της ελληνικής γλώσσης*, Αθήναι 1970.³
3. Δορμπαράκης Π., *Επίτομον λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης*, Ετυμολογικόν, ερμηνευτικόν, Βιβλιοπ. της Εστίας, Αθήνα χ.χ.
4. Liddell Henry E. και Scott Robert, *Μέγα λεξικόν της ελληνικής γλώσ-*

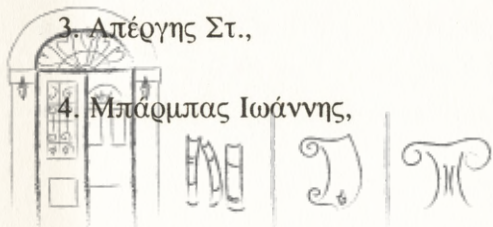

5. Λορεντζάτος Π.,
Ομηρικόν Λεξικόν, Θεσσαλονίκη 1925.
6. Πανταζίδης Ιωαν.,
Λεξικόν Ομηρικόν, Αθήναι 1930.
7. Σταματάκος Ιωάννης,
Λεξικόν της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, Δημητράκος, Αθήνα 1949.
8. Hofmann J. B.,
Ετυμολογικόν λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής, μτφρ. Α. Παπανικολάου, Αθήναι 1974.
9. Τσοτάκου-Καρβέλη Αικ.,
Λεξικό της Ελληνικής μυθολογίας, Σοκόλης, Αθήνα 1992.²
10. Kroh Paul,
Λεξικό αρχαίων συγγραφέων Ελλήνων και Λατίνων, μτφρ. Δ. Λυπουρλής και Λ. Τρομάρας, Εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996.

Α. ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑ

1. Δελής Τριαντάφυλλος,
Η σύνταξη του αρχαίου ελληνικού λόγου, Gutenberg, Αθήνα 1993.
2. Σακελλαρίου Αντ.,
«Η διαίρεση και ταξινόμηση των αναφορικών προτάσεων», Απόψεις 5 (1989) 111-114.
3. Απέργης Στ.,
Συντακτικό Αρχαίας Ελληνικής, Πελεκάνος, Αθήνα χ.χ.
4. Μπάρομπας Ιωάννης,
Ο πλάγιος λόγος της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1992.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

5. Τζάρτζανος Αχιλλεύς, *Συντακτικόν της αρχαίας ελληνικής γλώσσης*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1994.
6. Γρηγοριάδης Ν., *Ερμηνευτικό συντακτικό της αρχαίας και της νέας ελληνικής*, Αθήνα χ.χ.
7. Τζουγανάτος Νικόλαος, *Σύνταξις της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης. Ο υποτεταγμένος λόγος*, Εστία, Αθήνα 1997 (επανέκδοση).
8. Τζουγανάτος Νικόλαος, *Θέματα Αρχαίων Ελληνικών*, Εστία, Αθήνα (πολλές εκδόσεις).

Ε. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

1. Οικονόμου Μιχ. *Γραμματική της αρχαίας ελληνικής*, Εκδ. Ινστιτούτου Νεοελλ. Σπουδών – Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1971.
2. Δελής Τριαντάφυλλος, *Γραμματική Τέχνη*, τομ. 2, Gutenberg, Αθήνα 1995-96.
3. Φλώρος Αθανάσιος, *Γραμματική της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*, Ιωαν. Καμπανάς, Αθήναι χ.χ.

ΣΤ. ΑΡΧΑΙΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

α) ΟΜΗΡΟΣ

1. Όμηρος, *Διαβάζω*, Τχ. 174, Αθήνα 1987.
2. Επική και λυρική ποίηση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, *Σεμινάριο ΠΕΦ*, 13, Αθήνα, 1990.
3. *Εὐχὴν Ὀδυσσεῖ*, Πρακτικά του Ζ' συνεδρίου για την Οδύσσεια του Κέντρου Οδυσσειακών Σπουδών, Ιθάκη 1995.

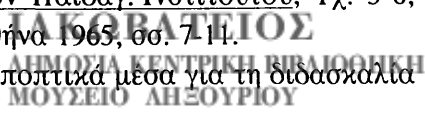

ΙΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΦΙΛΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΤΟΥ

4. Κακριδής Ι.Θ., *Ομηρικά θέματα*, Αθήνα 1954.
5. —————, *Ξαναγυρίζοντας στον Όμηρο*, Θεσσαλονίκη 1953.
6. Μαρωνίτης Δ.Ν., *Αναζήτηση και νόστος του Οδυσσέα. Διαλεκτική της Οδύσσειας*, Κέδρος, Αθήνα 1980.
7. Delebeque, *Ο Τηλέμαχος και η δομή της Οδύσσειας*, μτφρ. Ξ. Οικονομοπούλου, Αθήνα 1966.
8. De Romilly Jacq., *Όμηρος*, μτφρ. Φ. Βρανίκου, εκδ. Δαίδαλος- Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1994.
9. Μητσάκης Κάρ., *Ο Όμηρος στη νέα ελληνική λογοτεχνία*, Αθήνα 1976.
10. Κακριδής Φάνης, Ι., «Από το έπος στο λυρισμό», *Σεμινάριο ΠΕΦ*, 13 (1990) 102-110.
11. Αναστασιάδης Στ. Ε., *Η διδασκαλία των ομηρικών επών με τη βοήθεια των δημοτικών τραγουδιών και των νεοελληνικών παραδόσεων*, Θεσσαλονίκη 1976.
12. Ιγνατιάδης Γ.Μ. (κ.ά.), *Ομήρου Οδύσσεια. Σχεδιασμός της διδασκαλίας και ερμηνευτική προσέγγιση*, Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1992.
13. Καλοκαιρινός Κώστας, *Ομήρου Ιλιάδα (υπόδειξη μεθοδικής διδασκαλίας της Ιλιάδας από μετάφραση με γενική εισαγωγή)*, Εστία, Αθήνα χ.χ.
14. Κακριδή Ελένη, *Η διδασκαλία των Ομηρικών επών. Βιβλίο του Καθηγητή*, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 1988.
15. Κομνηνού-Κακριδή Όλγα, *Σχέδιο και τεχνική της Ιλιάδας*, Η βιβλιοθήκη του Φιλολόγου, Αθήνα 1978.

16. Σαμαρά Μαρία, *Ομήρου Ιλιάδα. Προγραμματισμός της διδασκαλίας της στη Β΄ Γυμνασίου*, Gutenberg, Αθήνα 1984.
17. Ασπρουλάκης Κώστας, «Μεθόδευση της διδασκαλίας ευρύτερων ενοτήτων της Οδύσσειας», Νεοελληνική Παιδεία, 15 (1988) 8-25.
18. Καλοκαιρινός Κώστας, «Σημειώσεις διδακτικής του Α της Οδύσσειας από μετάφραση, Λόγος και Πράξη, 3 (1976) 34-42.
19. Κακριδής Ι.Θ., «Η διδασκαλία της Οδύσσειας από μετάφραση», στο Εισηγήσεις Κ Ε Μ Ε Α΄, Αθήναι 1976, σσ. 80-82.
20. Καραδημητρίου Α.Κ., «Η διδασκαλία του Ομήρου από μετάφραση», Νέα Παιδεία, 34 (1985) 113-128.
21. Κουλικούρδη Ι., «Η διδασκαλία της ραψωδίας Ζ της Οδύσσειας» στο Εισηγήσεις ΚΕΜΕ Α΄, Αθήναι 1976, σσ. 114-121.
22. Κοτσελίδης Γ., «Διάγραμμα διδασκαλίας Οδύσσειας: α, στιχ. 1-35, στο Εισηγήσεις ΚΕΜΕ Α΄, Αθήναι 1976, σσ. 122-129.
23. Κώνστας Προκόπιος, «Έκτορος και Ανδρομάχης ομιλία», Λόγος και Πράξη, 37 (1988-89) 108-121.
24. Μπασλής Γιάννης, «Η διδασκαλία της Ιλιάδας από μετάφραση», Νέα Παιδεία, 6 (1978) 90-106.
25. Μπεκιάρης Μ. Και Παντζάρη Εύα, «Η πραγματολογική και πολιτική ερμηνεία στην Οδύσσεια», Δελτίον Παιδαγ. Ινστιτούτου, Τχ. 5-6, Αθήνα 1965, σσ. 7-14.
26. Μπιλάλης Αντώνιος, «Εποπτικά μέσα για τη διδασκαλία

- της Ιλιάδας», Νεοελληνική Παιδεία, 7 (1986) 41-71.
27. Παναγιώτου Π.Κ., «Διάγραμμα διδασκαλίας Οδύσσειας: ζ 112-224», στο Εισηγήσεις ΚΕΜΕ Α΄, Αθήναι 1976, σσ. 143-151.
28. Σκιαδάς Αριστόξενος, «Η διδασκαλία της Οδύσσειας από μετάφραση», στο Εισηγήσεις ΚΕΜΕ Α΄, Αθήναι 1976, σσ. 87-94.
29. Σπυρόπουλος Ηλίας, «Ξαναγυρίζοντας στη διδασκαλία της Οδύσσειας από μετάφραση (Οδύσσεια, θ 266--369)», Νεοελληνική Παιδεία, 6 (1986) 52--66.
30. Στέφος Αναστάσιος, «Ο ομηρικός Ελπήνωρ και ο Ελπήνωρ του Τ. Σινόπουλου», Νεοελληνική Παιδεία, 6 (1986) 89--100.
31. Φραγκούλης Αθανάσιος, «Συμβολή στη διδασκαλία του Ομήρου. Ιλιάδα Α, 1--303», Νεοελληνική Παιδεία, 3 (1985) 26--55.
32. Ομήρου Οδύσσεια, μτφρ. Ι.Θ. Κακριδής και Ν. Καζαντζάκης, Αθήνα 1976.
33. Ομήρου Οδύσσεια, μτφρ. Ζήσιμος Σιδέρης, Εισαγ. Γιάννης Κορδάτος, τομ. 2, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1956.
34. Ομήρου Οδύσσεια, ραψωδίες α-μ, μτφρ. Δ.Ν. Μαρωνίτης, Καστανιώτης, Αθήνα 1996.
35. Ομήρου Ιλιάδα, μτφρ. Ι. Θ. Κακριδής και Ν. Καζαντζάκης, Αθήνα 1976.
36. Ομήρου Ιλιάδα, μτφρ. Γεώργιος Ψυχουντάκης, πρόλογος Στυλιανός Αλεξίου, φιλολογ. επιμ. Τασούλα Μαρομιχέλακη--Μίντζα, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1995.

β) ΣΩΚΡΑΤΗΣ – ΠΛΑΤΩΝ – ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

1. Βλαστός Γρηγόρης, *Σωκράτης Ειρωνευτής και ηθικός φιλόσοφος*, μτφρ. Παύλος Καλλιγάς, Εστία, Αθήνα 1993.
2. Vlastos Gregory, *Πλατωνικές Μελέτες*, μτφρ. Ιορδάνης Αρζόγλου, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1994.
3. Guthrie N.K.C., *Σωκράτης*, μτφρ. Τάσος Νικολαΐδης, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1991².
4. Δεσποτόπουλος Κώστας, *Πολιτική Φιλοσοφία του Πλάτωνα*, Αθήνα 1957.
5. Θεοδωρακόπουλος Ιωάν., *Εισαγωγή στον Πλάτωνα* Αθήνα 1947.
6. Παναγόπουλος Ανδρέας, *Πλάτων και Κρήτη*, Αίολος, Αθήνα 1995.
7. Russel Bertrand, *Σωκράτης, Πλάτων, Αριστοτέλης*, μτφρ. Αιμίλιος Χουρμούζιος, Αρσενίδης, Αθήνα χ.χ.
8. Τατάκης Βασ., *Ο Σωκράτης, η ζωή του, η διδασκαλία του*, Αθήνα 1970.
9. Taylor A.E., Πλάτων: *Ο άνθρωπος και το έργο του*, μτφρ. Ιορδάνης Αρζόγλου, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1992.
10. Koyre A., *Φιλοσοφία και Πολιτεία, Εισαγωγή στην ανάγνωση του Πλάτωνα*, μτφρ. Δ. Κασίμη, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1990.
11. Popper K., *Η ανοιχτή κοινωνία και οι εχθροί της τ. 1: Η γοητεία του Πλάτωνα*, *Εισαγωγή-μετάφραση* Ειρ. Παπαδάκη, Δωδώνη, Αθήνα 1991.
12. Γεωργούλης Κ., *Πλάτωνος Πολιτεία, Εισαγωγή, Ερμηνεία και Σημειώσεις*, Ι. Σιδέ-

13. Μέμμου Ν.Α.,
 14. Μιχαηλίδης Κ.Π.,
 15. Πανέρης Ιωάν.,
 16. Χαραμής Παύλος,
 17. Δερμιτζάκης Μπάμπης,
 18. Αριστοτέλης,
 19. Adler Mortiner,
 20. Γεωργούλης Κ.,
 21. Grube G.M.A.,
 22. Παναγόπουλος Ανδρέας,
 23. Wolff F.,
- ρης 1939 (1963).
Πλάτων, Πολιτεία, Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια. Κάκτος, Αθήνα 1994.
 «Απολογία Σωκράτη», *Νέα Παιδεία*, 6 (1978) 125-138.
 «Μεθοδεύσεις της διδασκαλίας του Πλατωνικού Κρίτωνα από μετάφραση, *Φιλολόγος*, 16 (1979) 100-109.
 «Η διδασκαλία της πλατωνικής Απολογίας του Σωκράτους, *Σεμινάριο ΠΕΦ* 12 (1989) 58-65.
 «Διδακτική προσέγγιση στον Πρωταγόρα του Πλάτωνα», *Λόγος και Πράξη* 49 (1992) 5-14.
Διαβάζω, 135 (Αφιέρωμα) 15-1-1986.
Ο Αριστοτέλης για όλους. Δύσκολος στοχασμός σε απλοποιημένη μορφή, προλ. Δ. Λυπουρλής μτφρ. Π. Κοτζιά-Παντελή, Παπαδήμας, Αθήνα 1996.
Αριστοτέλους πρώτη φιλοσοφία, Εισαγωγή και ερμηνεία, Θεσσαλονίκη 1935.
Ο Αριστοτέλης για την ποίηση και το ύφος, μτφρ. Γ.Δ. Χρυσάφης, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1995.
Αριστοτέλης και Κρήτη, Αίολος, Αθήνα 1995.
Ο Αριστοτέλης και η πολιτική, μτφρ. Κ. Πετροπούλου, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1995.

24. Λυπουρλής Δημ., «Εισαγωγή στην ηθική φιλοσοφία του Αριστοτέλη. Ο Αριστοτέλης μιλάει για την Ηθική, Φιλόλογος, 84 (1996) 107-127.
25. Παπακωστούλα-Γιανναρά Γ.Α., «Η έννοια της μεσότητας στην πρακτική φιλοσοφία του Αριστοτέλη», Σεμινάριο ΠΕΦ, 12 (1989) 73-83.
26. Πεντζοπούλου-Βαλάλα Τερέζα, «Ο πολιτικός άνδρας στον Αριστοτέλη», Φιλόλογος, 68 (1992) 96-115.
27. Russel Bertrand, Η αρχαία φιλοσοφία μετά τον Αριστοτέλη, μτφρ. Αιμ. Χουρμούζιος, Αρσενίδης, Αθήνα, χ.χ.
28. Λυπουρλής Δ., *Ο Δημήτρης Λυπουρλής διάβασε, μετέφρασε και σχολίασε αρχαία ελληνικά κείμενα στο Βαφοπούλειο* (Univ. Studio Press), Θεσσαλονίκη 1998.

γ) ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

1. Θουκυδίδου Ιστορία, Μτφρ. Α.Σ. Βλάχος, Εστία – Ι.Δ. Κολλάρος, Αθήνα 1999.
2. Θουκυδίδης Διαβάζω (Αφιέρωμα) Τχ. 191, Αθήνα 1980.
3. Ηλιού Ηλίας, *Το μήνυμα του Θουκυδίδη. Δοκίμιο* Κέδρος, Αθήνα 1980.
4. De Romilly Jacq., *Ιστορία και λόγος στον Θουκυδίδη*, μτφρ. Ελένη Κακρυδλή, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1988.
5. Παναγόπουλος Ανδρέας, *ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, Βιβλίο VII, (Εισαγωγή, Κείμενα, Μετάφραση, Σχόλια)*, Αθήνα 1996.
6. Παναγόπουλος Ανδρέας, «Ο Θουκυδίδης αιώνια επίκαιρος και σύγχρονος», Φιλολογική, 55

7. Μπαγιόνας Α., (1996) 3-5.
«Η σκέψη του Θουκυδίδη και η σύγχρονη αντίληψη για τη μεθοδολογία της ιστορίας», Σεμινάριο ΠΕΦ, 8 (1987) 56-85.
8. Σούλης Ευάγγελος, «Οι ρητορικοί λόγοι στα Σικελικά του Θουκυδίδη», Σεμινάριο ΠΕΦ, 12 (1989) 194-209.
9. Προκόβας Κώστας, «Θουκυδίδη Ιστορία, Σικελικά VI,VII», Νεοελληνική Παιδεία, 22 (1991) 14-31.
10. Γραικός Κ.Ν., «Ερμηνευτική προσέγγιση των Σικελικών του Θουκυδίδη, VI, VII», Νέα Παιδεία, 7 (1978) 107-120.
11. Βασιλόπουλος Ν., Ο Περικλέους Επιτάφιος, Αθήναι 1958.
12. Κακριδής Ι.Θ., Ερμηνευτικά σχόλια στον Επιτάφιο του Θουκυδίδη (α' έκδ. Αθήνα 1941), Η Βιβλιοθήκη του φιλόλογου, Αθήνα 1979.
13. -----, Περικλέους Επιτάφιος (Θουκ. II 34-36). Κείμενο, μετάφραση, σχόλια, επιλεγόμενα, Εστία, Αθήνα 1986.
14. Καλοκαιρινός Κ., Επιτάφιος του Περικλή. Ερμηνευτική έκδοση, Γρηγόρης, Αθήνα 1981.
15. Μαρκαντωνάτος Γεράσιμος, Περικλέους Επιτάφιος, Gutenberg, Αθήνα 1997.
16. Βλάχος Άγγελος, Παρατηρήσεις στον Θουκυδίδη. Ξυγγραφής Α'-Θ', τόμ. 2, Εστία, Αθήνα 1992-94.
17. Γεωργοπαπαδάκος Α., Εκλεκτά μέρη από τον Θουκυδίδη, Θεσσαλονίκη 1974.
18. Θεοδωρόπουλος Βύρων, Θουκυδίδης Επιταφίος, I. Σιδέρης, Αθήνα 1998.

δ) ΣΟΦΟΚΛΗΣ

1. Σπυρόπουλος Ηλίας, *Σοφοκλή Οιδίποδας Τύραννος, (Ερμηνευτική προσέγγιση)*, Γρηγόρης, Αθήνα 1984.
2. Bowra C.M., *Οι Τραγωδίες του Σοφοκλή: Αντιγόνη, Οιδίπους Τύραννος*, μτφρ. Αικ. Τσοτάκου-Καρβέλη, Κώδικας, Θεσσαλονίκη χ.χ.
3. Μαρκαντωνάτος Γερ., *Η Αντιγόνη του Σοφοκλή*, Gutenberg, Αθήνα 1999.
4. Καψάλης Γ., *Μια βαθύτερη γνωριμία, με το Σοφοκλή. Αντιγόνη*, Αθήνα 1940.
5. Γουδής Δ., *Σοφοκλέους Αντιγόνη και Οιδίπους Τύραννος*, Παπαδήμας, Αθήνα 1978.
6. Φραγκούλης Αθ., *Η Αντιγόνη του Σοφοκλή. Μεθοδικό βοήθημα για τον Καθηγητή*, Πατάκης, Αθήνα 1990.
7. Βουρβέρης Κ., *Σοφοκλέους Φιλοκτήτης, (Ανθρωπιστική ερμηνεία της τραγωδίας)*, Εκδ. Ελληνικής Ανθρωπιστικής Εταιρείας, Αθήνα 1963.
8. Καραπαναγιώτης Α., *Σοφοκλέους Τραγωδία, Φιλοκτήτης*, Αθήνα 1977 (ανατύπωση).
9. Μαρκαντωνάτος Γερ., *Σοφοκλέους Φιλοκτήτης, κριτική και ερμηνευτική έκδοση*, Gutenberg, Αθήνα 1990.

ε) ΡΗΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Σεμινάριο ΠΕΦ τχ 12, Αθήνα 1989, («Η διδασκαλία των φιλοσοφικών και ρητορικών κειμένων στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση»).

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΥ
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

2. Θεοδωρακόπουλος Βασ., *Τα ρητορικά κείμενα στη Μέση Εκπαίδευση*, Γρηγόρης, Αθήνα 1984.
3. Jaeger Werner, *Δημοσθένης, Διαμόρφωση και εξέλιξη της πολιτικής του*, μτφρ. Δέσποινα Καρπούζα – Καρασάββα, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1979.
4. Λαούρδας Β., *Ο Ισοκράτης και η εποχή του*, Παιδαγωγικόν Ινστιτούτον, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 1966.
5. Mathieu G., *Οι πολιτικές ιδέες του Ισοκράτη* μτφρ. Κ. Διαμαντάκου, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1995.
6. Κατσιμάνης Κυριάκος, *Τα φιλοσοφικά κείμενα στο Γυμνάσιο*, Επικαιρότητα, Αθήνα 1980.

στ) ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ

1. Αναστασιάδης Β., «Προγραμματισμός, ερμηνευτική αρχή και σχεδιάσματα για τη διδασκαλία των Βίων του Πλούταρχου (Σόλων, Θεμιστοκλή, Περικλή, Φωκίωνα)», Νέα Παιδεία, 6 (1978) 81-102.
2. Βαρμάξης Ν., «Ο Πλούταρχος στο Γυμνάσιο», Νέα Παιδεία, 3 (1978) 81-102.
3. Μερακλής Μ.Γ., «Σχόλια στον Πλούταρχο», Νέα Παιδεία, 34 (1985) 35-42.
4. Οικονομοπούλου Ξένη, «Διάγραμμα διδασκαλίας: Πλούταρχου Σόλων, Κεφαλ. 27, στο «Συμπόσιο για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση», Νοέμβριος 1965, εκδ. Α.Τ.Ι., Αθήνα 1966, σσ. 149-151.

IV. ΛΑΤΙΝΙΚΑ

A. Γραμματολογίες – Λεξικά

1. Bieler L., *Ιστορία της ρωμαϊκής λογοτεχνίας*, μτφρ. Αρ. Σκιαδάς, Κ. Γρηγόρη, Αθήναι 1965.
2. Rose H.S., *Ιστορία της Λατινικής Λογοτεχνίας*, μτφρ. Κ.Χ. Γρόλλιος, τομ. 2, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1978.
3. Σακελλαρόπουλος Σ.Κ., *Συνοπτική ιστορία των Λατινικών γραμμάτων*, Παπαδήμας, Αθήναι χ.χ.
4. Albrecht M., *Ιστορία Ρωμαϊκής Λογοτεχνίας*, επιμ. Δ.Ζ. Νικήτας, Πανεπιστημονικές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1997.
5. Αντωνίου Δαυίδ, *Λεξικόν Ετυμολογικόν και Ερμηνευτικόν της Λατινικής Γλώσσης*, Αναγέννηση, Αθήναι 1973.
6. Κουμανούδης Στέφανος, *Λεξικόν Λατινοελληνικόν*, Αθήνα (πολλές εκδ.).
7. Μακραντωνάτος Γερ., *Βασικό λεξικό της Λατινικής*, Gutenberg, Αθήνα 1995.
8. Σιδέρης Ιωάννης, *Λεξικόν Λατινοελληνικόν*, Ι. Σιδέρης, Αθήναι 1964.
9. Τσακαλώτος Ευστ., *Λατινοελληνικόν Λεξικόν*, εκδ. Δαρεμά, Αθήναι χ.χ.

B. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ – ΣΥΝΤΑΚΙΚΟ

1. Ελευθεριάδης Αντ., *Λατινική προσωδία και μετρική*, Αθήναι 1969.
2. Κακριδής Θεοφάνης, *Γραμματική της Λατινικής Γλώσσας*, Αθήναι 1969.

σης (και Συντακτικό), Εστία Αθήνα
χ.χ.

3. Κανελλόπουλος Χρ.,

Λατινικά για το Λύκειο. Β΄ μέρος:
Συντακτικό, Πατάκης, Αθήνα 1987.

Γ. ΒΙΒΛΙΑ – ΜΕΛΕΤΕΣ – ΑΡΘΡΑ

1. Γεωργούλης Κ.,

«Η διδασκαλία των Λατινικών»,
Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαί-
δεια, τόμ. Γ΄, σσ. 562-565.

2. Δέφνερ Μ.,

Λατινική μέθοδος, τόμ. 3, Αθήναι
1966.

3. Σακελλαρίου Αντ.,

«Λατινικά Λυκείου: Lectio
Decima», Γλώσσα, 27 (1991) 29-39
και 31 (1993) 77.

4. Χαντέλης Ι.,

«Συμβολή εις την διδασκαλίαν των
αρχαίων ελληνικών και λατινικών,
Αθήναι 1980.

Υ. ΙΣΤΟΡΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ – ΜΕΛΕΤΕΣ – ΑΡΘΡΑ

1. Bury J. B. – Meiggs R.,

Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας,
Καρδαμίτσα 1998.

2. Βώρος Φ.,

*Τρόποι Σπουδής και Διδασκαλίας
της Ιστορίας*, Παπαδήμας, Αθήνα
1989.

3. Ψυχοπαίδης Κοσμάς,

Ιστορία και μέθοδος, Σμίλη, Αθήνα
1994.

4. Δημαράς Κ.Θ. – Σβορώνος Ν.,

Η μέθοδος της Ιστορίας, Άγρα,
Αθήνα 1995.

5. Βώρος Φ.,

*Η διδασκαλία της Ιστορίας με αξιο-
ποίηση της εικόνας*, Αθήνα 1993.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΙΣΧΥΛΕΩΝ

6. Burns E., *Ευρωπαϊκή Ιστορία (Εισαγωγή στην Ιστορία και τον Πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης), Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη Χ.Χ.*
 7. Hobsbaum Eric, *Για την Ιστορία, μτφρ. Ματάλας Παρ., Θεμέλιο, Αθήνα 1998.*
 8. Schuller W., *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας, μτφρ. Αφρ. Καμάρα-Χρ. Κοκκινιά, Εποπτεία Κ. Μπουραζέλης, Μ. Ι. Ε. Τ. 1999.*
 9. Τσακαλογιάννης Πάνος, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία (Από τη Βαστίλη στο τείχος του Βερολίνου) 1789-1989, Τομ. Α και Β, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996.*
 10. Σβορώνος Νίκος, *Επισκόπηση της νεοελληνικής Ιστορίας, Θεμέλιο, Αθήνα 1976.*
 11. Δεσποτόπουλος Αλεξ., *Η συμβολή της Ελλάδας στην έκβαση των δύο Παγκοσμίων πολέμων, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1996.*
 12. Φιλοσοφία της Ιστορίας,
 13. Βέικος Θεόφιλος, *Διαβάζω (αφιέρωμα), 344 (1994).*
 14. Γεωργούλης Κ.Δ., *Ιστορία και Φιλοσοφία, Θεμέλιο 1984.*
 15. Καρρ Ε.Χ., *Φιλοσοφία της Ιστορίας, Παπαδήμας, Αθήνα 1976.*
 16. Μπαγιόνας Αυγ., *Τι είναι η Ιστορία, μτφρ. Φρ. Λιάππα, Πλανήτης, Αθήνα 1974.*
 17. Πλεχάνωφ Γ., *Η έννοια της προόδου και η μεθοδολογία της Ιστορίας, Αθήνα 1980.*
 18. Walsh W., *Η φιλοσοφία της Ιστορίας και ο ρόλος της προσωπικότητας μτφρ. Κ. Πορφύρης, Αθήνα 1956.*
- Εισαγωγή στη φιλοσοφία της Ιστορίας, μτφρ. Φ.Κ. Βώρος, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1994.

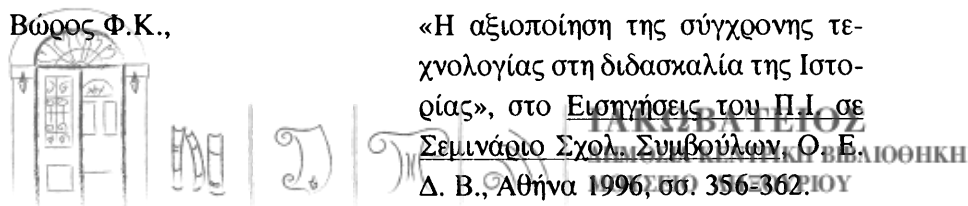
18. Walsh W.,

Εισαγωγή στη φιλοσοφία της Ιστορίας, μτφρ. Φ.Κ. Βώρος, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1994.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

19. Σκουλάτος Βασ., «Ο άνθρωπος και η Ιστορία», Νέα Παιδεία, 44 (1987) 137--146.
20. Toynbee Arnold, *Οι Έλληνες και οικληρονομίες τους*, μτφρ. Νίκος Γιανναδάκης, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1992.
21. Αντωνιάδης Λεάνδρος, *Η διδακτική της Ιστορίας*, Πατάκης, Αθήνα 1995.
22. Βερτσέτης Αθανάσιος, *Διδακτική της Ιστορίας*, Αθήνα 1996.
23. Γιωτοπούλου Σισιλιάνου Έλλη, *Η διδασκαλία της Ιστορίας στη Μέση Εκπαίδευση*, Αθήνα 1965.
24. Ξωχέλλης Π.Δ., *Η διδασκαλία της Ιστορίας στο Γυμνάσιο και το Λύκειο. Ερευνητική συμβολή στη διδακτική της Ιστορίας*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1987.
25. Ασημομύτης Βασ., «Τα εποπτικά μέσα στη διδασκαλία της Ιστορίας», Σεμινάριο ΠΕΦ, 3 (1984) 66-77.
26. Βώρος Φ.Κ., «Για τη διδακτική της Ιστορίας», Νέα Παιδεία, 3 (1977) 52-61.
27. Βώρος Φ.Κ., «Η διδακτική της Ιστορίας ως πρόβλημα καθημερινής δοκιμής και δοκιμασίας», Νέα Παιδεία, 39 (1986) 151-164.
28. Βώρος Φ.Κ., «Τοπική Ιστορία», *Εκπαιδευτικά* 20 (1990) 33-41.
29. Βώρος Φ.Κ., «Η αξιοποίηση της σύγχρονης τεχνολογίας στη διδασκαλία της Ιστορίας», στο *Εισηγήσεις του Π.Ι. σε Σεμινάριο Σχολ. Συμβούλων*, Ο.Ε.Δ. Β., Αθήνα 1996, σσ. 356-362.
30. Γιαγλής Δ., «Η διδασκαλία της Ιστορίας,

- Εκπαιδευτικές σελίδες, 1986, σσ. 109-362.
31. Γρυντάκης Γιάννης, «Διδακτική της Ιστορίας. Προϋποθέσεις για μια θετική διδασκαλία», *Εκπαιδευτικά*, 37-39 (1995) 45-62.
32. Μαυρογιώργος Γιώργος, «Σχέδιο πρότασης για τη διδασκαλία μιας “αντίπαλης” ιστορίας στο σχολείο», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 55 (1990) 17-26.
33. Νοτάρης Γ., «Το μάθημα της Ιστορίας και η διδασκαλία του», *Νέα Παιδεία*, 16 (1981) 143-153.
34. Παπακωστούλα-Γιανναρά Γ., «Η διδακτική της Ιστορίας και η διδασκαλία του μαθήματος στην τάξη», *Σεμινάριο ΠΕΦ 3* (1984) 38-52.
35. Παπανούτσος Ευάγγελος, «Το μάθημα της Ιστορίας», *Παιδεία*, Αθήνα, 1949.
36. Περσιάνης Π.Κ., «Αντικειμενικοί στόχοι της διδασκαλίας της Ιστορίας», *Νέα Παιδεία*, 10 (1979) 69-74.
37. Σκουλάτος Βασ., «Η διδασκαλία της Ιστορίας και η ανθρώπινη καλλιέργεια», *Νέα Παιδεία*, 13 (1980) 67-76.
38. Βώρος Φ.Κ., *Η διδασκαλία της Ιστορίας με αξιοποίηση της εικόνας*, Αθήνα 1993.
39. Δάλκος Γεώργιος, «Η χρήση της εικόνας στη διδασκαλία της Ιστορίας», *Εκπαιδευτικά* 18-19 (1990) 93-104.
40. Κρεμμυδάς Βασίλης, *Εισαγωγή στην οικονομική Ιστορία της Ευρώπης (16ος-20ος αι.)*, Γνώση, Αθήνα 1989.
41. Πετράτος Πέτρος, «Το Ανατολικό Ζήτημα πριν από την Επανάσταση του 1821. Τι έγραψαν οι Marx και Engels», *Εκπαι-*

42. Πετράτος Πέτρος, δευτικά, 37-38 (1995) 71-82.
«Μικρασιατικός πόλεμος και Ελληνικό Εργατικό Κίνημα. Μια προσέγγιση», Λόγος και Πράξη, 54 (1993) 5-39.
43. Βώρος Φ.Κ., «Το ξεκίνημα της Επανάστασης του '21 από την Αγία Λαύρα: Θρύλος και ιστορική αλήθεια», Εκπαιδευτικά, 3 (1986) 17-25.
44. Λιναρδάτος Σπ., *Πώς φτάσαμε στην 4η Αυγούστου*, Αθήνα 1974.
45. Σκληράνη Εύη, *Η διδασκαλία της νεότερης και σύγχρονης Ιστορίας από τις πηγές. Θεωρία και πράξη*, Σμίλη, Αθήνα 1987.
46. Λιναρδάτος Σπ., *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, τομ. 5, Παπαζήσης, Αθήνα 1977-1986.
47. Σκουλάτος Βασ., «Η διδασκαλία της ιστορίας του 20ου αι. στην ελληνική Μέση Εκπαίδευση», Νέα Παιδεία, 36 (1985) 153-165.
48. Τσουκαλάς Κων., *Η ελληνική τραγωδία*, Αθήνα 1987.
49. Μοσχόπουλος Γεώργ., *Ιστορία της Κεφαλονιάς*, τομ. 2, Αθήνα 1985, 1988.
50. Τζουγανάτος Νικολ., *Μελετήματα Ιστορίας και Λαογραφίας της Κεφαλονιάς*, τομ. 2, Εκδ. Συλλόγου «Λειβαθώ» Κεφαλονιάς, Αθήνα 1996.
51. Λονκάτος Σπ., *Τα χρόνια της Ιταλικής και Γερμανικής Αντίστασης στην Κεφαλονιά και την Ιθάκη*, τομ. 3, Εκδ. «Η Εύγερος», Αθήνα 1991.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

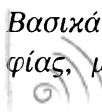
VI. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ – ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ – ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

A. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. Βέικος Θεόφιλος, *Εισαγωγή στις Φιλοσοφικές Σπουδές*, Γρηγόρης, Αθήνα 1988.
2. Βουδούρης Κ., *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, Αθήνα 1984.
3. Γεωργούλης Κ., *Ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας* τομ. 2, Παπαδήμας, Αθήνα 1975.
4. Γκίκας Σ., *Φιλοσοφικό λεξικό*, Αθήνα 1964.
5. Θεοδωρακόπουλος Ιω., *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*, Αθήνα 1975.
6. Ντόκας Αγησ., *Φιλοσοφικό λεξικό*, Αθήνα 1964.
7. Παπαλεξανδρου Κ.Θ., *Συνοπτική ιστορία της φιλοσοφίας*, Αθήνα 1964.
8. Chatlêt François, *Η φιλοσοφία*, τομ. 4, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργος, Γνώση, Αθήνα 1989.
9. Φιλοσοφία, *Σεμινάριο ΠΕΦ*, 6 (1986).
10. Adorno Th., *Σε τι χρησιμεύει ακόμα η φιλοσοφία;* μτφρ. Π. Σούρλας, Έρασμος, Αθήνα 1990.
11. Μουτσόπουλος Ευαγγ., *Τι είναι φιλοσοφία; Φιλοσοφικοί δρόμοι*, Αθήνα 1978.
12. Παπανούτσος Ευαγγ., *Φιλοσοφικά προβλήματα*, Αθήνα 1964.
13. *Λεξικόν της προσωκρατικής φιλοσοφίας*, εκδ. Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1994.
14. Βέικος Θεόφιλος, *Προσωκρατική φιλοσοφία*, Γρηγόρης, Αθήνα 1982.
15. Βουδούρης Κων., *Προσωκρατική φιλοσοφία*, εκδ. Ιωνίας, Αθήνα 1988.
16. Τερέζης Χρ., «Η κοινωνική αποστολή της φιλοσοφίας», *Νέα Παιδεία*, 61 (1992) 47-55.

17. Μπιτσάκης Ε.Ι., «Η μαρξιστική γνωσιολογία», Σεμινάριο ΠΕΦ, 6 (1986) 47-68.
18. Παπανούτσος Ευαγγ., *Γνωσιολογία*, Ίκαρος, Αθήνα 1962.
19. Παπανούτσος Ευαγγ., *Αισθητική*, Ίκαρος, Αθήνα 1956.
20. Παπανούτσος Ευαγγ., *Ηθική*, Ίκαρος, Αθήνα 1956.
21. Πελεγρίνης Θεοδ., *Ηθική Φιλοσοφία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.
22. Χριστοδουλίδης Π., *Αισθητική και θεωρία της τέχνης*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994.
23. Παπανούτσος Ευαγγ., *Λογική*, Δωδώνη, Αθήνα 1970.
24. Βορέας Θεοφ., *Λογική*, εκδ. Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 1972.
25. Τατάκης Β.Ν., *Λογική*, Θεσσαλονίκη 1966.
26. Βέικος Θεοφ., *Φιλοσοφία και επιστήμη*, Γρηγόρης, Αθήνας 1982.
27. Γέμτος Π.Α., *Οι κοινωνικές επιστήμες*, Δαρδανός, Αθήνα 1995.
28. Μάρκου Αντώνης, «Η έννοια της επιστήμης κατά το σοφιστή Λυκόφρονα», Φιλολόγος, 51 (1988) 27-34.
29. Φιλοσοφία και Πολιτική, *Ελληνική Φιλολογική Εταιρεία*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1982.
30. Πελεγρίνης Θεοδ., *Φιλοσοφία και αμφισβήτηση, (Για τον Θεό, την Γνώση και την Ηθική Πράξη)*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1992.
31. Πελεγρίνης Θεοδ., *Οι πέντε εποχές της φιλοσοφίας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.
32. *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία της Επιστήμης* (Αποδ. από τα αγγλικά), Π. Θεοδώρου – Κ. Παγωνδιώτης – Γ. Φουρτούνης, Επιστ. – επιμελ. Αρ. Μπαλτάς, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1999.
33. Ζιγκόν Ολοφ, *Βασικά προβλήματα της φιλοσοφίας*, μεταφ. Ν. Σκουτεράπουλος, Αθήνα 1999.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Γνώση, Αθήνα 1991.

34. Φιλοσοφία, Επιστήμες και Πολιτική, Τομέας Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (Συγκομιδή προς τιμήν του ομότιμου καθηγητή Ευτύχη Μπιτσάκη), Τυπωθήτω, Αθήνα 1998.
35. Γεωργούλης Κ., «Λογική η διδακτική του μαθήματος», Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια, τομ. Γ' σσ. 600-662.
36. Μπαγιόνας Αυγ., «Η διδασκαλία της φιλοσοφίας στη Μέση Εκπαίδευση», Σύγχρονη Εκπαίδευση 69 (1993) 26-27.
37. Βέικος Θεοφ., «Η Φιλοσοφία, Μελέτη κειμένου», Το Τεύχος, 2 (1982) 9-14.
38. Νούτσος Παναγ., «Το "μάθημα" της Φιλοσοφίας στη Μέση Εκπαίδευση», Σύγχρονη Εκπαίδευση 69 (1993) 26-27.
39. Παπακωστούλα-Γιανναρά Γ.Α., «Η ανάγνωση των φιλοσοφικών κειμένων και η διδασκαλία του φιλοσοφικού μαθήματος», Σεμινάριο ΠΕΦ, 6 (1986) 116-125.

Β. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ

1. Φράγκος Χρ., *Ψυχοπαιδαγωγική (Θέματα παιδαγωγικής ψυχολογίας, παιδείας, διδακτικής και μάθησης)*, Παπαζήσης, Αθήνα 1977.
2. Αναστασιάδης Βασ., *Ψυχοπαιδαγωγική της εφηβικής ηλικίας*, Αθήνα 1996.
3. Δράκος Γεώργιος, *Ειδική Παιδαγωγική των προβλημάτων λόγου και ομιλίας*, Αθήνα 1998.
4. Σακκάς Δημ., *Παιδαγωγική Ψυχολογία*, (Πρόσω-

5. Τατάκης Β.Ν., *πικότητα, προσαρμογή, μάθηση*, Γρηγόρης, Αθήνα 1977.
6. Κάιλα Μαρία, *Παιδαγωγική, «Αστήρ», Αθήνα 1978.*
Ο εκπαιδευτικός στα όρια της παιδαγωγικής σχέσης, Αθήνα 1999.

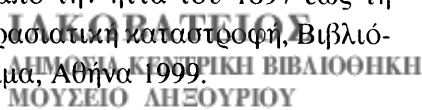
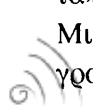
Γ. ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

1. Γεώργας Δ., *Κοινωνική Ψυχολογία*, τομ. 2, Αθήνα 1986.
2. Νασιάκου Μαρία, *Η Ψυχολογία σήμερα*, τομ. Α', Γενική Ψυχολογία, τόμ. Β', Κλινική Ψυχολογία, Παπαζήσης, Αθήνα 1982.
3. Παρασκευόπουλος Ι., *Ψυχολογία ατομικών διαφορών*, Αθήνα 1994.
4. Πιαζέ Ζαν, *Ψυχολογία και Παιδαγωγική*, μτφρ. Α. Βερβερίδης, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1979.
5. Πόρποδας Κ., *Εισαγωγή στην Ψυχολογία της γλώσσας*, Αθήνα 1984.
6. Πόρποδας Κ., *Η διαδικασία της μάθησης*, εκδ. Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 1985.
7. Αγγελάκος Κώστας, «Η διδασκαλία της ψυχολογίας στο ελληνικό σχολείο σήμερα», Λόγος και Πράξη, 44 (1991) 35-39.
8. Γεδεών Σοφία, «Το μάθημα της Ψυχολογίας στη Μ.Ε.», Σεμινάριο ΠΕΦ, 7 (1986) 9-21.

ΓΕΝΙΚΑ ΕΡΓΑ

1. Κούτρας Δημήτριος, *Οι νέοι και η πολιτική, (Κείμενα πολιτικής φιλοσοφίας)*, Τυπωθήτω, Αθήνα 1998.
2. Παναγόπουλος Ανδρ., *Εισέτι Φοίβος έχει καλύβην...*, (Φιλοσοφικά – Κριτικά – Δοκιμιογραφικά), Νέα Σύνορα, Αθήνα 1995.
3. Παναγόπουλος Ανδρ., *Επισημάνσεις (Αρχαιογνωστικά δοκίμια)*, Αθήνα 1990.
4. Παναγόπουλος Ανδρ., *Κριτικά και Συγκριτικά (Δοκίμια λογοτεχνικής κριτικής και συγκριτικής φιλολογίας)*, Αθήνα 1988.
5. Καζαμίας Ανδρ. –Κασσωτάκης Μ., *Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, Σείριος, Αθήνα 1995.
6. Πελεγρίνης Θεοδ., *Άνθρωποι, Ζώα, Μηχανές, (Δοκίμιο για την ανθρώπινη ύπαρξη)*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1987.
7. Ηλιού Μαρία, *Εκπαιδευτική και κοινωνική δυναμική*, Πορεία, Αθήνα 1984.
8. Βώρος Φαν., *Η Φιλοσοφία της Εκπαίδευσης*, εκδ. του «Εκπαιδευτικού Συνδέσμου», Αθήνα 1987.
9. Derrau Max, *Ανθρωπογεωγραφία*, μτφρ. Γιωργ. Πρεβελάκης, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1987.
10. Κίνηση Πολιτών κατά του Ρατσισμού, *Η Ευρώπη αντιμέτωπη με το φαινόμενο του ρατσισμού*, Παρασκήνιο, Αθήνα 1995.
11. Γιανουλόπουλος Γιάννης, *«Η Ευγενής μας τύφλωσις...». Εξωτερική πολιτική και «Εθνικά θέματα» από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική καταστροφή*, Βιβλιόγραμμα, Αθήνα 1999.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

12. Θεοδωρόπουλος Βύρων, *Σύνορα. Η μεταβαλλόμενη σημασία της εδαφικής κυριαρχίας*, Σιδέρης, Αθήνα 1999.
13. Δεσποτόπουλος Κ., *Θέματα Ιστορίας και Πολιτικής*, Παπαζήσης, Αθήνα 1979.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

1. T. B. Bottomore, *Κοινωνιολογία*, εισαγ. μτφρ. και επιμελ. Δ.Γ.Τσαούσης, Gutenberg, Αθήνα 1983.
2. Μαξ Βέμπερ, *Βασικές έννοιες της Κοινωνιολογίας*, Κένταυρος, Αθήνα 1996.
3. Γ. Πάσχος, *Πολιτική Δημοκρατία και Κοινωνική εξουσία*, Παρατηρητής, Θεσσαλον. 1981.
4. Κ.Χ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά δικαιώματα*, Σάκκουλας, Αθήνα 1998.
5. Α. Μανιτάκης, *Το Σύνταγμα 1975/76*, Σακκουλας, Θεσσαλονίκη 1992.
6. David Beetham 'Kevin Boyle, *Δημοκρατία* (μτφρ. Στ. Σταματιάδης-Περ. Χριστοδούλου), Εστία, Αθήνα 1996.
7. Γ. Κοντογιώργης, «Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ως πρόταγμα και ως προοπτική», *Πρακτικά Συνεδρίου με τίτλο: Ο Έλληνας εκπαιδευτικός και η ευρωπαϊκή του διάσταση*, Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη-Εκπ/τήρια Κωστέα – Γείτονα, Αθήνα 1994, σσ. 27-44.
8. Ν. Κωστίσης, *Η Ευρωπαϊκή Ένωση: ένα σύντομο οδοιπορικό, στην ιστορία, τους θεσμούς και τις βασικές πολιτικές της*. Εκδ. Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

9. ΕΚΕΜ (Συλλογικό), *Ελληνική πολιτισμική ταυτότητα και ευρωπαϊκή ενοποίηση*, Εστία, Αθήνα 1993.
10. Αν. Φραγκουδάκη, «Οι θεωρίες για την υποβάθμιση της ελληνικής γλώσσας: η ευρωπαϊκή διάσταση μιας κρίσης (ταυτότητας)». *Πρακτικά Συνεδρίου*, σσ. 112-125.
11. Σ. Καράγιωργας κ.ά., *Διαστάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα* (τομ. Α' και Β'), Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1990.
12. Μ. Brown και J. Many, *Η ιστορία της Greenpeace, όπως την αφηγούνται οι ίδιοι οι πρωταγωνιστές της*, μτφρ. Δόμνα Μιχαήλ, Καστανιώτης, Αθήνα 1992 (β' έκδ.).
13. Ε. Laclau, *Για την επανάσταση της εποχής μας*, μτφρ. Γ. Σταυρακάκης, Νήσος, Αθήνα 1997.
14. Λ. Αλτουσέρ, *Ιδεολογία και Ιδεολογικοί Μηχανισμοί του Κράτους*, Θέσεις, Θεμέλιο, Αθήνα 1983 (δ' έκδ.).
15. Δ. Βεργίδης, *Υπο-εκπαίδευση, Κοινωνικές πολιτικές και πολιτισμικές διαστάσεις*, Ύψιλον, Αθήνα 1995.
16. Κ. Λιβιεράτος και Τ. Φραγκούλης, (επιμελ.), *Η κουλτούρα των Μέσων – Μαζική Κοινωνία και πολιτική βιομηχανία*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1991 (γ' έκδ.).

17. Ουλ. Μπέκ,

Τι είναι παγκοσμιοποίηση; Λανθασμένες αντιλήψεις και απαντήσεις.
Μετ. Ν. Κοττίας, Καστανιώτης.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΘΕΟΥΤΟΥ

18. P. Bourdieu, *Αθήνα 1999. Για την τηλεόραση, Μετ. Ν. Παναγιωτόπουλος, Εκδ. Liber-Πατάκη, Αθήνα 1999.*
19. Α. Μουσούρου, *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας, Gutenberg, Αθήνα 1989.*
20. Σβ. Μπίρκερτς, *Οι ελεγείες του Γουτεμβέργιου - Η μοίρα της ανάγνωσης στην ηλεκτρονική εποχή, Καστανιώτης, Αθήνα 1994.*
21. Ι. Δεληγιάνη και Σ. Ζιώγου (επιμ.) *Εκπαίδευση και φύλο, Ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1994.*
22. Διεθνής Αμνηστία, Ελληνική Επιτροπή, *Εκπαίδευση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1997.*
23. Ν. Elias, *Η διαδικασία του πολιτισμού. Η ιστορία της κοινωνικής συμπεριφοράς στη Δύση, Μετ. Θ. Λουπασάκης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1996.*
24. Ε. J. Jobsbawn, *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα, Μετ. Χρ. Νάντρεϊς, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1990.*
25. Ν. Πόστμαν, *Τεχνοπώλιο - Η υποταγή του πολιτισμού στην τεχνολογία, Καστανιώτης, Αθήνα 1999.*
26. Ρ. Shipman, *Η εξέλιξη του ρατσισμού, Νεα Σύνορα, Αθήνα 1999.*
27. Το πολύχρωμο σχολείο. *Μια εμπειρία διαπολιτισμικής εκπαίδευσης μέσα από την τέχνη, Νήσος, Αθήνα 1996.*
28. Κ. Βρατσάλης, *Μάθηση και εκπαιδευτική πρακτική, Νήσος, Αθήνα 1997.*

29. Ν. Ιντζεσίλογλου, *Κοινωνικοποίηση του ατόμου, Παρατηρητής.*
30. Kr. Muehlbauer, *Κοινωνικοποίηση--θεωρία και έρευνα*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1985.
31. Χρ. Νόβα Καλτσούνη, *Κοινωνικοποίηση- η γένεση του κοινωνικού υποκειμένου*, Gutenberg, Αθήνα 1995.
32. Γ. Πυργιωτάκης, *Κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικές ανισότητες*, Γρηγόρης, Αθήνα 1989.
33. Μ. Φουκώ, *Επιτήρηση και τιμωρία*, Εκδ. Ράππα, Αθήνα 1989.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

Α΄ ΠΟΙΗΣΗ

Δ. Αντωναχάτος

Οι άνθρωποι
ανάβουν φωτιές
στον παγωμένο
κόσμο

Βρέχει ευθύνες.
Ανασταίνονται
οι ζωντανοί νεκροί

Μάκης Αποστολάτος

Μου 'παν να χαράξω δυο γραμμές
σαν τους μαθητές του Καββαδία,
μα έχω σπάσει ρίμες και δομές
της ζωής τα μέτρα παρωδία.

Διάβαζ' η Λενιώ το Σολωμό,
τα κορίτσια τ' άλλα τον Καβάφη
κι όλες ένα σούρουπο χλομό
φύγαν:... Η ζωή τους πήγε στράφι.

Το νυμφίδιο "γλίτωσε", η Χαρά,
Μούσα θα την ήθελε ο Ελύτης,
έκτοτε θολώνει τα νερά.
Η Λολίτα πάντα καταλύτης.

Μόνοι τους μιλάνε οι καιροί,
φέτος ξεσκονίζουν το Σεφέρη.
Έλιωσε απ' τη φλόγα το κερί.
Φόρτσα και μας έχουνε στο χέρι.

Κ. Π. Γεωργόπουλος - Πακιδόλος

ΑΡΓΟΝΑΥΤΕΣ

Είχαμε φτιάξει την Αργώ μ' έλατο μαύρο, λείο
απ' το νησί του Κέφαλου, τ' ολόμαυρου βουνού
κι όταν μπονόρα λύναμε στην Ιωλκό το πλοίο,
λέγαμε πως θα φθάναμε στις άκρες τ' ουρανού.

Ντυμένοι γιδοτόμαρα και με κουπιά σπασμένα
στη Γη του Πόντου φθάσαμε και του τυφλού Φινέα
του μάντη, που μας κοίταζε με μέτια απελπισμένα
και σε βοήθεια, κάλαινε τα τέκνα του Βορέα.

Οι Άρπυιες οι βρωμερές, οι κόρες του Τυφώνα
τ' άρπαζαν απ' τα χέρια του, την κάθε του τροφή
κι έμενε ο μάντης νηστικός, ολόκληρο χειμώνα
κι ήθελε να τον σώσουμε απ' την καταστροφή.

Κι εμείς, που θέλαμε όμορφη να δούμε την πατρίδα
κρεμώντας στο κατάρτι μας τ' ολόχρυσο τραγί,
δεν μάθαμε το μυστικό ποτέ για την Κολχίδα
που ο μάντης κράταγε σφιχτά στην πατρική του Γη.

Σχεδόν ανώριμα παιδιά, ξεχνώντας το σκοπό μας
στην ξένη κάναμε τη Γη σπονδές στον Αίνειο Δία.
Τις Άρπυιες να σκοτώσουμε, δεν ήτανε γραφτό μας
κι έγινε η εκστρατεία μας μια σκέτη τραγωδία.

HOMO HABILIS

Κάποιοι το θέλουν
και κατεβαίνουμε τη σκάλα.
Να έρθουμε πάλι στα νισά του χρόνου.
Εκεί που τ' άλογα του Αίνου
πέφτουν δολοφονημένα.
Εκεί που οι Κύκνοι ξεφυχούνε
στους νερόλακους,

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

σφυγμομετρώντας τους βαρβάρους.

Κει που τα πεύκα

τα καλοκαίρια αποχαιρετώντας

γκρεμίζονται φλεγόμενα

στο πέλαγος.

Κάποιοι το θέλουν

και κατεβαίνουμε τη σκάλα.

Όχι. Δεν μπορεί

τόσο μικρός να φαίνεται ο άνθρωπος.

Ενώ βλασταίνουν στους κάμπους

τ' αραβοσίτια και οι νεραγκούλες.

Ενώ υψώνονται κατάμεστα με φως

τα κυπαρίσσια.

Κάποιοι μετέωροι στα βήματά τους

αναδιπλώνονται, παίρνοντας θέση,

πυροβολώντας στην καρδιά το Μέλλον.

Όχι. Δεν μπορεί τόσο μικρός

και τόσο άκυρος να φαίνεται ο άνθρωπος.

Κάποιοι το θέλουν και κατεβαίνουμε

τη σκάλα. Να 'ρθουμε πάλι στα μισά του χρόνου.

Εκεί στη μέση κάπου της Βιλλαγραγκίου.

Σ' ένα βαλτότοπο...

Να συναντήσουμε το HOMO HABILIS.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Νίκος Γρηγοριάδης

Ο ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ

Ολόφωτος σαν έρωτας μες στο χρυσό και τ' αργυρό του γέλιο
ο θάνατος. Μ' ένα φιλή κι ένα τσαμπί τ' αγριοπερίστερα
ξεμανταλώνουν μια μια οι μυστικές στρόφυγγες του παραδείσου.

Οσμές ανθισμένων κίτρων πάνω στην αχλή των ποταμών,
της Αρέθουσας τα μύρα και το αίμα της ρομφαίας να λάμπει
εκχλωμώσεις φυλιών και δαγκωματιές ξαφνικές σαν των πουλιών,
όταν μαζεύουν σπυρί σπυρί τη διάσπαρτη αγάπη.

Και βέβαια, αν μπορούσα, πάλι στο πλάι θα έγερνα
σαν φτερωτό πλεούμενο να αλιεύω στα τυφλά τη μορφή σου
στους θολούς καθρέφτες των νερών, επειδή τέτοιες ώρες
κελαηδούν τα κοράλια στους βυθούς κι ο αφρός ξεναγεί το όνειρο
σε τόπο χλοερό, όπου οι πτυχές των εικόνων
ξεδιπλώνονται μεμιάς κι αναρτώνται σε φωτεινά πλαίσια γαλάζιου.

Στο ίδιο ρεύμα μυρώνονται έτσι κι αλλιώς. Το θέμα είναι
αν, και πόσο, μπορείς να σηκώσεις το άρρητο,
να ξεφλουδίσεις τ' άσπρο του αμύγδαλο, όπως ξεντύνεις μια παρθένα
ή πλένεις το αποκαθηλωμένο σώμα και το μυρώνεις
να το γνωρίσει ο άγγελος.

Πάντα λικνίζομαι σ' ένα κιόσκι σκιερό ερώτων και σ' ένα
αργό πλεούμενο με σταθερή τη ρότα του σ' ένα εκκλησάκι κλειστό
του Αγίου Αυγούστου
λουσμένο ευγένεια ψαλμών και θυμιάματος.

Αν έχει ή όχι ο ουρανός κρικέλια, δεν το γνωρίζω. Πάντα
τις αερόσκαλες χρησιμοποιώ να φτάσω στον προορισμό μου.

Γιαν. Κλεόνης - Κορδώσης

ΣΤΟ ΠΑΤΡΙΚΟ ΜΑΣ ΣΠΙΤΙ

Στο πατρικό μας σπίτι ξέραμε πως οι νύχτες ήσαν δικές μας
 οι κατάκλειστες νύχτες του Γενάρη, που γυρεύαμε πάντα,
 όταν νιώθαμε πως γλιστρούσαμε στις παγωμένες λίμνες
 που δεν οδηγούσαν πουθενά παρά μονάχα στην ανακύκλωση της αφετηρίας.

Πάντοτε εξορμούσαμε απ' την άσβεστη φωτιά της ιερής εστίας
 κι απορροφηθεί είχαμε στο τέλος απ' τις νοητές μας παρήγορες εικόνες.
 Τότε κατανυχτικοί φυγάδες σερνόμαστε στο παραγώνι
 και τραγουδούσαμε κάτω απ' τις ανεξερεύνητες σκιές των ορέων
 που καραδοκούσαν να μας οδηγήσουν στα βασίλεια των γερόντων.

Τα φωνητικά μας άλματα περνούσαν τις κορυφές των καμινάδων,
 και οι παρακαθήμενοι σύντροφοι μαγνήτιζαν τη νυχτερινή θαλπωρή
 κοιτάζοντας ερωτόληπτα, μεσ' απ' τους νυχτερινούς διαλογισμούς των,
 τις λευκόμορφες μάγισσες των βοσκότοπων και των αγρών
 με οδοντικές συστοιχίες σε σχήματα αστρικών συστροφών.

Πόσο ανεπαίσθητα βρεθήκαμε στις παρυφές του απόκοσμου,
 κι ύστερα έξω απ' την πυρά κι απ' τα θυσιαστήρια των αγίων!

Αθόρυβα μας μετακίνησαν, έτσι, που τώρα
 την ιστορία μας έχουμε σχεδόν ξεχάσει
 και φωνάζουμε σας τους μακάους στον απολιθωμένο δρυμό
 ψάχνοντας τις καταβολές μας μες στα φαντάσματα του νου μας
 για τις δικές μας νύχτες κάποιου απόμακρου Γενάρη.

ΟΙ ΓΟΝΑΤΙΣΤΟΙ ΔΡΟΜΕΙΣ ΜΕ ΤΑ ΣΥΜΒΑΤΙΚΑ ΛΑΒΑΡΑ

Τα κυρτωμένα κορμιά των ανθρώπινων ανομημάτων
 απασχόλησαν τα αδρανή τους μέλη σε καθορισμένες ποσές
 μυσταγωγών
 κι από κει ξεκινώντας, ξέμακρὰ ατένιζαν τα πλήθη

των παρερχόμενων, όμοιων με συστοιχίες δενδρώνων,
όπου τα μέλη τους αφομοίωσαν τους κλάδους των αιωνόβιων.
τα κορμιά των αρχέγονων αμετάλλακτων δασών.

Χαμογελούσαν στο προβάδισμά τους, σερνάμενοι στους πολύχρωμους
λεμώνες,

οι γονατιστοί δρομείς με τα συμβατικά λάβαρα των κυρίων
εμφυτευμένα ως τα πέρατα των οικουμενικών κατακτήσεων,
στα ρηχά ωκεάνεια ύδατα, που διέφυγαν
την ωρίμανση των καιρών, τον ηλιακό άνεμο.

Όσπου να γείρει η μέρα στης αντηλιάς το πλεύρισμα
ερίγησαν οι επιδερμικοί νευρώνες των νικητών,
κι ώσπου ν' αντιληφθούν οι αρτιμελείς αμύητοι τα συμβάντα,
οι έρποντες ξεπέρασαν τους ταχύτερους δρομείς,
με τα σχήματα του καμάτου ανεκδήλωτα
πάνω στα στεγνά τους μέλη που παραληρούσαν
απ' τις ασυγκράτητες κραυγές των χειροκροτητών.

Διονύσης Μαρκαντωνάτος

Κάπου στο βορρά.....

Κάπου στο βορρά μες σε δάση θάλάσσες
 πόσα χρώματα αγκαλιά
 δες που οι αγάπες ξύπνησαν
 που παππούς για να σου πει ένα καιρό και μια φορά
 κάπου στο βορρά.....

Κάπου στο βορρά
 ποιοί καβάλα στ' όνειρο αλλά συ νάσαι πεζός
 κι ομορφιές δε χάλασες
 πάντοτε ταξιδευτής, μα και πάντοτε ριζός
 δεύτερη τρίτη φορά
 κάπου στο βορρά.....

Μέρες κει ανύχτωτες νύχτες αξημέρωτες
 που ανασταίνουν έρωτες
 και χαρές ανείπωτες
 κι έχει διάσταση η χαρά
 κάπου στο βορρά.....

Κάπου.....
 Τι κι αν πας σε ξέμακρα να γυρεύεις του Δελφούς
 όπου Φοίβος έφτασες λες στους Υπερβόρειους
 και να βλέπεις τους λαούς όλους σαν εγχώριους
 ναι κάθε φορά
 να 'ναι όποια καρδιά ανοιχτή
 για να σε καλοδεχτεί
 κάπου στο βορρά.....

Norrviken Σουηδίας, Δεκέμβρης '99

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Ευρώπη Μοσχονά-Μαραγκάκη

ΕΙΜΑΣΤΕ ΠΟΙΗΤΕΣ

Είμαστε ποιητές σημαίνει,
 πως ανατέμνουμε τη ζωή
 στο τραπέζι των αισθήσεων
 με νυστέρι το νυγμό
 της γρηγορούσας συνείδησης.
 πως κτίζουμε στις αμμουδιές του κόσμου
 με τα υλικά που είναι φτιαγμένα τα όνειρα.

Είμαστε ποιητές σημαίνει:
 Σωπαίνουμε κι ακούμε τη ζωή.
 Αφηνόμαστε γυμνοί στην ανάσα του κόσμου.
 Κι ανατέμνουμε τη ζωή
 στο τραπέζι των ιδανικών
 με νυστέρι τη χίμαιρα.

Αυτό μόνο.

Η ΥΠΟΓΡΑΦΗ

Στους αδιάφθορους που τελικά προσκυνούν

Τι αξία έχει μια υπογραφή:
 Καμία...
 Σαν το αδειανό το ένδυμα είναι.
 Έχει νόημα μόνο όσο κλείνει
 μέσα της εσέ.
 Όμως, σαν εκχωρείς το είναι σου
 σε ανάξιους για σταλαγμούς γαλήνης,
 σαν μηδενίζεις τη μάχιμη αξιοπρέπειά σου,
 τότε σίγουρα δεν έχει αξία.

Λοιπόν,
 σαν βάζεις κάπου την υπογραφή
 μένει να δεις, αν έχει μέσα της
 Εσέ.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Στον Γ. Δράκο

Στο ρείθρο του βάραθρου είμαστε
ισορροπιστές στο τεντωμένο σχοινί
ανισόρροπης ακμής

Τα δάκτυλα δείχνουν τον κόσμο που έρχεται
στο φόντο του ζοφερού όζοντος.

Δάση τα τείχη της μοναξιάς...
Στείρες στιγμές.
Η ψυχή του ανθρώπου στίβεται
στις μυλόπετρες της αβεβαιότητας.
Ο νους ενδύεται τη φενάκη της ματαιοδοξίας
και περιφέρεται ως υπόλυτος Κύριος
εν μέσω ερειπίων.

Ανατολή και Δύση, Βορράς και Νότος
χειροκροτούν τον επαίτη,
που προωθεί την ιστορία
ως άξεστος προαγωγός.

Κενό...
Ο Θεός κυνηγημένος ατενίζει
πίσω από την κρούστα των δακρύων
τον πλανηθέντα.
Και η Εύα θρηνεί στα ερείπια της αγνότητας.
Η γη εκπορνευμένη γυρνά ατελεύτητα
στο ρολόι της βέβαιης αποσύνθεσης.

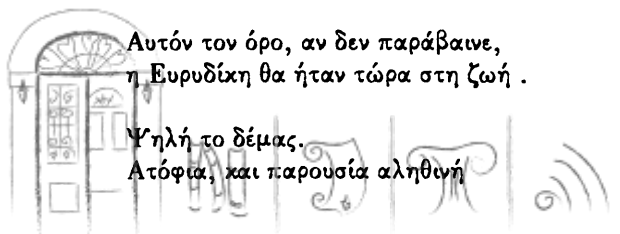
Η ΠΑΡΑΒΑΣΗ

Αυτόν τον όρο, αν δεν παράβαινε,
η Ευρυδίκη θα ήταν τώρα στη ζωή .

Ψηλή το δέμας.
Ατόφια, και παρουσία αληθινή

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

στα όρια των τρυφερών του πόθων.
 Μα είχε πεπερασμένη αντοχή.
 Κι έτσι εκείνη χάθηκε
 στο χώρο του ανεπίστρεπτου.

Με παγωμένη την καρδιά του
 πια βλέπει τη μοναξιά του δρόμου.
 Άφαντη εκείνη.
 Κι αναρωτιέται το γιατί.
 Απάντηση καμία.
 Μόνο η Ευρυδίκη στη νεφέλη των ονείρων του
 χαμογελάει μελαγχολικά.
 Εκείνη γνώρισε του πόθου του το βάθος.

ΜΕ ΤΗΝ ΚΡΗΣΑΡΑ ΤΟΥ ΉΛΙΟΥ

Της Ελένης

Με την κρησάρα του ήλιου
 κοσκινίζεις των ανθρώπων τα πάθη
 Ακριβή εσύ.
 Με το βλέμμα αποστραμμένο άλλους σε κόσμους
 άλλους.
 Φόρεσες στα μαλλιά τον αποσπερίτη.
 Στα χέρια σύναξες το στερνό φως
 Και με του ήλιου την κρησάρα
 αργά, λειτουργικά,
 κρησαρίζεις των ανθρώπων τα πάθη
 Σωρός στα πόδια σου οι κόκκοι.
 Ενώ το στερνό φως βυθίζεται
 στα ερέβη των μαλλιών σου.
 Και σύ μόνη και ακριβή
 περιμένεις τη σελήνη
 που αργά ανεβαίνει από τα βάθη της σιωπής.
 Χλομή. Μοναχική κι εκείνη.

Στα χέρια σου ακινητούν μαρμαρωμένες
 οι στερνές ηλιαχτίνες...

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΣΤΗ ΜΟΥΣΑ

Σ' έναν εξώστη των Δελφών
ονειρική η θωριά σου διαγράφεται,
καθώς ακινητεί στο απομεσήμερο
η ανάσα της Πυθίας.
Αθάνατη!
Με την κόμη λιτή,
δοσμένη στον ακύμαντο αγέρα.
Με τις λινές πτυχές του λευκού ενδύματος
να φεύγουν πίσω λιγόθυμες
στη θωπεία της δέιλαιης αύρας.
Γυμνοί αστράγαλοι με μετεωρισμένους βηματισμούς
πορεύονται
κι ακινητούν στο στίβο της αιώνιας ομορφιάς.
Ο στερνός ψίθυρος των βημάτων
σβήνει στις ιερές πλαγιές
περιπλεγμένος στις χορδές που σωπαίνουν
κάτω από τα πάγκαλα δάκτυλα του θεού.
Ο Φοίβος αναγέρνει την ξανθή κεφαλή.
Ανάσα καμία.
Οι αιώνες παρίστανται.
Τα μάρμαρα αναδύονται απ' το φως.
Και συ προβάλλεις στο πρόθυρο
με τη λύρα στο χέρι,
κάθε που η ανάσα της Πυθίας
ακινητεί στο απομεσήμερο.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Αντουανέττα Μπάλλα

ΕΥΘΥΝΗ

Καταισχύνη... Μπροστά στην ανθισμένη
Αμυγδαλιά

Τα βουνά και τους χείμαρρους
Για τους ποταμούς των δακρύων και την
κοιλιάδα των στεναγμών...

Ενέχομαι

Για τα εγκλήματα ορατά και αόρατα
Είμαι πίσω απ' την κραυγή πίσω από την
παγωνιά των αισθημάτων

Ενέχομαι... Για τη λεηλασία και τη σιωπή.

Την απουσία, το έρεβος.

Μαχαίρι δίκοπο η βολή...

Για τις νεκρές πολιτείες

Και τα άψυχα όνειρα Ενέχομαι

Και η δικάσμη απλώς αναβάλλεται...

ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ

Άναρχη άχρονη τη φύση μου απαρνήθηκα

Της Κίρκης το ραβδί τη μάγεψε

Και πλανιέται σκιάς όναρ

Έρπει στις αίθουσες των εκπαιδευτηρίων

Με το λυγμό του στρατώνα ψυχορραγεί

Βουλιάζει στο ψέμα των παραχαρακτών

Ασφυκτιά πίσω απ' τα προσωπεία της αγέλης

Παραδομένης στην αυταπάτη των ιριδισμών της
φυσαιδίδας

Στους διαδρόμους των διαβουλίων αιμορραγεί

Και κατακρεουργείται μες τη ρηχότητα των συναλλαγών

Σ' έρωτες αγοραίους εκφυλλίζεται

Σε θέατρο παράλογου κομπάρσος

Ντυμένη ξανα το μέγα τρόμο

Των μακρινών προγόνων της

Έκθετη ίδιο ξερόφυλλο στη δίνη ανεμοστρόβιλου.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

Παναγιώτης Νικητέας

ΣΧΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΔΩΜΑΤΙΟΥ

- I. Παράθυρα -τετράγωνα ήλιοι
το πρωί οδηγείτε τις αλήθειες στην φθορά.
Τα οράματα και οι πικρίες των ειδωλολατρών
στις σκιές των δένδρων.
Το φόβο κρύβετε πίσω στις πόρτες
αδυναμίες παράταιρες-λουλούδια αποξηραμένα
και η ψυχή στα τελευταία έντονα χρώματα
αποσύρεται.
- II. Στο σπίτι που ένωσα το πρώτο χάδι
ζωγραφίζω τους τοίχους
στα ίχνη της αγωνίας
υμνώ τις πατρίδες που χτίζαμε κάθε ξημέρωμα
τους απόηχους της ζωής τους σβύνω
με τα ερωτικά μου επιφωνήματα.
- III. Τα παράθυρα μόνιμα καρφωμένα
στο γαλάζιο φως.
Η αχόρταγη ψευδαίσθηση
στην λευκότητα των ηλεκτρικών ήλιων
σβύνει σκιές
της θλίψης.
- IV. Σχήματα του δωματίου
επάλληλες γραμμές τετραδίου
μόνιμος εφιάλτης δογματικών
καταδικασμένοι
να οραματίζονται και να συνωμοτούν
διαλέγουν τους ιριδισμούς της φωτιάς.

V. Τα μυστικά μου σε πέτρινες στοές.
Παράθυρα πόρτες δεν τρίζουνε
μονάχα πελεκημένα βράχια και λειχήνες
συντροφεύουν τον φίθυρο των κεριών.

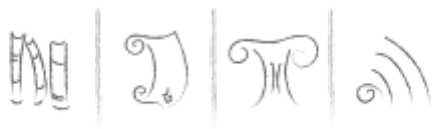
Τα μαθημένα χέρια ακόμη ζωγραφίζουν
γλαρόπουλα και κύματα για την λευκή σιωπή

Μαριάντζελα Τρομπέτα (Μαθήτρια Γ' Γυμνασίου)**ΝΙΚΗ Ή ΗΤΤΑ**

Κοίταξε γύρω σου, τί βλέπεις;
ευτυχία ή δυστυχία
επιτυχία ή αποτυχία;
νίκη ή ήττα;
Μέσα από το βούρκο των δακρύων σου
ο ήλιος σου φαίνεται θλιμμένος
μέσα στο πονεμένο σου στήθος
νιώθεις τα πάντα να σημαίνουν “ΤΕΛΟΣ”
Μα γιατί, αφού νικήσατε στον πόλεμο;
Όμως, σπίτια καταστράφηκαν,
άνθρωποι σκοτώθηκαν,
παντού απλώθηκε ο θρήνος...
σαν αιώνια κατάρρα.
Ανάμεσα στα αποκαΐδια
στα ερείπια και τα μνήματα
μέσα από την παραδαρμένη γη
μια μούσα ξεπροβάλλει
και τραγουδά την ειρήνη!

Κυριακή, 15 Αυγούστου 1999

Γιώργος Φωταγγέλου

ΤΟ ΝΑΥΤΑΚΙ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ

Αστραφτεροί ταξιδεύουν γλάροι
 παιδικών καρδιών μελωδίες,
 όμοιες εγχάρακτες
 χρυσοποίκιλτες
 κοπελών φορεσιές.

Πελάγη εναγκαλισμένα
 ενωμένα ιδεατά, σκιαίφωτα
 και όνειρα.

Καθρεφτίζεται η προσμονή
 κι ανακουφίζεται η μέθεξη του νου
 ως διαπλέουν γοργόπλωρα σακαριά
 τις μισεμένες
 απέραντες θάλασσες.

Νόι-Νόι-Άγια, Νόι-Νόι-Άγια

Ο βοριάς, ο νοτιάς
 ο ήλιος, ο καπετάνιος,
 ο ανεμοδείκτης, ο πολικός,
 ερωτευμένοι,
 ξεχύνονται
 κυνηγώντας σαν
 τραγωδίας αρχαίας χορός,
 τη σαγηνευτική αλμύρα.

Στα ξάρτια έμμετρα κι ασυγκράτητα
 σφυρίζει
 ο ξένιος γνώριμος ήχος:

Νόι-Νόι-Άγια, Νόι-Νόι-Άγια

Την ποίηση το ναυτάκι μελετά
 της Αγαπημένης του.

Στίχοι άγραφοι, ρίμες
 αταίριαστες στροφές
 ανήκουστες.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

Αστέρευτα, κυματοειδή, τα οράματα.
Τον προσκαλεί με λάγνα αίσθηση
με χρώμα εξάισιο τον μαγνητίζει.
Επιβλητικά
του ανοίγει την αγκαλιά της.

Εθελοτυφλώντας,
τη χάρη της αρνείται.
Και στερείται
υπερβατική ομορφιά.

Το μικρό βουνήσιο ναυτάκι
της στεριάς και της ξέρας αντράκι.

Nóι-Nóι-Άγια, Nóι-Nóι-Άγια

Κλειδί μυστικό
του θαλασσοδαρμένου παιδιού,
στην επανασύνδεση
της ψυχής του αρωγός,
το έσοπτρο.

Τολμά
και ρωτά
πριν με εικόνες ονειρικές κοιμηθεί.
Και σαν η μυσταγωγία τελειώσει
αγαπητικής συνδιάλεξης
με το είδωλο,
μιαν απάντηση ξεκάθαρα προσλαμβάνει
απ' τον χλωτόθαμπο καθρέφτη:

Νόι-Νόι-Άγια, Νόι-Νόι-Άγια.

... Παφλασμός κυμάτων στα ίσαλα του πλοίου.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Β' ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Νίκος Βαλλιανάτος

ΤΑ ΧΕΡΙΑ

Ξημέρωσε Κυριακή, δηλαδή τι ξημέρωσε, που ήταν κιόλας εννιάμισι, όταν σηκώθηκα. Φρέσκος φρέσκος βγήκα από το δωμάτιο που μου είχε παραχωρήσει ο παιδικός μου φίλος στο σπίτι του, στο νησί του, που έμενε μόνιμα πια.

Ήμουν ήδη δυο μέρες. Δυο μέρες με μπάνιο τα πρωινά -κάθε φορά σε διαφορετική παραλία- και ταβερνούλα τα βράδια. Θα καθόμουν τρεις βδομάδες. Ο φίλος μου επέμενε για σωστό μήνα, μα ήξερα και τον έπεισα πως οι ημερομηνίες δεν μου έβγαιναν. Έπρεπε να 'μαι πίσω στη δουλειά μου σε είκοσι το πολύ μέρες.

“Λοιπόν, πού θα πάμε σήμερα;” με την καλημέρα τον ρώτησα.

“Σήμερα λυπάμαι, μα θα πας μόνος σου, θα σου υποδείξω μια εξαιρετική παραλία”.

“Γιατί, τί έχεις να κάνεις; Κυριακή είναι!”, διαμαρτυρήθηκα.

“Πρέπει να πάω να μαζέψω τα δίχτυα μου που τα έριξα χθες το βράδυ την ώρα που έλειψα”. Η απάντησή του με απολογητικό ύφος.

- Περίφημα, θα έρθω μαζί σου, θα σε βοηθήσω στο μαζέμα.
- Δε γίνεται.
- Γιατί; Δε με θεωρείς ικανό;
- Μωρέ, ικανός είσαι και παραείσαι, δεν αμφιβάλλω καθόλου και θα ήσουν πράγματι μεγάλη βοήθεια, αλλά σου είπα δε γίνεται.
- Έλα πάλι, αφού τώρα το 'πες πως θα ήμουν μεγάλη βοήθεια.
- Ε, να, το θεωρώ γρουσουζιά. Πάντα τα ρίχνω και τα μαζεύω μόνος μου.
- Ναι, αλλά τα έχεις ήδη ρίξει ό,τι ήταν να πιάσεις τό 'πιασες.
- Δεν είναι ακριβώς έτσι. Ξέρεις, εμείς οι ψαράδες έχουμε περιέργες προλήψεις. Μην επιμένεις, δε γίνεται, σου λέω.

Και το είπε με τόσο αποφασιστικό, κοφτό και αμετάκλητο ύφος που κατάλαβα πως κάθε περαιτέρω συζήτηση επί του θέματος ήταν μάταιη.

Πήγα όντως στην παραλία που μου υπέδειξε.

Το μεσημέρι έφαγα έξω ελαφρά, γιατί έκανα όρεξη για τα ψάρια του φίλου μου εννοείται, που θα 'τρωγα το βράδυ. Δε μπορεί, χρόνια ψαράς, έστω και ερασιτέχνης κάτι θα 'βγαζε, σκεφτόμουν γυρίζοντας.

Αλλά δεν είχε βγάλει τίποτα, “ούτε λέπι”, κατά τη δική του ομολογία.

Η επόμενη βδομάδα κύλησε όμορφα, ονειρεμένα θα 'λεγα, δε χορταίνα να α-

νακαλύπτω τις κρυφές χάρες του πανέμορφου νησιού. Πάντα με τη βοήθεια του φίλου μου και της γυναίκας του.

Την άλλη Κυριακή όμως ανέκυψε το ίδιο πάλι πρόβλημα.

Ο φίλος μου έπρεπε να πάει στο φάρεμά του.

Ξανά μου 'δωσε οδηγίες για το πού θα 'πρεπε να πάω.

Το νησί ήταν φαίνεται ανεξάντλητο από ομορφιές.

Μα εμένα άλλο άρχισε τώρα να με τραβά, να μου κεντρίζει την προσοχή, να με βάζει σε σκέψεις.

Η επιμονή του φίλου μου να πηγαίνει για φάρεμα κάθε Κυριακή απaréγκλιτα. Μου 'δωσε την εντύπωση πως και βομβαρδισμός να γινότανε, αυτός εκεί, θα πήγαινε οπωσδήποτε στο φάρεμά του.

Και να πεις πως έπιανε και τίποτα. Πήρα το ρίσκο να το συζητήσω με τη γυναίκα του, αφού είχε ήδη φύγει.

Ναι, μου λέει, αυτό το πρόγραμμα ακολουθεί κάθε Σαββατοκύριακο από την άνοιξη μέχρι το φθινόπωρο, πηγαίνει και το χειμώνα αλλά σπανίως.

Σα ζεστάνει όμως η μέρα δε κρατιέται με τίποτα.

Άλλωστε, συνέχισε, ήταν ο όρος ο ένας και μοναδικός και για τούτο απαράβατος, που μου έβαλε για να με παντρευτεί.

Το Σάββατο τ' απόγευμα και η Κυριακή το πρωί, μου ξεκαθάρισε, είναι απόλυτα δικά μου. Ασχολούμαι με το φάρεμά μου, είπε, και ό,τι κι αν συμβεί -έστω κι αν γκρεμιστεί το σπίτι- εγώ θα πάω για φάρεμα.

Μια φορά τον έπεισα με τα πολλά να με πάρει μαζί του.

Πραγματικά, μάζεψε τα δίχτυα του, είχαν λίγα μικρά ψαράκια, βλέπεις οι δυναμίτες, μου εξήγησε, δεν αφήνουν περιθώρια για καλή ψαριά. Και εγώ μετά από αυτή την εμπειρία -ήταν αρκετά κουραστική για μένα- δεν είχα καμία όρεξη να ξαναπάω.

Τη ρώτησα πού συνήθως πηγαίνει για φάρεμα.

Πάντα στο ίδιο μέρος ανατολικά από την κοντινή μεγάλη παραλία, η απάντησή της.

Άρα, σκέφτηκα μετά μόνος μου, για να πάει εκεί, θα περάσει από μπροστά μου.

Προλαβαίνω να πάω, έστω κι αν είχε φύγει λίγο νωρίτερα.

Βρήκα ένα μέρος στην άμμο που να 'χει πολύ κόσμο, για να μη με αναγνωρίσει, άπλωσα την πετσέτα, κάθισα και περίμενα.

Σε λίγο είδα τη βάρκα να εμφανίζεται στα δεξιά μου. Ξάπλωσα κάτω για σιγουριά μήπως και με αναγνωρίσει, αν και η απόσταση ήταν αρκετή. Πέρασε μπροστά από όλη την παραλία και χάθηκε πίσω από τους βράχους.

Τότε ξεκίνησα, διέσχισα την υπόλοιπη αμμουδιά και συνέχισα μέσα από τους βράχους μέχρι που έφθασα σ' ένα μικρό ρυάκι που χυνόταν στη θάλασσα και εκεί ξαναβρήκα άμμο.

Μαζί και τη βάρκα χωρίς όμως το φίλο μου.

Μέσα ήταν τα δίχτυα. Μόνο που ήταν στεγνά. Πρώτα που σήμανε βέβαια

πως δε τα 'χε ρίξει, άρα ούτε λόγος να τα μαζέψει. Τότε;

Τότε γιατί όλη αυτή η σκηνοθεσία; Τι στο καλό συνέβαινε; Η περιέργειά μου στο ζενίθ. Προσεκτικά και με κίνδυνο να γίνω αντιληπτός προχώρησα προς τα πάνω ακολουθώντας το ρυάκι.

Έτσι μου ήλθε. Θα μπορούσα να συνεχίσω στην μικρή αμμουδιά και να προχωρήσω στους επόμενους βράχους. Εγώ όμως ανεξήγητα πήγα προς τα πάνω.

Έφθασα σ' ένα ψηλό βράχο. Το ρυάκι έκανε τη γύρα του. Πρόβαλα δισταχτικά το κεφάλι μου. Πάραυτα το τράβηξα. Ο φίλος μου ολόγυμνος στεκόταν κάτω από ένα μικρό καταρράκτη που έπεφτε από ψηλά και ο οποίος έφτιαχνε το ρυάκι και έκανε ντουζ.

Εμ βέβαια, βαρέθηκε να φαρέψει, έκανε το μπάνιο του στην ερημική αμμουδιά και τώρα ο άνθρωπος πλενόταν, τι πιο φυσικό, σκέφτηκα ντροπιασμένος για τις σκέψεις μου και πιο πολύ για τα έργα μου. Και τώρα τί κάνουμε; η επόμενη ερώτηση στον εαυτό μου. Μα και πάλι κάτι μ' έτρωγε. Διάολε, ήταν τόσο σημαντικό το ντουζ κάτω από το μικρό καταρράκτη;

Υπερίσχυσε η περιέργεια. Ο βράχος που βρισκόταν στ' άνοιγμα και περίπου τό 'φραζε είχε στο άλλο άκρο ένα θάμνο αρκετά φουντωτό, ένα και ένα για παρατηρητήριο. Πήγα και χώθηκα στο θάμνο - σχίνος ήταν.

Με τη μεγαλύτερη δυνατή προσοχή προχώρησα μέσα στο σχίνο και παρατήρησα από την τέλεια κρυφώνα μου το φίλο μου. Κοίταζε προς το μέρος της θάλασσας, δηλαδή από κει που είχα έλθει, αλλά στην πραγματικότητα δεν κοίταζε πουθενά, δεν έβλεπε τίποτα, δεν τον ένοιαζε ο χώρος που βρισκόταν, ήταν αλλού.

Στο πρόσωπό του, ήταν απλωμένη μια άφατη αγαλλίαση, ένα αποκάρωμα που μόνο η παρατεταμένη ηδονή φέρνει.

Κατά διαστήματα σιγομουρμούριζε' τι δεν κατάφερα ν' ακούσω. Το μυστήριο μεγάλωνε. Τί στο καλό είχε εκείνο το νερό που να προκαλεί τόση ηδονή, να προσφέρει τόση χαρά, να δίνει τόση ικανοποίηση, όση έβλεπα στο πρόσωπο του φίλου μου.

Το αίνιγμα άλυτο. Παγιδεύτηκα, κατάλαβα πως αν έφευγα μπορεί και να μ' έβλεπε, αν αποφάσιζε να φύγει την ίδια στιγμή κι αυτός. Από την άλλη μ' έτρωγε η περιέργεια για την κατάληξη του πράγματος. Πιάστηκα, μούδιασαν τα μέλη μου από τη συνεχόμενη ορθοστασία και κείνος εκεί, κάτω από τον καταρράκτη, μέσ' στον ήλιο, με το ίδιο αποχαυνωμένο χαμόγελο, την αυτή ευχαριστημένη έκφραση, πάντα με το απλανές βλέμμα της ερωτικής ηδονής ή πληρότητας και ολόγυμνος.

Τι ακριβώς έβλεπα; Ή μήπως θα 'πρεπε να πω, δεν έβλεπα; Τώρα ένοιωθα περισσότερο μεπερδεμένος. Άκρη δεν έβγαλα.

Πέρα του ότι ήταν στην ίδια θέση κοντά δυο ώρες, εγώ θα 'χα ξεπαγιάσει στη θέση του. Ευτυχώς κάπου εκεί, ντύθηκε και έφυγε.

Δεν πήγαινε άλλο, χρειαζόμουν μιαν εξήγηση και ο μόνος που μπορούσε να μου τη δώσει ήταν αυτός ο ίδιος και κανείς άλλος. Την ίδια μέρα δε βρήκα ευκαιρία για κάτι τέτοιο. Αρχισα όμως να τον προσέχω καλύτερα.

Όλη την υπόλοιπη μέρα βρισκόταν μέσα σε έξαψη και μιαν ευθυμία που δε

μπορούσε να δικαιολογηθεί -τώρα που το σκεφτόμουν καλύτερα- από τη συμπεριφορά του των προηγούμενων ημερών.

Την άλλη μέρα τ' απόγευμα, την ώρα που πίναμε αραχτοί το καφεδάκι μας -μόνοι μας- του 'κανα την κρίσιμη όσο και δύσκολη ερώτηση. Δύσκολη, γιατί αν η εξήγηση της συμπεριφοράς του ήταν απλή, λογική, συνηθισμένη, θα βρισκόμουν εκτεθειμένος απέναντί του.

- Για πες μου, σε παρακαλώ, τι σου συμβαίνει; Σε ρωτάω με όλο το θάρρος της μακρόχρονης φιλίας μας και της ιδιαίτερης αδυναμίας -μεταξύ των υπολοίπων φίλων- που ξέρεις πως σου έχω.

- Τί να μου συμβαίνει; Μια χαρά είμαι.

- Δε το νομίζω και σίγουρα δε σου φαίνεται -η χαρά εννοώ- όχι πάντως τις άλλες μέρες πλην της Κυριακής.

Με κοίταξε περίεργα, ερευνητικά, μ' ένα ύφος που 'λεγε: Ξέρει;

- Μη μου κρύβεσαι, σε ξέρω χρόνια. Όσο και αν έχεις αλλάξει και ο άνθρωπος με τα χρόνια αλλάζει, όχι όμως στα βασικά χαρακτηριστικά, η συμπεριφορά σου είναι το λιγότερο περίεργη, για να μην πω τίποτε άλλο. Και για να τελειώσουμε, δεν ψαρεύεις.

- Πώς το ξέρεις; αναστατωμένος αυτή τη φορά.

- Α, δε τ' αρνείσαι; Μα είδα τα δίχτυα σου, όταν γύρισες στο λιμανάκι, ήταν στεγνά. Ούτε που τάριζες, βόλτα τους έκανες, γιατί;

- Είναι μεγάλη ιστορία, έτσι όπως ήρθαν τα πράγματα θα σου την πω, ίσως έτσι να ξαλαφρώσω κιόλας.

Και άρχισε να ξετυλίγει μιαν απίστευτη ιστορία που ούτε μπορούσα να διανοηθώ.

“Πάνε δέκα χρόνια τώρα, ξέρεις, από τότε που άφησα την πόλη και ήρθα στο νησί μόνιμα πια. Την είχα γνωρίσει στην πόλη, τις τελευταίες μέρες πριν να φύγω. Όπως ήταν φυσικό και με τη σκέψη πως έτσι θα την ξανάβλεπα, την κάλεσα νάλθει να κάνει διακοπές μαζί μου.

Ήλθε τον Ιούλιο.

Στην πόλη είχαμε δεν είχαμε βγει δυο φορές. Τίποτα ουσιαστικό δεν είχε προχωρήσει.

Με κολάκευε που μια φινετσάτη και όμορφη ταυτόχρονα, γιατί ήταν όμορφη γυναίκα, επτά πάνω -κάτω χρόνια μεγαλύτερή μου, έδειχνε ενδιαφέρον για μένα. Και μ' έτρωγε η αμφιβολία κατά πόσο τούτη η σχέση μπορούσε να προχωρήσει, από τη σκοπιά της εννοείται, γιατί εγώ ήμουν φουλ ερωτευμένος, έστω και αν έφυγα, μα ξέρεις δεν γνώταν αλλιώς' ήταν μια από καιρό παρμένη απόφαση.

Εγώ, αν θυμάσαι, ήμουν 28 όπως και συ φυσικά, και αυτή 35 με 36.

Πέραγε ο καιρός και μάδαγα τη μαργαρίτα, θα 'λθει δε θα 'λθει. Για καλή μου τύχη η Σελάνα ήρθε”.

- Πώς την είπες; Σελάνα;

- Ναι, τη λένε Σελήνη, μα της αρέσει να τη φωνάζουν Σελάνα. Και ήλθε επί-τέλους μια Τετάρτη απόγευμα. Όχι, δεν κάναμε έρωτα από το πρώτο, ούτε από

το δεύτερο, το τρίτο, το τέταρτο βράδυ, αν εκεί πήγε ο νους σου.

Μου είπε πως παρ' όλο που με ήθελε όσο τίποτα στον κόσμο, δεν ένοιωθε ακόμη έτοιμη. Ήταν, λέει, η διαφορά ηλικίας. Πώς θα την εύρισκα, μούλεγε. Δεν είχε πια τις γραμμές κοριτσόπουλου, συμπλήρωνε την άρνησή της.

- Ναι, αλλά την είχες δει στην παραλία, στη θάλασσα.

- Όχι, και εδώ είναι το παράξενο.

- Ποιο;

- Μου είπε πως για πρώτη φορά θα πηγαίναμε για μπάνιο την Κυριακή και μετά θα ήταν όλη δική μου.

Κάναμε μακρινούς περιπάτους, το λιόγερμα εννοείται, γιατί τις άλλες ώρες ο ήλιος τσουρουφλίζει. Παρ' όλο που μου είπε πως ήταν γέννημα θρέμμα της πόλης, στην εξοχή ένοιωθε στο στοιχείο της.

Από φινετσάτη γυναίκα του σαλονιού και του γραφείου, μεταμορφωνόταν σ' άλλον άνθρωπο, χοϊκή θα 'λεγα.

Το Σάββατο το βράδυ η Σελήνη ήταν στη Χάση.

- Πού ήταν;

- Α, κατάλαβα, δε μιλάω για τη Σελάνα, για την άλλη μιλάω, αυτή που είναι στον ουρανό και που εκείνο το Σάββατο ήταν στο τελευταίο τέταρτο.

Καθώς λοιπόν γυρίζαμε αργά το βράδυ από έναν άλλο περίπατο, κάποια στιγμή, έτσι για να την πειράξω και ενώ περνάγαμε ένα σταυροδρόμι, για τρίσρατο, δε θυμάμαι καλά, αλλά δεν έχει σημασία, την αποκάλεσα "Εκάτη", ξέρεις, τ' άλλο όνομα της Σελήνης. Τότε τα μάτια της πέταξαν φωτιές, μη το ξαναπείς, μου λέει, μη το ξανακάνεις.

Και μέσα σε κείνο το βλέμμα είδα ανάμικτο τρόπο στιγμιαίο και μετά απειλή που δε μπορώ να την εξηγήσω ούτε και τώρα. Φθάνοντας στο σπίτι και ήρεμη πια μου λέει:

- Δε νομίζω πως θα καθίσω δέκα πέντε μέρες, όπως σου υποσχέθηκα. Από τη μια νομίζω πως εδώ είναι ο τόπος μου, το μέρος που θα μπορούσα να ζήσω όλη μου τη ζωή και από την άλλη, κάτι με φοβίζει, δε ξέρω ακριβώς τί.

Το πράγμα μοιάζει σαν όταν θέλεις να μπεις σ' έναν άγνωστο, γεμάτο εκπλήξεις χώρο, και ταυτόχρονα φοβάσαι πως πιθανόν εκεί θα συναντήσεις κάτι που δεν θα 'θελες, κάτι που σε τρομάζει.

Πάντως αύριο το πρωί, συνέχισε, θα πάμε για μπάνιο, και φιλώντας με στο στόμα με κοίταξε με σημασία, μπήκε στο δωμάτιό της και την άκουσα να γυρίζει το κλειδί. Τώρα, τί να σου πω, φίλε μου, ότι κοιμήθηκα όλο το βράδυ; Δε κοιμήθηκα.

Φαίνεται, σκεφτόμουν, είναι από τις γυναίκες που τους αρέσουν οι σκηνοθεσίες, έπεσα στην περίπτωση.

Το πρωί περίμενα να 'λθει εννιά η ώρα για να κάνει την εμφάνισή της.

Πήγαμε με τη βάρκα μου στην κοσμοπολίτικη παραλία ανατολικά από εδώ, ξέρεις ποιά.

Μα δε σταματήσαμε εκεί, συνεχίσαμε, περάσαμε τις πέτρες και αράξαμε σε

μια μικρή παραλία που είναι αμέσως μετά.

Εκεί χύνεται και ένα μικρό ρυάκι. Έμεινε με το μαγικό που είχε από το σπίτι φορεμένο. Ό,τι και να σου πω για το σώμα της είναι λίγο, θεσπέσιο, είναι η σωστή λέξη.

Από την Τετάρτη που ήλθε συναντούσα την άρνησή της, αλλά μάλλον το 'κανε για να μεγαλώσει την ένταση της συγκεκριμένης στιγμής, η σκηνοθεσία που έλεγα πριν, γιατί οι δικαιολογίες της δεν έστεκαν.

Αυτή, παιδί μου, είχε σώμα που θα το ζήλευαν και εικοσάρες.

Έδειχνε εφηβικό, και ταυτόχρονα ένοιωθες το μέστωμά του. Κολυμπήσαμε, παραβγήκαμε και ήταν καλή κολυμβήτρια.

Παίξαμε στα ρηχά, βρέχοντας ο ένας τον άλλον σαν μικρά παιδιά ή σαν ερωτευμένοι, που εγώ ήμουν μέχρι τα μπούνια.

Η μικρή παραλία ήταν δική μας, ολοδική μας, κανείς παρείσακτος. Και τότε μου ήλθε να της δείξω την περιοχή - εγώ την ήξερα καλά.

Πήραμε την ανηφόρα ακολουθώντας το ρυάκι.

Πιο πάνω φθάσαμε σ' ένα μεγάλο βράχο, το ρυάκι τον έφερνε βόλτα.

Μου ήλθε να πω, ξέρω ξέρω, μα την τελευταία στιγμή συγκρατήθηκα.

Συνέχισε:

Πιο πάνω το ρυάκι γινόταν μια μικρή λιμνούλα, τα νερά της τα μάζευε από έναν λιλιπούτειο καταρράκτη που έπεφτε από ψηλά.

Το τοπίο ήταν εντυπωσιακό. Δεξιά και αριστερά μας κατάφυτες όχθες και μπροστά μας κατακόρυφος βράχος στακτής, στο χρώμα του τσιμέντου. Ενθουσιάστηκε, έβγαλε το μαγικό της, έμεινε γυμνή, άγαλμα αρχαίο, Αφροδίτη και σάρκα και οστά. Απόμεινα να την κοιτάζω, μη αρθρώνοντας λέξη.

Πήγε κάτω από τον καταρράκτη και τον άφησε να πέφτει στην κορφή των μαλλιών της και να τα ισιώνει και να τα κολλάει στα μάγουλά της.

Μου ζήτησε να πάω και να της φέρω τη χτένα της και ένα μικρό καθρεφτάκι, γυναικεία φιλαρέσκεια σκέφτηκα, από την τσάντα της που την είχε αφήσει πάνω στο μεγάλο βράχο.

Ξέρεις, μιλάμε για κείνες τις μυστήριες μεγάλες γυναικείες τσάντες, που μόνο εγώ λείπω από μέσα. Τη χτένα τη βρήκα εύκολα όχι όμως και το καθρεφτάκι. Παιδεύτηκα, αλλά αυτό το άτιμο πουθενά.

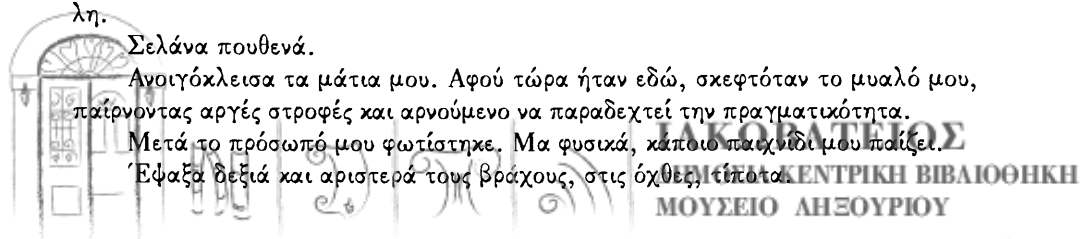
Ένωσα γελοίος, μια χάρη όλο κι όλη μου ζήτησε και εγώ είμαι ανίκανος να τη φέρω σε πέρας. Με λύσσα άδειασα το περιεχόμενο πάνω στο βράχο, καθρεφτάκι πουθενά. Πήρα τη χτένα, έβαλα φυσικά ξανά τα πράγματα μέσα στην τσάντα και γύρισα για να κάνω τα λίγα βήματα μέχρι τη Σελάνα. Γύρισα και έμεινα στήλη.

Σελάνα πουθενά.

Ανοιγόκλεισα τα μάτια μου. Αφού τώρα ήταν εδώ, σκεφτόταν το μυαλό μου, παίρνοντας αργές στροφές και αρνούμενο να παραδεχτεί την πραγματικότητα.

Μετά το πρόσωπό μου φωτίστηκε. Μα φυσικά, κάποιο παιδί μου παίζει.

Έφαξα δεξιά και αριστερά τους βράχους, στις όχθες, τίποτα.

Ξαναγύρισα, τώρα πρόσεξα πως τα δυο κομμάτια του μαγιό και οι σαγιονάρες ήταν εκεί, αφημένα στο μέρος που θυμόμουν καλά πως τα είχε βγάλει.

Να δεις που βαρέθηκε να περιμένει και πήγε να βουτήξει πάλι.

Ναι, αλλά γιατί δε φόρεσε τουλάχιστο τις σαγιονάρες;

Βέβαια, για να μη κάνει θόρυβο, για να περάσει δίπλα μου χωρίς να την πάρω μυρουδιά, η κατεργάρα.

Χύθηκα κατά τη θάλασσα όλο αγωνία, παρά τη λογικοφανή εξήγηση που μόλις είχα δώσει. Τζιφος, ούτε στη θάλασσα ήταν. Ντύθηκα, φόρεσα τα παπούτσια μου. Τρελός πια, άρχισα να φάχνω τους βράχους ανατολικά της μικρής αμμουδιάς. Κανένα σημάδι.

Στράφηκα στα δυτικά, έκανα όλο το δρόμο μέσα από τους βράχους μέχρι τη μεγάλη αμμουδιά και από εδώ κανένα ίχνος. Μέσα στην απελπισία της στιγμής συνέχισα ανάμεσα στους λούμενους, παρατηρώντας τους και φάχνοντας σ' όλο το πλάτος της παραλίας, άφαντη.

Θα 'κανε ωστόσοπ και τώρα θάνατι σπίτι και με περιμένει. Το τελικό συμπέρασμά μου. Αλλά γιατί;

Ε, από την αρχή ήταν παραξενη, άλλη μια παραξενιά της. Γύρισα, πήδηξα στη βάρκα μου και πήγα στο λιμανάκι. Σύντομα έφθασα σπίτι. Όρμησα στο δωμάτιό της, όλα όπως τα 'χε αφήσει.

Καλά, τον αντίσκοφα, τα ρούχα της τ' άλλα;

- Ποια άλλα; μια βερμούδα ήταν όλη κι όλη και εγώ μεσ' στην παραζάλη μου την αγνόησα, μετά που έφαξα την άλλη μέρα δε την βρήκα.

Αλλά αυτό δε πιάνεται, ποιός ξέρει, η ίδια τη ξαναφόρεσε ή ο αέρας την πήγε μακριά, ίσως το κύμα την παράχωσε, μπορεί κάποιος περαστικός να έπαιξε μαζί της και μετά την πέταξε παραπέρα; τί να πεις.

- Δηλαδή θέλεις να μου πεις πως, άνοιξε η γη και την κατάπιε;

- Ακριβώς, και λέγοντάς το μου χαμογέλασε.

- Για στάσου, δεν εννοείς...

- Όχι δεν το κατάλαβα αμέσως, πέρασε καιρός.

Φυσικά πήγαινα κάθε μέρα και έφαχνα. Έκανα και τη σκέψη πως, ποιος ξέρει, μπορεί να φόρεσε μόνο τη βερμούδα και παραλία παραλία να έφθασε στο σπίτι. Άλλωστε το σπίτι μου, δεν είναι μακριά από το λιμανάκι. Φόρεσε κάποια ρούχα -σάμπως ήξερα τί ακριβώς είχε φέρει- και έφυγε, τόσκασε, από τον εαυτό της βέβαια, τρομοκρατημένη για το τί θα ακολουθούσε. Δηλαδή το πόσο μπορεί να δεθεί μαζί μου.

- Να, βλέπεις που υπάρχει εξήγηση;

- Σου είπα πως έκανα τη σκέψη, όχι ότι έγινε κιόλας έτσι.

- Τι θέλεις να πεις;

- Όπως σου είπα πιο πριν, το κατάλαβα μια Κυριακή, που τυχαία πήγα μετά το μπάνιο να ξεπλυθώ στον μικρό χαταρράκτη. Ήσαν ολόγυμνος και κοιτάξα, καθώς έπεφτε πάνω μου το νερό, προς το μέρος της θάλασσας και σκεφτόμουν τη Σελάνα και πως ό,τι και να γίνει πάει την έχασα. Τελείωσε πριν καν αρχίσει και ή-

ταν ό,τι ομορφότερο μου είχε ποτέ τύχει.

Και τότε την ένωισσα να μου χαϊδεύει απαλά τη γυμνή πλάτη, και ήξερα αμέσως πως ήταν εκείνη. Γιατί πέρα από τη διαίσθηση, μια μέρα που παραπονέθηκα για πόνους στην πλάτη μου έκανε μασάζ.

Άφησε που τέτοια χέρια δεν είχα ματαδεί.

Τα χέρια της, παιδί μου, μιλάγανε, χορεύανε, είχαν δική τους θα 'λεγα αυτόνομη ζωή.

Μίλαγε και τα χέρια της επεξηγούσαν ό,τι η φράση άφηνε ατέλειωτο ή σκοτεινό.

Αφού να σκεφτείς, όταν μίλαγε πιο πολύ πρόσεχα τα χέρια της παρά το στόμα της και σε πληροφορώ πως και κάτι να μην άκουγα -γιατί μίλαγε σιγανά με μια βραχνή φωνή- το άρπαζα από τα χέρια της, έτσι όπως σχεδίαζε τις λέξεις στον αέρα.

Αν μου 'λεγαν πως μιλούν τα χέρια δε θα το πίστευα, ειδικά εκείνα τα φίνα, τα ντελικάτα χέρια. Αφού να καταλάβεις, σκεφτόμουν πως θα φθάσει κάποια στιγμή, που θα μάθω τόσο καλά τη γλώσσα των χεριών της, που θα μου φτάνει να τα κοιτάξω για να καταλάβω τις ανάγκες της.

Τώρα λοιπόν εκείνα τα αγαπημένα χέρια, ψηλάφιζαν την πλάτη μου. Στην αρχή διστακτικά δύο ζωάκια που εξερευνούν με προσοχή το μέρος. Μόλις όμως ένωισσαν κάτω από το δέρμα την ανταπόκριση, τότε κινήθηκαν ελεύθερα, με σιγουριά.

- Δηλαδή σούκανε πάλι μασάζ;

- Όχι τούτο ήτανε ερωτικό χάδι.

- Και συ, σαν σε πρωτάγγιζε, δεν τρόμαξες; Καταλαβαίνεις τώρα τί μου λες; Δηλαδή πως η Σελάνα ήταν εκεί και σε περίμενε για να σου χαϊδέψει την πλάτη και σαν γύρισες την είδες να σου χαμογελάει, θα με τρελάνεις μου φαίνεται.

- Όχι, καλέ μου φίλε, σαν γύρισα δεν ήταν κανείς εκεί, μήτε η Σελάνα μήτε τα χέρια της.

Αλλά σαν γύρισα ξανά την πλάτη μου στο βράχο που δεν απείχε περισσότερο από μισό μέτρο: το χάδι απαλό, ύστερα έντονο και στο τέλος μαυλιστικό ξανάρχι-σε.

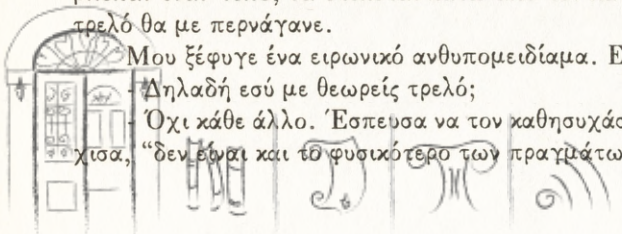
Τρελός από ελπίδα της μίλησα σιγανά. "Σελάνα πού είσαι; Γιατί με βασανίζεις; Βγες σε παρακαλώ". Τίποτα, καμιά φωνή, κανένα σημάδι. Τότε τη παρακάλεσα να μου απαντήσει, να πει έστω μια λέξη, τ' όνομά μου, κάτι. Πάλι τα ίδια, μόνο το νερό ακουγότανε, όπως έπεφτε από ψηλά κάτω. Από τα χάδια της αποξεχάστηκα, ήρθε το μεσημέρι. Πάλι καλά που το μέρος είναι έρημο. Για σκέφου να βλέπαν έναν τύπο, να στέκεται κάτω από τον καταρράκτη κοντά τρεις ώρες; Για τρελό θα με περνάγανε.

Μου ξέφυγε ένα ειρωνικό ανθυπομειδίαμα. Ευτυχώς δε τόπιασε.

- Δηλαδή εσύ με θεωρείς τρελό;

- Όχι κάθε άλλο. Έσπευσα να τον καθησυχάσω "μα, βρε τρελό, έχω μου" σκέ-
χισα, "δεν είναι και το φυσικότερο των πραγμάτων αυτό που μου λες".

ΠΑΡΑΒΛΕΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

- Συμφωνώ φίλε μου. Να όμως που έγινε. Να που η Σελάνα μεταμορφώθηκε σε ξωτικό του βράχου ή μήπως του νερού; Αφού να σκεφτείς μερικές φορές εύχομαι -την ώρα που είμαι κάτω από το νερό- να γίνει κάτι, ένας σεισμός βρε αδερφέ μου, μια κατολίσθηση τέλος πάντων. Μήπως και έτσι ο βράχος αφήσει τη Σελάνα μου. Μα πού τέτοια τύχη.

Μια φορά δεν άντεξα και πήγα και καθημερινή, μα δεν ήλθε. Φαίνεται πως το ραντεβού μας είναι Κυριακάτικο. Τώρα μια και αυτή δεν μιλάει, της μιλώ εγώ για ό,τι μου τυχαίνει μες' τη βδομάδα και είμαι σίγουρος πως μ' ακούει.

- Της μιλάς και για τη γυναίκα σου;

- Τρελός είσαι; έχω παρατηρήσει πως όταν έχω προβλήματα, τα οποία και της λέω, γίνεται πιο τρυφερή, στοργική θα 'λεγα. Άλλες φορές είναι απαιτητική, ερωτιάτικο θηλυκό και τότε η πλάτη μου υποφέρει.

Δε στο κρύβω πως ζω για την Κυριακή το πρωί.

Βέβαια τη γυναίκα μου την προσέχω και με τον τρόπο μου την αγαπώ.

- Γιατί στο καλό, αν υποθέσουμε πως όλα αυτά, ας μη τα χαρακτηρίσω, είναι αληθινά, πηγες και παντρεύτηκες; Ξέσπασα.

- Γιατί διαφορετικά φοβάμαι πως κάθε Κυριακή πρωί, ερχόταν δεν ερχόταν, θάμουν κάτω από το βράχο και τότε θα τρελαινόμουν στα σίγουρα.

Η γυναίκα μου είναι η άγκυρά μου, μη και ξανοιχτώ στο ταξίδι που δεν έχει γυρισμό.

- Ενώ τώρα έχει γυρισμό;

Με αγνόησε και συνέχισε "Φυσικά στη Σελάνα αφιερώνω μόνο ένα πρωί κάθε Κυριακή, οι άλλες μέρες είναι για τη γυναίκα μου". Εκεί σταματήσαμε τη συζήτηση.

Την άλλη μέρα, που ο φίλος μου έφυγε για κάποια δουλειά του, κουβέντιασα ξανά με τη γυναίκα του.

- Δεν καταλαβαίνω γιατί πηγαίνει για φάρεμα, αφού τώρα πια δε φέρνει τίποτα.

- Δε με νοιάζει, αφού τον ευχαριστεί, μου φτάνει. Και νά 'ξερεις, πώς περιμένει αυτό το Κυριακάτικο πρωινό. Μπορώ να σου πω πως όλη τη βδομάδα γι' αυτό το φάρεμα ζει, είναι το πάθος του, άλλο δεν έχει. Ε, και εγώ του το συγχωρώ.

- Ναι, πρόσεξα πώς καίνε τα μάτια του το Σάββατο το βράδυ.

- Αυτό σου λέω, το προηγούμενο βράδυ βρίσκεται σε έξαψη, σε πυρετό. Αν μπορούσαμε να μπούμε στη ψυχή του, είμαι σίγουρη πως θα την ακούγαμε να μετράει τα λεπτά που απόμειναν μέχρι το πρωί.

- Δεν είναι κάπως περίεργο;

- Είναι, μα τί να κάνω, είναι το κουσούρι του και πρέπει να σου πω πως την Κυριακή το βράδυ, με αποζημιώνει με το παραπάνω.

Και μου έσκασε ένα πονηρό χαμόγελο λέγοντάς το.

Το φίλο μου τον έβλεπα τις πρώτες μέρες της εβδομάδας να φέρεται σαν χαμένος, σκέτο ρομπότ. Πού η παλιά ζωντάνια του από την ελπίδα και μετά το βλέμμα του ζωηρεύει. Μέσα του βλέπεις την επιθυμία να αρχίσει επίμονη α-

παιτητική, να τον κατατρώει.

Το Σάββατο το βράδυ ήταν σφιγμένος, μα τα μάτια του λάμπανε, λες και είχε σαράντα πυρετό.

Έβλεπες πως η αδημονία της αυριανής συνάντησης ξεχείλιζε απ' όλο του το είναι, ένοιωθες πως κολυμπούσε στη θάλασσα της προσμονής, αισθανόσουν τη μαρμαρυγή, το τρεμούλιασμα της πλάτης του κάτω από την προοπτική του αυριανού συναπαντήματος. Και μίλαγε ακαταπαύστως, με φράσεις κοφτές, νευρικές.

Την Κυριακή τ' απόγευμα ήταν άλλος άνθρωπος, χαρούμενος, ευδιάθετος, γενναιόδωρος, ένα μικρό παιδί. Αν του ζητούσες το σπίτι του, το πιθανότερο είναι πως θα στο 'δινε χωρίς καμιά δυσκολία.

Ήταν να καθίσω μια βδομάδα ακόμη, δεν άντεξα.

Την άλλη μέρα το πρωί έφυγα. Με ξεπροβόδισε μέχρι το καράβι.

Καθώς τον αποχαιρετούσα δε βάσταξα, παρ' όλο που καταλάβαινα πως δεν έπαιρνε γιατρεία, και έκανα μια προσπάθεια ακόμη, την ύστατη.

- Σύνελθε, φίλε μου, χώνεψέ το, όλα αυτά είναι παραισθήσεις, φαντασιώσεις που δημιουργησες ο ίδιος, γιατί δεν μπορείς, δε θέλεις να την ξεχάσεις, ίσως είναι και ενοχές.

Με κοίταξε καλά καλά, απογοητευμένος που δεν μπορούσα να καταλάβω. Μετά γύρισε ελαφρά δείχνοντάς μου ένα μέρος της πλάτης του και εκεί μέσα στον κόσμο σήκωσε τη μπλούζα του, δε φόραγε τίποτ' άλλο από μέσα, και μου 'δειξε την πλάτη του.

- Φαντασιώσεις ε, και ψευδαισθήσεις; και δε μου λες ποιός μού κανε ετούτες εδώ τις γρατζουνιές, για πες μου σε παρακαλώ;

Και τότε είδα πάνω στην πλάτη του τέσσερις γρατζουνιές παράλληλες, η μια κοντά στην άλλη, που είχαν γίνει από γυναικεία νύχια στα σίγουρα.

- Μα καλά, είχα την εντύπωση πως σ' αγαπούσε, φέλλισα.

- Ναι, αλλά, για να την πειράξω, της είπα χτες σοβαρά σοβαρά πως δε θα ξαναπάω και ιδού το αποτέλεσμα του στιγμιαίου θυμού της.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

Διονύσης Μαρκαντωνάτος

ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΟΠΟΥΛΟ

Εκεί ανατολικά της Θεσσαλονίκης οι μάχες είχαν κοπάσει εκείνες τις ζεστές ώρες και μέρες του θεριστή, που ένα τμήμα ελληνικού στρατού σταμάτησε κάπου να ξεκουραστεί. Ως χτες, ως προχτές, οι μάχες ήσαν άγριες με τους Βουλγάρους που, καθώς νικιόνταν οι Τούρκοι, ήθελαν τη Μακεδονία βουλγαρική. Κι οι Έλληνες βρισκόντουσαν στην ανάγκη να χτυπηθούν με χθεσινούς συμμάχους. Ήταν καιροί του 1912-1913.

Ένα παιδί, ένα μακεδονόπουλο, εκεί, καταμεσίς στον κάμπο, κρατούσε μια σημαία. Μια σημαία ελληνική που δεν έμοιαζε όμως απόλυτα με κείνες του στρατού. Στο κέντρο του άσπρου σταυρού υπήρχε ένας κύκλος κόκκινος.

- Τι σημαία είναι αυτή;
- Ελληνικότητα!
- Και γιατί ο κόκκινος κύκλος;
- Οι Βαυαροί κι οι Γερμανοί γαλαζοαίματοι ξενόφερτοι θέλησαν τη σημαία μας μόνο λευκή και γαλάζια. Οι πρώτες σημαίες Ύδρας, Σπετσών κλπ. είχαν κάπου το κόκκινο. Τόσο αίμα χύθηκε, για να λευτερωθεί η Ελλάδα. Και τη λευτέρωσαν Έλληνες. Όχι Βαυαροί.
- Πώς σε λένε;
- Φίλιππο. Και τον πατέρα μου Αλέξανδρο. Δεν ήταν μεγάλος. Ένας απλός άνθρωπος κοντά απ' το Ζαγκλιβέρι.
- Πού άφησες τους γονείς σου;
- Μόλις και τους έθαφα απλά. Τους σκότωσαν οι Βούλγαροι. Γλύτωσα κι έτρεξα να βρω τον ελληνικό στρατό. Θ' ανέβω σε κείνο το δέντρο να υψώσω τη σημαία μου.
- Τρελάθηκες;
- Θα σας πω ακόμα από κει τί βλέπω. Κάπου κοντά κρύβονται Βούλγαροι.
- Θα σε δουν και θα σε σκοτώσουν.

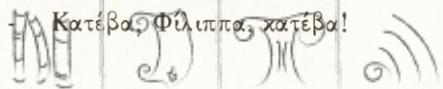
Το Μακεδονόπουλο, ο μικρός Φίλιππας δεν άκουγε. Σκαρφάλωσε στο δέντρο. Κι η γαλανόλευκη με τον κόκκινο κύκλο κυμάτισε στην κορφή του.

Μια σφαίρα σφύριξε στον αέρα.

Κατέβα, Φίλιππα, κατέβα!

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

- Θα κατέβω, αφού πρώτα σας πω τί βλέπω.
- Τί βλέπεις;
- Βλέπω λόγχες να γυαλίζουν εκεί πέρα στα στάχια. Είναι κρυμμένοι

Βούλγαροι. Περιμένουν να πάτε κοντά να σας πετσοκόψουν.

Μια δεύτερη σφαίρα esfύριξε.

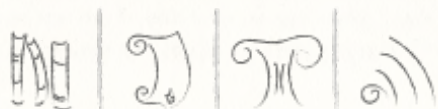
- Ευχαριστούμε, αλλά φτάνει. Κατέβα!
- Θα κατέβω, μα πρώτα να πω τί βλέπω και λίγο μακρύτερα. Βλέπω τους...

Δεν πρόλαβε ν' αποσώσει το λόγο. Η τρίτη σφαίρα δεν sfύριξε απλά. Βρήκε στο στήθος το παληχάρι. Έπεσε και μαζί του από πόνο, λες, έπεσε κι η σημαία. Μάλλον έπεσε πρώτα η σημαία κι εκείνο πάνω της. Κι ο κόκκινος κύκλος της μεγάλωσε... Μεγάλωσε πολύ.

Έρθαν σε λίγο κι άλλα ελληνικά στρατεύματα και τότε δόθηκε η νικηφόρα μάχη. Και το Μακεδονόπουλο τάφηκε κάπου εκεί στον κάμπο που πότισε με το αίμα του. Τον σκέπασαν και με τη μισοκόκκινη σημαία του.

Μια σημαία που από τότε κανένας δεν είδε.

Μα που ίσως δούμε στο μέλλον. Τόσο αίμα ελληνικό έχει χυθεί. "Γαλάζιο" αίμα μόνο από έναν Κόδρο χύθηκε.

Μαριάντζελα Τρομπέτα (μαθήτρια Β' Γυμνασίου)

ΥΠΑΡΧΕΙ ΕΛΠΙΔΑ!

Παρακολουθώντας κάποιες από τις ανακοινώσεις του Διεπιστημονικού Σεμιναρίου Φιλοσοφικής Έρευνας, που πραγματοποιήθηκε στο Ληξούρι 1415 Μαΐου 1999, προβληματίστηκα. Θέλησα λοιπόν να μοιραστώ μαζί σας τους προβληματισμούς μου.

Πρώτα απ' όλα κατάλαβα ότι ο καθαρά πνευματικός άνθρωπος είναι ηθικός και βαθιά θρησκευόμενος. Άρα οι καθαρά πνευματικοί άνθρωποι είναι το «ζητούμενο», για να βελτιωθεί η κοινωνία μας. Δυσκολευόμαστε να πιστέψουμε πως η άγνοια καταστρέφει τη ζωή, πως η προκατάληψη είναι εχθρός της αλήθειας και ότι ο ακραίος δογματισμός είναι άρνηση. Έτσι αποδεικνύουμε ότι ο μεγαλύτερος εχθρός του ανθρώπου είναι ο ίδιος ο άνθρωπος που συνεχίζει να σκοτώσει όμοιούς του, αλλά και κακομεταχειρίζεται ασύστολα τη φύση.

Δε νομίζω να πιστεύει κανείς ότι γεννηθήκαμε, για να καταστρέφουμε και να δημιουργούμε προβλήματα. Γεννηθήκαμε, για να είμαστε δημιουργικοί και εποικοδομητικοί. Άρα, ήρθαμε, για να κάνουμε τον πλανήτη καλύτερο και, όταν φύγουμε, να αφήσουμε στους επόμενους έναν καλύτερο κόσμο. Εντούτοις γινόμαστε θεατές και μάρτυρες ενός άρρωστου πλανήτη με βαθμιαία επιδείνωση.

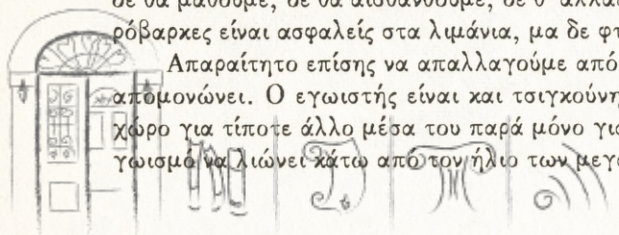
Αυτό μας βάζει σε υποψία ότι οι μεγάλοι κάτι δεν έκαναν σωστά ή μπορεί και πολλά να έκαναν λάθος. Εμείς όμως... τους συγχωρούμε για τον «κόσμο» που μας κληροδοτούν. Αναρωτιέμαι όμως, αν εμείς τους μοιάσουμε, θα υπάρξει κανείς εναπομείνας επί της γης να συγχωρήσει εμάς; Επομένως η κύρια ευθύνη της πορείας του πλανήτη βεραίνει εμάς. Εμείς θα τον φτιάξουμε ή θα τον χαλάσουμε ολοκληρωτικά...

Επειδή μακάβριες σκέψεις δε θέλω να περνούν από το μυαλό μου, σκέφτομαι αισιόδοξα για την έκβαση. Έχουμε όμως δουλειά, αγαπημένοι συνεργάτες όλων των ηλικιών. Τα προβλήματα γύρω μας μπορεί να αποτελούν μέρος της ανάπτυξης μας. Φυσικά δεν παίζουμε ρόλο μαζοχιστή. Είμαστε μόνο συνειδητοί παρατηρητές των προβλημάτων, για να μαθαίνουμε και να δοκιμάζουμε λύσεις ενωμένοι. Γιατί έχω την άποψη ότι η μεγαλύτερη αποτυχία είναι να μην κάνουμε τίποτε.

Όταν αποφεύγουμε να ζήσουμε, για να μην υποφέρουμε ή να μη λυπηθούμε, δε θα μάθουμε, δε θα αισθανθούμε, δε θ' αλλάξουμε, δε θα αναπτυχθούμε. Οι φαρβάρκες είναι ασφαλείς στα λιμάνια, μα δε φτιάχτηκαν, για να μένουν εκεί...

Απαραίτητο επίσης να απαλλαγούμε από το κέλυφος του εγωισμού που μας απομονώνει. Ο εγωιστής είναι και τσιγκούνης και μέτριος και μικρός. Δεν έχει χώρο για τίποτε άλλο μέσα του παρά μόνο για τα εγώ του. Δεν κινούμε τον εγωισμό να λιώνει κάτω από τον ήλιο των μεγάλων αξιών, το εγώ θα συρρικνώνει.

ΙΑΚΩΒΟΣ ΤΕΠΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

ται και ο χώρος μέσα μας θα μεγαλώνει, για να δεχτεί το εμείς. Τότε η ανάγκη του συνόλου υπερκαλύπτει τη δική μας, με αποτέλεσμα να κατανοήσουμε βαθιά το σκοπό του ταξιδιού της ζωής. Θα ακολουθήσουν η αγάπη, η συνεργασία, η χαρά, η ειρηνική διεκδίκηση. Τότε θα βιώνουμε τη ζωή στην ολότητά της, στα μήκη και πλάτη της, στα ύψη και στα βάθη της και θα φωτιζόμαστε αργά και σταθερά. Θα γινόμαστε πνευματικοί άνθρωποι και θα δούμε τότε ότι η ζωή είναι ωραία και απλή. Ό,τι δίνουμε, αυτό θα παίρνουμε. Και θα εκπέμπουμε αγάπη προς όλες τις κατευθύνσεις. Όσο περισσότερη προσφέρουμε, τόσο περισσότερη έχουμε να δώσουμε. Αυτό το απόθεμα ευτυχώς δεν τελειώνει. Αγαπώ τον εαυτό μου και τον φροντίζω, αγαπώ το διπλανό μου και αγαπιέμαι.

— Νιώθω να ριγώ στην ιδέα ότι το μέλλον θα είναι λαμπρό, χαρούμενο και ασφαλές, γιατί θα είμαστε τα πολυαγαπημένα παιδιά του Θεού. Στον κόσμο μας όλα θα πηγαίνουν καλά. Συνεργάτες! Μην ξεχαστείτε στο δρόμο, έχουμε πολλή δουλειά... Μα, ποιον φοβίζει η δουλειά, όταν πρόκειται για το καλό;

Ληξούρι 16-5-1999

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Εκδηλώσεις που διοργάνωσε ο Σύνδεσμος Φιλολόγων (1998-2000)

* Το 1998

- Το Νοέμβριο διοργανώθηκε εκδήλωση στην Κοργιαλένιο Βιβλιοθήκη με θέμα «Αλληλογραφία Σπ. Ζαμπέλλου - Ιάκ. Πολυλά για την ποίηση του Δ. Σολωμού». Ομιλητής ο κ. Γεώργιος Αλυσανδράτος.

* Το 1999

- Το Φεβρουάριο ο Σύνδεσμος διοργάνωσε σεμινάριο Ιστορίας στην Κοργιαλένιο Βιβλιοθήκη. Εισηγητές οι κ.κ. Φανούρης Βώρος δρ.Φ., Γεώργιος Μοσχόπουλος δρ. Ιστ., καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών και ο Κων/νος Αθανασάτος, δρ., Σχολ. Σύμβουλος.

- Το Μάρτιο η Πρόεδρος του Συνδέσμου κ. Αλίκη Γαλιατσάτου εκφώνησε τον πανηγυρικό της 25ης Μαρτίου στη Μητρόπολη Αργοστολίου.

- Τον Μάιο ο Σύνδεσμος διοργάνωσε στην Κοργιαλένιο Βιβλιοθήκη εκδήλωση με θέμα τη Βαλκανική Συνομοσπονδία. Ομιλητής ο κ. Σπ. Λουκάτος, δρ. Ιστ.

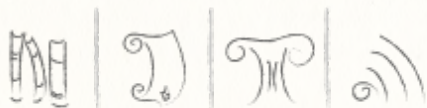
- Τον Οκτώβριο η Αντιπρόεδρος του Συνδέσμου κ. Θεοδώρα Ζαφειράτου εκφώνησε τον πανηγυρικό της 28ης Οκτωβρίου στη Μητρόπολη Αργοστολίου.

* 2000

- Το Μάιο η Αντιπρόεδρος του Συνδέσμου κ. Θεοδώρα Ζαφειράτου εκφώνησε στον Ιερό Ναό Αγ. Χριστοφόρου Φάρσων πανηγυρικό για τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

- Τον Ιούλιο η Πρόεδρος του Συνδέσμου κ. Αλίκη Γαλιατσάτου στα πλαίσια της Ναυτικής Εβδομάδας παρουσίασε σε ομιλία της τη ζωή και το έργο του Ν. Καβάδα στο Δήμο Ελειού-Πρόννων.

- Τον Ιούλιο ο Σύνδεσμος διοργάνωσε στην Κοργιαλένιο Βιβλιοθήκη εκδήλωση προς τιμήν του συμπατριώτη μας ποιητή κ. Διον. Μαρχαντωνάτου. Ομιλητές: ο κ. Π. Βασιλάτος και η κ. Α. Γαλιατσάτου.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ**

ΕΝΤΥΠΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

ΒΙΒΛΙΑ

1. Πρωτ. Αντζουλάτου Γεωργίου, *Ο πολιούχος Άγιος της Ζακύνθου στην κεφαλ-
ληνιακή θρησκευτικότητα*.
2. Μαρκαντωνάτου Διονύση, *Σκέψη και λόγος*, Αθήνα 1986.
3. , *Μικτή Συλλογή του Απομεσήμερου*, Κεφαλονιά 2000.
4. , *Ο ταξιδιώτης με τη σάλπιγγα*, Αθήνα 1994.
5. , *Αλέκος Παναγούλης*, Αθήνα 1997.
6. , *Αντίδωρο φωτός*, Κεφαλονιά 1999.
7. Καραντώνης Γιώργος, *Παράθυρα*, εκδ. Πανδώρα, Αθ. 1999.
8. Μότσιος Γιάννης, *Το ελληνικό μοιρολόγι*, β' τόμος, εκδ. Κώδικας 2000.
9. Μότσιος Γιάννης, *Η ποίηση του Νίκου Γρηγοριάδη*, Μελέτη, εκδ. Κώδικας
2000.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

1. Πόρφυρας, τχ. '89, Κέρκυρα, Γενάρης- Μάρτης 1999.
2. Πόρφυρας, τχ. 92, Κέρκυρα, Οκτώβρης- Δεκέμβρης 1999.
3. Πόρφυρας, τχ. 95-96, Κέρκυρα, Ιούλιος-Σεπτέμβρης 2000.
4. Αναζητήσεις, Σύνδεσμος Φιλολόγων ν. Ρεθύμνου, Ρέθυμνο 1997.
5. Αχροκόρινθος, Σύνδεσμος Φιλολόγων ν. Κορινθίας, Κόρινθος 1997.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΓΕΟΥΡΙΟΥ